

VAZBA:

MASARYKOVA UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

DIZERTAČNÍ PRÁCE

Věra Stýskalíková

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií
Katedra politologie

SOUČASNÉ BEZPEČNOSTNÍ HROZBY
ZÁPADNÍHO BALKÁNU

KRITICKÁ ANALÝZA KONCEPTU BEZPEČNOSTI KODAŇSKÉ
ŠKOLY

DIZERTAČNÍ PRÁCE

Vypracovala: Mgr. Věra Stýskalíková
Vedoucí práce : doc. PhDr. Jan Holzer, Ph.D.

Brno 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a použila pouze uvedeníh pramenů a literatury.

V Ivančicích, dne 7. dubna 2006

Věra Stýskalíková

.....

Obsah

OBSAH	1
ÚVOD	4
1. TEORETICKÝ RÁMEC	12
1.1 KONCEPTUALIZACE BEZPEČNOSTI PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	13
1.2 POJMOVÝ APARÁT KODAŇSKÉ ŠKOLY	16
1.3 KODAŇSKÁ ŠKOLA A REGIONÁLNÍ DYNAMIKA.....	20
1.4 SEKTORY BEZPEČNOSTNÍ ANALÝZY	24
1.4.1 VOJENSKÝ SEKTOR	24
1.4.2 POLITICKÝ SEKTOR	26
1.4.3 SOCIETÁLNÍ SEKTOR – BEZPEČNOST IDENTITY	27
1.4.4 EKONOMICKÝ SEKTOR	30
1.4.5 ENVIRONMENTÁLNÍ SEKTOR	32
1.4.6 SYNTÉZA SEKTORŮ	37
1.5 KRITIKA KODAŇSKÉ ŠKOLY.....	38
2. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY ROZPADU SFRJ	46
3. ANALÝZA BEZPEČNOSTNÍCH HROZEB VOJENSKÉHO CHARAKTERU (HARD SECURITY)	51
3.1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY VÁLKY V CHORVATSKU A V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ (BAH)	55
3.2 ARMÁDA CHORVATSKA (HRVATSKA VOJSKA, HV), RESPEKTIVE OZBROJENÉ SÍLY CHORVATSKA (ORUŽANE SNAGE HRVATSKE)	57
3.3 JNA, ARMÁDA JUGOSLÁVIE (VOJSKA JUGOSLAVIJE, VJ), ARMÁDA SRBSKA A ČERNÉ HORY (VOJSKA SRBIJE I CRNE GORE), POLICIE SRJ, BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA SRJ.....	60
3.4 OZBROJENÉ SÍLY V BAH	64
3.5 POLOVOJENSKÉ FORMACE NA ÚZEMÍ CHORVATSKA A BAH	68
3.6 OSVOBOZENECKÁ ARMÁDA KOSOVA (USHTRIA ÇLIRIMTARE E KOSOVËS, UÇK).....	69
3.7 OSVOBOZENECKÁ ARMÁDA PREŠEVO, MEDVEDJA A BUJANOVAC (USHTRIA ÇLIRIMTARE PRESHEVË, BUJANOCE, MEDVEGJË UÇPMB)	77
3.8 NÁRODNĚ-OSVOBOZENECKÁ ARMÁDA (USHTRIA ÇLIRIMTARE E KOMBATARË, UÇK) .	78
3.9 ALBÁNSKÁ NÁRODNÍ ARMÁDA AKSH (ARMATA KOMBËTARE SHQIPTARE)	82
3.10 ARMÁDA REPUBLIKY MAKEDONIE (ARM) A DALŠÍ MAKEDONSKÉ BEZPEČNOSTNÍ SLOŽKY	86
3.11 OZBROJENÉ GANGY V ALBÁNII; OSVOBOZENECKÁ ARMÁDA ÇAMERIE (USHTRIA ÇLIRIMTARE ÇAMERIA, UÇÇ)	90
3.12 ARMÁDA REPUBLIKY ALBÁNIE	91
3.13 NOSITELÉ ISLÁMSKÉHO EXTREMISMU V REGIONU ZÁPADNÍHO BALKÁNU	93
3.14 VOJENSKÉ HROZBY ZÁPADNÍHO BALKÁNU – PROZATÍMNÍ KONKLuze	95

<u>4. POLITICKO-SOCIETÁLNÍ BEZPEČNOST</u>	<u>106</u>
4.1 CHORVATSKO A REPUBLIKA SRBSKÁ KRAJINA – IDENTITA CHORVATŮ A SRBŮ.....	107
4.2 POLITICKÝ SYSTÉM BOSNY A HERCEGOVINY – OHROŽENÍ IDENTITY SRBŮ, CHORVATŮ A BOSŇÁKŮ	112
4.3 SRBSKO A ČERNÁ HORA, OHROŽENÍ IDENTITY SRBŮ A ALBÁNCŮ A PROBLEMATIKA FORMOVÁNÍ ČERNOHORSKÉ IDENTITY.....	124
4.3.1 KOSOVSÁ OTÁZKA	124
4.3.2 PROBLEMATIKA FORMOVÁNÍ ČERNOHORSKÉ IDENTITY	131
4.4 MAKEDONIE A OHROŽENÍ IDENTITY MAKEDONCŮ A ALBÁNCŮ	137
4.5 ALBÁNIE. OTÁZKA VELKÉ ALBÁNIE. OHROŽENÍ ŘECKÉ IDENTITY A ALBÁNSKÁ EMIGRACE JAKO BEZPEČNOSTNÍ HROZBA SOCIETÁLNÍHO SEKTORU	145
4.5.1 OTÁZKA VELKÉ ALBÁNIE	145
4.5.2 ALBÁNIE JAKO <i>WEAK STATE</i>	148
4.5.1 PROBLEMATIKA ŘECKO-ALBÁNSKÝCH VZTAHŮ	151
4.5.2 MIGRACE A IDENTITA ALBÁNCŮ	155
4.6 POLITICKO-SOCIETÁLNÍ HROZBY ZÁPADNÍHO BALKÁNU – PROZATÍMNÍ KONKLuze...	158
<u>5. EKONOMICKÁ BEZPEČNOST</u>	<u>174</u>
5.1 ORGANIZOVANÝ ZLOČIN V CHORVATSKU.....	176
5.2 ORGANIZOVANÝ ZLOČIN V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ.....	177
5.3 ORGANIZOVANÝ ZLOČIN V SRBSKU A ČERNÁ HOŘE	179
5.4 MAKEDONIE A ORGANIZOVANÝ ZLOČIN.....	182
5.5 ORGANIZOVANÝ ZLOČIN V ALBÁNII.....	183
5.6 EKONOMICKÉ HROZBY ZÁPADNÍHO BALKÁNU – PROZATÍMNÍ KONKLuze.....	186
<u>6. ENVIRONMENTÁLNÍ BEZPEČNOST.....</u>	<u>190</u>
6.1 CHORVATSKO A ENVIRONMENTÁLNÍ HROZBY.....	191
6.2 BOSNA A HERCEGOVINA A ENVIRONMENTÁLNÍ HROZBY.....	193
6.3 SRBSKO A ČERNÁ HORA A ENVIRONMENTÁLNÍ HROZBY.....	195
6.4 MAKEDONIE A BEZPEČNOSTNÍ HROZBY ENVIRONMENTÁLNÍHO SEKTORU	198
6.5 ALBÁNIE A ENVIRONMENTÁLNÍ HROZBY.....	200
6.6 ENVIRONMENTÁLNÍ BEZPEČNOST ZÁPADNÍHO BALKÁNU- PROZATÍMNÍ KONKLuze....	203
<u>ZÁVĚR.....</u>	<u>208</u>
<u>ANOTACE</u>	<u>218</u>
<u>SUMMARY</u>	<u>220</u>
<u>POUŽITÁ LITERATURA</u>	<u>222</u>
1. TEORETICKÝ RÁMEC.....	222
TIŠTĚNÉ ZDROJE A LITERATURA.....	222
ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....	223

2. ANALÝZA BEZPEČNOSTNÍCH HROZEB ZÁPADNÍHO BALKÁNU.....	225
TIŠTĚNÉ ZDROJE A LITERATURA.....	225
ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....	235
INTERNETOVÉ STRÁNKY.....	244
PŘÍLOHA Č. 1.....	247
PŘÍLOHA Č. 2.....	248
PŘÍLOHA Č. 3.....	248

Úvod

Pád komunistických režimů znamenal počátek transformace států ve střední a jihovýchodní Evropě, respektive jejich politickou, ekonomickou a sociální tranzici. Tyto procesy byly v některých případech ovlivněny nedokončeným procesem utváření moderních politických národů. Rozpad Československa na dva celky proběhl mírovou cestou; vývoj událostí v ostatních multinárodních státech probíhal odlišně. Kombinace ekonomické krize, již zmíněného obnoveného procesu vytváření národní identity, nacionalismu a nevyřešených národnostních sporů vytvořily ideální konstelaci pro konflikt.

V rámci balkánského areálu proběhlo několik vojenských konfrontací, které znamenaly bezpečnostní hrozbu nejen pro tento region, ale svými dopady pro celou Evropu. První krize nastala s obsazením slovinských hraničních přechodů Jugoslávskou lidovou armádou (*Jugoslovenska narodna armija, JNA*). Tento střet, označovaný jako desetidenní válka, byl ukončen stažením jugoslávských ozbrojených sil a uznáním Republiky Slovinsko. Srbsko-chorvatský konflikt na území Chorvatska probíhal od roku 1991 a skončil podpisem Daytonské mírové dohody. Na začátku války v sousední Bosně a Hercegovině stanuly proti sobě chorvatsko-muslimské jednotky a srbské síly. Chorvatsko-muslimská koalice neměla dlouhého trvání, uvnitř reprezentace jednotlivých národů se vytvořily frakce a ke konci roku 1992 se dá již hovořit o válce *všech proti všem*. Partnerství Chorvatů a Muslimů, obnovené v roce 1995 tlakem mezinárodního společenství, následně přispělo k ukončení války. Z Chorvatska se stal národní stát Chorvatů a v Bosně a Hercegovině (BaH) byla vytvořena federace dvou entit zahrnující tři etnické celky.

Dlouhodobě napjatá situace v Kosovu vyústila v konflikt mezi srbskou vládou a albánskými separatisty, do něj se později zapojila i Severoatlantická aliance. Tato jihosrbská provincie zůstává na základě rezoluce OSN 1244 součástí Svazové republiky Jugoslávie, respektive Srbska, pod dočasnou správou OSN. Proces obrození černohorské identity přinesl snahu Černé Hory o vystoupení ze společného státního celku se Srbskem. Za asistence mezinárodního společenství bylo na referendum o samostatnosti jednotlivých republik vyhlášeno tříleté moratorium. Albánská otázka se dotkla i jihovýchodního Srbska, přesněji řečeno demilitarizovaného pásma na hranicích mezi Kosovem a Srbskem, a posléze i sousední Makedonie.

Intervence mezinárodního společenství se soustředily na ukončení konfliktů s důrazem na neměnnost dosavadních hranic a vybudování multikulturních států. Stavby mezinárodních stabilizačních sil v Bosně a Hercegovině jsou snižovány, Vysoký představitel v BaH navyšuje své pravomoci na úkor vznikajícího politického systému a ukončení mezinárodní mise je stále v nedohlednu. Rozhovory o budoucí podobě Srbska a Černé Hory se mají konat v průběhu roku 2006. S největší pravděpodobností povedou k prodloužení mandátu mezinárodních sil v Kosovu a přinesou další snahy mezinárodního společenství o zachování státního svazku Srbska a Černé Hory.

Regionální politicko-vojenské hrozby jsou provázány s ostatními bezpečnostními problémy jihovýchodní Evropy a ve své komplexnosti znamenají hrozbu v podobě migrace, organizovaného zločinu či terorismu. Ačkoliv problematika Balkánu zmizela z hlavních témat evropského politologického diskursu, její aktuálnost je na místě již vzhledem k patové situaci a zmrazení konfliktních otázek. Mezinárodní institut pro výzkum konfliktů v Heidelbergu vydává každoročně analýzu konfliktů, ty hodnotí na základě krizového potenciálu ve škále od 1 do 5, přičemž hodnota 1 označuje latentní konflikt, 2 zjevný konflikt, 3 krizi, 4 vážnou krizi a hodnota 5 válku. Zpráva dokumentující stav za rok 2004 přiřazuje stupeň intenzity 3 Makedonii a Kosovu, 2 Bosně a Hercegovině a rovněž vztahům mezi Slovinskem a Chorvatskem a intenzitu 1 Srbsku a Černé Hoře. (Konfliktbarometer 2004) Západní Balkán patří neustále ke krizovým oblastem a jeho poloha na evropském kontinentu předurčuje význam bezpečnostní analýzy tohoto regionu zejména ve vztahu k SZBP EU.

Balkánská studia jsou integrální součástí tranzitologických studií. Jedním z důležitých aspektů je analýza bezpečnostních hrozeb v tomto areálu. Trendem 90. let 20. století se stal koncept Kodaňské školy, dle kterého byly zpracovávány bezpečnostní politiky států, a proto se jevil i jako heuristicky vhodný pro zpracování bezpečnostních hrozeb západního Balkánu. Použití této teorie se jevilo býti případné, a to již vzhledem ke zjevné regionální dynamice balkánského areálu a vzhledem k provázanosti vojenských, politických, sociálních, ekonomických a environmentálních otázek této oblasti. Sociální konstruktivismus Ole Wævera tvoří neoddělitelnou součást konceptu bezpečnosti Kodaňské školy a elegantně napomáhá k výběru relevantních bezpečnostních hrozeb.

Kodaňská škola, respektive okruh analytiků Kodaňského institutu pro výzkum míru (*Copenhagen Peace Research Institute, COPRI*), se zaměřila na zkoumání

konceptu bezpečnosti. Tradiční pojetí bezpečnosti bylo doplněno o nevojenské rozměry – politickou, ekonomickou, environmentální a sociální bezpečnost¹. Výstupy práce bezpečnostních expertů z Kodaňského institutu pro výzkum míru nezůstaly statické a v průběhu výzkumu se měnily. Skupina okolo Barryho Buzana se nezaměřila pouze na oblast zdrojů hrozeb, ale i na oblast referenčních objektů. V prvotních analýzách Kodaňské školy je znatelná rovnováha mezi referenčními objekty; v průběhu osmdesátých a devadesátých let se však Barry Buzan přiklonil ke státu jako k hlavnímu referenčnímu objektu.

Na začátku zpracování této dizertace stálo mnoho otazníků. Původní záměr počítal s omezením analýzy na albánskou otázku; provázanost bezpečnostních hrozeb balkánského areálu nedovolila užší a hlubší záběr analýzy albánské otázky a byla příčinou rozšíření práce. Předložená dizertační práce si vytkla dva cíle: 1. kritickou analýzu Kodaňské školy viděnu prizmatem balkánských studií; 2. analýzu bezpečnostních hrozeb západního Balkánu s časovým omezením od rozpadu SFRJ až po současnost za použití rozšířeného konceptu bezpečnosti. Relevantní bezpečnostní hrozby, které se v daném časovém období vyskytovaly v tomto regionu, budou interpretovány na základě historických dat s cílem vytipovat a zhodnotit současné ohrožení jihovýchodní Evropy. Konkrétním záměrem práce je prověření několika hypotéz, které jsou základem orientace mého výzkumu, jak je zde prezentován. Hypotézy byly formulovány s ohledem na avizovanou metodologickou a konceptuální preferenci.

Hypotéza č. 1:

V regionu západního Balkánu dochází k překrývání sociálních a politických hrozeb, a proto je nutné tyto dva sektory analyzovat současně.

Hypotéza č. 2:

Koncept ekonomických hrozeb Kodaňské školy není aplikovatelný na areál západního Balkánu a je nutná modifikace tohoto pojetí, vypracovaná s ohledem na bezpečnostní problémy jihovýchodní Evropy.

Hypotéza č. 3:

Ohnisko bezpečnostních hrozeb západního Balkánu se nachází v Kosovu.

Vedle těchto hypotéz se v práci budu zabývat zodpovězením následujících otázek: Lze tvrdit, že Kodaňská škola je nosný koncept pro analýzu bezpečnostních hrozeb

západního Balkánu? Lze koncept Kodaňské školy aplikovat na areál západního Balkánu v původní nezměněné podobě, či je nutná jeho modifikace? Nevychází zkoumání Kodaňské školy pouze z reálií západního světa, respektive je aplikovatelné i v jiném areálu? Lze na základě příkladu balkánského areálu tvrdit, že regionální dynamika je i v současném globalizovaném světě nosným konceptem, respektive vykazují bezpečnostní dynamiky ve všech sektorech stejné regionální tendence? Znamená ohrožení identity nutnou hrozbu, nebo jde spíše o její kvalitativní změnu (ať již pozitivní či negativní)? Jaké bezpečnostní hrozby se vyskytují na území západního Balkánu? Lze tvrdit, že problematika Kosova představuje nejvýznamnější bezpečnostní hrozbu pro celý region? Výsledkem práce by mělo být zjištění míry validity konceptu Kodaňské školy aplikovaného na analýze bezpečnostních hrozeb západního Balkánu.

Pro účely práce bylo nutné vymezit sekuritizační aktéry. Vzhledem ke špatné dostupnosti primárních zdrojů a také s ohledem na dominanci státu v koncepci bezpečnosti Kodaňské školy se text zaměří zejména na stát jako na nejdůležitější referenční objekt. Sociální konstruktivismus Kodaňské školy podmiňuje vznik bezpečnostní hrozby zařazením určité záležitosti do politické agendy, procesem sekuritizace, respektive řečovým aktem sekuritizačního aktéra. Sekuritizační aktéři byli omezeni na zástupce států, relevantní politické strany, představitele mezinárodního společenství a na nevládní organizace. Jako základní zdroj pro určení bezpečnostních hrozeb byly použity bezpečnostní koncepce jednotlivých států, programy relevantních politických stran, materiály IGOs a NGOs, dostupné vládní materiály, sekundárně pak dostupný dobový tisk. Vzhledem k subjektivitě sekuritizačních aktérů byla následná analýza bezpečnostních hrozeb prováděna za pomoci všech dostupných relevantních zdrojů. Teoretická část čerpala z textů badatelů Kodaňského institutu pro výzkum míru, kteří rozšířili a prohloubili samotný koncept bezpečnosti. Pro práci byly relevantní zejména publikace Barryho Buzana *People, States and Fear. An agenda for international security studies in the post-cold war era* (Boulder 1991), dále pak dva texty Barryho Buzana, Ole Wævera a Jaap de Wilde *Security. A New Framework for Analysis* (Boulder 1998, vydán v roce 2005 v českém překladu) a *Environmental, Economic and Societal Security* (Copenhagen 1995). Pro pochopení sociálně-konstruktivistického pojetí bezpečnosti Ole Wævera byly použity jeho práce *Securitization and Desecuritization* a *Insecurity and Identity Unlimited* (Copenhagen 1993). Práce zabývající se teorií mezinárodních vztahů, mezinárodním systémem či mezinárodní společností představovaly pouze doplňkový materiál.

Text byl napsán jako studie areálu západního Balkánu. Samotné analýze předchází teoretický úvod (kapitola č. 1) seznamující s historickým vývojem pojmu bezpečnost a s celkovou koncepcí Kodaňské školy. V kapitole č. 2 zabývající se rozpadem SFRJ byla zohledněna metoda vědy *Zeitgeschichte*, jejíž užití umožní dostatečné pochopení zkoumané problematiky. V rámci analýzy bezpečnostních hrozeb v areálu západního Balkánu (kapitoly č. 3-6) se jeví jako nejvhodnější užití empiricko-analytického přístupu. Text je strukturován dle Buzanova konceptu do kapitol týkajících se jednotlivých sektorů, s menší modifikací sloučení politických a sociálních hrozeb. První, nejrozsáhlejší část (kapitola č. 3) představí sekuritizační aktéry a bezpečnostní hrozby vojenského charakteru v daném časovém období; v závěru se pokusí vymezit největší ohrožení tohoto sektoru. Další kapitoly empiricko-analytické části se zabývají politicko-sociálním (kapitola č. 4), ekonomickým (kapitola č. 5) a environmentálním sektorem (kapitola č. 6). Oddíl týkající se ekonomické bezpečnosti je upraven s ohledem na specifickou oblast a zaměřuje se na jednu z nejvýznamnějších bezpečnostních hrozeb regionu ovlivňující celoevropskou bezpečnost – organizovaný zločin a prorůstání kriminálních skupin do státní správy. Závěrečná část práce vymezuje bezpečnostní hrozby západního Balkánu a jejich relevanci ve vztahu k EU; rovněž je určena k zodpovězení otázek položených v úvodu.

Při zpracování tématu se objevila otázka, jakým způsobem používat termíny národ, národnostní menšina a etnikum. „V Titově poválečné Jugoslávii měly nejvíce práv 'státní národy', označované jako 'národ': Černohorci, Chorvaté, Makedonci, Muslimové, Slovinci a Srbové... O stupeň níže stály národy (*narod*), které měly vlastní národní stát a v Jugoslávii měly výraznou diasporu (označované jako 'národnost', do roku 1963 jako 'menšina', *nacionalna manjina*): Albánci, Bulhaři, Češi, Italové, Maďaři, Němci, Rumuni, Rusíni, Slováci, Turci a Ukrajinci. Tyto národy disponovaly rozsáhlými menšinovými právy, většinou včetně vlastního školství... O další stupeň níže stály národy a etnické skupiny bez vlastního národního státu, označované jako 'etnická skupina' (*etnička grupa*): nejdůležitější byli Romové a Židé, ve Vojvodině ještě Bunjevci, specifická národnostní skupina žijící pouze zde a v jižním Maďarsku.“ (Tesař 2000: 269-270)

Ústava Svazové republiky Jugoslávie z roku 1992 hovořila o národnostních menšinách (*nacionalne manjine*), zatímco Ústava Černé Hory ze stejného roku se

zmiňuje o národních a etnických menšinách (*nacionalne i etničke manjine*). Zvláštní dokument týkající se postavení národnostních menšin v Černé Hoře užívá termín menšinové národy (*manjinski narodi*), který se vztahuje na autochtonní etnika - Bosňáky, Albánce a Chorvaty a etnické menšiny (*etničke manjine*), tj. menšiny, které jsou výsledkem migrací (Romové, Makedonci, Maďaři, Slováci). Chorvatská ústava hovoří o státu Chorvatů a národnostních menšin²; její makedonský protějšek obdobně definuje Republiku Makedonii jako stát Makedonců a národnostních menšin. Občanský princip je znatelný v albánské ústavě, která uvádí, že suverenita státu náleží lidu a je od něj odvozena. Článek tři hlavy I. Ústavy Republiky Albánie ukládá státu chránit práva národnostních menšin a zajistit pokojné soužití s albánským etnikem. Preambule Ústavy Bosny a Hercegoviny definuje BaH jako stát Bosňáků, Chorvatů, Srbů a příslušníků ostatních etnik; článek 4 hlavy třetí pak zakazuje diskriminaci na základě pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, náboženství, politického či jiného názoru, národního a sociálního původu, spojení s národnostní menšinou, majetkem, narozením či jiným statutem. Vzhledem k faktu, že ústavy jednotlivých států a související legislativa definují tyto termíny odlišně, je více než pochopitelné, že se v průběhu textu setkáme např. se srbským národem, srbským etnikem, či srbskou národnostní menšinou. V některých případech není vyloučeno překrývání těchto pojmů. Termín národnostní menšina bude v práci preferován před místními variantami z důvodu jeho zažitosti v českém prostředí.

Problematickou oblastí dizertační práce bylo i rozhodnutí týkající se přepisu místních názvů. V případě, že je zažita česká verze toponym, je uvedena v českém jazyce, ostatní pak v jazycích původních (Bělehrad [*Beograd*]; Drač [*Durrës*]; Kosovo [*Kosovë*]³; Priština [*Prishtinë*]; Skadar [*Shkodër*]; Tirana [*Tiranë*]; Vlora [*Vlorë*]; Záhřeb [*Zagreb*]; Ochrid [*Ohrid*]). Přepis toponym se řídí mírou vžitosti určité jazykové varianty: srbské a makedonské místopisné názvy jsou v textu uvedeny v latinském přepisu srbské, respektive makedonské verze, a jsou doprovázeny názvem v albánštině. Appendix I. obsahuje seznam toponym s oběma variantami. Vlastní jména jsou v textu zachována v albánské, srbské a makedonské transkripci s případnou deklinací.

Západní Balkán je oficiální *terminus technicus* vytvořený Evropskou unií a neodpovídá geografickému pojetí. Je produktem sociální konstrukce, čímž se stává politicky napadnutelným. (Hurrell 1995: 38-9) V textu je použit ve smyslu terminologie EU jako název pro skupinu států bývalé SFRJ minus Slovinsko plus Albánie. České

bezpečnostní názvosloví bylo převzato ze sborníku Petra Zemana *Česká bezpečnostní terminologie*, dokumentů Ústavu strategických studií Univerzity obrany v Brně a dokumentů Ministerstva obrany ČR. V případě nejasností či nelibozvučnosti českého tvaru daného termínu byly konzultovány příručky předních českých expertů zabývajících se tématy bezpečnosti (Waisová, Eichler, Mareš, Zeman).

Otazník stál i u vymezení zdrojů. Při zpracování druhé části textu jsem byla nucena čelit nejenom špatné dostupnosti primárních materiálů v regionu západního Balkánu, ale i jejich kontradikci. Oficiální materiály nabízí velmi často jednostranný pohled na určitou otázku; sekundární literatura analyzující balkánskou problematiku ve většině případů přebírá subjektivní stanovisko jedné strany. Práce s prameny není v areálu západního Balkánu standardizována, přístup do archivů a k současným vládním dokumentům je velmi problematický, prameny si často vzájemně odporují. Při přebírání interpretace *faktů* bylo nutné vždy brát ohled na původ autora, respektive podat i percepci strany *protivníka*. Byly použity prameny tištěné, orální i elektronické. Citace z knih či odborných článků jsou uvedeny přímo v textu, zdroje s delším názvem či internetového původu jsou součástí poznámkového aparátu za jednotlivými kapitolami. Většina zdrojů má internetový původ, či pochází z mých cest na Balkán, studijního pobytu na JFK Institutu v Berlíně a z knihovny katedry politologie univerzity v Heidelbergu. Velké zázemí mi v tomto ohledu poskytl Albánský institut pro mezinárodní studia v Tiraně, *Euro-Balkan Institut* v Ochridu, Ústav mezinárodních vztahů v Praze, DGAP (*Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik*) v Berlíně a Ústav strategických studií Univerzity obrany v Brně. Velmi podnětný byl i pobyt v Ochridu v rámci programu *Post conflict management in multicultural societies*, který mi umožnil uskutečnit rozhovor s bezpečnostní expertkou zabývající se problematikou Balkánu Biljanou Vankovskou. Setkání diskusního fóra Mitteleuropy pod záštitou DGAP a KAS (*Konrad-Adenauer-Stiftung*) v Berlíně mi dalo příležitost setkat se s balkanologem Dušanem Reljićem. Cenné byly i poznámky prof. Sami Mehqemeji, soudního tlumočnicka z jazyka albánského.

Tato práce je výsledkem řady let trvajících zájmu o balkánský areál, a je proto snad pochopitelné, že nejde o úplně nový text. Některé jeho pasáže již byly publikovány v mírně upravené podobě, popř. jsou připravovány k publikaci. U textů, které vznikly ve spolupráci s jinými autory, jsem dbala na to, abych pracovala pouze s pasážemi, jejichž jsem autorkou. Zároveň bych chtěla touto cestou poděkovat všem, kteří se mnou

v minulosti spolupracovali. Upřímný dík patří mému muži za pomoc při tříbení mých názorů, dále doc. Ph.Dr. Janu Holzerovi, Ph.D za cennou kritiku a rovněž Pavlu Šaradínovi za rady a připomínky. Svým způsobem mi pomohli i studenti kurzů *Mezinárodní společenství na Balkáně* a zejména pak ti, kteří se podíleli na autorství článků ve sbornících *Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných zemí Balkánu a Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině*. Velký dík patří pochopitelně všem pracovníkům Mezinárodního politologického ústavu, bez kterých by obě knihy nemohly vyjít.

¹ Český překlad *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* vydaný v Centru strategických studií v Brně ke konci roku 2005 přeložil termín *societal security* jako *společenskou bezpečnost*. Vzhledem k tomu, že dřívější publikace předních českých expertů (především Waisová 2003) operovaly s termínem *societální bezpečnost*, byl i pro účely tohoto textu vybrán tento termín.

² Ústava z roku 1990 explicitně jmenovala Srby, Muslimy, Slovincy, Čechy, Slováky, Italy, Maďary, Židy a ostatní. V další pozměněné verzi byly uvedeny tyto národní menšiny: Srbové, Češi, Slováci, Italové, Maďaři, Židé, Němci, Rakušané, Ukrajinci a Rusíni.

³ V případě, že se jedná o citaci ze srbských zdrojů, je použit termín Kosovo a Metohije.

1. Teoretický rámec

Bezpečnost je ústředním pojmem bezpečnostních i strategických studií. Definice bezpečnosti se u různých autorů liší. Dle Waltera Lippmanna je národní stát bezpečný do té doby, dokud nehrozí, že by musel obětovat své hlavní hodnoty výměnou za mír, a v případě, že je vtažen do války, je schopen si tyto hodnoty uchovat díky vítězství v tomto konfliktu. (Lippmann 1943: 51). Wolfers tvrdí, že státy vnímají význam bezpečnosti různě a že některé státy mohou být nespokojeny se *statem quo* a že se mohou snažit získat nové hodnoty, místo aby se spokojily s ochranou hodnot dosavadních. Z faktu, že jeden stát je bezpečnější než druhý nevyplývá, že by na tom byl tento stát kvalitativně lépe. (srv. Wolfers 1952; Baldwin 1997: 11) Dvě výše uvedené definice vyjadřují realistické pojetí bezpečnosti, jejíž ústřední jednotkou je stát. V teoriích mezinárodních vztahů se však setkáváme i s pojmem mezinárodní bezpečnosti, jež opouští státo-centrismus a uvažuje o společnosti států jako relevantním objektu bezpečnosti. Teze, že bezpečnost částí systému je neodlučitelně propojena s bezpečností celku, navazuje na meziválečný idealismus a tvrdí, že různé segmenty mezinárodního systému jsou tak propojené, že jsou vzájemně závislé. (srv. Keohane-Nye 1977; Ayoob 1984)

V *České bezpečnostní terminologii* Petra Zemana vymezuje Miroslav Mareš bezpečnost jako „stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt (zpravidla národní stát, popř. i mezinárodní organizaci) a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních hrozeb efektivně vybaven a ochoten při ní spolupracovat.“ (Mareš 2003: 13)

Mimo výše zmíněnou státní a mezinárodní bezpečnost se setkáváme i s kontinentální, regionální, skupinovou či individuální bezpečností, v extrémním případě pak s bezpečností rasy či žen. Na úrovni státu pak rozeznáváme bezpečnost vnitřní a vnější. Kodaňská škola obohatila bezpečnostní terminologii o koncept tvrdé bezpečnosti (*hard security*) a měkké bezpečnosti (*soft security*). *Hard security* je představována vojenským sektorem, *soft security* zahrnuje politickou, ekonomickou, environmentální a sociální bezpečnost.

Česká bezpečnostní terminologie pod pojmem hrozba vnímá projevy, gesta, opatření nebo činy, kterými se vyjadřuje vůle způsobit někomu menší, větší nebo nenahraditelné škody. Rizika jsou sociální jevy odvozené od hrozeb. Jsou obsažena

v rozhodnutích a činech těch činitelů, kteří vyhodnocují situaci, posuzují hrozby a podle toho jednají. Každý z těchto činitelů na sebe bere jakési riziko. Hrozba je vždy jevem objektivního charakteru, zatímco riziko jevem subjektivního charakteru¹. Riziko je výsledkem rozhodovacího procesu spojeného buď s volbou způsobů dosahování stanovených zájmů a cílů, nebo se snahou čelit bezpečnostním hrozbám. Z geopolitického hlediska existují hrozby přímé a nepřímé, z časového naléhavé a latentní, dle svého původce mohou být hrozby hodnoceny jako záměrné nebo nezáměrné a dle sektorového hlediska lze hrozby rozdělit na vojenské, politické, ekonomické, environmentální², sociální a kulturní. (Eichler 2004: 13-18; Frank-Ondřejka 2003; Zeman 2003: 71-80)

1.1 Konceptualizace bezpečnosti po druhé světové válce

Kodaňská škola významně přispěla k debatě o reformě bezpečnostních studií, respektive o vztahu bezpečnostních a strategických studií. V období studené války se bezpečnostní i strategická studia překrývala. „Bezpečnostní studia se soustřeďovala na sledování a vyhodnocování vojenského potenciálu a analýzy poměru sil, strategických koncepcí a doktrín a válečných příprav. Téměř po celé období studené války se bezpečnostní studia zaměřovala především na vojenský rozměr bezpečnosti a na vojenské nástroje bezpečnostní politiky, a tak šlo především o strategická studia.“ (Eichler 2003: 43) Bezpečnostní studia v rámci disciplíny mezinárodních vztahů byla od svého vzniku spojována především s klasickým realismem, jelikož hlavním předmětem jejich zájmu byl rozbor zájmů států a jejich vojenské síly. Východiskem poválečných bezpečnostních studií se staly zejména práce Hanse J. Morgenthaua a Kennetha N. Waltze. Na politický realismus³ je nutno nahlížet jako na teorii mezinárodních vztahů, která připravila východiska pro konceptualizaci bezpečnosti. Základní stavební kámen realismu, kniha Hanse Morgenthaua, *Politics among nations* obsahuje sice kapitolu nazvanou *Bezpečnost*, ta se však nezabývá konceptem bezpečnosti *per se*, ale zaměřuje se na kolektivní bezpečnost a vytvoření mezinárodních policejních sil. (Morgenthau 1963: 413-424) (Neo)realismus se zabývá zejména válkou (Waltz 1988), mírem (Waltz 1967), mezinárodní morálkou (Morgenthau 1948), pojetím moci (Morgenthau 1945), či zbrojením (Waltz 1959). Pozdější realistické práce se odklonily od původního ústředního tématu moci a začaly se zabývat státem a jeho zdroji hrozeb. Základ

konceptualizace bezpečnosti představují práce Johna Herze či Arnolda Wolfse, na něž odkazuje řada jejich následovníků⁴.

Ve druhé polovině sedmdesátých let minulého století vznikla Anglická škola, která se na rozdíl od realistů a neorealistů odklonila od zkoumání státu a zaměřila se na mezinárodní systém, čímž vytvořila základ pro konceptualizaci mezinárodní bezpečnosti. Za představitele Anglické školy jmenujme Hedleyho Bulla a Adama Watsona, zabývající se zejména pojetím mezinárodního systému. Na systémové úrovni popisuje rovnováha moci princip, který je zásadní k uchování mezinárodní anarchie a který je od ní neoddělitelný. Anarchická struktura může být zachována pouze rovnováhou moci, přičemž oba koncepty jsou dvě odlišné strany téže mince. (Buzan 1991: 164) Hedley Bull odmítl hobbesovskou představu boje všech proti všem a vytvořil vlastní racionalistický koncept anarchické společnosti. I přes anarchii přítomnou v mezinárodním prostředí vznikají mezi státy vazby a společenství, které Bull nazývá anarchickou společností. „I v anarchickém prostředí existuje minimální spolupráce, která je dána především sdílenými principy jako je vzájemná úcta k vlastnictví, závazek dodržování slibů a omezení násilí. Tato minimální spolupráce je základem anarchické společnosti. Přeměnu anarchického systému v anarchickou společnost podporuje rozšiřování a prohlubování sdílených poznatků, forma uspořádání (*order*), bezpečnost a svoboda.“ (citováno z Waisová 2005: 56)

Poslední teorie mezinárodních vztahů z období bipolárního světa, která je relevantní pro další konceptualizaci bezpečnosti, je teorie komplexní vzájemné závislosti a neoliberálního institucionalismu. Teorie komplexní vzájemné závislosti vylučuje v současném světě, provázaném moderními technologiemi a mezinárodním obchodem, použití síly jako řešení konfliktu. „Bezpečnost není pouze vojenskou záležitostí...bezpečnost má charakter kolektivní bezpečnosti, ...kterou můžeme aplikovat jak na ekonomické, tak na vojenské vztahy mezi státy.“ (srv. Waisová 2005: 50-51)

Po skončení studené války se rámec bezpečnostních studií rozšířil zejména díky okruhu analytiků Kodaňského institutu pro výzkum míru. Ti se odklonili od výzkumu konceptů míru, války či moci a přiklonili se spíše ke zkoumání bezpečnosti samé.⁵ (Buzan 1984) Barry Buzan, Ole Wæver, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre a Jaap de Wilde se zasloužili o nový pohled na bezpečnost a na vytvoření nového proudu v bezpečnostních studiích tzv. Kodaňské školy, která doplnila pojetí bezpečnosti o nevojenské rozměry a soustředila se na vymezení politické, ekonomické,

environmentální a sociální bezpečnosti. Postbipolární svět přinesl i prohloubení pojmu bezpečnosti, respektive odklon od státo-centrického přístupu, rozšíření referenčních objektů a bezpečnostní analýzu na různých úrovních (globální, regionální, místní, státní, na úrovni lidského jedince). (Tarry 2005) Díky tomuto trendu se v rámci bezpečnostních studií začaly stále výrazněji prosazovat jiné přístupy než klasický realismus, např. liberalismus⁶ či konstruktivismus⁷. Kodaňská škola rozvířila debatu o smyslu rozšíření konceptu bezpečnosti; ta rozdělila bezpečnostní teoretiky na tradicionalisty, respektive zastánce užšího pojetí bezpečnosti, skupinu podporující umírněnou reformu a skupinu podporující radikální reformu bezpečnostních studií.

Skupina proti změně agendy bezpečnostních studií vychází z neorealistického pojetí bezpečnosti. Mezi zastánce tradičního pojetí bezpečnostních studií se zařadil mj. Stephen Walt, který definoval bezpečnostní studia jako studia hrozby, užití a kontroly vojenské síly zabývající se zejména fenoménem války. Walt argumentoval, že přiřazení dalších témat, jako jsou například znečištění životního prostředí, nemoci, týrání dětí či ekonomická recese, přináší risk přílišné expanze záběru bezpečnostních studií, jež by mohla narušit koherenci oboru a ztížit hledání a navrhování řešení problémů. (Walt 1991: 213) Hlavním referenčním objektem tradicionalistického pojetí zůstává stát zajišťující bezpečnost vlastních obyvatel.

Umírnění reformisté (Richard Schultz, Peter Katzenstein) včleňují do koncepce bezpečnosti bezpečnostní hrozby vojenského charakteru, tzv. tvrdá bezpečnost (*hard security*), i nevojenské bezpečnostní hrozby, tzv. měkká bezpečnost (*soft security*). Výrazem tohoto konceptu je matice kombinující sektory a úrovně bezpečnostní analýzy. Ačkoliv umírnění reformisté uznávají zvyšující se roli nestátních aktérů a uvědomují si reciproční vztah mezi státem a lidským jedincem [stát může ohrozit lidského jedince a lidský jedinec (občan) může ohrozit koherenci státu], zůstává pro ně hlavním referenčním objektem stát. (Buzan 1991: 51) Texty Kodaňské školy lze v kontextu studií požadujících radikální reformu bezpečnostních studií zařadit k umírněným reformistům.

Koncepce Kodaňské školy vyvolala nové debaty o dalším rozšíření a prohloubení bezpečnosti, jakož i kritiku Kodaňské školy, např. za nezačlenění gender problematiky do pojetí bezpečnosti. Peter Hough rozšířil kodaňskou koncepci o zdravotní problematiku, přírodní katastrofy, náhodné hrozby a zločin. (Hough 2004) Nejradikálnější zastánci reformy bezpečnostních studií formulují např. koncepci lidské bezpečnosti (*human security*)⁸, kdy se referenčním objektem stává jednotlivec, který je

ohrožen vojenskými, politickými, ekonomickými, sociálními, kulturními a environmentálními hrozbami, jejichž zdrojem jsou jak samotný stát, tak nestátní aktéři. Dále navrhuji rozšíření agendy podoboru a reintegraci bezpečnostních studií s analýzou zahraniční politiky a studií mezinárodní politiky. (Waisová 2005: 28) Jiným vyjádřením radikálů může být například feministický přístup, který chápe *gender* jako ústřední kategorii analýzy. Feministé a feministky se soustředí na bezpečnost žen, přičemž hlavním zdrojem hrozeb jsou sociální hierarchie. Západní pojetí státu a ostatních institucí mezinárodních vztahů je produktem dominance *maskulinity* a potlačení *feminity*. Zdrojem hrozeb pro ženy je stát (jako ústřední aktér válek) a zejména muži, respektive maskulinní pravidla společnosti. Hlavním referenčním objektem je především žena. (Tickner 1992; Zalewski 1995) Bezpečnost může být dosažena pouze přijetím gender sensitiveho přístupu, který bere v úvahu odlišné role a zkušenosti „mužů“ a „žen“. Bezpečnostní otázky odráží pohlaví, jelikož jak ženy, tak i muži jsou vystaveni násilí, válce a nebezpečí. Dichotomní komplementární gender stereotypy ovlivňují teorie mezinárodních vztahů. Aktivní role ochránce-pachatele je přiřazena „mužům“, zatímco role pasivní oběti-příznivce (*supporter*) je přisuzována „ženě“. (Harders 2003: 66)

Toto schizma v rámci bezpečnostního diskursu bylo možné díky vnímání bezpečnostních studií jako synonyma strategických studií. Odborná debata přispěla k odlišení a vyčlenění strategických studií jako samostatného podoboru bezpečnostních studií⁹ a do bezpečnostního diskursu byl na konci 90. let 20. století vnesen určitý minimální konsensus. Vědecká veřejnost se přiklonila k chápání bezpečnostních studií jako oboru zkoumajícího vojenské i nevojenské hrozby; strategická studia byla definována jako výrazně vojensky orientovaný podbor širěji pojetých bezpečnostních studií.¹⁰ (Suchý 2003b: 17) I přes tento minimální konsensus odmítají někteří tradicionalisté zabývat se měkkou bezpečností a i v současnosti se setkáme s tradičními neorealisty, operujícími pouze s tvrdou bezpečností, v jejímž středu pozornosti stojí jediný referenční objekt – stát.

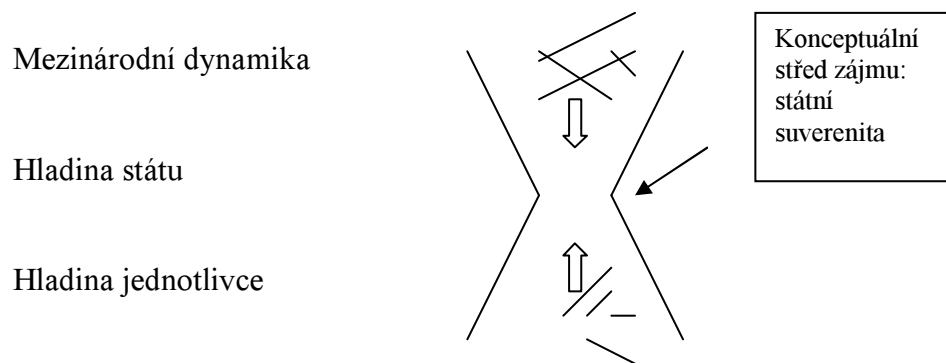
1.2 Pojmový aparát Kodaňské školy

Kodaňská škola odmítla užší realistický koncept bezpečnosti v prostředí postbipolárního světa a zaměřila se na vypracování nového širšího konceptu bezpečnosti. Došlo nejen k rozšíření a prohloubení pojetí bezpečnosti, ale i k propojení realismu a sociálního

konstruktivismu. Výstupy Kodaňské školy nezůstaly statickými a v průběhu devadesátých let byly neustále přepracovávány a doplňovány.

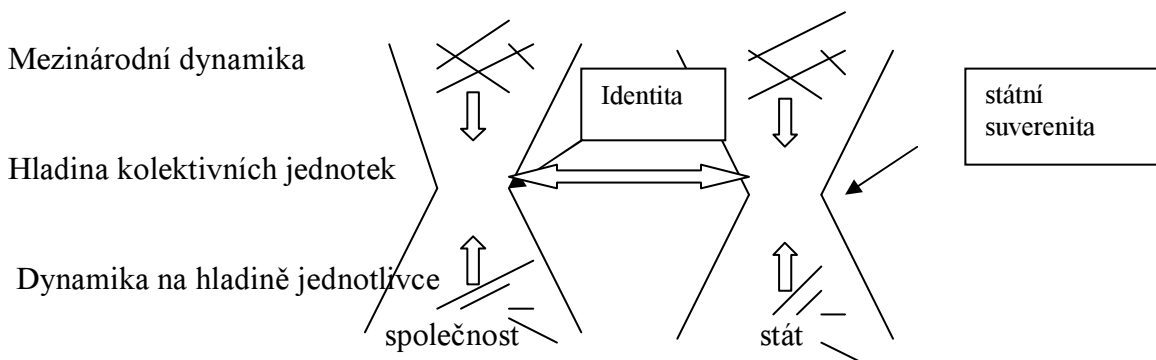
Ačkoliv Buzan v publikaci *People, States and Fear* nastiňuje problematiku samotného pojetí bezpečnosti, vyhýbá se rozpracování tohoto konceptu. Tohoto úkolu se ujal Wæver, který svým sociálním konstruktivismem a přidáním nového referenčního objektu (společnost) obohatil výstupy Kodaňské školy o nové prvky. Wæver se ve výkladu soustředí na dosavadní pojetí bezpečnosti a načrtává model přesýpacích hodin. Abstraktní pojem „bezpečnost“ (všeho a všech) je neanalytický termín s minimálním vztahem ke konceptu bezpečnosti, která znamená pokračující konverzaci na téma národní, respektive státní bezpečnosti. Bezpečnost je nazírána paradigmatem státní bezpečnosti. (Wæver 1993: 3)

Obrázek 1: **Model přesýpacích hodin konceptu bezpečnosti** (Wæver 1993: 3)

Model přesýpacích hodin Wæver modifikuje a přidává společnost jako referenční objekt sociální bezpečnosti – klany, rody, národy či jiné skupiny, které se obávají ztráty identity. Stát určila Kodaňská škola v původním konceptu jako referenční objekt politické, vojenské, ekonomické a environmentální bezpečnosti a společnost pak jako referenční objekt sociální bezpečnosti.

Obrázek 2: **Modifikovaný model přesýpacích hodin konceptu bezpečnosti** (Wæver, Buzan, Kelstrup 1993: 26)

Kodaňská skupina si klade otázku, co je to bezpečnost. Bezpečnost je obecný pojem, který může mít různý význam a liší se svou formou. Bezpečnost znamená přežití v reakci na existenční hrozby; příčiny bezpečnostních hrozeb se liší napříč sektory. (Buzan-Wæver-de Wilde 1995: 5) Bezpečnost je velmi široký pojem, který je nutno ohraničit, aby nedošlo k jeho znehodnocení. V případě, že neexistuje bezpečnostní problém, nevnímáme svou situaci ve vztahu k bezpečnosti, ta je irelevantní. Výrok, že bezpečnost je vždy relativní a že člověk nikdy není úplně bezpečný, má doplňkový význam: pokud je člověk stoprocentně bezpečný, neoznačuje tento stav za bezpečnost a pojem bezpečnost se neobjeví. (Wæver 1993: 8)

Wæver vnímá pojem bezpečnost negativně a domnívá se, že společnost by se měla zbavovat bezpečnosti. „Bezpečnost je svou povahou negativní problém. Bezpečnostní politika se zabývá bezpečnostními problémy (*in-security*). Nikdy (doufejme) nebudeme tvrdit, jak jsme bezpeční. Pokud nebudou existovat bezpečnostní problémy, budeme se zaměřovat na politiku či ekonomii a to proto, že bezpečnost (*security*) – nebezpečí a nejistoty (*in-security*) nepředstavují binární opozici.“ (Wæver 1993: 8) Proces *sekuritizace* je vnímán záporně a do jeho protikladu je dána *desekuritizace* – přesun určitého tématu z bezpečnostní agendy do politické sféry. Sekuritizační aktér již toto určité téma nevnímá a neprezentuje jej jako bezpečnostní hrozbu – bezpečnostní hrozba se tak vytrácí. K procesu *desekuritizace* dochází zejména v demokratizačních procesech a při vytváření společných norem.

Obohacení Buzanova realistického přístupu o Wæverův sociálně konstruktivistický postoj se projevilo v rozpracování základní bezpečnostní terminologie. Představitelé státu pojmem bezpečnost ospravedlňují prostředky použité k zamezení vývoje určité hrozby. Určitá problematika se nestává bezpečnostní záležitostí proto, že existuje reálná existenciální hrozba, nýbrž proto, že záležitost je prezentována jako hrozba. (Buzan-Wæver-de Wilde 1995: 1-2) Bezpečnost prochází procesem politizace, tzn. stává se součástí *public policy*, a vyžaduje vládní rozhodnutí a alokaci veřejných prostředků. V případě, že je záležitost prezentována jako existenční hrozba, která ospravedlňuje nestandardní vládní postupy, prochází sekuritizací, tzn. procesem sociální konstrukce hrozeb a rizik, kdy se určité téma stává tématem bezpečnostním nikoli na základě skutečně existující hrozby, ale protože je jako hrozba prezentováno a tato prezentace je veřejností přijata. Bezpečnost je vnímána negativně jako selhání politických metod řešení. Sociálně konstruktivistický proud Kodaňské školy se domnívá, že nelze určit, zda daný problém představuje reálnou hrozbu. Pro

stanovení reálných hrozeb by bylo nutné určit míru objektivní hrozby, což žádná teorie není schopna poskytnout. Státy a národy vnímají bezpečnostní hrozby odlišně; práh pro jejich stanovení se liší.

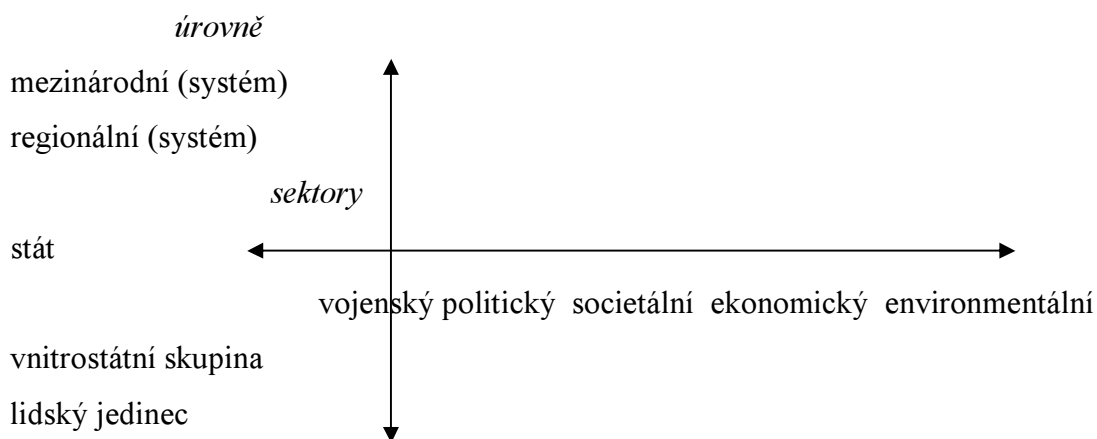
Sociálně konstruktivistický proud Kodaňské školy stanovuje přežití společně sdílených útvarů a jejich hodnot jako základ pro aplikaci bezpečnostní analýzy na spektrum sektorů (vojenského, politického, ekonomického, sociálního, environmentálního) bez ztráty esenciální kvality konceptu. „Identifikace bezpečnostní hrozby nastává procesem sekuritizace politickými aktéry a úkolem analytiků je jejich interpretace...Existenční hrozbu určuje politický aktér a ne analytik...Objektivní zhodnocení bezpečnosti je za hranicí možností analýzy.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1995: 5; Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 34-35)

Kodaňská škola pro případy bezpečnostních analýz rozlišuje referenční objekt, sekuritizujícího aktéra a funkčního aktéra. Referenční objekt je entita, která je existenčně ohrožena a která má legitimní právo na přežití. V užším pojetí bezpečnosti je tradiční entitou stát (národ), jehož přežití je otázkou uchování si suverenity (národní identity). Určujícím pro determinaci referenčních objektů je legitimní právo na přežití. Politické režimy, firmy či byrokratické aparáty nedisponují tímto právem, a proto jsou vyloučeny z kategorie referenčních objektů; naopak na životní prostředí lze nazírat jako na referenční objekt environmentální bezpečnosti. Kodaňská škola vnímá stát jako nejvýznamnější referenční objekt. „Netvrdíme, že bezpečnost se týká pouze státu ani že bezpečnost je dosažitelná stejnou měrou všem – státům a sociálním hnutím. Bezpečnost je prostředí soutěžících aktérů upřednostňující stát; stát je všeobecně privilegován jako aktér bezpečnosti, jenž je nejlépe strukturován pro tento účel.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 37) Kodaňská škola odmítá státo-centrický přístup, upřednostňuje širší pojetí bezpečnosti s referenčními aktéry, kterým dominuje stát. (srv. McGrew 1998: 392)

Sekuritizační aktér je představován entitou, která prezentuje určitý problém jako bezpečnostní hrozbu prostřednictvím řečového aktu (*speech act*). Sekuritizačními aktéry mohou být politické elity, vláda, lobby a nátlakové skupiny, tedy aktéři, kteří nemohou být referenčním objektem a nemohou vykonávat řečový akt na obranu svého přežití. Argumentují bezpečností státu, národa, civilizace, společenství, principu či systému, přičemž jednají jako zástupci referenčního objektu. Funkční aktér ovlivňuje dynamiku sektoru a podstatně ovlivňuje rozhodovací proces v bezpečnostní oblasti. Funkčním aktérem environmentálního sektoru mohou být např. firmy znečišťující životní prostředí.

Kodaňská škola vnímá bezpečnost jako souřadnice vertikální a horizontální roviny, přičemž osa vertikální vyjadřuje kvalitativní proměnu referenčního objektu a horizontální osa představuje kvalitativní odlišnost zdrojů hrozeb. Referenčním objektem může být mimo státu mezinárodní systém, regionální systém, vnitrostátní skupiny či v nejšířším pojetí lidský jedinec. Zdroje hrozeb jsou seřazeny do pěti sektorů: vojenského, politického, sociálního (*societal*), ekonomického a environmentálního. Kombinací komponentů vertikální a horizontální osy získáme ucelený souhrn referenčních objektů v jednotlivých sektorech a zdroje ohrožení referenčních objektů. (Waisová 2005:68)

Obrázek 3: **Kombinace sektorů a úrovní bezpečnostní analýzy** (Waever 1997, cit. z Waisová 2005:68)

Sektory identifikují specifické typy interakcí: vojenský sektor zahrnuje vztahy silového nátlaku; politický sektor je o vztazích mezi autoritou, vládnoucím statusem a uznáním; ekonomický sektor obsahuje vztah mezi obchodem, produkcí a financemi; sociální sektor zahrnuje vztahy kolektivní identity; environmentální sektor identifikuje vztahy mezi lidskou aktivitou a biosférou.

1.3 Kodaňská škola a regionální dynamika

Nedílnou součástí pojetí bezpečnosti Kodaňské školy je pojem regionálního bezpečnostního komplexu. Buzan se inspiroval pojmem bezpečnostní společnosti (*security community*), které do teorie mezinárodních vztahů zavedl Karl Deutsch a které později rozpracovali (zejména) Emanuel Adler a Michael Barnett. Deutsch definoval bezpečnostní společnosti jako uskupení států integrovaných do té míry, že sdílí pocit společnosti, což zpětně způsobuje, že tyto státy řeší své spory mírovou cestou.

(Deutsch 1957; Buzan 1991a; Hammerstad 2005) Buzan se odklonil od tohoto konceptu, vyžadujícího smluvní vztah mezi státy, a soustředil se na seskupení států, které vzniklo přirozenou cestou bez požadavku vytvoření určitého druhu aliance. Vnímání bezpečnosti rozšířené o environmentální, ekonomický a sociální sektor přimělo Kodaňskou školu položit si tyto otázky: (Buzan-Wæver-de Wilde 1995: 11)

- 1) Vykazují bezpečnostní dynamiky v těchto sektorech stejné regionální tendence jako v politickém a vojenském sektoru?
- 2) Jsou bezpečnostní regiony v ostatních sektorech stejně velké jako tradiční bezpečnostní regiony, jejichž základní jednotkou je stát?

Tyto dvě otázky se staly nosným pilířem pro další elaboraci bezpečnostních sektorů a redefinování bezpečnostního komplexu. S rozpracováním bezpečnostní teorie v průběhu 90. let 20. století, s rozšířením okruhu referenčních objektů a odklonem od státocentristického pojetí definuje Buzan bezpečnostní komplex jako soubor jednotek, jejichž hlavní procesy sekuritizace a desekuritizace jsou propojeny do té míry, že tyto jednotky nemohou adekvátně analyzovat či vyřešit své bezpečnostní problémy jedna bez druhé. Formativní dynamika a struktura bezpečnostního komplexu je vytvářena jednotkami uvnitř bezpečnostního komplexu (jejich percepce bezpečnosti a vzájemnou interakcí), či může vzniknout z kolektivní sekuritizace vnějších tlaků vznikajících z procesů komplexních metasystémů (životní prostředí planety, globální ekonomika). (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 201)

Kodaňská škola dále zavedla pojem bezpečnostní konstelace (*security constellations*), ten je výsledkem rozšíření a prohloubení pojmu bezpečnosti. Bezpečnostní konstelace počítá se všemi referenčními objekty ve všech sektorech a odráží součet všech možných bezpečnostních vztahů na všech úrovních, tzn. z hlediska lokálních, regionálních, neregionálních subsystémových a globálních dynamik.

Impulesem pro rozšíření a prohloubení koncepce bezpečnosti se Buzanovi stala nová dynamika uspořádání mezinárodního systému v postbipolárním světě. Jako bod obratu chápe konec studené války. (Buzan 1995) Kodaňská škola stanovuje na začátku *Security - A New Framework for Analysis* hypotézu, že postbipolární svět bude vykazovat vyšší úroveň regionalizace na úkor snižující se globalizace. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 37) Tuto hypotézu pak podrobuje analýze a snaží se vysledovat globální, subsystémové, regionální a místní tendence sekuritizace ve všech bezpečnostních sektorech a vysledovat, zda existuje dominantní trend napříč spektrem.

Tabulka č. 1: **Sekuritizace na různých úrovních analýzy** (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 165)

dynamika/sektory	vojenský	environmentální	ekonomický	societální	politický
globální	**	****	****	**	***
Neregionální subsystémová	**	**	**	**	*
regionální	****	***	***	****	****
lokální	***	****	**	***	**
**** -dominantní sekuritizace; ***-subdominantní sekuritizace;**-malá sekuritizace,*- žádná sekuritizace					

Výsledná teze zní, že regionální úroveň bude i nadále hrát osobitou roli v bezpečnostních konstelacích. Může nastat situace, kdy tuto roli hrát nebude, a pak s rozšířením agendy mohou vzniknout neregionální a regionální bezpečnostní formace na subsystémové úrovni. V případě, že bezpečnostní agendě dominují ekonomické či environmentální hrozby, mohou být regionální tendence slabé (ačkoliv ne nutně, záleží na typu problému). Kodaňská škola se domnívá, že existují tři důvody, proč se lze domnívat, že i v nové rozšířené agendě bezpečnosti setrvá pozornost na regionální úrovni: (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 202)

1. Pokud zůstane politický život strukturován primárně státy, bude náchylný k regionálním formacím. Pouze pokud dojde k rozdělení úřední moci na základě jiného než teritoriálního přístupu, bude regionální imperativ oslaben.
2. Regionální bezpečnostní komplexity setrvávají silné v mnoha částech světa v sektorech, ve kterých jsou bezpečnostní vztahy řízeny vzdáleností (politický, vojenský, societální). Nové bezpečnostní komplexity (např. Balkán, Kavkaz a západní Afrika) obsahují směs politicko-vojenské a societální bezpečnostní dynamiky, aktérů a referenčních objektů. Za předpokladu, že tento stav zůstane, regionální formace budou přirozeným a očekávaným výsledkem. Klasickým příkladem je EU; opačný příklad je východní Asie, kde možnosti pro ekonomický regionalismus čelí překážce možného vytvoření konfliktu v bezpečnostním komplexu vojensko-politické sféry.
3. Některé environmentální a ekonomické záležitosti jsou strukturovány tak, že posilují existující regionální bezpečnostní komplexity, např. sdílení zdrojů vody či stavba ropovodu přispívají k regionálnímu imperativu.

Kodaňská škola si je vědoma nárůstu globálních environmentálních problémů a dosažitelnosti informačních technologií, které přispívají ke vzrůstající globalizaci a vzájemné závislosti aktérů mezinárodního systému. Přesto je důraz na regionalizaci zřetelný ve všech publikacích této skupiny, prolíná se celým dílem, aby pak kulminoval v *Security – New Framework for Analysis*, kde Kodaňská škola představila vizi budoucího světového uspořádání, který bude vykazovat regionální dynamiku i v environmentálním a ekonomickém sektoru.

Západní Balkán je ukázkovým příkladem bezpečnostního komplexu v pojetí Kodaňské školy. Vývoj v Chorvatsku ovlivňuje srbská menšina, jakož i Srbové v BaH, v Srbsku a v Černé Hoře; situace v Bosně a Hercegovině závisí na situaci chorvatského etnika, na postoji Republiky Chorvatska a na Srbech žijících uvnitř i vně státu. Budoucnost Republiky srbské nelze analyzovat bez ohledu na situaci v Kosovu. Stabilizace této jihosrbské provincie pod mezinárodní správou ovlivňuje dění v okolních státech i v samotném Srbsku. Destabilizace Albánie v roce 1997 zapříčinila eskalaci konfliktu v Kosovu, jihovýchodním Srbsku a Makedonii. Západní Balkán však nelze vnímat jako uzavřený celek, dění v Makedonii je ovlivňováno i politickou situací v Bulharsku, řecká vláda má vliv na politickou scénu v Albánii, členství Maďarska v EU zapříčinilo emigraci etnických Maďarů z Vojvodiny apod. V neposlední řadě je západní Balkán závislý na vývoji Evropské unie a na jejím postoji k dalšímu rozšiřování.

Západní Balkán vykazuje *spill-over* regionální dynamiky mezi sektory, což je dáno i politikou EU, která regionální přístup propaguje. Pakt stability pro jihovýchodní Evropu, Proces spolupráce v jihovýchodní Evropě a Stabilizační a asociační proces mají vliv na prohlubování regionální dynamiky i v environmentálním sektoru. Ta je dále prohlubována sdílením Jadranského moře a vodních toků tvořících přirozenou hranici mezi státy. Silná globální sekuritizace environmentálního sektoru je dána existencí, respektive možnostmi OSN.

Tento proces lze vysledovat i v sektoru ekonomické bezpečnosti. Exogenní faktory jsou *push faktorem* pro regionální spolupráci týkající se organizovaného zločinu. Endogenní faktory jsou příčinou provázanosti organizovaného zločinu bez ohledu na etnickou příslušnost. Síť organizovaného zločinu se neomezuje pouze na region západního Balkánu, nýbrž má celoevropský charakter. Silná regionální dynamika je patrná ve všech sektorech; v environmentálním sektoru je navíc silná globální

dynamika a v sektoru ekonomické bezpečnosti pak neregionální subsystémová dynamika.

1.4 Sektory bezpečnostní analýzy

1.4.1 Vojenský sektor

Ve vojenském sektoru zůstává stát nejdůležitějším referenčním objektem a vládnoucí elity jsou nejdůležitějšími – ačkoliv ne jedinými – sekuritizačními aktéry, což je důsledek faktu, že státy kontrolují mnohem větší vojenské zdroje než ostatní aktéři a že vládnoucí elity se vyvinuly legálně a politicky jako primární uchazeči o legitimní právo užití síly uvnitř i vně svého panství. Moderní stát je definován ideou suverenity – požadavkem exkluzivního práva na vlastní vládu nad určitým teritoriem a obyvatelstvem. Protože síla je obzvláště efektivní způsob udržení a kontroly teritoria, fundamentální teritoriální přirozenost státu podpirá tradiční primát na záležitosti týkající se užití síly. Kodaňská škola připomíná, že moderní stát se ve vestfálském systému konsolidoval postupným odzbrojováním obyvatelstva, čímž se stal jediným legitimním nositelem síly ve společnosti, ten využívá efektivně větší množství silových prostředků (jak vnitrostátně, tak externě) než nelegitimní (zejména kriminální) ozbrojené elementy, které setrvaly. Přístup USA ponechávající svým občanům právo na držení zbraně a federálním státům prostor pro vytvoření vlastních ozbrojených jednotek je zřetelnou deviací vestfálského typu ideálního státu. Mimo USA se element ozbrojeného obyvatelstva objevuje ve Švýcarsku, Izraeli a Jižní Africe. (Buzan-Waeber-de Wilde 1998: 51)

Referenčním objektem může být mimo státu i národ, kmen, předstátní celky, královské rodiny či soukromé armády. Náboženství zůstává potenciálně jako referenční objekt vojenské sekuritizace, ale v případech bývalé Jugoslávie či Středního Východu je zřetelné, že náboženství jsou často spojována se státem (Izrael, Irán) nebo národem (Srbsko, Chorvatsko). Obavy západní civilizace z islámu či Huntingtonova teorie o střetu civilizací naznačují, že exkluzivita vestfálského státu jako referenčního objektu bude zpochybněna. (Buzan-Wæber-de Wilde 1998: 53)

Národní stát je zranitelný i zevnitř a může podlehnout iredentistům, unionistům, revolucionářům, samozvaným státům, národům či milici. V případě, že se stát zhroutí, dostane se do popředí milice, mafie, klany a ozbrojené gangy. Některé hovoří jménem

státu, jiné se stanou samostatnou bezpečnostní entitou – referenčním objektem. Sekuritizace sama o sobě má společnost jako referenční objekt. Kodaňská skupina se domnívá, že příslušnost k určitému pohlaví či rase může vytvářet samostatný referenční objekt. V případě, že feministky vytvoří *image* kolektivního násilí mužů proti ženám a budou např. tvrdit, že znásilnění se týká všech žen již ze samé podstaty existence mužů, nová společenství se začnou vytvářet jako referenční objekty v agendě násilí. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 202)

Subsystemová a systémová úroveň nabízí nové referenční objekty typu Evropské unie, Severoatlantické aliance či Organizace spojených národů. Analýza se dotýká i abstraktní roviny a do skupiny referenčních objektů zařazuje např. rovnováhu sil, mezinárodní společnost, nerozšiřování některých typů zbraní a mezinárodní právo.

Sekuritizační aktéry ve vojenském sektoru představují nejčastěji zástupci státu, národa a mezinárodních organizací. Sekuritizačními aktéry však mohou být i představitelé nátlakových skupin, zpravodajské služby, vůdcové mafií, ozbrojených gangů, kmenů a secesionistických hnutí.

Funkční aktéři jsou ve vojenském sektoru představováni společnostmi žoldnéřů a atentátníků, bezpečnostním aparátem, armádou nebo zbrojním průmyslem. Funkčním aktérem může být i nedemokratická vláda, která se snaží zajistit své vlastní přežití. Jelikož vláda je sekuritizační aktér a své vlastní přežití formuluje v sekuritizačním procesu jako zájem národa či státu, je velmi těžké v takovémto případě oddělit sekuritizačního a funkčního aktéra. Dalšími klíčovými aktéry jsou ministerstva obrany, financí, zahraničí a ozbrojené síly.

Vojenské hrozby mají tradičně primát ve sféře národní bezpečnosti. Na rozdíl od jiných hrozeb jsou často záměrné a přímé, ohrožují vše ve společnosti a jsou existenčními hrozbami par excellence. V tomto sektoru je logika hrozeb a zranitelnosti mezi dvěma jednotkami v mezinárodním systému funkcí mezihry mezi jejich vlastními vojenskými schopnostmi a stupněm přátelství a nepřátelství, které jsou výsledkem (de)sekuritizačního procesu. Vliv na percepci vojenských hrozeb má například geografická situace (např. vzdálenost a terén). Ačkoliv světové velmoci jsou schopny zapojit se do konfliktu na velké vzdálenosti, faktem zůstává, že se státy obávají spíše svých sousedů než vzdálené velmoci. V případě netradičních vojenských vztahů působí faktor vzdálenosti různě. Místní ozbrojené gangy vnímají vzdálenost podobně jako státy, zatímco pro teroristické skupiny a mafie nepředstavuje vzdálenost závažný problém. Politické faktory ovlivňují vojenské hrozby dvojitým způsobem: přes stupeň

uznání, který existuje mezi aktéry, a přes harmonii a disharmonii v politických ideologiích. Pokud jedna jednotka neuzná jinou jako sobě rovnou, či neuzná její politický status jako takový, je proces sekuritizace usnadněn. Politické a sociální uznání negarantuje svobodu od vojenských hrozeb, ale jejich absence ulehčuje sekuritizaci vojenských hrozeb.

Kodaňská škola chápe konec studené války jako přesun bezpečnostních zájmů z globální na regionální a lokální úroveň. Bipolární svět vyzdvihl mocenské vztahy na systémové úrovni na úkor dynamiky bezpečnostního sektoru na regionální úrovni. Všechny reálné a potenciální mocnosti vlastníci jaderné zbraně mají nosiče s regionálním dosahem, což posiluje regionální dynamiku vojenského sektoru. Pro většinu států takovéto zbraně nehrají žádnou roli ani v současnosti ani výhledově do budoucnosti. Realitou zůstávají konvenční zbraně, které jsou omezeny vzdáleností, což přispívá k uchování primátu regionální logiky. „Ve vojenském sektoru, pro blízkou a středně vzdálenou budoucnost vykazuje současný vývoj odklon od globalizace směrem k regionalizaci...regionální bezpečnostní dynamika má větší prostor k působení než kdy jindy.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 64)

Kodaňská skupina se domnívá, že intervence velmocí do regionálních konfliktů se stane více náročnější a finančně nákladnější, což přispěje ke vzniku regionálních bezpečnostních komplexů. Ti, kdo nejvíce ztratili na uvolnění regionální bezpečnostní dynamiky, jsou regionální bezpečnostní komplexy na Kavkaze, Balkánu a ve Střední Asii. Vojenský sektor je tedy dominován regionální bezpečnostní dynamikou s perspektivou místní dynamiky ve slabých státech (*weak states*¹¹) a vznikem regionálních bezpečnostních komplexů a mikrokomplexů.

1.4.2 Politický sektor

Politická bezpečnost se týká organizační stability společenského řádu; ústředním zájmem politického sektoru jsou nevojenské hrozby dotýkající se suverenity státu. Politický sektor se dotýká i nevojenských hrozeb politických jednotek jiných než stát či objektů systémové úrovně jako např. mezinárodní bezpečnosti či mezinárodního práva. Mezi základní principy, které mohou být sekuritizovány, náleží lidská práva. Lze konstatovat, že v politickém sektoru se jedná nejvíce o bezpečnost na úrovni lidského jedince.

Politické hrozby ohrožují jednak vnitřní legitimitu politické jednotky, která se vztahuje zejména na ideologie a definici státu, a rovněž vnější uznání státu, vnější

legitimitu. Hlavním referenčním objektem politického sektoru je stát, dále nadnárodní celky (EU), kmeny, menšiny, klany, transnacionální hnutí, některá světová náboženství, sekty či ideologická hnutí. Sekuritizační aktér politického sektoru je velmi snadno identifikovatelný; v případě státu je to vláda nebo autoritativní vůdce, v Evropské unii jsou sekuritizačním aktérem komplexní institucionální struktury. Transnacionální hnutí a jiné socio-politické jednotky mají také většinou jasně definované vedení. V případě státu užívá vláda sekuritizační argumenty obzvláště pokud je sama ohrožena, což se týká především slabých států. Politický sektor se dále vyznačuje systémovým referenčním objektem, jehož řečový akt se vztahuje na instituce, struktury nebo procesy mezinárodního systému, a jako typický příklad uvádí Kodaňská skupina přesvědčovací argument Evropské unie – *Evropa potřebuje integraci, aby se vyhnula fragmentaci*. Jestli *Evropa* bude existovat, či nikoliv, není podstatné; fragmentace je zde chápána jako bezpečnostní hrozba a v případě, že jí *Evropa* podlehne, je ohrožena. Systémovým referenčním objektem mohou být i NGOs a INGOs či nejlivnější mezinárodní média. (Buzan-Waeber-Wilde 1998: 141-162)

V politickém sektoru je podstatné rozlišení mezi slabým a silným státem, jelikož poukazuje na míru zranitelnosti. Silný stát je typicky nenapadnutelný v politickém sektoru, zatímco slabé státy mohou podlehnout secesi, obsazení území jiným státem a irendentismu.

Politický sektor obsahuje mnoho bilaterálních politických bezpečnostních konstelací, přičemž některé z nich vytváří regionální schéma. Principy, které vytváří tato schémata jsou jak globální, tak regionální. Hlavní dynamika tohoto sektoru však zůstává na bilaterální až regionální úrovni s několika menšími konstelacemi, které často vytvářejí subkomplexy v jiných sektorech (zejm. vojenském). Pokud by politický sektor operoval osamoceně, dynamika by zůstala na bilaterální úrovni, či na úrovni mikrokomplexů. Interakce mezi sektory způsobuje, že sektory jsou na sobě vzájemně závislé, což způsobuje, že záležitosti, které jsou původně bilaterální, či trilaterální, se regionalizují.

1.4.3 Societální sektor – bezpečnost identity

Societální bezpečnost se úzce dotýká politické bezpečnosti. Státní hranice však velmi zřídka kopírují společenské hranice. Základem společnosti je identita, vlastní percepce komunity a identifikace lidských jedinců jako členů této společnosti. „Societální bezpečnost (*societal security*) není sociální bezpečnost¹² (*social security*). Sociální

bezpečnost se týká jedinců a ekonomiky, zatímco sociální bezpečnost se vztahuje ke společnosti a k její identitě.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1995: 41) Sociální bezpečnost není bezpečnost jednotlivých částí ani to není součet bezpečnosti těchto částí. (Wæver-Buzan-Kelstrup 1993: 26) V původním Buzanově konceptu bezpečnosti figuroval stát jako jediný referenční objekt ve všech sektorech a pouze v sociální bezpečnosti připisoval tuto funkci společnosti. „Termín *sociální* je trochu nepraktický, ale je to dědictví původní Buzanovy terminologie z *People, States and Fear* (1983). Ve snaze minimalizovat nejasnosti, používáme původní terminologii, i když adekvátní a libozvučnější by byl zřejmě termín *bezpečnost identity (identity security)*.“ (Wæver 1994: 6)

Kodaňská skupina zdůrazňuje, že společnost se v tomto případě nedotýká státní společnosti; podmínkou je identifikace individua se společností.¹³ Největší bezpečnostní hrozby sociálního sektoru představují: (Buzan-Wæver-de Wilde 1995:42; Buzan-Wæver-de Wilde 1998:121)

1. Migrace – imigranti (Y) utváří novou kompozici společnosti, což mění identitu přijímající společnosti (X), např. čínská imigrace v Tibetu, ruská imigrace v Estonsku.
2. Horizontální soutěž – původní společnost (X) změní své způsoby kvůli kulturní a jazykové nadvládě sousední kultury (Y), např. obavy obyvatel Quebecu z anglofonní Kanady, kanadské obavy z amerikanizace.
3. Vertikální soutěž – společnost změní svou identitu, protože jí konkuruje buď projekt integrační (Jugoslávie, EU), nebo secesionisticko-regionalistický (Quebec, Katalánsko, Kurdistán).

Kodaňská skupina zmiňuje i vylidnění, které by teoreticky mohlo představovat hrozbu sociálního sektoru. To platí za předpokladu, že by vyhlazovací politika byla motivovaná touhou zničit identitu společnosti. Jako další extrémní příklad je uvedeno šíření AIDS v Ugandě, kde, jak Buzan poznamenává, se „*kvantita promění v kvalitu*.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1998:121) Podobně jako v případech kriminality či nezaměstnanosti jsou to primárně hrozby lidského jedince (hrozby uvnitř společnosti); pouze v případě, že hrozí kolaps společnosti, stávají se záležitostmi sociální bezpečnosti.

Referenčními objekty sociálního sektoru jsou skupiny, které mohou vytvořit tak sociálně silný argument, že identita této skupiny je ohrožena. V historii takovýchto referenčních objektů nenalezneme mnoho – mohl jím být klan, rodina, vesnice, městský stát. Velmi často byly tyto objekty propojeny s politickými strukturami, či politické

struktury stály mimo společnost, která se identifikovala např. s rodinou či náboženstvím. Národy se někdy shodují se státem; v takovýchto případech může identitární hrozbou argumentovat představitel státu. Velmi často se k rétorice *ohrožení národa* uchyluje populistická či nacionalistická opozice, zatímco představitelé státu hovoří spíše o hrozbách pro stát.

Národy, které ovládají stát a početně převyšují ostatní národy žijící v tomto státě pouze o marginální odchylku (Lotyšsko) nebo stojí ve vedení státu a provádí represí na majoritním etniku (Srbové v Kosovu), jsou citlivé na příliv či zvyšující se natalitu tohoto druhého národa (Rusové, Albánci). Identitu společnosti může ohrozit *globální kultura* (např. Coca-Cola, McDonald, Microsoft) a globální převaha anglického jazyka. Pokud je národ (stát) tvořen etnickými (národními) skupinami, může být pro tento stát šíření nacionalismu a idea sebeurčení národů fatální (SSSR, Jugoslávie, Československo, Velká Británie, Indie, Nigérie, Jižní Afrika); pokud je stát vytvořen na bázi *melting-pot*, může existující národní identitu ohrozit prosazování rasové a kulturní odlišnosti (multikulturalismus v USA). Pokud je národ úzce svázán se státem (Dánsko, Francie), může být více zranitelný v procesu politické integrace než národ, který působí nezávisle na státu a ve kterém působí několik politických úrovní (Německo). (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 125)

Kodaňská škola uvádí, že vertikální soutěž je nejintenzivnější v případě integračních projektů či secesionistických tendencí. Fragmentace a integrace může probíhat současně jako např. při stimulaci substátní identity v kontextu EU (např. Katalánci, Skotové, Korsičané, obyvatelé severní Itálie). Horizontální soutěž probíhá na všech úrovních. Menšiny uvnitř státu (např. Velšané, Quebečané) se obávají vlivu dominantní kultury (anglosaské). Státy (např. Kanada, Malajsie) se obávají vlivu svých větších sousedů; na globální úrovni přichází ke slovu střet civilizací.

Interregionální migrace hraje roli zejména v Evropě. Interregionální kulturní, náboženské a civilizační faktory jsou zřetelné na Středním Východě, ve východní Asii, ale také v Evropě. Hlavní síly v sociálním faktoru, které pohání globalizaci jsou (1) chudoba na Jihu, migrace, organizovaný zločin související s migrací, nemoci chudých přenášejících se migrací; (2) střet civilizací, obzvláště dialektika *westernizace* – trend směrem ke kulturní homogenizaci a proti ní. Kodaňská škola uvádí, že přinejmenším z krátkodobého až střednědobého hlediska je pravděpodobně nejdůležitější druhý faktor – mezinárodní politická ekonomie kultury. Dle některých se v dlouhodobé perspektivě stane nejdůležitějším první faktor. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 138)

Hrozby sociálního sektoru budou nabírat na důležitosti vůči ostatním sektorům, přičemž jejich dynamika bude vykazovat jak regionální, tak globální tendence. Porovnáním jednotlivých světových regionů došla Kodaňská škola k závěru, že regiony vytvářené sociální dynamikou, jsou v podstatě stejné, nebo promíšené s hrozbami vojenského a politického sektoru (Evropa, východní Asie, jihovýchodní Asie, bývalý Sovětský svaz, Střední východ, Afrika). Přinejmenším ve dvou případech (Latinská Amerika a východní Asie) vykazuje regionální sociální dynamika slabší tendence než regionální dynamika v ostatních sektorech a v jednom případě (Severní Amerika) je dynamika sociálního sektoru spíše na regionální až na lokální úrovni, zatímco dynamika politicko-vojenského sektoru vykazuje globální tendence. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 138)

1.4.4 Ekonomický sektor

Myšlenka ekonomické bezpečnosti je nesmírně kontroverzní a zpolitizovaná. Aktéři tržního prostředí se již z podstaty kapitalistického systému musí cítit nechráněni. Pokusy sekuritizovat ekonomické otázky jsou součástí politicko-ideologické debaty uvnitř mezinárodního politicko-ekonomického systému. Agenda ekonomického sektoru zahrnuje celou škálu otázek: (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 98)

1. Schopnost států udržet si nezávislou vojenskou produkci na globálním trhu; vztah ekonomiky ke schopnosti vojenské mobilizace státu.
2. Pravděpodobnost, že ekonomická závislost uvnitř světového trhu bude využita k politickým záměrům.
3. Obavy, že světový trh vytvoří více poražených než vítězů, a zvětší tak existující nerovnosti (Obavy USA ze ztráty hegemonie, strach Jihu z vykořisťování Severem, strach z trvalé nezaměstnanosti a narůstající sociální polarizace).
4. Obavy z ilegální proliferace lehkých zbraní a narkotik; z proliferace vojenských technologií zejména ve vztahu ke zbraním hromadného ničení; tlak na globální prostředí vytvářený rozšiřující se industrializací a masovým konzumem.
5. Obavy, že mezinárodní ekonomika přijde do krize z důvodu kombinace slabého politického vedení, narůstajícího protekcionismu a strukturální nestability světového finančního systému.

Ekonomický sektor je bohatý na referenční objekty sahající od lidského jedince, přes třídy, stát až po abstraktní a komplexní systém globálního trhu. Charakteristickým znakem ekonomického sektoru je, že jeho typická jednotka - firma - může jen zřídka

nárokovat status referenčního objektu, a to vzhledem ke kontradikci mezi instrumentální pomíjivou podstatou a přirozeností firmy a logikou existenční hrozeb, která definuje bezpečnost. Firma může představovat referenční objekt pouze ve dvou případech, a to pokud její krach znamená obavy z dopadu na místní obyvatelstvo a zvýšení nezaměstnanosti v regionu či v případě, že firma představuje industriální základnu určitého státu a ve své podstatě může hrát i roli sekuritizačního aktéra. Na systémové a subsystémové úrovni mohou představovat referenční objekty IGOs (v širším pojetí vše na škále smlouva – stálá organizace) nebo abstraktní pojem liberální mezinárodní ekonomický řád (*liberal international economy order, LIEO*), znamenající spojení pravidel a norem týkajících se otevřeného obchodování a finančních opatření. Relevantní referenční objekty jsou stát a liberální mezinárodní ekonomický řád. Sekuritizační aktéry lze nalézt na všech úrovních, nejefektivnější jsou představitelé státu, IGOs a v některých marginálních případech i firmy. Funkční aktéry představují zejména firmy, stát nebo IGOs.

Bankrot státu může ohrozit jeho bezpečnost politickou (zásah MMF a Světové banky a narušení suverenity státu) a vojenskou, ale zřídka bezpečnost ekonomickou. Logika ekonomické bezpečnosti funguje na podobné bázi jako na úrovni jednotlivce. Pokud stát není soběstačný v potravinovém a jiném průmyslu, musí mít přístup k vnějším zdrojům. Pokud je tento přístup ohrožen, dochází k sekuritizaci státního hospodářství. K úsilí o sekuritizaci často dochází i při méně důležitých hrozbách. Tyto pokusy jsou většinou neúspěšné, ale někdy slouží k legitimizaci akcí proti narušitelům světového liberálního ekonomického řádu (např. přístup USA ve vztahu ke Kubě).

Na rozdíl od politických a vojenských vztahů se ekonomika neváže na geografii a vzdálenost. Cena celosvětové přepravy je nízká a mnoho velkých firem působí na globální úrovni, což urychluje globální tendence. Dynamika ekonomického sektoru vykazuje i silné regionální tendence. Ekonomický regionalismus se stal trendem zejména v souvislosti s rozšířením vs. prohlubováním EU a vznikem NAFTA, respektive se vznikem dalších regionálních projektů [např. ASEAN, *Free Trade Area* (AFTA) v jihovýchodní Asii, Asijsko-tichomořské ekonomické spolupráce (APEC), MERCOSUR], které byly následovány debatami o dalších regionálních ekonomických zónách [ECOWAS v západní Africe, Jižní africká rozvojová společnost (SADC), Jihoasijská asociace pro regionální spolupráci (SAARC), Společenství nezávislých států]. Regionalizace se projevuje v mnoha různých formách integrace s mnoha úrovněmi identity, hloubky a institucionalizace. Regionalizace by se mohla stát

dominantním trendem pouze za předpokladu, že by došlo k posunu od liberálního k národnímu pojetí politické ekonomiky a k redefinici ekonomické bezpečnosti. Vzhledem k převažující globální a regionální dynamice v ekonomickém sektoru se místní tendence neprojevují. (Buzan- Wæver-de Wilde 1995: 25-30)

Kodaňská škola dochází k závěru, že výše uvedené aspekty jsou spíše následek *spill-over* ekonomického neúspěchu v agendě ostatních sektorů a nespádají tedy do ekonomického sektoru: (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 116)

1. Schopnost států uchovat si svou nezávislou schopnost mobilizace je ovlivněna globalizací produkce. V liberálním mezinárodním ekonomickém řádu bezpečnost nabídky nestojí na domácí kontrole produkce, nýbrž na existenci přesahu produkce nad kupní silou.
2. Podobnou logiku lze uplatnit při bezpečnosti nabídky. Možnost ekonomické závislosti uvnitř světového trhu užití k politickým záměrům je vykompenzována existencí přesahu objemu všech výrobků a kupním trhem.
3. Obavy z obchodu s drogami a zbraněmi hromadného ničení jsou vojenského a socio-politického rázu a nespádají do ekonomického sektoru. Strach ze znečištění je záležitostí environmentální bezpečnosti.
4. Závěr Kodaňské školy zní, že pouze obavy, že mezinárodní ekonomika upadne do krize, spadají do ekonomického sektoru¹⁴.

1.4.5 Environmentální sektor

Při rozboru environmentálního sektoru uvádí Kodaňská skupina několik příkladů označení environmentální bezpečnosti ze strany kritiků širší bezpečnostní agendy – např. Myersovo pojmenování environmentální bezpečnosti jako „nejkrajnější bezpečnosti“ (*ultimate security*) či klasifikace bezpečnostního analytika Deudney „znečištění samotné bezpečnosti“ (*pollution of security proper*). Na environmentální problematiku bylo dosud nahlíženo jako na záležitost společenského blahobytu či přes optiku vojensko-politického sektoru.

Environmentální sektor je signifikantní existencí dvou proudů – vědeckého a politického. Vědecký diskurs vychází z přírodních věd, probíhá mimo politickou diskusi a analyzuje environmentální problémy, které mohou narušit vývoj současné civilizace. Agenda vládní a mezivládní se týká povědomí státu a veřejnosti o záležitostech vědeckého proudu, přijetím politické odpovědnosti za tyto záležitosti a politickým managementem těchto otázek (mezinárodní spolupráce, efektivita unilaterální národní

iniciativy, náklady a přínos, *free-rider dilemma*, problém vymáhání práva apod.). Politická a vědecká agenda se již ze své podstaty nemohou shodovat; politický diskurs je vytvářen vládou, médii a veřejností a velmi často je ovlivněn záležitostmi krátkodobého rázu zatímco vědecká agenda je kontinuální, dlouhodobá, musí splňovat akademický standard a je vytvářena mimo politickou debatu výzkumnými institucemi a vědeckými kruhy. Nejširší formulace environmentální agendy je tato: (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 74)

- *Narušení ekosystémů* zahrnující změnu klimatu, pokles biodiverzity, odlesnění, desertifikaci a další formy eroze, ztenčení ozónové vrstvy a různé formy znečištění.
- *Energetické problémy*, k nimž patří vyčerpání přírodních zdrojů, různé formy znečištění, management pohrom (vztahující se zejména k jaderné energii, transportu ropy a výrobků chemického průmyslu) a nerovnoměrnou distribuci.
- *Potravinové problémy*, mezi něž zahrnujeme chudobu, hladomor, přílišnou spotřebu, nemoci vztahující se k těmto extrémům, snížení plochy úrodné půdy a vodních zdrojů, epidemie, špatné zdravotní podmínky, nerovnoměrná distribuce.
- *Ekonomické problémy* zahrnující ochranu neudržitelného způsobu produkce, sociální nestabilitu vlastní zákonitostem růstu (který vede k cyklickému a hegemonickému selhání), strukturální asymetrii a nerovnost.
- *Občanský boj*, tj. poškození životního prostředí v důsledku války a násilí vztahující se ke zhoršení životního prostředí.

Ohledně tohoto výčtu neexistuje shoda a ne všechny výše uvedené problémy se nutně musí stát záležitostmi sekuritizace. Agenda západní civilizace se zabývá populačními problémy, zatímco ve středu pozornosti států Jihu jsou ekonomické záležitosti.

Kodaňská škola uvádí, že „environmentálnímu sektoru dominují dva referenční objekty: životní prostředí a spojnice civilizace a životního prostředí, respektive risk ztráty dosažené úrovně civilizace – návrat k formě sociálního barbarství – s vědomím možnosti zvrátit takovýto vývoj.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1995: 15) Tyto dva proudy prozatím koexistovaly v koalici, ačkoliv jejich podstaty si protirečí. Ochránci přírody jen velmi sporadicky najdou styčné body s těmi, kteří kladou civilizaci na přední místo v žebříčku hodnot.

Kodaňská skupina přebírá terminologii Gareth Porter a Janet W. Brown rozpracovanou v publikaci *Global Environment Politics* vydané v roce 1991. Jedná se o tyto pojmy: vedoucí aktéři, veto aktéři a veto koalice. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998:

77) Vedoucí aktéři pocítují silný závazek k efektivním mezinárodním akcím na záchranu životního prostředí. Tyto aktéři jsou většinou státy – např. skandinávské země jako propagátoři mezinárodní konvence o znečišťování vzduchu. Ve vědě hrají roli vedoucích aktérů epistemická společenství, která prozkoumávají naléhavost širokého spektra environmentálních otázek, vytváří agendu, kterou pak sdělují médiím a politickým elitám. Tato společenství jsou nezávislou politickou silou v tomto sektoru, protože jejich členové jsou schopni vyvinout významný politický vliv. V politické agendě hrají roli vedoucích aktérů NGOs např. *Greenpeace* či *World Wildlife Fund*.

Vedoucí aktéři užívají různé strategie: financují výzkum sloužící k informovanosti veřejného mínění, podnikají unilaterální akce, využívají diplomacie k prosazení otázky do agendy mezinárodních organizací či izolují veto aktéry. V mnoha těchto případech nejsou použity nestandardní prostředky; tyto iniciativy znamenají pouhou politizaci, nikoliv sekuritizaci.

Nejdůležitější veto aktéři jsou státy a firmy, dále pak NGOs (industriální a agrární lobby). Vedoucí aktéry většinou najdeme v problémovém regionu či na jeho hranici, přičemž z velké většiny se jedná o přímé oběti – za předpokladu, že se nezabývají jinými hrozbami dotýkajícími se bezprostředně jejich existence. Pokud oběti nemají dostatek prostředků k tomu, aby stáli v čele sekuritizace, stanou se pravděpodobně podpůrnými aktéry (*support actors*). Vedoucí a podpůrní aktéři se nemusí nacházet na ohrožených místech; pokud je záležitost globálního rázu (ztenčující se ozónová vrstva), ekonomická (aspekt poptávky v souvislosti s kácením deštných pralesů), morální (lov velryb), můžeme je najít kdekoli, většinou však v zemích, které si mohou dovolit vložit finanční prostředky do vzdálených bezpečnostních problémů.

Environmentální sektor je bohatý na funkční aktéry – první velkou kategorií tvoří ekonomičtí aktéři (transnacionální korporace; státní firmy; zemědělský, chemický a nukleární průmysl; rybolov; báňský průmysl), jejichž aktivita je přímo spojena s kvalitou životního prostředí. Chování těchto funkčních aktérů ovlivňuje ekosystémy a sami o sobě nemají v úmyslu politizovat či sekuritizovat. Jejich společný jmenovatel je to, že jsou motivováni ziskem. Využívají ekosystémy, aby budovali nebo uchovávali společensky přirozené prostředí. Tito funkční aktéři jsou velmi často v environmentální debatě nazíráni v negativním světle. Další množinu funkčních aktérů tvoří vlády a některé mezinárodní organizace. Vlády tvoří environmentální pravidla pro ekonomické aktéry a určují, jak budou tato pravidla vymáhána. Povolují institucionalizaci environmentální bezpečnosti formováním ministerstva životního prostředí, vytvářením

mezinárodních organizací, vypracováním mezinárodního práva. Vláda však plní i funkci ochránce ekonomických aktérů a např. ve vztahu k vojenským funkcím jsou vlády největšími znečišťovateli životního prostředí (testy jaderných zbraní, vojenská cvičení, produkce nukleárních, chemických a biologických zbraní).

Kodaňská škola uzavírá, že v zásadě existují tři typy hrozeb, které se vztahují k environmentální bezpečnosti: (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 79)

1. Přírodní katastrofy nezpříčiněné lidskou aktivitou, např. seismická aktivita, vulkanická činnost, obavy ze zasažení planety meteoritem, návratu doby ledové apod.
2. Hrozby vůči přírodním systémům nebo strukturám planety zpříčiněné lidskou aktivitou – za předpokladu, že tyto hrozby představují existenční hrozbu lidské civilizaci nebo její části, např. skleníkový efekt, zničení menších ekosystémů.
3. Hrozby vůči přírodním systémům nebo strukturám planety zpříčiněné lidskou aktivitou – v případě, že tyto hrozby nepředstavují hrozbu civilizaci (vyčerpání přírodních zdrojů, jež mohou být eventuálně nahrazeny díky technologickému pokroku).

Poslední z výše jmenovaných se vztahuje jen velmi málo k diskurzu environmentální bezpečnosti – s výjimkou obav o vyhynutí některých druhů zvířat; první se okrajově týká environmentální bezpečnosti a druhý vztah stojí v centru pozornosti environmentální bezpečnosti. Rozhodující pro pochopení environmentální bezpečnosti je myšlenka, že je v moci člověka zvrátit trend znečišťování životního prostředí. Idea zakomponovat do účetnictví podniků environmentální záležitosti pochází z 80. let 20. století a vzhledem k alarmujícím ukazatelům znečištění planety se velmi rychle stává realitou.

Na první pohled se může zdát, že první typ hrozeb je nejčastějším. Mnoho společností je vystavováno přírodním katastrofám jako jsou zemětřesení, vulkány, cyklony, povodně, období sucha a epidemie. V Nizozemsku je ochrana před stoupající hladinou moře a záplavami na předním místě národních zájmů; Japonsko se ve svých oficiálních bezpečnostních dokumentech zabývá primárně hrozbou plynoucí ze zemětřesení¹⁵. V obou případech pravidelně dochází k sekuritizaci a politizaci; environmentální hrozba se následně přemění na společenský konflikt. Po povodních v Nizozemsku v roce 1995 se společnost tázala, kdo je zodpovědný a kdo bude potrestán. Podobně zemětřesení v Japonsku ve stejném roce vyvolalo kritiku seismologických systémů včasného varování. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 81) Jako

poslední příklad lze uvést ničivé vlny tsunami v jihovýchodní Asii v roce 2005 a následnou kritiku státu za nedostatečnou připravenost na katastrofy podobného typu.

Základní argumentace environmentální bezpečnosti zní, že v globální perspektivě žije lidstvo nad kapacitu planety. V místních a regionálních poměrech jsou tyto podmínky ještě více zřetelné. Kodaňská skupina uvádí, že přesný význam pojmu nosná kapacita (*carrying capacity*) je předmětem sporu, a definuje ji jako celkový model spotřeby, kterou může pozemský přírodní systém snést, tak aby nedošlo k jeho úpadku. Základní otázka zní, zda existují rozumné způsoby jak řešit tyto problémy zapříčiněné civilizací. (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 81-82)

Environmentální problémy se většinou vztahují k nespécifikované a vzdálené budoucnosti a nevyvolávají paniku na politické scéně. Předpokládá se, že je vcelku jedno, kdy se bude reagovat na vzniklé problémy. Tento přístup kritizují radikální ochránci životního prostředí, kteří sekuritizují environmentální otázky a argumentují naléhavostí problému. Hrozby environmentálního sektoru se různí v dopadech na civilizaci, což má vliv i na odlišný způsob sekuritizace. V případě vážných pohrom v počáteční fázi probíhá sekuritizace spíše na úrovni krizového managementu (debaty o velikosti a zdrojích hasičských útvarů, policie či armády). Blížící se pohromy jsou zapříčiněny pomalým zhoršováním životních podmínek (eroze půdy, přelidnění). Potrvá určitou dobu, než civilizace přestoupí hranici únosnosti, za kterou již není návratu. Environmentální sektor upozorňuje na příčiny existenčních hrozeb, které se projevují v jiných sektorech. Obdobná situace nastává i v ekonomickém sektoru, což může často vést k neporozumění či neoprávněnému obvinění určité skupiny osob (např. obvinění židovského obyvatelstva z odpovědnosti za vyvolání ekonomické krize ve 30. letech 20. století).

Globální oteplování má celosvětové příčiny; negativní efekty, které způsobuje nejsou globálního rázu. Naopak místní nebo regionální problémy (např. ochrana ohrožených druhů živočichů, havárie jaderné elektrárny Černobyl, francouzské nukleární testy na atolu Muroroa) jsou sekuritizovány v globální debatě. *Image* globální vesnice environmentálního sektoru nemá regionální rysy. Existenční hrozby se přesto projevují místně, což znamená, že lidstvo nemusí čekat na vyřešení těchto problémů na globální úrovni. Snaha o sekuritizaci probíhá téměř na všech úrovních, nejvíce však na globální úrovni. Při lokální sekuritizaci je menší počet přímo ohrožených aktérů a sekuritizace je i úspěšnější. Některé subsystemové formace se objevují i na regionální úrovni. Regionální dynamika environmentálního sektoru byla podrobena rozboru

v mnoha analýzách ekologických odborníků a bezpečnostních expertů, které se zabývaly vznikem ekogeografických regionů, které mohou přesahovat hranice národních států. (Graeger1996: 114)

1.4.6 Syntéza sektorů

Relativní váha sektorů záleží primárně na stupni sekuritizace a v případě střetu sektorů také na relativním významu typu problematiky. Otázka, zda regionální bezpečnostní komplexy odpovídají napříč sektory, je částečně zodpovězena pokud se podíváme na to, v jakém logickém vztahu sektory operují. Sektory jsou pouze objektivem, kterým se díváme na stejný svět, a jsou tedy navzájem propojeny. „Vazby mezi sektory lze připodobnit k výroku Carla von Clausewitze: Válka je pokračování politiky jinými prostředky.“ (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 167)

Vazbu lze vytvořit pro všech deset párů mezi pěti sektory. Vojenské operace mohou být pokračováním environmentálního konfliktu, či naopak mohou být podněcovány environmentálním omezením. Je důležité vědět, jak tyto hrozby působí na vznik či zvýšení obav v jiném sektoru. Propojení sektorů je nutné brát vždy v úvahu a s jednotlivými sektory nelze nakládat jako s uzavřenými systémy. Joshua Krasna rozvedla tento aspekt Kodaňské školy v analýze obchodu s narkotiky jako bezpečnostní hrozby producentů států a potvrdila, že narkotika představují bezpečnostní hrozbu politického, vojenského, ekonomického, environmentálního i sociálního charakteru. (Krasna 1997)

Kodaňská škola uvádí, že na bezpečnostní hrozby jednotlivých sektorů je nutno nazírat pohledem sekuritizujícího aktéra, který zváží jejich význam. Spojené státy americké mohou definovat svoji bezpečnost v užší vojenské terminologii; naproti tomu např. bývalý Sovětský svaz obávající se sociokulturní infiltrace z okolních území by mohl prosazovat rozšíření konceptu bezpečnosti o nevojenské bezpečnostní problémy. Jiné země (např. Lotyšsko) mohou nazírat na demografický vývoj jako na svou bezpečnostní hrozbu. Je tedy nutné analyzovat všechny druhy bezpečnosti, brát v úvahu všechny jednotky, konflikt za konfliktem a vytvořit komplex nejdůležitějších bezpečnostních hrozeb (nejdůležitější ve smyslu těch, co jsou definovány sekuritizačními aktéry). (Buzan-Wæver-de Wilde 1998: 168)

V ekonomickém sektoru je politický a do určité míry i vojenský sektor nápomocný k vysvětlení podivného fenoménu ekonomické regionalizace. Politická reprezentace strategických ekonomických konkurentů vytváří ekonomické unie a bloky,

kteří vytváří důvody pro politickou soutěž v těchto vytvořených jednotkách. Sociální sektor je také zapojen do vytváření regionálních ekonomických bloků, a to tak, že vytváří kulturní obranné mechanismy proti silným homogenizujícím dopadům otevřeného trhu. V rámci uchování sociální bezpečnosti je určitá regionální varianta v politickém ekonomickém modelu nutná.

Na vytváření různých modelů sekuritizace má vliv rozličný původ politických stran, reprezentace státu či odlišná institucionální podpora. Různí sekuritizační aktéři mohou působit na společnost odlišně, i když součástí jejich sekuritizačního aktu je stejný komponent. Velkou měrou tedy záleží na sekuritizačním aktérovi a jeho řečovém aktu, zda bude určitá záležitost chápána ve společnosti jako existenční hrozba.

1.5 Kritika Kodaňské školy

Již první Buzanovy články z 80. let 20. století, které navrhovaly rozšíření agendy bezpečnostních studií, vyvolaly vlnu reakcí a kritiky. Tradicionalisté kontrovali otázkou, kde hledat hranice rozšiřování a prohlubování, a argumentovali, že tímto způsobem se pojetí bezpečnosti stane mnohoznačným a nejasným, a varovali před lehkomyšlným snižováním významu vojenských hrozeb v rámci bezpečnostní agendy. Fakt, že existují ostatní hrozby, neznamená, že nebezpečí války bylo eliminováno. Organizované násilí doprovází lidstvo po celou dobu jeho existence, což se pravděpodobně ani do budoucna nezmění. Vezmeme-li v potaz výdaje na ozbrojené síly a riziko vypuknutí válečného konfliktu úrovně *high-intensity*, bylo by od vědecké komunity nezodpovědné ignorovat ústřední otázku, která vytváří podstatu oboru bezpečnostních studií. (Walt 1991: 213) Ačkoliv většina reflexí připouštěla existenci environmentálních, ekonomických, sociálních či politických hrozeb, nehodlala je postavit na stejnou úroveň jako hrozby vojenské. Potřeba útoku či stažení vojenských sil národů, států nebo aliancí musí zůstat základním cílem strategické analýzy. (Chipman 1991: 129)

David Baldwin vytýká Buzanovi zaměňování konceptuální analýzy s empirickým pozorováním. Buzan prezentuje věrohodné argumenty pro empirické návrhy – bezpečnost na úrovni jednotlivce souvisí s bezpečností na úrovni státu a mezinárodního systému. Jeho důraz na myšlenku, že bezpečnost nemůže být chápána izolovaně na jednotlivých úrovních, však budí dojem, že to je spíše konceptuálně nemožné, než že by se jednalo o nerozumnou výzkumnou strategii. (Baldwin 1997: 7)

Baldwinova kritika se týká tedy Buzanova přístupu ke konceptuální analýze a nezaměřuje se na samotnou koncepci bezpečnosti. Dále vytýká Buzanem předestřené důvody opomíjení konceptu bezpečnosti¹⁶. „Po zralé úvaze lze říci, že žádné Buzanovo vysvětlení není přesvědčivé.“ (Baldwin 1997: 9)

Představitel Školy Třetího světa (*Third world school*) Mohammed Ayoob¹⁷ pokoušející se o aplikaci širšího pojetí bezpečnosti došel k názoru, že ekonomické a sociální hrozby nejsou pro rozvojové státy¹⁸ relevantní a že největší ohrožení pro tento region plyne z podstaty tzv. slabých států (*weak states*). Slabé státy častěji podléhají vnitřním hrozbám než vnějšímu ohrožení; bezpečnosti Třetího světa dominuje politický sektor. (Ayoob 1983/1984; Ayoob 1999; Ayoob 1986) Ayoob navazuje na Buzanovu teorii regionálního bezpečnostního komplexu a stává se proponentem regionální společnosti (*regional society*). Vznik regionální společnosti je ulehčen existencí klíčové ústřední mocnosti, jejíž řídicí aspirace jsou uznávány v regionu jako legitimní. Tato legitimita je založena na vojenské a technologické kapacitě, na síle externích vazeb a na schopnosti poskytnutí společného zboží (*collective goods*), což lze definovat jako hlavní ekonomické vstupní náklady, vojenskou pomoc a politickou ochranu, která nenarušuje procesy budování státu. (Ayoob 1999: 258)

Ze strany sociologů se Kodaňské škole dostalo kritiky za statické pojetí identity, hlavního referenčního objektu sociálního bezpečnostního sektoru. „Termín „identita“ je zavádějící svým jmenným tvarem. Jedná se o výpravný aktivní proces jednotlivců, který může být chápán pouze jako proces a nikoliv jako objekt. Na rozdíl od státu, nezanechává koncept identity žádný „sediment“ a nemůže ustrnout. Kodaňská škola mylně pojímá společnost jako neměnicí se entitu a nepřipouští, že by jedinec mohl mít více identit, které nejsou ve vzájemném rozporu.“ (McSweeney 1998: 138)

Na stránkách *Review of International Studies* se rozpoutala debata mezi McSweeneyem, Williamsem, Buzanem a Wæverem, která přispěla k rozpracování původního konceptu a postupnému navrácení se ke státu jako hlavnímu referenčnímu objektu bezpečnosti. „*People States and Fears* byla cennou publikací, neboť napomohla k nastartování debaty o konceptu bezpečnosti. Nebyla zamýšlena jako poslední slovo odborné debaty a posloužila jako startovací čára pro ostatní, včetně autora, formulovat alternativní postoje.“ (Buzan- Wæver: 1997: 250) Autoři se zaměřili zejména na kritiku varující před rozbředlostí pojmu a tážající se, kde je hranice bezpečnosti. Odpovědí na kritiku bylo ztotožnění se se sociálně-konstruktivistickou teorií bezpečnosti Ole Wævera, respektive konceptem politizace a prezentací určitého tématu sekuritizačním

aktérem jako existenční hrozby. Téma se tedy stává bezpečnostní hrozbou, ne protože nutně představuje hrozbu, nýbrž že je prezentováno jako existenční hrozba. McSweeney tuto definici neuznal a v další reakci požadoval konceptualizaci objektivní bezpečnosti. Výměna názorů pokračovala a následný článek Michaela Williamse reagoval na tento aspekt McSweeneyho kritiky. „Co přesně znamená pro stát „objektivní hrozba pro společnost? Je zřejmé, že stát vždy nepromlouval jménem celé společnosti kterou zastupoval - nacistické Německo je toho klasickým příkladem. Toto je výzva pro McSweeneyho – analýza politických dopadů na teoretizaci bezpečnosti různými způsoby.“ (Williams 1998: 437) Na spor mezi McSweeneyem a Kodaňskou školou je možno nazírat jako na spor sociálního konstruktivismu a tradičního pojetí bezpečnosti. Podobně lze nazírat i na druhé konfliktní téma – výběr pojetí společnosti – statické či proměnlivé (společnost s více doplňujícími se identitami).

Christopher Freeman se ve své kritice zaměřil na konstrukci evropského regionálního bezpečnostního komplexu, která se objevila již v *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. „Kodaňská škola přehlíží závislost Evropy na Spojených státech amerických v oblasti *hard security*, jež je zřetelná v oblasti výdajů na obranu: evropští členové NATO snížili výdaje o 5 % během roku 1999 a o rok později již o 6 %.“ Freemanova kritika se dále opírá o nový poznatek z 11. 9. 2001 a kritizuje Buzana za tezi, že současné státy se obávají spíše svých sousedů, než vzdálených velmocí. Tento státo-centrismus kontrastuje s pluralistickou definicí bezpečnosti Kodaňské školy. „Pokud státy vnímají sousední země jako primární hrozbu, odporuje to současným obavám z mezinárodního terorismu a proliferaci zbraní hromadného ničení do *rogue states* jako jsou např. Irán, Irák, Izrael, Severní Korea a v menší míře Indie a Pákistán.“ (Freeman 2001) Kodaňská škola nebere v úvahu rostoucí globalizaci, ekonomickou provázanost a zejména Nový světový řád, ve kterém vzdálenost nehraje žádnou roli. Úvaha, že v současném světě se státy obávají zejména svých sousedů, je přežitá, což dokazují právě události z 11. 9. 2001. Freemanova kritika je částečně zavádějící. Buzan se globalizací zabývá v několika předchozích příspěvcích a do určité míry akceptuje vliv provázanosti mezi státy na mezinárodní systém či bezpečnost. Domnívá se však, že v postbipolárním světě byly vytvořeny dva světy – zóna míru a zóna konfliktu. V zóně konfliktu zůstává Vestfálský systém i nadále platný; zóna míru operuje na základě logiky a dynamiky bezpečnostního společenství. Touto tezí se tak Buzan navrácí k regionální dynamice, již vyzdvihuje nad globalizaci. (srv. Buzan- Little 1999; McGrew 1998)

Do určité míry je však Freemanova kritika oprávněná. Buzan si nepřipouští, že informační technologie, jako jeden z fenoménů globalizace, usnadňují spolupráci mezi teroristickými skupinami, což do budoucna představuje zvyšování potenciálu této bezpečnostní hrozby. Buzan jako by se přimkl ke konceptu regionální dynamiky, od kterého nedokáže ustoupit. Fenomén globalizace však nelze opomíjet; nese obrovský potenciál globálních bezpečnostních hrozeb do budoucna.

Kritika Kodaňské školy často vytýkala nezačlenění gender problematiky do pojetí bezpečnosti. Postavení ženy ve společnosti vychází často z národních a náboženských tradic; žena je obvykle často krutě trestána, pokud nedodrží pravidla uspořádání společnosti. Ženy ve válečných konfliktech trpí znásilňováním, které je často součástí širší vojensko-politické strategie.¹⁹ Mary Anne Warren vystoupila s termínem *gendercide*, vztahujícím se k interupcím plodu ženského pohlaví. Kodaňská škola se dále nezabývá sexuální orientací, handicapovanými lidmi či násilím namířeným proti určité politické skupině (*politicide*). (Hough 2004: 106-132)

Výtky ohledně nezačlenění znevýhodněných skupin do konceptu Kodaňské školy úzce souvisí s otázkou týkající se hranic rozšiřování a prohlubování bezpečnostního konceptu Kodaňské školy. V případě, že bychom nechali otevřeno prohlubování a rozšiřování bez jakéhokoliv omezení, hrozilo by začleňování témat referenčních objektů, které se cítí ohroženy, přičemž sekuritizace subjektivního pocitu ohrožení by nepředstavovala relevantní bezpečnostní hrozbu. Ačkoliv nelze než souhlasit s Buzanem, že bezpečnost jednotlivce souvisí s bezpečností na úrovni státu i mezinárodního systému, je nutné určit hranice. Bez ohraničení bychom se mohli setkat v extrémním případě např. se skupinami pedofilů či zoofilů, kteří se cítí ohroženi ve většinové společnosti – již výše zmiňované nezačlenění gender otázky do konceptu bezpečnosti je problematické.

Za podmínky demokratické společnosti by bylo možno omezit bezpečnostní hrozby ve všech sektorech pouze na ty, které představují ohrožení pro stát nebo mezinárodní systém. Příkladem z environmentálního sektoru by mohla být otázka zaplavení pobřeží v Nizozemí, v ekonomickém pak Buzanem navržená krize mezinárodní ekonomiky. Ekonomický sektor dále nabízí ty faktory, které mohou zapříčinit krizi státního hospodářství, a tím i krach politického systému. Obdobnou logiku lze uplatnit i na environmentální sektor: lokální znečištění bez potenciálu ohrožení státu nepředstavuje bezpečnostní hrozbu, a to na rozdíl od znečištění, které vyvolá masové nepokoje. Úvaha končí u závěru Kodaňské školy, která se navrátila ke

státu jako hlavnímu referenčnímu objektu bezpečnosti. Kodaňská škola připouští existenci více referenčních objektů, kterým však dominuje stát jako hlavní aktér bezpečnosti.

Vzhledem k probíhající transformaci politických systémů na území západního Balkánu není podmínka demokracie na místě. Většina států v tomto areálu se v 90. letech 20. století nevyhnula válečnému konfliktu či ustavení autoritativního režimu²⁰ a dosažený stupeň hospodářské úrovně nelze srovnávat se zeměmi západní Evropy. Příklad Srbska je dostatečně ilustrující: státní představitelé by v roce 1999 označili za největší bezpečnostní hrozbu pro Srbsko Severoatlantickou alianci, zatímco představitelé kosovských Albánců, tedy obyvatel srbského státu, by označili za největší bezpečnostní hrozbu Republiku Srbsko. Problém úhlu pohledu však nastává i v nedemokratických společnostech: nezisková ekologická organizace může považovat za největší bezpečnostní hrozbu pro obyvatele státu skládku u města XY, zatímco představitelé homosexuální a lesbické menšiny vidí hlavní hrozbu v převaze konzervativních sil v zastupitelském tělese při přijímání zákona o registrovaném partnerství. Tato úvaha nás navrácí zpět ke státu: v nedemokratických společnostech jen zřídka dojde k takovému rozšíření referenčních objektů jako ve společnostech demokratických. Pokud stát zakáže politické strany, stěžl lze očekávat iniciativu občanů žádajících přijetí zákona o euthanasii. I když stát může připustit existenci politických stran a konání voleb, nemusí tak být činěno demokratickými prostředky a vládnoucí garnitura zůstane u moci. Ačkoliv připustíme roli státu jako dominujícího aktéra bezpečnosti i v nedemokratických společnostech, při analýze je třeba postupovat obezřetněji a zahrnout do ní co nejširší množství subjektů, které jakýmkoliv způsobem mohou ohrozit či změnit chod státu.

I přes uvedenou kritiku představuje práce Kodaňské školy dosud nejucelenější koncept bezpečnosti a tvoří ideální rámec pro analýzu bezpečnostních hrozeb. Každý region má však svá specifika a pojetí Kodaňské školy nelze vnímat jako statické. I pro účely této práce je nutná určitá modifikace týkající se politických, sociálních a ekonomických hrozeb. Dle Kodaňské školy dominuje referenčním objektům politického sektoru stát; dalšími referenčními objekty mohou být kvazi-superstáty (EU), kmeny, menšiny, klany, transnacionální hnutí, některá světová náboženství, sekty či ideologická hnutí. Nejčastějšími referenčními objekty sociálního sektoru jsou pak kmeny, klany, národy, etnické menšiny, civilizace, náboženství a rasy. Politický sektor se tedy odlišuje od sociálního zejména zařazením státu do referenčních objektů, respektive jeho

dominancí. Logicky tak mezi hlavními referenčními objekty politického sektoru západního Balkánu figurují státy a mezi hlavními referenčními objekty sociálního sektoru národy. Snaha o vytvoření etnicky homogenních národních států v této oblasti způsobila, že představitelé států se stali i zástupci národů, respektive bezpečnostní hrozby pro národ představovaly i bezpečnostní hrozbu pro stát a došlo k překrytí obou sektorů.

Pojem sociální bezpečnost reflektující sociologický *background* Ole Wævera vznikl jako odraz dění v Evropě na konci bipolární éry a reagoval na situaci v západní Evropě, na území bývalé Jugoslávie a bývalého Sovětského svazu. Stěžejním pojmem sociálního sektoru se stala identita. Do publikace Kodaňské školy *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* byla zařazena kapitola Håkana Wiberga analyzující koncept identity v kontextu rozpadu SFRJ. Tento text se soustředí zejména na ohrožení identity tak, jak bylo prezentováno jednotlivými jugoslávskými národy na konci osmdesátých let; doba dokončení textu (1992) nedovolila hlubší analýzu v kontextu širšího pojetí bezpečnosti. Ačkoliv Kodaňská škola zavedla sociální sektor jako novinku do bezpečnostní analýzy, opomněla zdůraznit důvody argumentující pro rozšíření bezpečnostní agendy o tento sektor právě v jednotlivých analýzách. Pokud se pokusíme o celkovou analýzu bezpečnostních hrozeb západního Balkánu s odstupem třinácti let od vydání zmiňované publikace Ole Wævera, Barry Buzana a Mortena Kelstrupa zjistíme, že sociální sektor předchází sektoru politickému, respektive že hrozby sociálního sektoru v této oblasti byly výrazem latentních hrozeb. V momentě, kdy tyto hrozby našly svoji politickou reprezentaci a staly se relevantními hrozbami pro okolní státy, manifestovaly se v sektoru politickém, což bude dokumentováno v kapitole politicko-sociálního sektoru.

Druhá výtku Kodaňské škole ze strany autorky se týká ekonomického sektoru. Buzan uvádí, že pouze krize mezinárodní ekonomiky představuje bezpečnostní hrozbu ekonomického sektoru. Takovéto pojetí není aplikovatelné v regionu západního Balkánu, a to již vzhledem k uvalení hospodářského embarga na některé státy v určitých obdobích. Jak řecká blokáda nově vzniklé Republiky Makedonie, tak i embargo uvalené OSN na Svazovou republiku Jugoslávii přispělo k rozvoji organizovaného zločinu v regionu. Bezpečnostní hrozbu pro státy a jejich obyvatele nepředstavovala krize mezinárodního hospodářského systému, nýbrž hrozba diktátu mafie. Válečné prostředí vytvořilo ideální podhoubí pro prorůstání státního aparátu zločineckými skupinami a pro vznik jejich dokonalé symbiózy. Balkánský organizovaný zločin zapustil hluboké

kořeny a v současnosti představuje jednu z největších hrozeb pro západní Evropu. Evropská unie požaduje vymýcení tohoto jevu ze zemí původu; jeho existence se stává překážkou vstupu zemí západního Balkánu do EU. Organizovaný zločin představuje relevantní bezpečnostní hrozbu ekonomického sektoru zejména v souvislosti s regionem západního Balkánu, a i proto se stal hlavním objektem analýzy kapitoly ekonomických hrozeb.

¹ Petr Zeman uvádí, že v oficiálních bezpečnostních dokumentech jsou termíny hrozba a riziko vysvětlovány chybně a v rozporu s mezinárodně používaným územím. (Zeman 2003: 73) Srv. *Bezpečnostní strategie České republiky*: „Bezpečnostní strategie České republiky definuje bezpečnostní rizika jako „jevy a procesy, které mohou přímo nebo nepřímo negativně působit na společnost, funkce či občany ČR. Bezpečnostní rizika mohou v některých případech přerůst v bezpečnostní hrozby. Bezpečnostní hrozbou se rozumí situace, která ohrožuje ČR a je způsobilá ji poškodit.“ *Bezpečnostní strategie České republiky*. Dostupné na <http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/brs/dokumbrs/rok99/bezpstr.il2.htm>.

² V odborných textech nebyl doposud zaveden jednotný termín. Dle Radka Khola lze v češtině v užším pojetí namísto termínu *environmentální bezpečnost* užít pojem *ekologická bezpečnost* nebo též *vojenská ekologie*. Vojenská ekologie se zaměřuje na dopady vojenských aktivit, včetně výcviku, popř. příprav na válečné operace, na kvalitu životního prostředí a na možnosti, jak těmto negativním dopadům zabránit nebo škody jimi způsobené napravit nebo alespoň minimalizovat. (Khol 2003: 26).

³ Morgenthau uvádí výčet šesti principů politického realismu: (Morgenthau 1963: 4-15)

- a) Politický realismus je přesvědčen, že politika je řízena objektivními pravidly, které mají kořeny v lidské přirozenosti. Ta se nezměnila od té doby, co klasičtí filozofové Číny, Indie a Řecka objevili její zákonitosti.
- b) Nejdůležitějším konceptem politického realismu je pojetí zájmu definované ve vztahu k moci. Realisté se vyhýbají mylným představám – zájmu o pohyby, zájmu o ideologické preference a zájmu o filosofické či politické sympatie státníka.
- c) Politický realismus se nedomnívá, že současné podmínky, ve kterých zahraniční politika operuje s extrémní nestabilitou a vsudypřítomným násilím, nemohou být změněny.
- d) Politický realismus si je vědom důležitosti morálky. Rozvážnost je největší ctnost v politice. Etika hodnotí soulad jednání s morálním zákonem; politická etika hodnotí politické následky jednání.
- e) Politický realismus odmítá ztotožňovat morální aspirace určitého národa s morálním zákonem, který ovládá svět.

f) Rozdíl mezi politickým realismem a ostatními myšlenkovými směry je skutečný a hluboký.

⁴ Např. jedna z ústředních analýz konceptualizace bezpečnosti *The Concept of security* Davida Baldwina vychází z článku Arnolda Wolferse „*National Security*“ as an Ambiguous Symbol publikovaného v roce 1952 v *Political Science Quarterly*. Baldwin zde pokládá základní otázky bezpečnostní analýzy: Bezpečnost koho? Bezpečnost jakých hodnot? Kolik bezpečnosti? Bezpečnost od jakých hrozeb? Jakými prostředky? Za jakou cenu? V jakém časovém období? (srv. Baldwin 1997; Economides 2003).

⁵ Pro komplexní souhrn koncepcí bezpečnosti v první polovině 90. let 20. století viz Krause-Williams 1996: 229-254; *Hodnotenie bezpečnostného prostredia* 2004; Waisová 2005.

⁶ Liberalismus klade důraz na myšlenku, že vzájemná hospodářská propojenost a závislost mezi státy a jejich organizacemi je odrazuje od toho, aby ve vzájemných vztazích používaly vojenskou sílu. Podle jeho stoupenců např. rozšiřování NATO neznamená rozšiřování zóny vlivu Západu, jak tvrdí realisté, ale posilování nových demokracií a rozšiřování zóny stability. (Eichler 2003: 45)

⁷ Konstruktivismus nabízí vysvětlení zdrojů změn, ke kterým dochází v přístupu bezpečnosti jak na státní, tak i na mezinárodní úrovni. Jeho metodu lze využívat např. při studiu významu zásad rovnoprávnosti, nevměšování, spravedlnosti a vzájemnosti pro vytváření společné bezpečnosti. (Eichler 2003: 45)

⁸ K problematice lidské bezpečnosti viz Waisová 2003c, Waisová 2005: 123-141 a *Human Security Now* 2003.

⁹ Blíže ke strategickým studiím viz Buzan 1987.

¹⁰ K pochopení současného pojetí vztahu bezpečnostních studií, strategických studií, vojenské vědy, řešení konfliktů, mírových studií, mezinárodní politické ekonomie, rozvojových studií a mezinárodních vztahů blíže viz Waisová 2003.

¹¹ Buzan rozlišuje slabé (*weak*) a silné (*strong*) státy. Slabé státy se vyznačují vysokou úrovní politického násilí, neúměrným nasazením policie v každodenním životě obyvatel, konfliktem ideologií, nedostatkem koherentní státní identity, absencí hierarchie politické autority, neúměrnou kontrolou médií státem. (Buzan 1991: 100).

¹² Sociální bezpečností rozumíme systém sociálního zabezpečení. Termín *societální bezpečnost* byl ponechán, aby byla zachována logika původního anglického textu.

¹³ Kodaňská skupina chápe společnost jako *Gemeinschaft* i *Gesellschaft*. (Wæver-Buzan-Kelstrup, 1993:18).

¹⁴ Mezinárodní ekonomická bezpečnost může být nahlížena z více perspektiv. Např. Vincent Cable uvažuje o organizovaném zločinu jako hrozbě mezinárodní bezpečnosti. (Cable 1995).

¹⁵ *Defense*. Japan Defense Agency. Japan Self-Defence Forces. Dostupné na http://www.jda.go.jp/e/index_.htm.

¹⁶ Buzan uvádí pět důvodů: obtížnost konceptu; zřejmé překrývání se konceptů bezpečnosti a moci; nedostatek zájmu; zaneprázdnění bezpečnostních analytiků z důvodu udržení kroku s vývojem v technologiích a policy; fakt, že politici vítají nejasnost „národní (státní) bezpečnosti“.

¹⁷ Školu Třetího světa lze šířeji zařadit do kritických bezpečnostních studií. Ayoob kritizuje monopol dosavadní (západní) konceptualizace teorií mezinárodních vztahů a sám vytváří koncept *podřízeného realismu* (*subaltern realism*). Podřízený realismus podává ucelené vysvětlení vzniku většiny konfliktů a chování států zapojených do těchto konfliktů. Záležitosti vztahující se na zachování a vznik domácího a mezinárodního pořádku jsou provázány, zejména v oblasti konfliktu a bezpečnosti. Podřízený realismus bere v úvahu vliv mezinárodního normativního systému na *state building* a *nation building* ve Třetím světě. (Ayoob 2002).

¹⁸ Ayoob si uvědomuje existenci odlišných elementů ve Třetím světě. V širším smyslu spadají do Třetího světa země, které sdílí svoji koloniální minulost, nerovnost s evropskými mocnostmi, hospodářskou zaostalost a jsou nerovnoměrně spojeny se záležitostmi, které dominují mezinárodnímu systému. (Ayoob 1983/1984).

¹⁹ Odhaduje se, že přibližně 20 000 žen bylo znásilněno ve válce v Bosně a Hercegovině. Vyskytly se i názory tvrdící, že masové znásilňování v bosenské válce bylo spojováno s etnickým čištěním, resp. že ženy byly znásilňovány, aby porodily dítě, které bude po otci sdílet příslušenství k etniku. Tento názor je však jinými vyvrácen. (srov. Kennedy-Pipe and Stanley in Booth 2001: 67-84; Glenny 1996: 208-209).

²⁰ Blíže viz Balík-Stýskalíková 2005 a Balík-Stýskalíková 2005a.

2. Uvedení do problematiky rozpadu SFRJ¹

Herbert Kitschelt vymezil na konci 80. let tři typy komunistických režimů: patrimoniální, byrokraticko-autoritářský a národně-konsensuální, přičemž zohlednil i stav společnosti před uchopením moci komunisty². Na základě této typologie zařadil předmiloševičovské Srbsko k režimu patrimoniálnímu, který zpravidla navazuje na autoritativně řízenou společnost s převahou rurální populace, vyznačuje se striktní hierarchicko-osobní závislostí mezi komunistickými vůdci a jejich stoupenci, přičemž spory uvnitř stranické elity (*gerontů*) jsou minimální.

Komunistický režim zde byl vnímán jako vítězná autonomní síla druhé světové války, a měl proto zpočátku vyšší stupeň legitimacy než v ostatních státech východní Evropy. Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie (FLRJ) byla přijata v roce 1946 a vycházela ze sovětské ústavy. Po roztržce se Sovětským svazem opustila Jugoslávie centralizovaný systém sovětského typu a postupně přecházela k tzv. socialistické demokracii. Státní hospodářství bylo částečně nahrazeno družstevním a byl zaveden model samosprávné demokracie. Ve snaze vymezit se mezi západním a východním blokem se Jugoslávie profilovala na mezinárodní scéně jako jeden ze zakladatelů a aktivních představitelů Hnutí nezúčastněných.

Politický systém byl neodlučitelně spjat s osobností Josipa Broze Tita, který se pokusil vytvořit jugoslávský národ v politickém a občanském pojetí. Národnostní rozpory byly dočasně zakonzervovány, třebaže se s určitou periodičností objevovaly na politické scéně; po smrti Tita však kulminovaly v podobě etnických válek. Tito si mezi lidem udržoval gloriolu válečného hrdiny; jakýkoliv náznak odporu proti jeho osobě byl v zárodku potlačen, stejně tak režim potlačoval jakékoliv projevy nacionalismu. Národní uvědomění dříve nevyhraněných etnik (Muslimové, Makedonci) však naopak podporoval. Od poloviny 60. let se začala intenzivně řešit otázka uznání Muslimů (Bosňáků) jako konstitutivního národa;³ byl kodifikován makedonský jazyk a Makedonci uznáni za státotvorný národ.

Vysoký přírůstek albánského obyvatelstva v Kosovu, spojený s nejnižší životní úrovní v rámci Jugoslávie a postupnou migrací srbského etnika do vlastního Srbska a Bosny a Hercegoviny, přispěl k albanizaci této autonomní provincie a postupné radikalizaci jejího obyvatelstva. Protesty se zaměřovaly na nesouhlas s potíráním albánského disentu⁴ či měly sociální charakter⁵; postupně se vyvinuly v požadavky

celonárodního charakteru s cílem přetvoření autonomní provincie Kosovo a Metohije na federální republiku. Kosovští Albánci si vytvořili zidealizovanou představu o životě v sousední Albánii a během nepokojů v šedesátých letech a na počátku let osmdesátých se začaly sporadicky objevovat i požadavky na spojení albánsky obývaných území a vytvoření Velké Albánie.

Poslední změnu celého politického systému přinesla tzv. Titova ústava z roku 1974, která se v devadesátých letech 20. století stala základem pro secesi Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Makedonie. Vedle jugoslávského občanství bylo zavedeno také republikové občanství, ústava garantovala přihlášení se k vlastnímu národu a užívání národního jazyka a také teoreticky umožňovala vystoupení jednotlivých republik z federace. Federální ústavní soud nemohl zrušit platnost článků republikových ústav ani v případě, že by došlo k rozporu s federální ústavou. Tohoto článku pak využily jednotlivé republiky a postupně se vyvázaly z federace.

Podle ústavy z roku 1974 představovalo nejvyšší orgán výkonné moci devítičlenné předsednictvo federace. (Každá republika i autonomní provincie měla svého zástupce, devátým členem se automaticky stal předseda Svazu jugoslávských komunistů.) Funkci prezidenta zastával Tito; po jeho smrti přešly kompetence na kolektivní orgán předsednictva, které každý rok volilo ze svého středu předsedu, přičemž byla zachována zásada střídání vedení jednotlivých republik a autonomních provincií. Druhou složkou výkonné moci byla Svazová výkonná rada, jejíž pravomoci byly omezeny na provádění rozhodnutí parlamentu. Ten se skládal ze dvou komor, Svazové komory (220 členů) a Sboru republik (88 členů). Na základě ústavy měl parlament rozsáhlé pravomoci, jeho působnost však byla limitovaná existencí Svazu komunistů Jugoslávie a do roku 1980 osobou J. B. Tita.

Největším hybatelem politického a společenského dění v Jugoslávii na konci 80. let minulého století se stal nacionalismus. Hlavními nositeli nacionalistického proudu se v jednotlivých republikách staly komunistické elity, a to navzdory tomu, že Svaz komunistů SFRJ byl největším odpůrcem nacionalismu. Při finální krizi politického systému si Srbsko přisvojilo unitaristický nacionalismus, Slovinsko separatistický a Chorvatsko kombinaci obou. Přístup Srbska a Chorvatska měl katastrofální důsledky pro BaH, jelikož ta nebyla republikou jednoho národa, nýbrž tří. (Prtina 2004: 35)

Smrt Josipa Broze Tita a narůstající ekonomická krize⁶ urychlila proces dezintegrace Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Ve Slovinsku probíhal proces demokratizace a v roce 1989 byla novelizována republiková ústava ve smyslu

zrušení vedoucí úlohy komunistické strany. Na jaře 1990 vypustil parlament z názvů státu a ústavy označení socialistická. V dubnu 1990 se uskutečnily svobodné parlamentní volby, jejichž vítězem se stal opoziční blok DEMOS (*Demokratska opozicija Slovenije*), a v prosinci téhož roku se uskutečnilo referendum, ve kterém se 88 % obyvatelstva vyjádřilo pro vyhlášení samostatného státu. Dne 25. 6. 1991 přijal slovinský parlament Deklaraci nezávislosti, na jejíž přijetí reagovalo tehdejší celojugoslávské stranické vedení pokusem o obsazení hraničních přechodů. Po desetidenním konfliktu se jugoslávská armáda stáhla na území Chorvatska a na podzim opustily zemi poslední jednotky JNA⁷. Na konci roku 1991 přijalo Slovinsko ústavu a 15. 2. 1992 bylo uznáno jako suverénní stát i Evropským společenstvím. Kdo je subjektem práva na sebeurčení dle mezinárodního práva veřejného – národní nebo federální jednotka? Je právo na sebeurčení subjektivním kolektivním právem nebo právem teritoria? Na tyto otázky Jugoslávie odpovědělo Evropské společenství principem, že secese by se měly řídit administrativními hranicemi a ne hranicemi etnickými. (Wæver, Buzan, Kelstrup 1993: 106) Právo na secesi bylo zakotveno v Ústavě z roku 1974 a vztahovalo se na všechny federativní republiky; autonomním provinciím toto právo nepřipadalo.

V Chorvatsku se komunisté zřekli monopolu politické moci v prosinci 1989 a následně byly v únoru 1990 přijaty ústavní dodatky, které legalizovaly pluralitu politických stran a umožňovaly vypsání svobodných voleb. Ty se konaly v dubnu a v květnu 1990; vítězem se stalo Chorvatské demokratické společenství (*Hrvatska demokratska zajednica, HDZ*). Dne 25. 6. 1991 přijal chorvatský sněm Deklaraci o vyhlášení samostatné Chorvatské republiky. Proces demokratizace byl přerušen projevem separatismu srbské menšiny a vojenskou konfrontací, která trvala až do roku 1995. Kontrola nad celým územím byla dosažena až v roce 1997 mírovou reintegrací východní Slavonie.

V Bosně a Hercegovině (BaH) byla osmdesátá léta poznamenána vykonstruovanými politickými procesy, které byly namířeny proti údajnému nacionalismu jednotlivých etnik. Tyto procesy však ve skutečnosti přispěly k nárůstu nacionalismu, radikalizaci etnik a profilaci budoucích dominantních aktérů na politické scéně. Nejvýznamější bylo obvinění 13 údajných islámských fundamentalistů v čele s Alijou Izetbegovićem⁸, proces s Vojislavem Šešeljem⁹ a s „kontrarevolucionářem a defraudátorem“ Fikretem Abdićem.¹⁰ V prosinci 1990 vyhlásil bosensko-hercegovský parlament nezávislost a nedělitelnost samostatného státu. Ve svobodných volbách, které

následovaly, se projevila fragmentace BaH. Zvítězily strany založené na etnickém základě: chorvatská HDZ BiH (*Hrvatska demokratska zajednica Bosny i Hercegoviny*, odnož chorvatské HDZ), srbská SDS (*Srpska demokratska stranka*) a bosňácká SDA (*Stranka demokratske akcije*). Do etnického konfliktu, který následoval, se na straně bosenských Srbů zapojilo Srbsko a na straně Chorvatů Chorvatsko, respektive Milošević a Tudjman.

Osamostatnění Makedonie proběhlo ve srovnání s ostatními svazovými republikami klidně. V prvních demokratických volbách konaných v listopadu 1990 zvítězil postkomunistický Sociálně demokratický svaz Makedonie. Dne 17. 9. 1991 vyhlásil makedonský parlament nezávislou Republiku Makedonii.

Černá Hora setrvala v soustátí se Srbskem, v tzv. Svazové republice Jugoslávii, a až do druhé poloviny devadesátých let byla ve vleku srbské politiky. V roce 1997 byl zvolen prezidentem Milo Đukanović, kterému se podařilo vymanit Černou Horu ze srbského, přesněji řečeno Miloševićova vlivu.

V Kosovu proběhly v roce 1981 studentské demonstrace, které přerostly v rozsáhlé nepokoje, označené bělehradským vedením za kontrarevoluční. Tyto protesty přispěly ke zvýšení nacionalismu po celém Srbsku, ten se projevil zejména v procesu s Martinovićem¹¹, ve zveřejnění Memoranda Srbské akademie věd¹² a v případě Paraćinova¹³. Srbské vedení provedlo výměnu na důležitých postech ve vedení provincie, zvýšilo represe a provincii byla omezena autonomie.

¹ Pro chronologický přehled událostí na území bývalé Jugoslávie v letech 1989-1995 viz Hladký: 1993.

² Dle Kitschelta se patrimonialní režimy vyznačovaly striktní hierarchicko-osobní závislostí mezi komunistickými vůdci a jejich stoupenci. V byrokraticko-autoritářských režimech byly zájmy artikulovány pouze omezeně, nebyla umožněna soutěž uvnitř mocenské elity a režim uplatňoval racionálně-byrokratické metody. V národně konsensuálních režimech se projevovala soutěživost uvnitř vládnoucí elity, která se prezentovala jako obhájce národní autonomie. Projevovala se vyšší míra artikulace zájmů společnosti a docházelo i ke kompromisům mezi vládnoucí elitou a opozicí.

³ V roce 1968 byla na zasedání ÚV KS BaH uznána národnost Muslim a v roce 1974 zakotvena i v ústavě. Od devadesátých let je znatelný trend k historickému názvu Bosňák (Muslim) oproti Bosňan – obyvatel celé Bosny a Hercegoviny. S termínem Muslim jako označení národnostní skupiny a ne příslušnosti k náboženství (muslim) se setkáváme doposud. (Samotné slovo muslim je v arabské gramatice participiem slovesa aslam, které znamená *Dej ochotně svůj osud do rukou Boha*; v případě slova musliman označuje koncovka –an sounáležitost s něčím.) Po vzoru bosenských Muslimů začala i muslimská elita v Srbsku a Černé Hoře prosazovat po podepsání Daytonské mírové dohody termín Bosňák, ačkoliv by v případě Sandžaku mohl navozovat hrozbu separatistických tendencí. I přes eventuální výhrady čtenáře vůči tomuto konceptu, ať již z historických, lingvistických či jiných důvodů, jsou termíny Muslim, Bosňák historickými reáliemi a v textu jsou zaměnitelně použity oba výrazy.

⁴ Mezi lety 1971-1981 byl politický disent potlačován po celé Jugoslávii; největší procento politických vězňů tvořili kosovští Albánci.

⁵ Demonstrace v roce 1981 začaly jako studentský protest proti špatným podmínkám na ubytovnách a v menze příštinské univerzity.

⁶ Vývoj událostí v SFRJ byl příliš překotný, aby došlo k implementaci postupné ekonomické reformy navržené Institutem mezinárodního dělnického hnutí. K hospodářské reformě blíže viz Gligorov-Teokarević 1990.

⁷ Srbský vojenský analytik Hadžić se domnívá, že intervence ve Slovinsku byla předstíraná; srbské vedení nemělo teritoriální ambice týkající se Slovinska a usilovalo o zapojení JNA v očekávaném konfliktu s Chorvatskem. Ještě před nasazením JNA došlo k rozhovorům srbské a slovinské generality, kde se dohodlo slovinské osamostatnění; desetidenní válka byla dle Hadžiće domluveným divadlem. (Hadžić 2004: 131)

⁸ Podkladem obvinění byl filosoficko-politický pamflet A. Izetbegoviće Islámská deklarace, který předestřel vytvoření *Islámského státu*. Izetbegović v tomto díle hovoří o ideálním islámském státu, který by měl být vytvořen morálním obrožením a vnitřní očistou, vylučuje jeho vytvoření silou. Islámská deklarace se vyhýbá jakémukoliv spojení s Bosnou a Hercegovinou. Uvádí však, že pokud se Muslimové stanou díky velkému růstu populace většinou, měli by požadovat svůj vlastní islámský stát. Izetbegović se stal propagátorem jednotné Bosny. Zemřel, aniž byl obviněn Haagským soudním tribunálem.

⁹ Šešeljoovo obvinění se zakládalo na článku *Co dělat?*, ve kterém předkládá argumenty pro rozdělení Bosny a Hercegoviny. Šešelj na počátku devadesátých let založil Srbskou radikální stranu (SRS). Měl po celá devadesátá léta konstantní názor na vytvoření Velkého Srbska, měnil pouze modus, jak dosáhnout tohoto cíle. V jeho návrzích bylo i rozdělení Jugoslávie mezi Srbsko, Itálii, Rakousko a Maďarsko, přičemž ostrovy v Jaderském moři by získala Itálie, Rakousko by anektovalo Slovinsko s Istrií, část Chorvatska by získalo Maďarsko a zbývající část SFRJ by náležela Srbsku. (srv. Hofbauer 2001: 87) V roce 2004 se dobrovolně vydal Haagskému soudnímu tribunálu.

¹⁰ Abdić byl obviněn z hospodářské kriminality v podniku Agrokomerc. Za války v BaH stál v čele Autonomní oblasti Západní Bosna (AOZB).

¹¹ V roce 1985 vyhledal lékařskou pomoc srbský sedlák Martinović. V rektálním otvoru měl láhev dnem napřed a tvrdil, že se stal obětí kosovských Albánců. Existuje několik albánských i srbských verzí. Srbská média na Martinovićově případu demonstrovala rostoucí albánskou agresivitu vůči kosovským Srbům. (Blíže viz Mertus 1999: 95-116)

¹² Memorandum obviňovalo jugoslávskou federaci, že v ní Srbsko nezaujímá odpovídající postavení a propagovalo vytvoření Velkého Srbska.

¹³ V kasárnách v Paraćinovu zastřelil dne 3. 9. 1987 Albánc Aziz Kelmendi čtyři vojáky (Srba, bosenského Muslima, Chorvata a Slovince) a několik dalších zranil. Sám pak spáchal sebevraždu. Případ byl prezentován jako nacionalistický útok proti Jugoslávii. (Blíže viz Merus 1999:135-165).

3. Analýza bezpečnostních hrozeb vojenského charakteru (*hard security*)

Nejdůležitějším referenčním objektem vojenského sektoru zůstává dle Buzana stát. V případě západního Balkánu ve sledovaném období rozeznáváme šest hlavních referenčních objektů: Socialistickou federativní republiku Jugoslávii (SFRJ), Svazovou republiku Jugoslávii (SRJ), respektive Srbsko a Černou Horu, Makedonii, Albánii, Chorvatsko a Bosnu a Hercegovinu. V případě, že bychom rozšířili referenční objekt i na předstátní celky či kvazistáty, museli bychom do tohoto výčtu zahrnout i Republiku Srbskou Krajinu v Chorvatsku¹, Republiku srbskou v BaH, Chorvatské společenství Herceg Bosna, respektive Chorvatskou republiku Herceg Bosna, Autonomní oblast západní Bosna, Federaci Bosna a Hercegovina², Kosovo a Černou Horu. Vedlejší referenční objekty národ a náboženství se do určité míry v tomto regionu překrývají. Srbové³ se většinou hlásí k srbské pravoslavné církvi, Chorvaté⁴ se hlásí k římskokatolické církvi, Bosňáci v BaH a většina Albánců v jihovýchodním Srbsku, v Kosovu a v Makedonii vyznává islám a Makedonci deklarují příslušnost k makedonské pravoslavné církvi. Ostatní etnika nacházející se v tomto regionu neprošla významnějším procesem sekuritizace, a proto se omezíme pouze na výše uvedené.

Vzhledem k faktu, že západní Balkán je bohatý na sekuritizační aktéry, jeví se jako nejvhodnější výběr pouze zástupců států, kvazistátů a národů. V Chorvatsku hrál roli sekuritizačního aktéra především Franjo Tuđman, který do určité míry reprezentoval i chorvatské etnikum v BaH⁵. Prezident BaH Alija Izetbegović zastupoval muslimskou stranu konfliktu v BaH, srbskou pak zejména srbský, respektive jugoslávský prezident Slobodan Milošević a představitel bosenských Srbů Radovan Karadžić. Srbské vedení od roku 1987 spíše než že by odpovídalo na hrozby pro srbský národ, aktivně vytvářelo hrozby účelovým provokováním a podporou mezietnického konfliktu. (Gagnon 1994-1995: 132) V Kosovu vedl umírněný proud Ibrahim Rugova a v čele skupiny radikálních vyznavačů řešení kosovského problému stála Kosovská osvobozenecská armáda (UÇK), v Makedonii hrál roli jednoho z nejviditelnějších sekuritizačních aktérů Arben Xhaferri. Na systémové a subsystémové úrovni lze za sekuritizačního aktéra označit EU, OSN, USA a NATO⁶. Mezi nejvýznamnější funkční aktéry lze jmenovat vlády států, jejich ozbrojené síly, polovojenské formace, Evropskou

unii, Severoatlantickou alianci, OSN, Rusko, USA, světová i místní média, světový i místní zbrojní průmysl.

Na samém počátku krize ve Slovinsku a Chorvatsku byla JNA oficiálně prohlášena za agresora⁷ a byla prezentována jako největší bezpečnostní hrozba pro Slovinsko, Chorvatsko a Bosnu a Hercegovinu. Obavy z JNA panovaly i v Makedonii; její nasazení na západě bývalé SFRJ však znemožnilo úvahy o možné intervenci i v tomto regionu. Od té doby byla JNA objektem psychologicko-propagandistických útoků, které se zaměřovaly na její kritiku. Za každou cenu bylo nutno dokázat, že JNA je společně s vedením Srbska hlavním viníkem války. JNA byla obviňována ze srbokomunismu, či byla prezentována jako nástupce velkosrbského četnického hnutí z druhé světové války. Kombinace srbské, komunistické a četnické varianty vyvolávala srbofobii. (Hadžić 2004: 7) Koordinační rada albánských politických stran v Jugoslávii pak ve své politické deklaraci ze dne 12. 10. 1990 označila za největší hrozbu pro kosovské Albánce srbskou policii.⁸

Nově vzniklé státy zformovaly své oficiální ozbrojené síly, vedle kterých paralelně operovaly polovojenské formace. Chorvatská armáda (HV) představovala bezpečnostní hrozbu pro krajinské i bosenské Srby a Muslimy, jugoslávská armáda (VJ) pro Chorvatsko, bosenské Chorvaty, Muslimy a kosovské Albánce, Armáda Republiky BaH (ABiH) pak pro Chorvaty, popř. Srby a paradoxně i pro Muslimy, přesněji řečeno pro Autonomní oblast západní Bosna vytvořenou Fikretem Abdićem v opštině Velká Kladuša a její Armádu Autonomní oblasti západní Bosna, jejímiž spojenci se stali Srbové a Chorvaté a největším protivníkem stoupenci Alji Izetbegoviće.

Republika srbská v BaH, která vznikla v lednu 1992, vytvořila vojenskou formaci Armáda Republiky srbské (VRS); uvnitř Chorvatského společenství Herzeg Bosna vznikla Chorvatská rada obrany (HVO). Válečná atmosféra přispěla k formování několika polovojenských organizací či místních skupin, které byly rekrutovány zejména z recidivistů a měly úzkou vazbu na organizovaný zločin. Mezi nejznámější polovojenské skupiny patřily na srbské straně Srbská dobrovolnická garda, tzv. Tygři Željka Ražnatoviće Arkana, Četnické hnutí Vojislava Šešelja a Bílí orlové Mirka Joviće; na chorvatské straně lze do polovojenských uskupení zařadit neoustašovské Chorvatské obranné síly (HOS) nebo Ohnivě hřebce a u Bosňáků jednotky El-Mudžahíd či Zelené barety.

Během chorvatské a bosenské války probíhala sekuritizace na všech úrovních; na lokální úrovni, regionální, subsystémové (EU, NATO) i globální (OSN).

Mezinárodní společenství se intenzivně zapojilo do řešení konfliktu a výsledkem bylo několik mírových plánů, které nastalou situaci nevyřešily a v některých případech odstartovaly nové boje o další území mezi všemi zneprátenými etniky. Po neúspěchu jednání zprostředkovaných Evropskou unií a zdiskreditování OSN v případě ochrany tzv. *bezpečných zón* se do řešení konfliktu zapojily Spojené státy americké. Výsledkem byla úspěšná chorvatská ofenzíva finančně podporovaná USA a vedoucí k uzavření Daytonské mírové dohody, která tyto vleklé konflikty ukončila.

Sekuritizace kosovského konfliktu, respektive albánské otázky, probíhala až do poloviny 90. let 20. století pouze na lokální a regionální úrovni a až s jeho eskalací se promítla i na subsystémovou a globální úroveň. V roce 1998 vydalo Ministerstvo zahraničních věcí Svazové republiky Jugoslávie Bílou knihu terorismu⁹, ve které se zabývá vnitrostátní hrozbou vojenského charakteru – Osvobozeneckou armádou Kosova (UÇK). Sekuritizace probíhala v tomto období velmi intenzivně, vedení státu využívalo kontrolu médií. Veřejnost plně podporovala vojenské řešení, tj. silový zásah proti separatistickým skupinám v Kosovu. Bílá kniha vydaná Ministerstvem obrany v dubnu 2005 hovoří o situaci v Kosovu a Metohiji a jižním Srbsku jako specifické hrozbě nejen pro Srbsko a Černou Horu, ale i pro celý region. Největší bezpečnostní hrozbou je terorismus, který ačkoliv je řazen mezi nevojenské bezpečnostní hrozby, může mít dopad i ve vojenském sektoru bezpečnosti. (*Bela kniha SCG 2005: 12*)

Mezinárodní společenství vnímalo UÇK jako extremistickou organizaci; posun nastal až v letech 1997-1998 a UÇK byla v médiích i mezinárodními představiteli označována přívlastkem národně-osvobozenecká (armáda): „UÇK se zrodila z bezvýchodné situace a upřímně bojuje za práva a svobody Albánců v Kosovu, jež jsou ohrožena zvlášť Miloševićova režimu.“ (Artman 2001: 250) Dalším podnětem pro intenzifikaci řečového aktu soustředícího se na tzv. tvrdé hrozby bylo založení Osvobozenecké armády Preševa, Medvedje a Bujanovce (UÇPMB).¹⁰

Na nepokoje v jihovýchodním Srbsku reagovala Koordinační komise federální a republikových vlád vydáním Programu a plánu pro vyřešení krize vyvolané albánskými extremistickými skupinami v obcích Bujanovac, Preševo a Medvedja. Plán uvádí, že „albánští extrémisté v tomto regionu ohrožují Republiku Srbsko, SRJ, jejich teritoriální integritu a suverenitu, regionální mír, život a bezpečnost občanů a jejich základní lidská práva...Potlačení albánského terorismu je záležitostí nejvyššího významu pro Republiku Srbsko, SRJ a její obyvatele, jakož i pro všechny země v regionu a mezinárodní společenství.“ (Program and Plan 2001) V době vydání dokumentu již

v Srbsku probíhal proces demokratizace a postupovala jednání o vydání Miloševiče k Mezinárodnímu soudnímu tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Nová vláda si byla vědoma nutnosti spolupráce s mezinárodním společenstvím a neadekvátnosti případných vojenských operací. Situace byla vyřešena dohodou, která následovala po zásahu srbských bezpečnostních složek.

Národní bezpečnostní a obranný koncept Republiky Makedonie vidí největší bezpečnostní hrozby pro Makedonii v extrémním nacionalismu, rasové a náboženské netoleranci, aktivitách skupin organizovaného zločinu napojených na mezinárodní terorismus, ilegální pašování drog, proliferaci zbraní, osob, strategických materiálů a použití zbraní hromadného ničení a v neposlední řadě rozsáhlé korupci. Vyhýbá se však jakékoliv specifikaci či vyjmenování konkrétních ozbrojených skupin.¹¹ V krátkodobé perspektivě dosahují výše zmíněné hrozby vysoké intenzity, ve střednědobém a v dlouhodobém časovém horizontu nízké intenzity¹². V roce 2001 označil tehdejší ministr obrany Vlado Bučkovski za největší bezpečnostní hrozbu pro Makedonii existenci teroristických skupin v Kosovu a Makedonii, konkrétně pak makedonskou Národně-osvobozenickou armádu (UČK)¹³ a Albánskou národní armádu. V červenci 2001 informoval albánský internetový server o bezpečnostní hrozbě pro makedonské Albánce, kterou představují nové elitní jednotky Armády Republiky Makedonie a makedonské policie – Škorpióni, Lvi, Tygři a Vlci¹⁴.

Ačkoliv ozbrojené gangy v Albánii představují bezpečnostní hrozbu pro velmi slabý stát, k jejich sekuritizaci státem dochází až pod nátlakem evropských států, ve kterých operuje albánská mafie ovládající tzv. Balkánskou cestu. Osvobozenická armáda Çamerie (UÇÇ) je naopak prezentována jako bezpečnostní hrozba nejen pro Albánce a Řeky, ale i Makedonce, jelikož její aspirace sahají až k propojení s ostatními albánskými *národně-osvobozenickými formacemi* a vytvoření Velké Albánie. K sekuritizaci dochází nárazově zejména s občanskými protesty souvisejícími s bilaterálními albánsko-řeckými vztahy. Bezpečnost Albánie je mnohem více ohrožena měkkými bezpečnostními hrozbami než hrozbami vojenského charakteru. Slabost státních institucí a rozšíření nedemokratických praktik otevřelo cestu pro vážnou bezpečnostní hrozbu organizovaného zločinu¹⁵. (Trimčev 2003: 61)

Ačkoliv Armáda Republiky Albánie mohla z počátku devadesátých let představovat určitou hrozbu pro okolní státy, stala se spíše hrozbou pro své vlastní občany. Do analýzy byla zařazena nejen za účelem kompletace studie, nýbrž i z důvodu kritiky bezpečnostních expertů¹⁶ a nevládních organizací, pro které představuje

bezpečnostní hrozbu její neuskutečněná depolitizace a absence občanské kontroly ozbrojených sil. Nositelé islámského fundamentalismu a terorismu jsou prezentováni jako bezpečnostní hrozba zejména srbským a makedonským politickým establishmentem, a to v souvislosti se separatistickými tendencemi kosovských Albánců či v souvislosti s konfliktem v BaH.¹⁷ Mezinárodní bezpečnostní informační agentury si začaly více všimnout tohoto fenoménu zejména po 11. 9. 2001. Sekuritizace bezpečnostních hrozeb vojenského sektoru probíhala tedy ve sledovaném období jak na lokální, regionální, subsystémové i globální úrovni.

3.1 Uvedení do problematiky války v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině (BaH) ¹⁸

Dne 22. 12. 1990 byla jednostranně vyhlášena Srbská autonomní oblast (SAO) Krajina, o dva měsíce později (28. 2. 1991) rozhodl Výkonný výbor SAO Krajina o oddělení Krajiny od Chorvatska a setrvání ve svazku se SFRJ. V březnu 1991 bylo deklarováno připojení k Srbsku a přejímání srbské legislativy. V této době již probíhaly ozbrojené střety mezi chorvatskými silami a formujícími se ozbrojenými jednotkami krajinských Srbů. Dne 19. 12. 1991 se SAO Krajina spojila se SAO Slavonie, Baranja a západní Srem v Republiku Srbskou krajinu (RSK). Nabízená autonomie okresů Knin a Glina ze strany chorvatského sněmu, která přišla téhož měsíce, již nebyla pro srbské obyvatelstvo adekvátní. Chorvatské síly postupně získávaly území ovládané Srby a až po operacích Blesk a Bouře byla do Chorvatska znovuzačleněna oblast Kninu. Znovuzískání Kninu (5. 8. 1995) je považováno za den vítězství. V listopadu 1995 byla podepsána dohoda mezi Chorvatskem a představiteli chorvatských Srbů o přičlenění Baranje, Východní Slavonie a západního Sremu k Chorvatsku. Poslední část území se podařilo integrovat až 15. 1. 1998.¹⁹

Dne 14. 10. 1991 vydala Bosna a Hercegovina Memorandum o suverenitě BaH (vyhlašovala nadřazenost republikových zákonů nad federálními), avšak v té době již neměly celobosenské orgány kontrolu nad územím země. Bylo vyhlášeno několik autonomních oblastí, zemi zaplavili uprchlíci z Chorvatska, na území BaH se začala stahovat JNA a docházelo ke sporadickým střetům. Dne 6. 4. 1992 uznalo ES nezávislost Bosny a Hercegoviny – státu, který de facto neexistoval. Někteří analytici se domnívají, že válce na území bývalé Jugoslávie bylo možno zabránit pacifikací a postavením vedení JNA pod společnou kontrolu. Namísto toho proběhla ve všech

republikách uspěchaná militarizace, zatímco vedení JNA bylo kontrolováno předsednictvem SFRJ a svazovou vládou (SIV). (Hadžić 2004: 98)

Prezidium BaH vyzvalo Jugoslávskou lidovou armádu (JNA) k opuštění bosenského území a v dubnu došlo i ke schůzce Izetbegoviće a vrchního velení JNA, která však nepřinesla žádný pozitivní efekt.²⁰ SRJ, jež si v této době zcela podřídila nejvyšší armádní vedení JNA, byla po nátlaku mezinárodního společenství přinucena stáhnout armádu z území BaH. Rada bezpečnosti OSN totiž hrozila Bělehradu, že na něj uvalí ekonomické sankce, pokud odmítne stažení svých jednotek.²¹ SRJ však stáhla pouze 10 % z početního stavu zde rozmístěných sil, zbytek tvořili vojáci pocházející z Bosny a Hercegoviny, kteří území BaH opustit nemuseli. (Jović 1995: 420-421) JNA tak kromě značného počtu vojáků ponechala bosenským Srbům i výzbroj a výstroj, čímž se z JNA stala „páteř nové armády Republiky Srbské.“ (Kadijević 1993: 148)

Srbové vyhlásili již v lednu 1992 Republiku srbskou BaH, v červenci pak Chorvaté Chorvatské společenství Herceg-Bosna, přičemž oba celky byly úzce napojeny na své *mateřské republiky*²². V Hercegovině se objevily rozdíly v přístupu v rámci chorvatských frakcí. Chorvatská rada obrany (HVO) byla řízena ze Záhřebu a měla v úmyslu rozdělit BaH mezi Srbsko a Chorvatsko; Chorvatské obranné síly (HOS) byly jednoznačně pro spolupráci s Bosňáky, nechtěly dělit BaH a jejich autonomní velení bylo posléze fyzicky zlikvidováno jednotkami HVO.²³

V první fázi války docházelo na většině území ke spojenecké koalici Chorvatské rady obrany a Armády republiky BaH a k jejich společnému postupu proti Jugoslávské lidové armádě a Armádě Republiky srbské. Na konci roku 1992 došlo k několika ozbrojeným střetům mezi Chorvaty a Muslimy a od počátku roku 1993 se rozhořela válka mezi těmito dvěma etniky²⁴. Až do března 1994 fakticky probíhala válka *všech proti všem*. Objevily se pokusy o obnovení chorvatsko-muslimského spojení, které však dopadly neúspěšně.

V září vyhlásil Muslim Fikret Abdić v opštině²⁵ Velká Kladuša na severu Bihaće Autonomní oblast západní Bosna, která vypověděla poslušnost ústřední vládě v Sarajevu. Abdić udržoval čilé vojenské a obchodní styky se Srby i Chorvaty; Izetbegović ohlásil jeho jednání za vzpouru a poslal do oblasti Bihaće 5. sbor Armády BaH. Válka byla dovedena ad absurdum, když proti sobě stanuly muslimské armády. Velká Kladuša byla nakonec dobyta až 7. 8. 1995 Armádou BaH.

Diplomatická aktivita Evropské unie²⁶ nebyla schopna patovou situaci v Bosně vyřešit. Většina mezinárodních aktérů se uchýlila k jednostranné kritice bosenské války

a za hlavního viníka označila bosenské Srby, JNA či Miloševiče. Násilí spáchané Chorvaty a Muslimy bylo opomíjeno a média se soustředila na černobílé rozdělení aktérů na záporné Srby a oběti jejich velkosrbských ambicí, tj. všechny ostatní. Od počátku roku 1994 se v konfliktu začaly angažovat Spojené státy americké. USA se soustředily na obnovení muslimsko-chorvatské spolupráce, kterou se podařilo navázat v březnu 1994. K ukončení války dále přispěla mohutná chorvatská ofenzíva v podobě operace Bouře v srpnu 1995. Po ovládnutí srbské Krajiny se chorvatská armáda spojila s chorvatsko-bosenskými silami a společně zahájily vojenské operace proti bosenským Srbům, kteří přestali být podporováni Miloševičem. Na konci srpna 1995 se do konfliktu zapojila i Severoatlantická aliance, která zahájila letecké údery proti pozicím bosenských Srbů.

Po složitých jednáních byla v listopadu 1995 podepsána Daytonská mírová smlouva, která se stala základem současného uspořádání BaH²⁷. Skončila tak válka, ve které přišlo o život přibližně 200 tisíc obyvatel²⁸ a jež vyhnala více než 2 miliony lidí ze svých domovů. (Hladký 2005: 293)

3.2 Armáda Chorvatska (*Hrvatska Vojska, HV*), respektive Ozbrojené síly Chorvatska (*Oružane snage Hrvatske*)

Nový Tudjmanův režim a jeho první kroky vzbudily u chorvatských Srbů obavy z ustašovských tendencí a diskriminace, což navzdory jejich teritoriální rozptýlenosti vedlo k procesu sjednocování, závislém na podpoře S. Miloševiče. Obdobně chorvatské obavy ze Srbů stmelily chorvatskou společnost a její nově se tvořící ozbrojené síly, přičemž válečná propaganda byla plně v rukou HDZ a Franjo Tudjmana. Další rozpor představovala rozdílná ideologická pozice JNA a politického vedení Chorvatska: proti nacionalismu HDZ stála dohasínající idea jugoslávství a socialismu doprovázená oživeným srbským nacionalismem u větší části důstojnického sboru. Jeho představitelé se snažili kvalifikovat proces chorvatské secese jako znovuoživení ustašovského režimu, čímž se pokusili rozdělit chorvatskou společnost. Použitím těchto argumentů hodlali velitelé JNA získat vojáky ostatních národností na svou stranu. (Hadžić 2004: 111, 135)

Chorvatská armáda vznikala za velmi nepříznivých okolností – během vojenské konfrontace se silami bývalé federace a separatistických Srbů, za ekonomické recese a vyhroceného nacionalismu; její jednotky byly v počátcích složeny z národní gardy a domobrany, jednotky bývalé teritoriální obrany SFRJ pak vytvořily rezervy národní

gardy. Na základě ústavy se stal prezident republiky vrchním velitelem ozbrojených sil; autoritativní režim soustředil veškerou moc do rukou Franjo Tudjmana, přičemž občanská kontrola ozbrojených sil de facto neexistovala. (Vesel in Cole et al. 2003:1-4)

Až do smrti prezidenta Tudjmana nebylo možno napadnout „vlasteneckou válku“; vzniklo ministerstvo válečných veteránů za účelem odměnění vojenských kádrů a chorvatský parlament přijal Deklaraci o vlastenecké válce, která uvádí, že Chorvatsko vedlo pouze defenzivní válku. Lze očekávat, že privilegia veteránů, válečné zločiny, chorvatská vojenská účast ve válce v BaH budou i nadále ovlivňovat rozhovory o budoucí podobě ozbrojených sil Chorvatska. (Vukadinović-Cehulić in Pantev 2001: 78; Felberbauer 2001:65)

Během války byla většina vyšších armádních důstojníků členy HDZ. Opozice začala usilovat o depolitizaci armády a policie již v roce 1993; její návrhy však byly vždy odmítnuty se zdůvodněním, že dokud nedojde k obnovení teritoriální integrity státu, nelze oslabovat ozbrojené síly takovouto reformou. V roce 1995 dosáhla opozice menšího úspěchu v podobě zrušení politické kanceláře ministerstva. V roce 1996 byl přijat zákon, který přejmenoval Armádu Chorvatska na Chorvatské ozbrojené síly. Smrt prezidenta Tudjmana a změny v ústavě umožnily nastartování transformace armády a větší občanskou kontrolu nad ozbrojenými silami. Některé funkce, které v demokratických státech náleží do kompetence náčelníka generálního štábu, byly převedeny do pravomocí ministerstva; serióznost ministerstva obrany je však podkopávána skandály z minulosti, ty se týkají prodeje zbraní a napojení na organizovaný zločin. (Pantev 2001: 84)

Během Tudjmanova režimu nedosahovaly zahraniční vztahy Chorvatska optimální úroveň; země nebyla přijata do euro-atlantických struktur a byla opakovaně kritizována za nedodržování lidských práv, špatnou spolupráci s Mezinárodním soudním tribunálem pro bývalou Jugoslávii v Haagu, za nestandardní vztahy s chorvatskou entitou v BaH a zabraňování návratu srbských utečenců. Smrt Franjo Tudjmana a nová vláda Ivici Račana odstartovaly novou etapu chorvatské tranzice a jejímu přibližování EU a NATO. Dne 25. 5. 2000 přistoupila země k programu Partnerství pro mír²⁹ a chorvatská vláda začala podnikat kroky, které by urychlily členství země v Severoatlantické alianci. V červenci byl vytvořen Národní výbor pro obranu (*Nacionalno povjerenstvo za sigurnost*, v srpnu přejmenován na Národní bezpečnostní úřad (*Ured za nacionalnu sigurnost*), v březnu 2002 byly přijaty zákony potřebné k reformě ozbrojených sil³⁰, které nově vymezují úlohu vlády, prezidenta a

parlamentu v sektoru obrany. Hlavní priority reformy se týkají snížení počtu ozbrojených sil³¹ a vytvoření malé, mobilní, interoperabilní, profesionální a flexibilní armády. Země začala intenzivně spolupracovat s ostatními kandidátskými zeměmi, zejm. s Makedonií a Albánií, se kterými vytvořila tzv. Jadranskou skupinu. Summit NATO v Istanbulu přinesl příslib členství, které se dle optimistických scénářů očekává v roce 2007. Chorvatští vojáci se v současnosti podílí na misi NATO v Afghánistáně³² a na 11 misích OSN.³³

Strategie národní bezpečnosti Chorvatské republiky a Strategie obrany Chorvatské republiky uvádí, že mezi priority Chorvatska patří integrace do NATO, Evropské unie a podíl na vytváření Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, regionální spolupráce³⁴ a spolupráce v ostatních mezinárodních organizacích. Oba dokumenty konstatují, že v současném geopolitickém uspořádání a podobě bezpečnostních hrozeb nelze zajistit bezpečnost a obranu státu bez integrace do euroatlantických struktur. Chorvatská armáda se má v blízké budoucnosti přeměnit na standardní profesionalizovanou armádu západního typu, schopnou čelit nejen vojenským hrozbám, ale i připravenou k zásahu při přírodních katastrofách či nasazení při boji s terorismem³⁵.

Ozbrojené síly Chorvatska prošly od roku 1990 bouřlivým vývojem. Současný evropský trend je vybudování malých, interoperabilních a profesionálních armád specializujících se na určitou oblast, což je i cílem chorvatské armády. Geneze nového chorvatského státu a politický vývoj v devadesátých letech zásadně ovlivnily i transformaci chorvatských ozbrojených sil, které se potýkaly a potýkají zejména s problematou depolitizací armády. V této souvislosti se naskýtá i případ generála Ante Gotoviny³⁶, který byl v devadesátých letech obviněn Mezinárodním soudním tribunálem v Haagu a na počátku prosince 2005 zadržen španělskou policií. Jeho vydání do Haagu může silně polarizovat nejen chorvatskou společnost, ale i chorvatskou armádu. Gotovina je v Chorvatsku vnímán jako válečný hrdina, který napomohl obnovit teritoriální integritu chorvatského státu a zůstává otázkou, do jaké míry jeho vydání zasáhne do vnitropolitického vývoje. Pokud armáda zůstane apolitická a nebude se vměšovat do této záležitosti, nemělo by chorvatským ozbrojeným silám stát nic v cestě ke členství v NATO.

3.3 JNA, Armáda Jugoslávie (*Vojska Jugoslavije, VJ*), Armáda Srbska a Černé Hory (*Vojska Srbije i Crne Gore*), Policie SRJ, Bezpečnostní informační služba SRJ

Článek 240 Ústavy SFRJ stanovil, že „Ozbrojené síly SFRJ brání nezávislost, suverenitu, územní celistvost a touto ústavou garantované společenské zřízení“. Ačkoliv dokument předsednictva SFRJ Strategie ozbrojených sil identifikoval největší nebezpečí pro zemi za hranicemi státu, velení ozbrojených sil věnovalo více pozornosti vnitropolitické situaci než zahraničním aspektům bezpečnosti a zdokonalování obranného systému před vnějšími nebezpečími. (Dizdarević 2002: 300; Stamatović 2001: 42,123) Ústava z roku 1974 zavedla paralelně s JNA systém Teritoriální obrany (TO), jejíž organizování a řízení bylo v kompetenci republik; ozbrojené síly se tak skládaly ze dvou částí. Vzhledem k tomu, že se ke konci osmdesátých let začaly ze složek Teritoriální obrany formovat republiková vojska, bylo v květnu 1990 rozhodnuto, že výzbroj chorvatské a slovinské TO bude uložena v armádních skladech, aby nemohlo dojít ke střetu mezi jednotkami TO a JNA. (srv. Dizdarević 2002: 304; Pirjevec 2000: 476)

Předsednictvo federace vykonávalo funkci vrchního velitele ozbrojených sil, přičemž armádní špičky byly *jugoslávské*, což vylučovalo indoktrinaci jakýmkoliv nacionalismem či šovinismem. V samotné armádě však docházelo k procesu *srbizace*. Slovinci vzhledem k vysoké životní úrovni a kulturní odlišnosti oproti zbytku SFRJ nepokládali perspektivu služby v armádě za přitažlivou. Minimalizoval se rekruční potenciál Albánců, kteří začali vzhledem k rostoucímu napětí v Kosovu v armádě chybět úplně. Klesal i počet Chorvatů a Bosňáků. Počátkem osmdesátých let bylo ve velitelském sboru jen 3 % Slovinců oproti 57 % Srbů. Nadměrně zastoupení byli především Černohorci (10 % vyšších důstojníků a 19 % generálů JNA), ačkoliv tvořili pouze 3 % obyvatel SFRJ. (Dizdarević 2002: 307; Vankovska 2000: 25) Vztahy Srbů a JNA byly v porovnání s Chorvaty či kosovskými Albánci na velmi dobré úrovni.³⁷ Nasazení JNA ve Slovinsku a Chorvatsku mělo nejen opodstatnění v ústavě, ale nacházelo oporu i u příslušníků armády, kteří se přikláněli k myšlence Velkého Srbska. Jediná změna, kterou tehdejší JNA prošla na přelomu osmdesátých a devadesátých let, byl přechod ze socialismu na nacionalismus. (Stojadinović 2004) Úvahy o dalekosáhlých důsledcích nasazení armády ve vnitrostátním konfliktu byly v daném období sporadické³⁸. Srbské vedení zpočátku očekávalo od velení JNA, že zajistí

integritu SFRJ a ochranu srbského etnika mimo vlastní Srbsko, což JNA nezávisle na její ústavní úloze postavilo proti druhým národům SFRJ. Hlavním cílem se posléze stalo naplnění velkosrbských plánů Miloševićova režimu. (Hadžić 2004: 109)

S vytvořením Svazové republiky Jugoslávie (SRJ) se JNA přeměnila na Armádu Jugoslávie (VJ); vojáci ze Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny se pak přidali k oficiálním či polovojenským formacím svých nově vzniklých států. Srbská část JNA se fakticky přeměnila na tři útvary: VJ³⁹, armádu Srbské Krajiny a armádu Republiky srbské⁴⁰. „JNA je jediný aktér, který společně se SFRJ zmizel z politické scény a který se rozmnožil respektive posloužil jako základ pro armády nově vzniklých států a měl i *post mortem* vliv na politickou scénu a osudy jihoslovanských národů.“ (Hadžić 2004: 12)

Oficiálně spadala VJ pod kontrolu federálního parlamentu a vlády; ústava zaručovala depolitizaci, přičemž funkce ministra obrany měla být obsazena civilistou. Občansko-vojenské záležitosti byly limitovány osobou Slobodana Miloševiće. Kariérní postup profesionálních vojáků byl determinován loajalitou k režimu, eventuálně úspěšným nasazením v konfliktech probíhajících v Chorvatsku a BaH⁴¹.

Při studentských demonstracích v roce 1996 v Bělehradě a ve větších městech deklaroval generální štáb *neutralitu* armády. Krize režimu ukázala nejednotnost názorů mezi vrchním vedením a mladými důstojníky, rozpory mezi vojenskými jednotkami a nadřazenost policejních síl ve vztahu k armádě.⁴² V roce 1996 byla vyhlášena reforma armády, jejímž cílem mělo být vybudování armády západního typu do roku 2005. (Vankovska 2000)

Hadžić uvádí, že ke skutečné reformě armády, pacifikaci a demilitarizaci Srbska/SRJ došlo až po pádu Miloševićova režimu. (Hadžić 2001: 209) Byla posílena občanská kontrola nad vojenským a obranným systémem⁴³ a armáda byla explicitně prohlášena za státní armádu.⁴⁴ Reforma armády byla rozdělena do tří fází; v první fázi (do konce roku 2004) mělo dojít k organizačním změnám, redukci výzbroje a redukci vojenských základů a celkový počet posádek měl být snížen o 29 %. Druhá fáze reformy (2005-2006) byla zaměřena na organizační změny na strategické a operační úrovni, rozpuštění pohraničních jednotek, organizační změny bojových jednotek, logistiky, vzdělávání, zdravotní péče a kulturních institucí. Třetí fáze (2007-2010) bude věnována dokončení strukturálních a funkčních změn na všech organizačních stupních. (Bela kniha SCG 2005:88)

Spolupráce s NATO se začala rozvíjet během předání bezpečnostní zóny v jihovýchodním Srbsku srbským bezpečnostním silám. Dle Bílé knihy obrany se Srbsko a Černá Hora rozhodly v souladu s demokraticky vyjádřenou vůlí občanů pro členství v mezinárodních bezpečnostních strukturách, zejména v Partnerství pro mír a NATO. V životním zájmu Srbska a Černé Hory je obrana obou republik, integrace do euroatlantických integračních uskupení, EU a ostatních mezinárodních organizací a institucí, spolupráce s mezinárodními organizacemi a institucemi, rozvoj důvěry, bezpečnosti a stability v regionu a implementace Rezoluce 1244 OSN. Srbsko a Černá Hora jsou rozhodnuty bránit bezpečnost a obranné zájmy s použitím všech možných a legálních prostředků a aktivně participovat na rozvoji a ochraně univerzálních hodnot mezinárodní společnosti. (Bela kniha SCG 2005:17-18)

Transformaci ozbrojených sil Srbska a Černé Hory ovlivní i rozhovory o budoucím statusu Kosova a budoucí podobě konfederace. V případě, že se Černá Hora rozhodne osamostatnit, lze očekávat odlišný vývoj v obou částech ozbrojených sil. Politická reprezentace v Černé Hoře nevidí jinou alternativu pro stát než členství v Severoatlantické alianci i Evropské unii. Situace v Srbsku je odlišná: Srbsko bylo označeno za hlavního viníka války v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině a bylo poniženo leteckou kampaní Severoatlantické aliance, která je v srbské společnosti vnímána jako jeden z největších protivníků. *Srbští hrdinové* byli obviněni Mezinárodním soudním tribunálem z válečných zločinů a srbská společnost není nakloněna integraci země do Severoatlantické aliance. Situaci přitěžuje i fakt, že ultimáta ICTY občas odpovídají politické hře a jsou vhodně načasovaná. Příkladem může být zahájení předvstupních rozhovorů Chorvatska s Evropskou unií i bez nesplnění původní podmínky – vydání Ante Gotoviny v kontrastu s ultimátem pro Srbsko v případě Mladić. Výchozí pozici Srbů při nedalekých jednáních předznamenává i to, že bývalý kosovský předseda vlády Ramush Haradinaj, obviněný ze zločinů proti lidskosti a porušování válečného práva, byl tři měsíce po zatčení podmíněčně propuštěn až do doby zahájení procesu s argumentací, že Haradinaj je zárukou stability v Kosovu. Tyto skutečnosti se mohou negativně odrazit nejen na srbské politické scéně, a zpomalit tak proces přistupování země do euroatlantických struktur, ale i v armádních složkách, které nemusí být příznivě nakloněny spolupráci s bývalým protivníkem. Obdobná situace může nastat i v policejních složkách státu, jež byly významně ovlivněny předchozím režimem a jejichž transformace je nezbytná.

Za Miloševiče probíhala paralelně s politizací policie její militarizace a kriminalizace, která souvisela s konfliktem v Kosovu, ekonomickými sankcemi, šířením korupce ve státní správě a tolerancí vůči kriminálním aktivitám (pašováním ropných produktů, cigaret, drog, zbraní), anemií práva a celkovým morálním úpadkem společnosti. (Milosavljević 2003: 49) Idea militarizace policie vycházela z předpokladu, že se tento bezpečnostní orgán stane partnerem armády loajální režimu. Obdobně Černá Hora, vymaňujíc se z federativního svazku a obávajíc se případné akce srbských jednotek, budovala silnou policii, ve své době nejpočetnější v Evropě⁴⁵.

V roce 1991 byla vybudována v rezortu bezpečnosti Jednotka pro speciální operace (*Jedinica za specijalne operacije*), známá spíše pod neoficiálním názvem Červené barety (*Crvene beretke*). Tato jednotka byla nasazena v Chorvatsku, BaH a v Kosovu a byla ideálním podhoubím pro pronikání kriminálních živlů do policejních struktur. Nejznámějším příslušníkem této jednotky se stal Milorad Luković, zvaný *Legija*, mající bojové zkušenosti ze své služby ve Francouzské cizinecké legii. Dne 23. 3. 2003 rozhodla srbská vláda o rozpuštění této speciální jednotky na základě obvinění jednoho jejího příslušníka ze spoluúčasti při atentátu na premiéra Đinđiće, dalšího pak z vraždy Ivana Stamboliće a propojení jednotky s tzv. Zemunským klanem⁴⁶.

V roce 2001 byla zahájena reforma rezortu bezpečnosti; ve stejném roce došlo k vybudování jednotky pro boj s terorismem (*Specijalna antiteroristicka jedinica, SAJ*). Na srbském ministerstvu vnitra pracuje přibližně 36 000 osob, z toho 22 000 uniformovaných policistů a 1 300 žen. (Milosavljević 2003: 52) Policejní reforma není zdaleka dokončená a propojení policie s kriminálními živly přetrvává, což platí i pro bezpečnostně-informační služby.

Po rozpadu SFRJ působily tři civilní a dvě vojenské bezpečnostně informační služby: Služba státní bezpečnosti spadající pod svazové ministerstvo vnitra (přestala fungovat v roce 1992, formálně zrušena v roce 2002), Služba pro vyšetřování a dokumentaci a Bezpečnostní služba spadající pod svazové ministerstvo zahraničí; Vojenská zpravodajská služba generálního štábu VJ a Bezpečnostní služba VJ při svazovém ministerstvu obrany. Milosavljević uvádí, že bezpečnostní služby jsou zapleteny do aktivit organizovaného zločinu a jsou posledním živým příkladem modelu nedemokratických institucí tohoto typu v evropském prostoru. Struktura těchto institucí je založena dle vzoru KGB, Stasi či Securitate. (Milosavljević 2003a: 55-56; Milosavljević-Resanović 2001:)

Dne 2. 7. 2002 byl přijat Zákon o bezpečnostní službě SRJ a Zákon o bezpečnostní informační službě, který je vůbec prvním zákonem v historii Srbska týkající se těchto složek bezpečnosti. Zákon nebyl konzultován s nevládní sférou, jasně favorizuje privátní zájem a ponechává praktiky bývalé tajné policie. Balkanolog Dušan Reljić se domnívá, že reforma bezpečnostních služeb nebyla zdaleka dovršena a že vztahy se skupinami organizovaného zločinu nebyly zpřetrhány. Tento stav Reljić považuje za normální ve společnostech procházejících tranzicí⁴⁷. Bezpečnostní informační služba přejala archívy, tajné materiály i zaměstnance svých předchůdců, OZNE, UDBE a SDB a v žádném případě nelze hovořit o úspěšné transformaci navzdory prohlášení bývalého ředitele Bezpečnostní informační služby, který v lednu 2003 prohlásil, že proces dekriminalizace a depolitizace byl v těchto složkách završen. (Milosavljević 2003a: 60)

3.4 Ozbrojené síly v BaH⁴⁸

Proces osamostatňování Bosny a Hercegoviny a občanská válka předznamenal vznik ozbrojených sil na základě etnického klíče. Chorvaté založili Chorvatskou radu obrany (HVO), Srbové Armádu Republiky srbské a Bosňáci pak Vlasteneckou ligu, následně Armádu BaH. Všechny tři formace, které se v letech 1991-95 ocitly na opačných stranách bojiště, byly nuceny na základě Daytonských mírových dohod vytvořit jednotnou armádu BaH.

Chorvatská rada obrany se začala vytvářet na jaře 1992. Formálně podléhala velení společné Armády BaH, de facto se stala samostatnou ozbrojenou silou Chorvatského společenství Herceg Bosna, řízenou HDZ BaH, která byla odnoží chorvatské HDZ. Logicky pak byla HVO vyzbrojována s pomocí Záhřebu. Cílem HVO bylo etnické vyčištění tohoto území a jeho připojení k Chorvatsku. Na území Chorvatského společenství Herceg Bosna byla v oběhu chorvatská měna a samozvaný stát používal státní symboly své mateřské republiky. HVO likvidovala nejen své odpůrce z řad Srbů a Muslimů, ale i členy další chorvatské ozbrojené skupiny HOS, která spolupracovala s Bosňáky. Chorvatsko-muslimské spojení se rozpadlo na začátku 1993; zřejmě nejznámějším symbolem chorvatsko-muslimských bojů se stalo zničení středověkého mostu přes řeku Neretvu v Mostaru. Tudjmanův režim plánoval anexi území dobytého HVO, a za tímto účelem získávali bosenští Chorvaté bez komplikací chorvatské státní občanství. Válečná propaganda a hysterie podnítila

zakládání internačních táborů, např. Heliodrom v Mostaru, Dretelj či Gabela. Muslimsko-chorvatské spojenectví bylo na nátlak a za finanční pomoci mezinárodního společenství obnoveno na jaře v roce 1994. Po podepsání Daytonské mírové dohody se stala HVO základem pro chorvatskou část Armády BaH.

Armáda Republiky srbské byla zformována z bosenských Srbů v rámci JNA a teritoriální obrany BaH. Byla úzce napojena na Bělehrad a během stažení JNA z BaH získala od bývalých ozbrojených sil jugoslávské federace výzbroj a výstroj. Bosenští Srbové se obdobně jako jejich protivníci snažili pro mírová jednání získat nejvýhodnější vyjednavací pozici a etnicky vyčistit pokud možno co největší část BaH. Nechvalně se proslavili zejména dobytím tzv. bezpečných zón⁴⁹, chráněných vojáky UNPROFOR. Mediální pozornost si získalo především obsazení Srebrenice, provedené generálem Ratkem Mladićem.⁵⁰ Bývalý vrchní velitel bosensko-srbské armády Ratko Mladić je v současnosti společně s někdejšími prezidentem Republiky srbské Radovanem Karadžićem nejhledanějším prominentem obviněným z válečných zločinů⁵¹.

Bosňáckým ozbrojeným složkám dominovala Vlastenecká liga, která byla zpočátku složena z bývalých důstojníků JNA bosňácké národnosti. Od roku 1991 byli členové této formace posíláni do Chorvatska, kde se jim dostalo výcviku zprostředkovaného Ministerstvem vnitra; 15-20 mužů strávilo údajně ve stejném roce pět měsíců v Libyi. Výzbroj pocházela nejprve z chorvatských zdrojů. (Hladký 2005:259) Na počátku války čítala Vlastenecká liga údajně 98 000 mužů řízených 9 regionálními a 103 místními velitelstvími a zahrnovala i dobrovolnické jednotky *mudžahidů* a specializované jednotky. V jejich řadách bojovali mj. i známí zločinci⁵², kteří veleli polovojenským jednotkám.⁵³ Pod Vlasteneckou ligu spadaly i tzv. *Zelené barety*, které sdružovaly několik polovojenských organizací a zvláštních operačních jednotek, ve kterých bojovalo množství osob s kriminální minulostí, propuštěných z vězení výměnou za účast ve *vlasteneckém boji*. Je jim přičítáno pronásledování a vraždění srbských civilistů, řízení sběrných táborů a počáteční útoky proti jednotkám JNA. V Chorvatsku bojovali po boku HOS.

Válka, která proběhla v první polovině 90. let 20. století v BaH a v Chorvatsku, se odrazila i na podobě ozbrojených sil v postjugoslávských státech. Ihned po skončení války převzaly dohled nad bezpečností v BaH mezinárodní síly IFOR, jejichž početní stav v roce 1995 se pohyboval kolem 60 000 vojáků.⁵⁴ Vlastní ozbrojené složky BaH zůstávají velmi problematickým komponentem Bosny a Hercegoviny. Armáda je i nadále rozdělená podle etnického klíče. Vytváření jednotné armády a jednotného velení

ozbrojených sil BaH je ztěžováno obstrukcí ze strany RS a Armády Republiky srbské. Integrace Armády RS do celobosenských struktur je dlouhodobou záležitostí a představuje jednu z největších překážek budování demokratického multietnického státu.

Ministerstva obrany vznikla v rámci entit a ne na celostátní úrovni. Ve Federaci BaH se armáda dále dělí na chorvatské a bosňácké jednotky, přičemž byl vytvořen paralelní systém velení. Zatímco Ústava Federace BaH zaručuje jednotné velení nad ozbrojenými silami Federace BaH, ve skutečnosti se tak neděje. Bosňácké jednotky podléhají bosňáckému zástupci v předsednictví Bosny a Hercegoviny, zatímco chorvatské jednotky jsou podřízené prezidentovi nebo viceprezidentovi Federace BaH (záleží, jakou funkci zastává chorvatský zástupce). Tato specifika jako pozůstatky z války, kdy jednotky byly uspořádány na etnickém principu, přetrvávají prakticky dodnes. (Izveštaj komisije za reformu u oblasti odbrane: 46)

Proces tranzice byl narušen dvěma aférami. V roce 2003 vyšlo najevo, že bosensko-srbská firma *Orao* tajně prodávala zbraně do Iráku i přes mezinárodní zbrojní embargo na vývoz zbraní do této země.⁵⁵ Druhá aféra se týkala tajných služeb RS, které odposlouchávaly politiky Federace BaH, mezinárodní představitele a příslušníky SFOR. Některé informace pak předávaly Armádě Srbska a Černé Hory, s níž úzce spolupracovaly i po skončení válečných operací v BaH. Oba skandály urychlily utužení přístupu mezinárodního společenství k bosensko-hercegovským záležitostem. Vysoký představitel v BaH zrušil Nejvyšší radu obrany RS a z Ústavy RS byly vyškrtnuty termíny obsahující příznaky osamostatnění (např. „stát“, „suverenita“, „nezávislost“). Aféra měla dopad i na srbské politické scéně a vyvolala diskuse o vztahu RS k Srbsku. V reakci na špionáž prohlásil např. prezident RS Dragan Čavić, že armádní důstojníci si budou muset vybrat mezi službou RS nebo Srbsku, jelikož již nemohou dělat oboje. Zatímco záležitost týkající se odposlouchávání tajných služeb měla nepříznivý dopad pouze na vnitrostátní úrovni, problém *Orao* skončil negativní odezvou na mezinárodní scéně. (Stevandić 2003) Vzájemná nedůvěra se odrazila i na vysokých početních stavech ozbrojených sil. Rok po válce bylo v BaH stále 430 000 vojáků a ozbrojených záložníků. (Fitzgerald 2001) První redukce ozbrojených sil byla provedena v roce 1996 v souladu s Dohodou o subregionální kontrole zbraní (*Sporazum o podregionalnoj kontroli naoružanja*) a týkala se technické části ozbrojených sil.

Vysoký počet vojáků jednotlivých armád v BaH představuje přítěž, a to nejen v bezpečnostním ohledu. Ve státě, kde se nezaměstnanost pohybuje mezi 40-50 %, znamená udržování početných armád ekonomický problém. Redukce personálního

stavu přizpůsobeného mírovým podmínkám stále není ukončena. Do roku 1999 bylo v obou entitách kolem 42 000 vojáků, z toho 30 000 ve Federaci BaH a kolem 12 000 v RS. (Izveštaj komisije za reformu u oblasti odbrane: 71-72) V současnosti je v BaH aktivních 12 000 vojáků, z toho 8 000 ve Federaci BaH a 4 000 v RS, což je podle tvrzení mezinárodních institucí působících v BaH stále vysoký počet příslušníků armády⁵⁶.

Od konce roku 2004 dochází ke snaze o vytvoření společného Ministerstva obrany BaH, které by mělo vyřešit nejen výše zmíněné problémy, ale také problém financování, modernizaci bezpečnostních složek, efektivnější působení ozbrojených sil jak v BaH, tak v zahraničí a zejména vstup BaH do programu NATO – Partnerství pro mír (PfP). Primárním cílem BaH v otázce bezpečnosti je právě vstup do PfP, což NATO mimo jiné podmínilo také vytvořením společného ministerstva obrany, přijetím společné obranné doktríny a spoluprací s ICTY. (Izveštaj komisije za reformu u oblasti odbrane: 31-33) Republika srbská trvala na oddělených armádách a až tlak mezinárodního společenství přiměl parlament RS, aby dne 30. 8. 2005 zrušil dřívější rozhodnutí o zachování samostatného vojska. Cesta k první společné armádě BaH od získání nezávislosti byla otevřena⁵⁷.

Problém jednotného velení ozbrojených sil byl již do značné míry vyřešen, což však neplatí pro strukturu vojenských jednotek. Přestože jsou jednotky VRS, HVO a Armády BaH definované jako součást ozbrojených sil Bosny a Hercegoviny, srbsští a chorvatští politici se i nadále snaží o zachování současného rozdělení jednotek na etnickém základě. Bosňáčtí politikové naopak usilují o vytvoření jednotek na multietnickém principu, v čemž mají podporu mezinárodního společenství. Vytvořením jednotné armády Bosny a Hercegoviny na multietnickém základě by se zrušil dosavadní stav, což není v zájmu nejvlivnějších srbských a chorvatských politických stran.⁵⁸ Otázkou tak zůstává, zda-li společné ministerstvo obrany bude mít dostatek prostředků pro demokratickou kontrolu všech jednotek, obzvláště vezmeme-li v úvahu přetrvávající etnické rozdělení.

Etnicky rozdělená armáda je odrazem situace v bosensko-hercegovské společnosti, která i přes snahy mezinárodního společenství není nakloněna uspořádání, které jí bylo oktrojováno Daytonskou mírovou smlouvou. Nejen ozbrojené síly, ale všechny státní instituce fungují pouze díky tlaku mezinárodních organizací, zahraničním finančním tokům a příslibu členství v euroatlantických uskupeních.

3.5 Polovojenské formace na území Chorvatska a BaH

Polovojenské formace vznikaly za specifické situace dané faktem, že ani jedna z bojujících stran nedisponovala plně konstituovanými ozbrojenými silami. Tyto jednotky rekrutované z dobrovolníků byly často vytvářeny jako ozbrojené frakce jednotlivých politických stran nebo hnutí. V jejich řadách bojovaly vedle nacionalistických idealistů i kriminální živly motivované vidinou snadně nabyté kořisti. Tyto ozbrojené jednotky působily dokud je stát podporoval, toleroval nebo nebyl schopen vymýtit. (Pandurević 2004: 100-107) Polovojenské organizace žily většinou v symbióze s oficiálními armádami ať již uznaných či samozvaných republik, kterým zprostředkovávaly přístup k černému trhu se zbraněmi, naftou apod.

Mezi nejznámější polovojenské organizace patřily na chorvatské straně Chorvatské obranné síly (HOS) a Ohniví hřebci. HOS založené pravicovým radikálem Dobroslavem Paragou vznikly na jaře 1991 jako ozbrojené křídlo extremistické Chorvatské strany práva (*Hrvatska stranka prava, HSP*), navazující na ustašovské tradice. Již na podzim téhož roku provedly několik etnických čistek ve Vukovaru a v Osijeku. Hosovci vedli víceméně privátní válku a měli velký podíl na eskalaci konfliktu a skutečnosti, že na konci roku 1992 dosáhl počet obětí konfliktu 6 500 mrtvých, stejného počtu pohřešovaných, 20 000 raněných a 600 000 uprchlíků a IDPs. (Hofbauer 2001: 43)

Na srbské straně se nechvalně proslavila zejména Srbská dobrovolnická garda, tzv. *Tygrí*, pod vedením Željka Ražnatoviće Arkana, Srbské četnické hnutí založené Vojislavem Šešeljem (v současnosti obviněného z válečných zločinů), Srbská garda, ozbrojené křídlo Srbského hnutí obnovy (*Srpski pokret obnove, SPO*) Vuka Draškoviće nebo Bílí orlové Mirka Joviće⁵⁹. Od dubna 1991 do konce války v roce 1995 byly tyto polovojenské formace zodpovědné za většinu etnických čistek na území bývalé Jugoslávie. (Lopušina 2001: 68; Kumar 1997: 39-41) Tyto skupiny byly finančně i logisticky podporovány srbským ministerstvem vnitra; mezi nejznámější příslušníky bezpečnostních sil podílejících se na organizování polovojenských formací patřil Radovan Stojičić-Badža, Frank Simatović- Frenkija a Mihalj Kertes, tehdejší velitel Červených baretů.

Obdobně jako u Chorvatů a Srbů lze jen velmi těžce odlišit oficiální Armádu BaH a polovojenské formace, tvořené mudžahídy, např. El-Mudžahíd či Zelené barety. Problematické je zařazení Armády západní Bosny pod vedením Fikreta Abdiće, který se

postavil proti vedení Aliji Izetbegoviće a ve spolupráci se Srby a Chorvaty bojoval proti Armádě BaH.

Polovojenské formace na území Chorvatska a Bosny a Hercegoviny zanikly. Většina jejich velitelů byla obviněna Mezinárodním soudním tribunálem v Haagu, řadoví členové se často zapojili do struktur organizovaného zločinu. Percepce bývalých bojovníků chorvatskou a bosensko-hercegovskou společností je problematická; obecně lze říci, že většina je vnímána spíše negativně, na rozdíl od oficiálních ozbrojených složek, jež bojovaly ve *vlastenecké válce*. Stabilizační a asociační proces v obou zemích a jejich přibližování Evropské unii vylučuje obrození polovojenských formací. Nelze však hovořit o konsolidaci systémů; politická scéna v obou zemích reaguje velmi citlivě na vnější vlivy, přičemž budoucnost Chorvatska i Bosny a Hercegoviny záleží nejen na postoji členských států Evropské unie k rozšíření, ale i na vývoji politické situace v okolních státech.

3.6 Osvobozenecá armáda Kosova (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK)

Již za Titova režimu se objevilo několik skupin, které usilovaly o nezávislost Kosova na Jugoslávii. Jejich vliv byl marginální a nabyly na významu až v 80. letech 20. století, přičemž nejznámějšími se staly Lidové hnutí za Republiku Kosovo (*Levizja Popullore per Republikën e Kosoves, LPRK*, po vyhlášení Republiky Kosovo se přejmenovala na Lidové hnutí Kosova – LPK) a Národní hnutí za osvobozené Kosovo (*Levizja Kombetare per Çlirimin e Kosoves, LKÇK*). (Judah 2000: 108-115) Radikální členové LPK v čele s Hashimem Thaçim se začali orientovat na albánskou diasporu v Německu a Švýcarsku, navázali kontakty s Bardhylem Mahmuti a Jasharem Salihu, shromažďujícími prostředky na financování nově se konstituující ozbrojené složky Lidového hnutí Kosova - UÇK. Jashar Salihu řídil v emigraci fond Domovina volá (*Vendlindja therrët*), který byl největším zdrojem financí pro UÇK po celá devadesátá léta.⁶⁰

Jako kolébka UÇK je označována drenická vesnice Dolní Prekaz (Donje Prekaze/Prekaz të Poshtëm). Hlavním iniciátorem se stala rodina Jashariových, jejíž mužská část se již na podzim roku 1991 rozhodla v rámci přípravy na „boj až do konečného vítězství“ prodělat vojenský výcvik v Albánii. Ten probíhal na Fakultě pozemních vojsk Vojenské akademie na polygonu Labinot poblíž Elbasanu.⁶¹ UÇK vznikla v úzkém okruhu skupinky lidí, kteří byli vesměs pokrevně spřízněni a kteří si

uvědomovali negativní důsledky absence vojenského výcviku kosovských Albánců odmítajících vykonávat vojenskou základní službu v jugoslávské armádě, neboť právě ozbrojený konflikt pokládali za nejúčinnější prostředek k dosažení nezávislosti. Pád Hoxhova režimu v Albánii znamenal konec možnosti získání výcviku kosovských radikálů v této zemi. Část z nich se vrátila na Kosovo, někteří emigrovali a jiní se rozhodli zapojit do probíhajícího konfliktu v Chorvatsku či BaH.

Přelom let 1991-1992 znamenal počátek systematické aktivity nově se rodící *národně-osvobozené armády*, od počátku roku 1994 operující pod názvem UÇK. V této době nelze v žádném případě ještě hovořit o armádě; jednalo se o malou skupinu mužů sdílejících stejnou ideu a udržujících si kontakty se svými vrstevníky, kteří v osmdesátých letech emigrovali do západní Evropy a pomáhali získávat finanční prostředky na podporu boje⁶². Organizační struktura se vytvářela postupně; ani o dva roky později nelze hovořit o řádné hierarchii či systematické organizaci.

Albánci se v Kosovu zpočátku soustředili na útoky vůči policejním a bezpečnostním složkám. Celkem bylo v první polovině roku 1993 v Kosovu zabito šest a raněno jedenáct policistů. Tyto akce nenechala srbská administrativa bez odezvy a byly zahájeny systematické razie doprovázené zadržováním podezřelých, výslechy a mučením. Nejméně 15 etnických Albánců přišlo v roce 1993 při těchto zásazích o život a dle albánských zdrojů bylo ve stejném období 804 osob zbito policií.⁶³ V listopadu 1994 byl proveden první pokus o zviditelnění – došlo k pokusu o atentát na inspektora srbské státní bezpečnosti Lutviho Ajvaziho, který se zabýval vyšetřováním útoků na policisty a byl kosovskými radikály vnímán jako prominentní *kolaborant*. Obdobně o půl roku později na jaře 1995 zavraždila UÇK dalšího *zrádce albánského národa* - Bexheta Muçiaku.

Novou dimenzi v činnosti UÇK (ve výběru cílů) znamenaly útoky na srbské uprchlíky z Albánie, Chorvatska a z Bosny a Hercegoviny (BaH). Příchod etnických Srbů měl napomoci zvrátit demografickou situaci v Kosovu, která vykazovala stále větší dominanci albánského etnika. Na jaře 1995 podminovala UÇK domy určené pro Srby, Černohorce a imigranty z Albánie; na počátku února 1996 došlo k útokům na domy, v nichž byli ubytováni uprchlíci z Chorvatska a BaH. Při těchto útocích nedošlo k obětem na životech, ale frustrace srbských uprchlíků, většinou ozbrojených, vedla k dalšímu vystupňování násilí mezi těmito dvěma skupinami. První oběti z řad civilistů padly dne 22. 4. 1996 v Dečanech. Terčem byli opět uprchlíci a zaměstnanci firmy Unikom, která se zaměřovala na stavbu azylových domů pro nově příchozí. Byly zabity

tři osoby a jedna byla zraněna.⁶⁴ Následně byly napadeny policejní stanice v Kërprimehu, Lluzhanë, Podujevu, Prištině, Glogovci, Runiku a kasárna jugoslávské armády ve Vučitrnu.⁶⁵ Dne 27. 4. 1996 byla z projíždějícího auta ve vesnici Lumi i Madh na dětské hřiště vyhozena trhavina a při explozi byl zabit albánský chlapec a tři další byli zraněni.⁶⁶ Zda za tímto útokem stála UÇK, či zda se jednalo o srbskou akci není známo.

Eskalace útoků v dubnu 1996 je všeobecně prezentována jako důsledek frustrace kosovských Albánců z Daytonských mírových dohod, do kterých nebyla otázka Kosova zahrnuta, čímž se Albáncům nesplnila jejich očekávání. Podpisem dohod světové společenství uznalo územní integritu Svazové republiky Jugoslávie, a nepřímo tak negovalo základní požadavek albánské revolty. Jediným, kdo podporoval národně-osvobozenecký boj kosovských Albánců, byla sousední Tirana, která již v říjnu 1991 formálně uznala Republiku Kosovo⁶⁷. Omezila se však pouze na verbální podporu, neboť se obávala narušení dobrých vztahů s USA.⁶⁸ Neúspěch politiky pasivní resistance Ibrahima Rugovy vedl k poklesu jeho popularity a vzestupu příznivců radikálního řešení.

Na podzim roku 1996 byla zahájena série útoků na *zrádce* uvnitř albánské komunity, zejména etnické Albánce zaměstnané v silových složkách státu či angažujících se v politickém životě Miloševićova režimu. Na přelomu 1996-97 došlo k poněkud kuriózní řadě vražd Albánců zaměstnaných v lesní správě; balkanolog Filip Tesař se domnívá, že vedení UÇK se obávalo, že lesníci vyzradí úkryty této ozbrojené formace policii.⁶⁹ UÇK pro své vnitřní potřeby vypracovala seznam *zrádců a kolaborantů*, kteří byli systematicky odstraňováni.

Rok 1997⁷⁰ přinesl eskalaci napětí v podobě série teroristických útoků, ke kterým se veřejně přihlásila UÇK. V polovině ledna se UÇK pokusila o atentát na rektora prištinské univerzity Radivoje Papoviće, který zastával negativní stanovisko ke školské dohodě. Papović útok přežil; tato akce však přinesla zostření policejních akcí a počátek používání stejných metod, které využívala UÇK, silovými složkami. Policie se uchýlila k atentátům, které nápadně připomínaly aktivity etnických Albánců. Obě strany zintenzivnily svoji činnost; rozšířené řady UÇK zahájily sérii dalších útoků na policii, která reagovala častějšími raziiemi⁷¹.

Ibrahim Rugova se domníval, že útoky na policejní složky byly vedeny srbskými tajnými službami, a to ve snaze zdiskreditovat představitele kosovských Albánců, a tak získat záminku k represivním opatřením. Obdobně i exilový premiér Bujar Bukoshi

popíral existenci UÇK ještě ke konci roku 1996. (Kovačević-Dajić 1998: 151) Tento fakt svědčí o vytvoření dvou proudů albánské resistance, militantního (UÇK) a pacifistického (LDK), jejichž politika byla naprosto nekoherentní a nekoordinovaná.⁷² Exilová vláda Bujara Bukoshiho iniciovala vznik Ozbrojených sil republiky Kosovo (FARK, *Armatoesure e Republikes e Kosovës*), které později konkurovaly UÇK a byly jejím vedením denunciovány.⁷³ V určité fázi operovala tato armáda pod Kosovskou osvobozenou armádou. Jejich organizační struktura zůstala nejasná: spolupracovaly s ostatními jednotkami UÇK, ale zachovaly si svého *ministra obrany*.

Kosovská osvobozená armáda prošla za velmi krátký časový úsek bouřlivým vývojem. Jednotlivé frakce, hlásící se k UÇK, představovaly několik ideově rozdílných proudů. Postrádaly jednotné vedení a každá jednotka víceméně operovala sama na určitém území, bez koherentního vojenského plánu. Kosovská osvobozená armáda postupně absorbovala jednotlivé frakční organizace a zahrnula všechny antisrbské síly včetně *enveristické* LKÇK či *komunistické* Albánské revoluční strany (PRSH). UÇK postrádala jednotné vedení, jevila se jako chaotický nekoordinovaný kolos. (Srv. Lipsius 1998: 534-546; Reuter 1998 : 281-297; Glenny 2003) Jediným spojovacím článkem všech těchto frakcí se stal boj o nezávislost Kosova. Nutná organizace a hierarchizace byla zaváděna během roku 1998. Z několika guerillových skupin se vytvořila relevantní síla založená na bázi povstalecké armády.⁷⁴

Bílá kniha terorismu, vydaná Ministerstvem zahraničních věcí Svazové republiky Jugoslávie, uvádí, že v řadách UÇK bojovali i žoldnéři z Albánie, Saudské Arábie, Jemenu, Afghánistánu, Bosny a Hercegoviny a Chorvatska. Dle této zprávy najímala UÇK jako vojenské instruktory experty se zkušenostmi z německých, britských, francouzských a italských ozbrojených sil, bývalé důstojníky Jugoslávské lidové armády (JNA), jakož i bývalé příslušníky jugoslávské policie. Výcvik údajně probíhal v opuštěných základnách NATO (Hechingen u Tübingenu, Kaltei u Norimberku, Hannover, Bonn, Frankfurt) a v pobytových střediscích pro žadatele o azyl Singen v Německu a Treiskirchen v Rakousku.⁷⁵ Dle AS Intelligence Resource Programme se hlavní výcvikové tábory UÇK nacházely v albánských městech s největší koncentrací přívrženců albánského prezidenta Sali Berishi: Ljabinot, Tropoya, Kukes a Bairam Curi. Velící štáby existovaly dle této zprávy dva: jeden v Prištině⁷⁶ a druhý mimo území Kosova.

Rostoucí síla UÇK se odrazila mj. v tom, že začala provádět i útoky vně hranice samotného Kosova. V prosinci 1997 vybuchlo několik bomb v sousední Makedonii.

Dva útoky byly provedeny před soudními budovami v Gostivaru a Tetovu, kde probíhaly soudy s obviněnými zaměstnanci státní správy, kteří na radnice vyvěšovali albánské státní vlajky; další pak byly namířeny na policejní hlídky.

Na území Kosova prováděla UÇK systematickou kontrolu vozidel projíždějících po komunikacích v Drenici, čímž se jí podařilo tuto oblast ovládnout, a tak eliminovat jakýkoliv vliv srbské administrativy. Na Kosovo byly následně vyslány speciální protiteroristické síly srbské policie a Jednotka zvláštního určení⁷⁷, která operovala již v BaH. Jejich nejvýznamnější operací v této době byla razie ve vesnici Dolní Prekaz, která skončila bilancí 46 obětí, mezi kterými byly i ženy a děti. Útok byl veden proti rodině zakladatele UÇK Adema Jashariho, přičemž bylo zabito 20 jejích členů⁷⁸. V květnu téhož roku padlo při útoku na vesnici Lybeniq 8 jejích obyvatel, z toho 7 příslušníků rodiny Hamzaj⁷⁹. Další masakry se odehrály v říjnu v Abri e Epërme v Drenici, v lednu 1999 v Raçaku a v Rogovë⁸⁰.

Aktivita UÇK navzdory úsilí srbských bezpečnostních složek postupně sílily, v roce 1998 byla zodpovědná za 100-300 nezvěstných osob, etnických Srbů, Albánců a Romů. Vedení UÇK připustilo, že několik osob z tohoto počtu bylo popraveno. Na začátku prosince 1998 byla nalezena tři místa, kde se tyto popravy konaly: čtyři těla v Klině, 34 obětí v blízkosti Glodjane a 22 těl ve vesnici Klecka.⁸¹ Někteří zajatci byli propuštěni.

V souvislosti s UÇK se velmi často hovoří o jejím napojení na organizovaný zločin, financování této formace drogovou mafii, praním špinavých peněz a obchodem se zbraněmi. „Ředitel Interpolu Ralf Mutschke věří, že téměř polovina z 900 milionů DM, které mezi lety 1996-99 přitekly do Kosova, je spojena s obchodem s drogami. V tomto smyslu byla UÇK, stejně tak jako pacifistická LDK Ibrahima Rugovy, spolufinancována drogovou mafii.“ (Mappes-Niedek 2003)⁸² Vedení UÇK tyto informace popíralo a uvádělo jako největší zdroj svých příjmů fond Domovina volá.⁸³ UÇK je též často spojována s islámským terorismem, zvláště se jménem Usamy bin Ládina a Al Kajdou. (Mappes-Niedek 2003 : 92-95; Lopušina 2001: 341) Usama bin Ládín údajně Kosovskou osvobozenickou armádu finančně podporoval a srbské zdroje uvádějí výpovědi zajatých příslušníků UÇK, kteří se k islámskému terorismu hlásili. Religiozita však u Albánců v porovnání s jejich muslimskými souvěrci nehraje tak významnou roli, ve věcích víry jsou tolerantní, část albánského etnika se hlásí i k římskokatolické a pravoslavné církvi a lze konstatovat, že islámský vliv v UÇK nebyl silný. (*Jane's World Insurgency and Terrorism* 20/2004 : 526)

Jedním z klíčových okamžiků ve vývoji srbsko-albánského konfliktu byl 28. duben 1998, kdy UÇK ve svém prohlášení vyhlásila otevřenou válku. Vyzvala všechny albánské politické činitele k realistickému zhodnocení situace a všechny osvobozené síly ke spojení do jednotné fronty proti nepříteli a dále k přesměrování finančních prostředků na „osvobození národa“.⁸⁴ Samostatné útoky přerostly v regulérní válečné střetnutí, které vyhnalo okolo 40 000 obyvatel bez etnické příslušnosti ze svých domovů a vytvořilo v Makedonii, Albánii a Černé Hoře uprchlický problém, který byl pro přijímající společnost velkou zátěží a vyostřil vztahy mezi etnickými Albánci a Makedonci v sousední Makedonii. Obě strany konfliktu nedělaly v boji rozdíl mezi civilním obyvatelstvem a ozbrojenými kombatantry, hlavní identifikací protivníka byla jeho etnická příslušnost.

Na konci září 1998 se srbským silám podařilo zatlačit povstalce do defenzivy; ve stejný moment vstoupilo na scénu NATO a americký vyjednaváč Holbrooke úspěšně vyjednal příměří. Příměří však nebylo dodržováno a válka vypukla nanovo. Po lednových masakrech v Raçaku a v Rogově pohrozila Aliance leteckými údery na jugoslávské území, a to v případě, že srbská strana nepřistoupí na podmínky dohody předložené Severoatlantickou aliancí v Rambouillet. UÇK se po dlouhých rozhovorech rozhodla podmínky dohody přijmout, ačkoliv nezahrnovaly hlavní cíl, za který *armáda* bojovala – samostatnost Kosova. Text úmluvy⁸⁵ zahrnoval tříleté moratorium na status Kosova a jeho setrvání ve státním svazku se Srbskem a Černou Horou pod mezinárodním dohledem. Srbská strana odmítla dohodu akceptovat a Severoatlantická aliance zahájila dne 24. 3. 1999 letecké útoky, které měly za následek mj. další uprchlické vlny.⁸⁶ Po 78 dnech letecké kampaně Severoatlantické aliance srbská strana přistoupila na nově formulované podmínky NATO a letecké útoky byly zastaveny.

Základní pilíř poválečného uspořádání Kosova tvoří Rezoluce RB OSN 1244 z 10. 6. 1999, jejíž článek 15 stanoví, že: „... UÇK a ostatní ozbrojené skupiny kosovských Albánců skončí všechny ofenzivní akce a vyhoví požadavkům pro demilitarizaci.“⁸⁷ V dohodě uzavřené mezi KFOR a UÇK ze 20. 6. 1999 se Kosovská osvobozená armáda zavázala plnit Rezoluci 1244 RB OSN a stanovila si 90 dní na demilitarizaci, během níž odevzdala 10 000 lehkých zbraní, 5,5 milionu nábojů a 27 000 granátů. (ICG Balkan Report č. 100. 2000 :10)

Bývalí bojovníci UÇK vstoupili jak do politiky, tak do nově se formujících kosovských vojenských a policejních složek. Vzhledem k vysoké nezaměstnanosti v Kosovu, omezené možnosti dosažení adekvátního příjmu a již zavedeným strukturám

albánské mafie zůstala část UÇK věrná organizovanému zločinu nebo se zapojila do aktivit *národně-osvobozeneckých armád* činných v jihovýchodním Srbsku, Makedonii a Albánii.

Nejvyšší politický představitel UÇK Hashim Thaçi založil Stranu demokratického pokroku Kosova (*Partia e Progresit Demokratik të Kosovës* – PPKD, později přejmenovanou na Demokratickou stranu Kosova – PDK), jejímž nejvyšším cílem obsaženým v politickém programu je nezávislost Kosova. Poté, co byl zvolen předsedou strany, prohlásil: „ Nemohu Vám zaručit, že dosáhneme všech cílů obsažených v našem programu (obzvláště nezávislost Kosova)...Mohu Vám ale zaručit jedno: Kosovo obdrží přechodnou ústavu a budou se konat svobodné volby.“ (Schmidt 2000: 391)

Hashim Thaçi sestavil již 2. 4. 1999 provizorní vládu Kosova, která fungovala paralelně s vládou Bujara Bukoshiho. Ačkoliv nebyla uznána OSN, jejímu vedení se ve velmi krátké době podařilo nejvyšší posty v místní samosprávě obsadit bývalými špičkami UÇK. Do této provizorní vlády zasedli jak představitelé PPKD, tak i lídři další strany, která navázala na svou činnost z předválečného období - LKÇK. Tato vláda vydávala dekrety, které byly v jasné kontradikci s mezinárodně uznaným statutem Kosova jako součástí Jugoslávie a přestavitelům UNMIK (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*) stěžovala výkon jejich mandátu.

V prosinci roku 1999 byla mezi OSN a představiteli kosovských Albánců uzavřena dohoda o dobrovolném zrušení přechodné vlády, která byla nahrazena společnou Vnitřní administrativní radou (*Interim Administrative Council, IAC*) a Společnou vnitřní administrativní strukturou (*Joint Interim Administrative Structure – JIAS*), jež se staly základem současného uspořádání Kosova. Kosovská politická reprezentace je postupně do těchto složek integrována a jsou jí předávány větší pravomoci. S přetrvávající obstrukcí bývalých představitelů UÇK se tento proces jeví jako dlouhodobá záležitost.

Proces odzbrojení UÇK kulminoval 21. 9. 1999, kdy bylo dohodnuto ustavení Kosovských ochranných sborů (*Kosovo Protection Corps* – KPC, alb. *Trupat Mbrojtëse të Kosovës* - TMK) v rámci UNMIK. Regulace UNMIK 199/8 zřídila KPC jako občanskou službu pro nouzový stav, ta by se měla zaměřit na nasazení při pohromách, na hledání a záchraňování osob a na humanitární asistenci, přičemž její počet by neměl přesáhnout 5 000 osob. Ustavení KPC do určité míry umožnilo Kosovské osvobozenecké armádě přetvoření na legální složku současného kosovského zřízení.

Představitelé UÇK se domnívají, že Kosovská osvobozenecká armáda, respektive KPC, bude po odchodu KFOR tvořit jádro budoucích ozbrojených sil Kosova. Z tohoto důvodu se většina bývalých členů UÇK nehodlá vzdát zbraní a např. při akci *Leatherman*, jež měla za úkol pátrání po ukrytých zbraních, byly nalezeny dva vojenské bunkry UÇK se 67 tunami zbraní a výbušnin. Kosovské ochranné sbory se nechovají jako záložní složky pro případ pohromy, ale naopak se snaží prezentovat jako základ ozbrojených sil budoucího nezávislého státu. V červenci 2003 KFOR požadovalo propuštění 16 členů KPC, kteří byli údajně napojeni na aktivity AKSh. V souvislosti s útokem na most ve Zvečane v dubnu 2003 bylo vyšetřováno 12 příslušníků KPC. (*Jane's World Insurgency and Terrorism* 20/2004 : 526) Část bývalých bojovníků UÇK byla integrována i do policejních jednotek (*Kosovo Police Service* – KPS).

UÇK si zachovala vlastní vojenskou policii *Policia Ushtarake* – PU, která byla ze strany UNMIK a KFOR již několikrát zrušena a postavena mimo zákon. Její složky však zůstávají aktivní a podílí se např. na řízení dopravy či ovládání davů. K jejím aktivitám patří i vybírání *dobrovolných* příspěvků na provoz jednotlivých složek UÇK. Několik osob z bývalé Kosovské osvobozenecké armády pokračuje v činnosti v bezpečnostní informační službě SHIK (*Shërbimi Informativ i Kosovës*). Dle jejího nejvyššího představitele Kadri Veseliho je jejím posláním „pracovat proti neustálé přítomnosti srbské tajné policie a proti organizovanému zločinu.“ (ICG Balkan Report č. 100, 2000: 14) SHIK stojí mimo pilíře UNMIK a možnost zneužití získaných informací je zřetelná.

Ačkoliv se většina bývalých bojovníků z řad UÇK integrovala do politiky a do policejních či vojenských složek, obyvatelé Kosova se nehodlají vzdát ani svých zbraní, ani znovunabyté moci. Pokud by se mezinárodní společenství rozhodlo v nadcházejících jednáních o budoucím statusu Kosova přiklonit na srbskou stranu, hrozila by eskalace konfliktu. Pokud by se přiklonilo na stranu albánskou a podporovalo nezávislost Kosova, podstupovalo by výrazně menší hrozbu. Současní srbsští představitelé si uvědomují význam členství v Evropské unii a Severoatlantické alianci – ze strany srbského státu lze vyloučit iniciativu vedoucí k eskalaci konfliktu. Ohrožení lze však vidět v polarizaci srbské společnosti, její nacionalizaci a radikalizaci. Tato bezpečnostní hrozba je však v protikladu s vidinou nové albánské armády marginální, a proto lze vysledovat příklon mezinárodního společenství k variantě podmíněné nezávislosti Kosova, což je zjevné zejména v souvislosti s obviněními ICTY. Ačkoliv několik členů bývalé Kosovské osvobozenecké armády již bylo Mezinárodním soudním tribunálem

v Haagu obviněno, je zjevná jistá laxnost k obžalobě albánských politických představitelů. Bývalý velitel UÇK Hashim Thaçi je zapojen do vysoké politiky v Kosovu; bývalý premiér Ramush Haradinaj je dle UNMIK zárukou stability v Kosovu, a proto byl po obvinění propuštěn – až do zahájení svého soudního procesu – na svobodu. Bezpečnostní hrozba vzniku nové ozbrojené formace v Kosovu je vysoká a podléhá vlivům exogenních i endogenních faktorů.

3.7 Osvobozenecká armáda Preševo, Medvedja a Bujanovac (Ushtria Çlirimtare Preshevë, Bujanoce, Medvegjë UÇPMB)

Po ukončení konfliktu v Kosovu byla na základě Vojensko-technické dohody zřízena pětikilometrová demilitarizovaná zóna – *Ground Safety Zone*. Na tomto území začali Albánci budovat své pozice, ze kterých ostřelovali srbské bezpečnostní síly. Osvobozenecká armáda Preševo, Medvedja a Bujanovac byla vytvořena převážně ze členů bývalé UÇK a za svůj cíl vyhlásila odtržení regionu s výraznou albánskou komunitou kolem měst Preševo, Medvedja a Bujanovace⁸⁸ a jeho připojení ke Kosovu, tedy pod mezinárodní správu. Srbské i jiné zdroje uvádí, že geneze UÇPMB byla podporována NATO. (srv. Kadrijević - Čanak 2001: 50-56; Kola 2003: 373) Severoatlantická aliance dala několikrát najevo, že nehodlá své jednotky přemístit do demilitarizované zóny, a zabránit tak albánským akcím.

V lednu 2001 se UÇPMB přihlásila k vraždě tří Srbů v blízkosti Preševa, v únoru k odpovědnosti za výbuch čtyř bomb v Bujanovaci. Útokům se nevyhnuli ani albánští politici nesouhlasící s metodami nově vzniklé osvobozenecké armády. Řady UÇPMB narůstaly díky vysoké nezaměstnanosti bývalých bojovníků UÇK, kteří vytvářeli menší jednotky na území Kosova, či přímo v Preševském údolí. Severoatlantická aliance začala naléhat na bývalého velitele UÇK Hashima Thaçiho a albánského lídra v Makedonii Arbena Xhaferriho, aby vyvinuli tlak na představitele UÇPMB a přesvědčili je k nenásilnému způsobu boje.

Albánci vytvořili Politickou radu v čele s Januzem Musliu, která dne 1. 1. 2001 předala Albánskou platformu pro vyřešení konfliktu mezi albánskou většinou na území jihovýchodního Srbska a srbskou vládou Severoatlantické alianci. Tento dokument byl vypracován ve spolupráci UÇPMB s albánskými politickými stranami a hovořil o přítomnosti mezinárodních ozbrojených sil a pozorovatelů lidských práv v tomto regionu, kteří by zabezpečili dodržování lidských práv bez ohledu na národnost. Tato

platforma opustila dřívější požadavek UÇPMB na odtržení regionu Preševa, Medvedje a Bujanovace a jeho integrace ke Kosovu, a namísto toho požadoval vytvoření autonomní demokratické společnosti v Preševském údolí, stažení srbských jednotek z oblasti, umístění UÇPMB pod mezinárodní dohled, vytvoření právního systému, policejních sil a místní samosprávy pod mezinárodním dohledem. Rozhovory o vyřešení napjaté situace by se měly odehrávat mimo území Srbska za přítomnosti USA či OSN. Dokument požadoval i svobodné používání národních symbolů, právo na oslavu albánských národních svátků a možnost větší spolupráce s Kosovem.

Dne 24. 5. 2001 předala Aliance největší část demilitarizované zóny jugoslávským jednotkám⁸⁹ a vůdce UÇPMB Shefket Musliu vydal prohlášení o demilitarizaci a rozpuštění jednotek. Současně bylo vydáno prohlášení o všeobecné amnestii pro bojovníky a to za předpokladu, že sami odevzdají zbraně. Více jak 450 mužů využilo tuto příležitost a dobrovolně odevzdalo svou výzbroj mezinárodnímu společenství.

Potenciál bezpečnostní hrozby obnovy této ozbrojené formace opět úzce souvisí se situací v Kosovu. Na rozdíl od Kosova nejsou v jihovýchodním Srbsku situovány mezinárodní vládní či nevládní organizace, které by zvýšily zaměstnanost a svými finančními toky ovlivnily hospodářství země. Kromě jiného stojí jihovýchodní Srbsko stranou významnějších zahraničních investic; výhodné zaměstnání pro místní obyvatele předurčuje blízkost kosovských a makedonských hranic. Pokud by Kosovo získalo podmíněčnou nezávislost, je nutné počítat s potenciálem bezpečnostní hrozby secese Prešovského údolí od Srbska, jehož představitelé by mohli požadovat připojení ke Kosovu. Pokud se tedy mezinárodní společenství rozhodne pro tuto variantu, bude nutno v tomto regionu počítat s určitými *kompenzacemi* pro jeho obyvatele. Idea Velkého Kosova má v místní populaci značnou podporu a obnovení aktivity místní albánské ozbrojené formace by bylo velmi pravděpodobným jevem.

3.8 Národně-osvobozenecká armáda (*Ushtria Çlirimtare e Kombatarë, UÇK*)

Již na přelomu let 1997-98 se v té době neznámá Národně-osvobozenecká armáda přihlásila k útokům na soudní budovy v makedonském Gostivaru, Prilepu a Kumanovu a v lednu 1999 pak k zavraždění tří policistů v Aračinovu (Aračinë). Tyto ojedinělé incidenty proběhly bez větší pozornosti médií, která se soustředila na dění v Kosovu.

UÇK se přihlásila i k odpovědnosti za útoky na policejní stanice ve Skopji a Oslomej v lednu 2000. Po útoku na policejní stanici v Tetovu v lednu 2001 vydala UÇK prohlášení, že „...uniformy makedonských okupantů budou jejich terčem, do té doby, než bude albánský národ svobodný“. (Kola 2003: 377) Požadavky makedonské UÇK se shodovaly s požadavky vznášenými po celá devadesátá léta albánskými politickými stranami. Národně-osvobozenecká armáda se domáhala změny článku makedonské ústavy, který hovořil o Makedonii jako o státě Makedonců, a požadovala změnu statutu makedonských Albánců na státotvornou entitu. V tomto komuniké explicitně prohlašovala, že UÇK hodlá respektovat teritoriální integritu a suverenitu Makedonie. Dne 24. 4. 2001 poslalo vrchní velení politické reprezentace UÇK otevřený dopis adresovaný generálnímu tajemníkovi OSN Kofi Annanovi, generálnímu tajemníkovi NATO Georgi Robertsonovi, předsedovi Evropské komise Romanu Prodi a předsedovi OBSE Mircea Geoana. Dopis podepsaný Alim Ahmeti požadoval, aby Makedonie byla v ústavě definována jako stát Makedonců a Albánců⁹⁰, aby albánština byla uznána za úřední jazyk a Albánci mohli svobodně používat své národní symboly. Text uváděl, že makedonská UÇK vznikla z frustrace albánského obyvatelstva, jehož politická reprezentace nebyla schopna hájit zájmy svého lidu politickými prostředky. V dopise bylo několikrát zopakováno, že UÇK neusiluje o rozbití Makedonie a neusiluje o změnu hranic.

Vůdci Národně-osvobozenecké armády byli většinou veteráni z kosovského konfliktu a bývalí příslušníci Kosovské osvobozenecké armády makedonského původu. Politický vůdce makedonských Albánců Ali Ahmeti, albánský emigrant, který se vrátil ze Švýcarska, patřil k zakládajícím členům kosovské UÇK. Nejvyšší vojenský polní velitel Gëzim Ostreni se připojil k makedonské Národně-osvobozenecké armádě poté, co opustil řady Kosovských ochranných sborů. Většina řadových příslušníků makedonské UÇK byla makedonského původu a měla bojové zkušenosti z Kosova či z Preševského údolí. Není vyloučeno, že v Makedonii bojovali i kosovští Albánci či bývalí příslušníci UÇPMB. Vztahy mezi kosovskou a makedonskou UÇK však nepřesahovaly privátní rozhodnutí bývalých členů účastnit se bojů a nelze hovořit o systematické podpoře či spolupráci. Dokument vydaný srbskou vládou v roce 2003 přebírá informace od makedonských bezpečnostních sil a uvádí, že údajně k červnu 2001 podpořil Usama bin Ládín makedonskou UÇK částkou 6-7 mil. USD.⁹¹ Po vzoru kosovské UÇK zahájila její makedonská odnož fundraisingovou kampaň v albánské diaspoře, ve které se údajně podařilo získat 60 milionů dolarů.⁹²

Albánští povstalci zpočátku neměli velkou podporu obyvatelstva a byli dokonce denunciováni některými předními albánskými politiky. Místopředseda Albánské demokratické strany (*Partia demokratike Shqiptare, PDSH*) Menduh Thaçi po vypuknutí násilí ve vesnici Tanusevci (Tahushec) prohlásil, že problémy se mají řešit politickými prostředky, ale pokud se jedná o integritu země, musí být chráněna vojenskou silou⁹³. (Kola 2003: 378) Představitelé UÇK naopak kritizovali albánskou politickou scénu za rivalitu a využívání politiky pouze ve svůj vlastní prospěch. Někteří makedonští bezpečnostní experti se domnívají, že krize v Makedonii začala jako vnitroalbánský konflikt, který zapříčinila rivalita mezi jednotlivými křídly albánské mafie. Násilí mezi albánskými mafiánskými gangy se přeneslo a obrátilo proti makedonským občanům.⁹⁴ Názory na situaci se lišily nejen mezi albánskou politickou reprezentací a vrchním velením UÇK, ale frakčnost odboje potvrdilo i komuniké vydané UÇK po zničení pravoslavného kláštera a kostela v Leshoku. UÇK v něm odsoudila tento vandalský akt a poukázala na fakt, že Albánci v Makedonii se hlásí k islámu, římskokatolické církvi, pravoslaví i protestantismu. (Rusi 2002: 28) Jiné zdroje uvádí, že krize byla vyvolána potyčkami mezi makedonskými bezpečnostními silami a skupinami, které měly na starost *chránit* řetězec ilegálního obchodu z Makedonie přes hraniční vesnice Tanusevci a Debalde do Kosova a dále do Černé Hory, Albánie, Bosny a západní Evropy.⁹⁵ (Ordanoski 2002: 3)

Národně-osvobozenecá armáda se skládala z pěti brigád, které operovaly v Kumanovu (113. brigáda), ve Skopji (114. brigáda) Tetovu (112. brigáda) v okolí Gostivaru (116. brigáda) a Raduse (115. brigáda). Podle Ahmetiho čítala UÇK v době krize 5 000 mužů, včetně těch co poskytovali logistickou podporu. Domácí a místní analýzy uváděly, že v době krize neměla tato formace více než dva či tři tisíce mužů v boji. Mezi nimi byli veteráni z válek v Chorvatsku, Bosně a Kosovu a skupina mudžahidů, kteří se pohybovali na Balkáně již delší dobu. (Ordanoski 2002: 38)

Spolupráce mezi albánskou politickou elitou a Národně-osvobozenecou armádou měla být navázána v květnu 2001 podpisem Prizrenské deklarace, která byla součástí mírového plánu zvláštního vyslance OBSE ve Skopji Roberta Frowicka. Tato formální spolupráce vzbudila nevoli u etnických Makedonců a vyvolala nespokojenost i na makedonské politické scéně. Předseda vlády Georgievski dokonce prohlásil, že tato dohoda představuje vyhlášení války etnických Albánců vůči Makedoncům. Politické strany byly vybídnuty k anulaci svých podpisů a Robert Frowick byl vyzván, aby opustil zemi. Komuniké vydávaná politickým vedením se neshodovala s percepcí této

organizace v makedonské společnosti, která Národně-osvobozené armádě přičítala snahu o etnické vyčištění západní Makedonie a splnění snu o Velké Albánii. Oproti záměrům UÇK návrh Makedonské akademie věd a umění obsahoval výměnu teritoria a obyvatelstva mezi Albánií a Makedonií, což bylo vnímáno i jako úmysl vlády. (Rusi 2002: 27) Předseda vlády Georgievski podpořil změnu hranic, a paradoxně tak sdílel stejný názor jako někteří albánští extremisté.

Nepokoje, které propukly na jaře 2001, přiměly makedonskou vládu, aby požádala o pomoc Severoatlantickou alianci při zamezení infiltrace albánských extremistů z Kosova do Makedonie. Na konci dubna zahynulo při útocích osm policistů a stejný počet byl zraněn. Tento incident vyvolal ve Skopji demonstrace, při nichž došlo k napadení albánských obchodů. Zbraně použité albánskými radikály pocházely ze zásob rozpuštěné kosovské UÇK. Poté, co jednotky makedonské UÇK získaly kontrolu nad Aračinovem (Aračinë) v těsné blízkosti hlavního města⁹⁶, vstoupili do řešení konfliktu zástupci mezinárodního společenství. Jimi zprostředkované rozhovory vyústily v podepsání Ochridské mírové smlouvy dne 13. 8. 2001.

Ochridská mírová smlouva zavazovala makedonskou vládu k ústavním změnám, k přijetí zákona o místní samosprávě a UÇK ke složení zbraní. Makedonština byla prohlášena za úřední jazyk na celém území; v regionech, kde národnostní menšina tvoří alespoň 20 % obyvatelstva, je považován i jazyk této menšiny za úřední. Orgány místní samosprávy mohou užívat i vlastní symboly, avšak zároveň s makedonskými. Ochridská mírová smlouva předznamenala příchod jednotek NATO a její mise *Essential Harvest*, která od bývalých bojovníků UÇK shromáždila 3 825 zbraní. Podle odhadů makedonského ministra vnitra kolovalo mezi etnickými Albánci v Makedonii 60-70 000 zbraní, takže výběr necelých čtyř tisíc považovali etničtí Makedonci za naprosto nedostatečný. Navíc etničtí Makedonci obviňovali Albánce z toho, že za podpory mezinárodního společenství neodevzdali moderní funkční zbraně, ale pouze zastaralou nebo poškozenou výzbroj. (srv. Rosůlek 2005: 22; Jovanovski-Dulovi 2002: 61) Prezident Boris Trajkovski požádal NATO o delší přítomnost Aliance v zemi, aby tak zaručil uklidnění situace. Makedonie přivítala menší síly pod názvem *Amber Fox*, které měly zaručit bezpečný pohyb mezinárodních pozorovatelů z EU a OBSE.

Dne 27. 9. 2001 ohlásil Ali Ahmeti rozpuštění UÇK a 5. 6. 2002 založení nové politické strany, jejíž členové se většinou rekrutovali z řad bývalých bojovníků Národně-osvobozené armády. I po tomto datu se však v zemi objevují incidenty, ke kterým se hlásí ozbrojené gangy pod hlavičkou UÇK, Armády Republiky Ilirida či pod

jménem Albánské národní armády (AKSh). Např. na jaře 2003 obdržela makedonská vláda od nově vzniklé frakce UÇK vedené Avdilem Jakupi, zvaným Šakal (*Çakall*), ultimátum, požadující úplnou implementaci Ochridské mírové dohody. Jakupi uvedl, že kontroluje polovojenskou skupinu o síle 3 000 mužů, veteránů z předešlých konfliktů. V létě 2003 došlo ke zvýšení napětí v Makedonii; ozbrojené gangy si však nezískaly větší podporu obyvatelstva a k eskalaci konfliktu nedošlo.

Amnestie pro menší přečiny byla podmínkou ukončení povstání v roce 2001. Po dlouhých debatách přijal parlament v březnu 2002 zákon o amnestii. Na jeho základě bylo propuštěno mnoho bývalých členů UÇK z vazby. Události z přelomu let 2004/5 nastolily otázku přijetí nových amnestií. Skupina ozbrojených Albánců, která ovládla na konci roku 2004 vesnici Kondovo, pro sebe opakovaně požadovala amnestii. Požadavek na nový zákon vznesl makedonský PEN klub, který usiloval o pardon pro bývalého ministra vnitra Ljubča Boškovského, který byl vyšetřován v souvislosti se zabitím 10 civilistů v srpnu 2001 ve vesnici Ljuboten⁹⁷ a dále v souvislosti se zabitím šesti Pakistánců a jednoho Inda v srpnu 2004⁹⁸.

Potenciál Národně-osvobozené armády v Makedonii nebyl zcela vyčerpán. Ačkoliv proběhla částečná demilitarizace a došlo k rozpuštění této formace, nelze hovořit o úplném vymizení této regionální hrozby. Jak makedonské, tak albánské obyvatelstvo v Makedonii je frustrováno vývojem po podepsání Ochridských mírových dohod a napětí často přerůstá v násilí a střety mezi těmito dvěma etniky. Tento stav je důsledkem celkové nestability v oblasti, je zapříčiněn provázaností albánských klanových struktur v Kosovu a Makedonii příbuzenskými vztahy a všeobecnou nespokojeností obyvatel. Skutečnost, že Ochridská mírová smlouva splnila hlavní požadavky albánského etnika, je irelevantní v kontextu nevyřešené otázky Kosova a podílu etnických Albánců na celkové nezaměstnanosti v zemi. Ačkoliv idea Velké Albánie či Velkého Kosova nemá u makedonských Albánců významnější podporu, do budoucna nelze vyloučit genezi radikálních ozbrojených formací, které by si jednu či druhou variantu vytkly za svůj cíl.

3.9 Albánská národní armáda AKSh (*Armata Kombëtare Shqiptare*)⁹⁹

Albánská národní armáda (AKSh) se prohlašuje za pokračovatelku kosovské a makedonské UÇK a UÇPMB. V současnosti působí AKSh v Srbsku, Makedonii i Albánii.¹⁰⁰ Materiály srbské vlády¹⁰¹ uvádí, že AKSh vznikla z aktivit 40 ozbrojených

skupin (s 10-300 aktivních členů), které operují v Kosovu po rozpuštění UÇK v říjnu 1999¹⁰². Většina těchto skupin byla údajně založena jako iniciativa Rustema Mustafy, Fatmira Humoliho a dalších důstojníků KPC, kteří podléhají přímému dohledu Hashima Thaçiho a Ramushe Haradinaje či albánským tajným službám v Kosovu. Od příchodu mezinárodních sil do srpna 2003 je AKSh údajně zodpovědná za 6 571 útoků; v 5 962 případech byli terčem Srbové a Černohorci, ve 207 případech Albánci a 335 případech příslušníci ostatních etnik. Ve stejném období bylo 1 206 osob zabito, 1319 civilistů a 15 policistů zraněno. Osud 846 osob ze 1156 unesených není znám. Útoky na etnické Albánce se většinou týkají osob, které se stýkají se srbskou komunitou a které byly označeny za zrádce. Bombové útoky jsou používány zejména v souvislosti se soudními procesy etnických Albánců, obviněných z kriminálních činů. AKSh je údajně rozdělena dle teritoriálního principu na divizi Adema Jashariho se základnou v Kosovu, divizi Skanderbeg¹⁰³ v západní Makedonii, divizi Malesia v Černé Hoře a divizi Çameria pro aktivity v jižní Albánii a severním Řecku¹⁰⁴.

Albánská národní armáda deklaruje boj za vytvoření Velké Albánie¹⁰⁵, tedy cíl, který většina předešlých formací opustila zároveň s transformací v politické strany. Makedonská část AKSh nesouhlasí s Ochridskou mírovou dohodou a snaží se zabránit její implementaci. Odhaduje se, že zahrnuje kolem 200 aktivistů; není známo, kdo stojí v jejím vedení a čí zájmy zastupuje¹⁰⁶. Nejméně co nabídnout má kosovským Albáncům, jimž jsou postupně předávány pravomoci v provincii a kteří očekávají samostatnost Kosova. Naopak nejvíce může Albánská národní armáda nabídnout albánským obyvatelům jižního Srbska, kteří region považují za *východní Kosovo*.

Moderní komunikační technologie představují možnost zveřejňování informací na internetu, přičemž ověření autenticity dokumentů je prakticky nemožné. Absence jakékoliv organizace či struktury AKSh ulehčuje práci dezinformátorům, a většina zpráv tak nemusí pocházet ze zdrojů blízkých Albánské národní armádě. AKSh byla původně známa spíše jako *virtuální fantom*, působící pouze na internetu, a až s odstupem času se zjevila jako reálná formace. Dne 14. ledna 2004 se na internetu objevila zpráva podepsaná velitelem AKSh Meti, která sdělovala, že Albánci v Černé Hoře jsou vystavováni neustálému útlaku. V případě, že tento neustane, je AKSh odhodlána zasáhnout. Tato zpráva byla následující den stažena ze sítě. IWPR (*Institute for war and peace research*) si vyměnila několik emailů s údajným mluvčím AKSh, který komunikoval pod pseudonymem Alban Hoxha a který tvrdil, že AKSh vznikla

v prosinci 1999 z frakce UÇK. Bývalí lídři kosovské a makedonské UÇK Ramush Haradinaj a Xhavit Hasani odmítli jakékoliv spojení s touto formací. Vedoucí představitel Národního hnutí za osvobození Kosova Sabit Gashi též odmítl jakoukoliv spolupráci s touto formací. Albánskou národní armádu údajně finančně podporují bývalí členové albánské tajné služby Sigurimi. (IWPR Balkan Crisis Report č. 2/4, 24. 8. 2001) Makedonské zdroje hovoří o tom, že politickým křídlem AKSh je Národně-osvobozenecká fronta Albánců¹⁰⁷ vedená Valdetem Vardari.

Dle *MIPT Terrorist Knowledge Base* pochází první zmínka o Albánské národní armádě ze 14. 9. 2002¹⁰⁸. V dubnu 2003 se přihlásila k zodpovědnosti za útoky ve Zvečani (Zvečani) na severu Kosova. 12. 4. 2004 se v Drenici u příležitosti pátého výročí smrti dvou bývalých členů UÇK objevili tři maskovaní muži, hlásající příslušnost k Albánské národní armádě a „boj za svobodu albánských zemí, které nebudou kontrolovány KFOR, a boj za albánské zájmy.“ (IWPR Balkan Crisis Report č. 2/4, 24. 8. 2001) Tento počín se v Kosovu setkal spíše s nesouhlasem a strachem z obnovení bojů. Vážná situace nastala na podzim 2004, kdy etničtí Albánci převzali kontrolu nad obcí Kondovo na severozápadě Makedonie. Napjatá situace byla vyřešena až mediací albánských politických stran, které radikály přiměly k vyklizení pozic a opuštění obce.

Dne 15. 3. 2005 se AKSh pokusila o atentát na Ibrahima Rugovu, zastávce umírněného řešení albánské otázky. Po atentátu bylo vydáno prohlášení, které varovalo mezinárodní společenství, *aby si nezahrávalo s osudy místních obyvatel a mapou albánských regionů.*¹⁰⁹ Většina pozorovatelů se domnívá, že Albánská národní armáda nemá Albáncům co nabídnout. Jako bezpečnostní hrozba je viděna spíše ve vztahu k balkánské mafii.

Roztříštěnost, neorganizovanost a nesystematičnost podpořila i vznik další formace Armády Republiky Ilirida, založené v roce 2002 v Makedonii. Tato ozbrojená skupina bojuje za oddělení západní Makedonie obývané Albánci a připojení buď k Velké Albánii či k Velkému Kosovu. Nadhodnocené údaje hovoří o 200 členech, spíše se však lze domnívat, že toto uskupení je záležitostí několika mužů nespokojených s Ochridskou mírovou smlouvou. V tisku se objevily zprávy, že tito přísahali věrnost *albánskému králi* Leku Zogovi; ten však jakékoliv spojení s AKSh popřel.

Aktivita AKSh jsou většinou reakcí na uvěznění bývalých členů UÇK,¹¹⁰ na poslední vývoj v rozhovorech o budoucím statusu Kosova a situaci v makedonsko-albánských vztazích v Makedonii¹¹¹ či na lokální incidenty¹¹². Oficiální internetové

stránky diecéze Rašky a Prizrenu Srbské pravoslavné církve pravidelně informují o útocích na civilisty¹¹³ spáchané údajně AKSh. Zda se jedná o vyřizování účtů mezi jednotlivci či skupinami organizovaného zločinu, nebo o aktivity Albánské národní armády lze jen těžko posoudit. Vybrané teroristické útoky jsou zaznamenány ve virtuální Globální databance teroristických organizací a incidentů¹¹⁴. Jako poslední útok AKSh je zmiňován útok na Ibrahima Rugovu v květnu 2005.

Dne 14. 11. 2003 mluvčí Bílého domu v interview prohlásil, že nepovažuje Albánskou národní armádu za teroristickou organizaci, nýbrž za zločineckou extremistickou skupinu, která ohrožuje mír a stabilitu na západním Balkáně. Majetek a účty amerických imigrantů albánského původu jsou dle Washingtonu pod kontrolou státu. Dále bylo na brífingu uvedeno, že na základě informací bezpečnostních složek USA, AKSh nemá podporu občanů, jelikož její cíle jsou v rozporu s přáním místního obyvatelstva.¹¹⁵ Vedoucí mise UNMIK Michael Steiner naopak v roce 2003 prohlásil, že považuje AKSh za teroristickou organizaci.¹¹⁶

V Kosovu se na podzim 2005 objevily skupiny uniformovaných ozbrojenců, které prováděly kontroly automobilů a občanů a nazývaly se *Armáda za nezávislost Kosova* (UPK). V kosovské metropoli Prištině schválil 5. 10. 2005 štáb UPK své prohlášení. V tomto prohlášení, které má k dispozici i KFOR a UNMIK, byl kosovský parlament vyzván, aby do 15. 10. 2005 vyhlásil nezávislost. Pokud by tak parlament neučinil, budou prý zrádci popraveni speciálními komandy této organizace. UPK dokonce v dokumentu vyhrožovala i samotné mezinárodní správě UNMIK. Úředníci NATO označují ozbrojence za *neorganizované gangstery*; mluvčí KFOR Siegfried Jooss se zdráhá mluvit o armádě a mluví jen o *zločineckých živlech*.¹¹⁷

Rivalita mezi novými ozbrojenými formacemi se týká zejména kriminálních aktivit a kontroly ilegálního obchodu. Deklarovaný boj za Velkou Albánii či Velké Kosovo slouží pouze k zastření činnosti jednotlivých skupin organizovaného zločinu, snažících se spíše o svůj vlastní profit než o skutečný boj za *osvobození albánského lidu od srbského útlaku*. (Jane's World Insurgency and Terrorism 20/2004: 528)

Všechny etnicky albánské ozbrojené formace v čele s Albánskou národní armádou představují vojenskou bezpečnostní hrozbu pro region jak na místní a státní úrovni, tak i pro jednotlivce, což dokládá i permanentní odchod srbského obyvatelstva z Kosova. V oblasti se nachází množství zbraní a přísun dalších je ulehčen napojením těchto skupin na organizovaný zločin. Problém představuje zejména prostupnost kosovsko-makedonských, kosovsko-albánských a makedonsko-albánských hranic.

Pokud by se konečné řešení statusu Kosova opět oddálilo, další násilí ze strany etnických Albánců a eskalaci konfliktu nelze vyloučit.

3.10 Armáda Republiky Makedonie (ARM) a další makedonské bezpečnostní složky

Na začátku roku 1992 byla Makedonie de facto demilitarizovaným státem; JNA zde po svém stažení nezanechala žádnou výzbroj a výstroj. Budování nové armády doprovázely mj. návrhy na vytvoření etnicky homogenních ozbrojených sil bez účasti místních Albánců. Ústava explicitně definovala úlohu ozbrojených sil jako obránce před vnější agresi; tento článek měl zaručit nevměšování se ARM do vnitřních záležitostí státu. Ministrem obrany mohl být jmenován pouze civilista, což mělo zaručit občanskou kontrolu ozbrojených sil. Nová armáda byla budována z bývalých kádrů JNA¹¹⁸ a její výzbroj se skládala především z darů zahraničních partnerů, což mělo za následek vyzbrojení nekompaktibilním, starým materiálem a vytvořením armádního skladiště v cizině vyřazené výzbroje, velmi nákladné na udržování. Největším problémem makedonské armády byl odvod branců; Albánci po několika letech bojkotu začali po roce 2001 tuto občanskou povinnost akceptovat, zatímco ze 17 000 etnických Makedonců z ročního odvodového kontingentu mohla armáda spoléhat pouze na 5 000-6 800 branců. Výzkum v roce 1996 ukázal, že 70,7 % studentů vyšších škol nesouhlasí s povinnou vojenskou službou. Makedonie šla opačnou cestou než Chorvatsko kráčící od války k míru. Chorvatsko se snaží dohonit zpoždění zapříčiněné válkou, zatímco dekáda relativního míru v Makedonii vypadá jako ztracená a země čelí opačné tendenci. Makedonii od občanské války zachránila i její vlastní vojenská slabost, ale zhoršující se situace vymazala dosavadní obraz tohoto státu jako oázy míru a stability a Makedonii byl navrácen přídomek balkánského sudu prachu. (Vankovska 2000a : 41)

Nejzávažnější incident se stal v roce 1994, kdy deset jugoslávských vojáků obsadilo lokalitu Čupino Brdo. Situace se vyřešila diplomatickou cestou a armáda nemusela zasahovat¹¹⁹. Další ohrožení suverenity Makedonie představoval rok 1997, kdy v sousední Albánii vypukla anarchie, albánští pohraničníci opustili svoje posty a hranice mezi Makedonií a Albánií byla propustná pro ilegální převoz zbraní a jiného artiklu; makedonské síly dosáhly pouze určitých dílčích výsledků a infiltrace se snížila.

Dle makedonské legislativy armáda nesmí být použita na vnitřní mise, s výjimkou zásahů při řešení následků přírodních katastrof. V souvislosti s demonstracemi v roce 1994, ve kterých opozice obviňovala vládnoucí strany ze

zmanipulování voleb, vydal prezident republiky nařízení, aby byla armáda připravena zasáhnout v případě, že dojde k násilnostem. Vláda později připustila, že armádní jednotky byly, navzdory legislativním překážkám, zapojeny do ochrany osoby vrchního velitele ozbrojených sil. K depolitizaci armády také nedošlo; do roku 1998 museli vojáci prokazovat loajalitu Sociálně-demokratickému svazu Makedonie (*Socijaldemokratski sojuz na Makedonija, SDSM*) a od roku 1998 docházelo k přeobsazování postů příznivci VMRO-DPMNE. (Vankovska in Pantev 2001: 151-155) Obsazování postů civilisty na ministerstvu obrany probíhá velmi bizarně; bezpečnostní expertka Vankovska je vnímá jako nekonečné čistky, které probíhají dle kritéria politické loajality a dle zákonů nepotismu. (Vankovska in Trapans-Fluri 2003: 47)

Za účelem participace na peacekeepingových operacích NATO byla založena jednotka Škorpióni, která se účastnila vojenských cvičení společně s rakouskými, italskými a slovenskými jednotkami v rámci programu Partnerství pro mír v roce 1997. V roce 2001 se Škorpióni podíleli na eliminaci albánského ozbrojeného povstání po boku další speciální vojenské jednotky, tzv. Vlků, a policejní jednotky, tzv. Tygrů¹²⁰, přičemž podléhali velení 1. pohraniční brigády, která měla za úkol bojovat s pašeráky a chránit hranice před ilegálním převozem zboží a osob. Cílem speciální operační jednotky Vlků byl boj s albánskými povstanci. Zajímavostí je, že obdobně jako Lvi nenosili jednotné uniformy a jejich operacím byla dána na armádní poměry nebyvalá operační volnost.¹²¹

Makedonští Tygři byli vytvořeni krátce po vyhlášení samostatnosti státu, údajně po vzoru srbské SAJ (*Specijalna antiteroristička jedinica*). Velitelem jednotky se stal Risto Galevski; skupina měla údajně napojení na VMRO-DPMNE. Její členové se podíleli na operacích proti albánským povstalcům, nenosili jednotné uniformy a jejich organizační struktura byla utajená.

Po obsazení Aračinova (Aračinovo) se političtí a vojenští představitelé Makedonie rozhodli vybudovat nový útvar, který by byl součástí bezpečnostního systému. Národní bezpečnostní rada se rozhodla vytvořit dočasné jednotky určené k boji proti terorismu, složené z vojenských a policejních složek a řízené Armádou Republiky Makedonie ve spolupráci s policií. Tento návrh získal mezinárodní podporu a byl podpořen zejména Severoatlantickou aliancí. Britská vláda rozhodla o vyslání dvou expertů z armády a policie, kteří měli za úkol asistovat při velení jednotky, dohlížet nad výcvikem a organizačními záležitostmi. Armáda informovala prezidenta, že veškeré

lidské zdroje má alokovány v krizových oblastech a není schopna splnit tento úkol. Dne 12. 6. 2001 vláda tajně schválila zřízení speciální jednotky, která se měla skládat z 570 mužů řízených Oddělením zvláštních jednotek policie. Ta pak měla pracovat souběžně se zvláštní protiteroristickou jednotkou, tzv. *Tygry*, čítajícími 200 mužů, a se Silami zvláštního určení, které byly nasazeny např. při střetu policie s demonstranty či při záchranných akcích. Ministr vnitra Boškovski se rozhodl navýšit Síly zvláštního nasazení o dobrovolníky. Nová jednotka vešla ve známost jako *Lvi*¹²² a její početní stav se pohyboval v rozmezí 1400-1700 mužů, vlastní jádro tvořilo několik set profesionálních policistů. (*Jane's World Insurgency and Terrorism*. 22/2005: 702). V řadách dobrovolníků se objevili i členové VMRO-DPMNE (*Vnatrešno-Makedonska revolucionerna organizacia-Demokratska partija za makedonsko narodno edinstvo*), z nichž někteří byli v minulosti souzeni za kriminální činy. Před volbami v roce 2002 byl v makedonské společnosti široce rozšířený názor, že ministr vnitra hodlá *Lvy*, jakousi místní obdobu pretoriánské gardy, využívat k prosazování stranických zájmů VMRO-DPMNE. Jak později potvrdil mluvčí ministerstva obrany Marjan Gurovski, nabírání dobrovolníků pro obranu země porušilo legislativní normy státu.

Poté, co bylo 5. 7. 2001 uzavřeno dočasné příměří, začaly jednotlivé oddíly UÇK postupně obsazovat území západní Makedonie. Boškovski stáhl řádné policejní jednotky z oblasti a civilistům z řad makedonského etnika byly distribuovány zbraně. (Ordanovski 2002: 44) Každý, kdo se dobrovolně přihlásil o zbraň, byl součástí nové *Lvi domobrany*, jednotky, která nebyla pod kontrolou širšího bezpečnostního systému státu. K oficiálnímu představení *Lvů* došlo 2. 12. 2001, kdy se připojili k výcviku policejních jednotek na cvičišti Krivolak. V lednu 2002 bylo během slavnostního obřadu makedonské pravoslavné církve *Tygrům* a *Lvům* požehnáno a jejich členové obdrželi medaile za obranu země. Tento akt byl v rozporu s Ochridskou mírovou dohodou, která hovořila o smíšených policejních jednotkách; ministr obrany Boškovski na tuto výtku reagoval prohlášením, že ti, kteří jsou jiného vyznání, mohou tyto medaile akceptovat či odmítnout. (Ordanovski 2002: 44)

Kritika *Lvů*, kteří operovali od léta 2001 do začátku léta 2002, se vztahovala zejména na fakt, že v době jejich existence nedošlo k žádným významným vojenským ohrožením mimo několika akcí menšího rozsahu proti ozbrojeným albánským extremistům. *Lvi* byli naopak zodpovědní za desítky incidentů, které sami vyprovokovali, a to včetně kriminálních činů vůči makedonským i albánským civilistům. Kritika mezinárodního společenství se objevila již na konci léta 2001, kdy

zvláštní posel NATO Peter Feith upozornil makedonskou vládu na výskyt nepravidelných policejních jednotek v konfliktní zóně. Ministr Boškovski reagoval návrhem, že by Feith měl být prohlášen za nežádoucí osobu a vyhoštěn z Makedonie, čímž dal nepřímou najevo, že Lvi jsou součástí makedonských bezpečnostních sil. Tlak mezinárodního společenství vedl ke snížení početního stavu těchto mobilizovaných policejních rezerv na polovinu a předseda vlády Georgievski se v dubnu 2002 zavázal k dalšímu snížení na 1 200 osob, které budou začleněny do pohraničních policejních jednotek. EU i NATO si stanovily jako podmínku integračního procesu úplné rozpuštění těchto jednotek. V roce 2003 bylo rozhodnuto, že část bývalé jednotky Lvů bude začleněna do policejních složek, část přejde ke zvláštní policejní jednotce Tygrů a zbytek bude včleněn do armády. Makedonie doufá ve společné přijetí do Severoatlantické aliance spolu s Chorvatskem a Albánií v roce 2006. Toto datum je patrně nerealistické a dá se očekávat, že dříve než v roce 2007 nebudou tyto země přijaty.

V roce 2001 informoval britský deník *The Observer*¹²³ o webových stránkách *Macedonian Pride*, kde se tato formace prezentuje jako polovojenská jednotka. Makedonské ministerstvo vnitra v této souvislosti uvedlo, že situace této skupiny je velmi podobná stavu na albánské straně, kde paralelně vzniklo několik seskupení. Tyto skupiny mají krátkodobý charakter a makedonská vláda jim při hodnocení vnitřních bezpečnostních hrozeb nepřikládá většího významu. O něco závažnější problém představují skupiny fotbalových chuligánů seskupujících se v klubu *Komiti*, sdružujícího fanoušky fotbalového klubu *Vardar* ve Skopji. Tato skupina je též známá pod názvem *Makedonská národní fronta* a sdružuje 1 000-1 500 mladistvých, kteří se podíleli na zásahu u Aračinova (Aračinovo). Další nechvalně známou skupinou podílející se na nacionalistických demonstracích a vandalismu je *Todor Aleksandrov*.

Poslední dvě polovojenské skupiny se nazývají *Šedí ptáci* a *Polovojenská organizace 2000*. *Šedí ptáci* mají údajně základnu ve francouzském městě Lyon a na území Makedonie má jejich počet dosahovat 2 700 členů. Jejich aktivity se prý týkají plánů na atentát na bývalého premiéra Ljubčo Georgievského a na předsedu DPA Arbena Xhaferriho. *Polovojenská organizace 2000* je údajně tvořena makedonskými speciálními jednotkami a dosahuje počtu 2 000 mužů. Makedonská vláda uvedla, že se jedná pouze o *bandu opilců, která nemá víc než 20 osob*.¹²⁴

Proces budování ozbrojených sil Makedonie byl ovlivněn dědictvím minulého režimu a celkovým vývojem v balkánském regionu. Deklarovaná depolitizace zdaleka

nedosáhla úrovně obdobného procesu ve státech střední Evropy. Ačkoliv od podepsání Ochridské mírové dohody uplynuly již čtyři roky, situace v zemi zdaleka není konsolidovaná a dá se očekávat, že nálady ve společnosti budou odrážet vývoj v rozhovorech o budoucím statusu Kosova. Obnovení činnosti etnicky makedonských speciálních jednotek určených k boji s terorismem nelze vyloučit.

3.11 Ozbrojené gangy v Albánii; Osvobozenecká armáda Çamerie (*Ushtria Çlirimtare Çameria, UÇÇ*)

Albánský stát měl pouze jednou ve své historii absolutní kontrolu nad celým územím a to za Hoxhova režimu. Princi Wilhelmu Wiedovi¹²⁵, králi Zogu¹²⁶, ani italské okupační správě se toto nepodařilo. Absolutní státní kontrola území a obyvatel byla v poválečném období umožněna vzhledem k rozsáhlým pravomocím tajné policie, omezení vnitrostátního pohybu a tvrdému postihování zvykového práva Kanun. Pád režimu byl spojován s oproštěním se od státního útlaku a svoboda byla chápána jako anarchie. S určitou nadsázkou lze říci, že demokratizace v albánském prostředí do určité míry splývá s anarchizací společnosti. V roce 1992 propuklo rabování státního majetku; lidé plenili školy, nemocnice či zemědělská družstva. K určitému uklidnění situace došlo až po prvních svobodných volbách, ve kterých zvítězila Demokratická strana. Její předseda a současně vítěz prezidentských voleb Sali Berisha se zasloužil o to, že se Albánii dostávalo největší rozvojové pomoci na hlavu ze všech postkomunistických států. (Biberaj 1999: 149) Světová banka a MMF zahájily programy na obnovu hospodářství a díky financím ze zahraničí došlo ke stabilizaci situace v zemi.

S krachem pyramidových fondů v roce 1997 přišlo druhé období anarchie, během kterého byly vyloupeny armádní sklady a obyvatelstvo vyzbrojeno. Vlastnictví zbraní spojené s faktem, že nová vládnoucí garnitura pocházela z jihu, vedlo ke vzniku autonomních zón na severu země, ty byly kontrolovány místními klany zapojenými do organizovaného zločinu. Zločinecké bandy měly plnou kontrolu nad hranicemi s Kosovem a Makedonií a umožnily pašování uloupených zbraní a vyzbrojení tamních osvobozeneckých armád. Od července 1997 se více jak 1,5 mld. kusů munice dostalo na černé trhy ve střední a východní Evropě. Kosovo se stalo hlavní destinací pro albánské zbraně, významná část skončila v Makedonii a Řecku. (Oschlis in Gustenau 2000: 19)

Albánie není schopna kontrolovat ani jih země na hranicích s Řeckem, kde údajně operuje Osvobozenecká armáda Çamerie (*UÇÇ, Ushtria Çlirimtare Çameria*)¹²⁷, jejímž cílem je ovládnutí tohoto regionu a vytvoření Velké Albánie na základě

spolupráce s ostatními osvobozeneckými armádami. Toto jižní křídlo Albánské národní armády nemá žádnou podporu obyvatelstva a rovněž spolupráce s AKSh je mizivá. Pod nálepkou osvobozené armády se spíše skrývá místní albánská mafie.

Albánská vláda v roce 2004 připustila, že nekontroluje zhruba 10 % svého území. Tato informace vyšla najevo po incidentu v oblasti Lazarat v srpnu 2004.¹²⁸ Ukazuje se, že inkriminovaná zóna v jižní Albánii je mimo kontrolu albánského státu již prakticky deset let. Podle důvěryhodných zdrojů nemá policie přístup do Lazaratu od roku 1994, kdy musela po skutečné bitvě s místními gangy ustoupit. Ministerstvo vnitra předpokládá, že se v této obci dlouhodobě skrývá cca 14 celostátně hledaných osob. Albánská vláda dále není schopna kontrolovat zejména oblasti na severu země při hranicích s Kosovem, např. v okolí Theth či Tropoje. (MVČR 2004)

Absence kontroly území státu je alarmující a nelze se divit okolním státům, které pohlížejí např. na státní zakázky týkající se dovozu zbraní z České republiky do Albánie s obavami. Pro Albánce je jen velmi těžko pochopitelné, že by demokracie měla znamenat něco jiného než anarchii¹²⁹. Paradoxní je, že pro Srbsko a Makedonii by silná Albánie schopná aktivní politiky s cílem získání území a vyhlášení Velké Albánie představovala stejnou či menší hrozbu než současná slabá Albánie, neschopná kontroly vlastního území a zamezení proliferace zbraní do sousedních zemí. Jakkoliv se zdá bezpečnostní hrozba slabého státu latentní, její eventuální dopady mohou být katastrofální nejen pro Balkán, ale i pro celou Evropu. Svrchovanost Republiky Albánie, respektive úplná kontrola území státem, je základním předpokladem pro stabilizaci regionu.

3.12 Armáda Republiky Albánie¹³⁰

Albánská armáda tvořila jednu z nejsilnějších a nejkonzervativnějších ideologických struktur komunistického systému a její radikální transformace byla nevyhnutelná. Na počátku procesu bylo téměř 80 % armádních příslušníků členem Albánské strany práce – armáda musela projít tedy nejen procesem redukce a profesionalizace, ale i depolitizace. Velitelé na nejvyšších postech byli nuceni odejít a došlo k rozsáhlé personální obměně. Nové vedení armády nemělo odpovídající profesionální úroveň, ale bylo spřízněné s politickými špičkami Demokratické strany. Armádní velitelé, dosazení novou garniturou, se za svou servilitu těšili z ekonomických výhod, kterých se nedostávalo řadovým vojákům. Omezený rozpočet na armádu neumožnil modernizaci

zastaralé vojenské techniky a byl příčinou neefektivit a neprofesionalizace. Jediný úspěch tranzice představovala společná vojenská cvičení se členskými státy NATO a zahraniční školení albánské armády.

Výsledkem armádní reformy bylo, že propuštění vojenští velitelé (pocházející zejména z jihu Albánie a mající úzké vazby na Socialistickou stranu) se v roce 1997 připojili k ozbrojenému povstání proti vládě Demokratické strany. Demoralizovaná armáda si z určitého úhlu pohledu zachránila svoji tvář, když nezasáhla proti revoltujícím.¹³¹

Tajná zpravodajská služba SHIK vznikla v roce 1992, přičemž většina jejích zaměstnanců pocházela z rodného regionu Salihu Berishi. Po volbách v roce 1997 došlo k její reorganizaci. Nevyřešena zůstala smrt bývalého šéfa SHIK Shkelgima Agolliho, který byl zavražděn ve svém domě v Aténách v září roku 1997 profesionálními vrahy. Situace v SHIK je obdobná jako v armádě; volby znamenají zásadní obměnu na nejvyšších postech.

Socialistická vláda, jmenovaná po volbách v roce 2001, vydala Akční plán členství Albánie v NATO, který akcentoval depolitizaci armády: „Ozbrojené síly jsou neutrální a jsou předmětem občansko-demokratické kontroly... Členové armády nesmí zastávat žádné státní funkce, nesmí být členy politické strany a nesmí se účastnit politického života země.“ (Action plan for membership of Republic of Albania in NATO 2002)

Namísto deklarované depolitizace ozbrojených složek došlo k pouhé výměně politické příslušnosti. Nový ministr obrany Sabit Brokaj propustil vysoce postavené důstojníky a nahradil je důstojníky propuštěnými z armády v roce 1992. Na místo náčelníka generálního štábu Adema Çopani byl dosazen generál Aleks Andoni, který byl nucen opustit armádu v roce 1991 a poté až do roku 1997 žil v Řecku. Socialistická strana, která obviňovala Demokratickou stranu z politizace armády, nepotismu a korupce, provádí od roku 1997 ve své podstatě stejnou politiku. Situaci od posledních voleb lze jen velmi těžce posoudit, neboť k sestavení vlády došlo až v září 2005. Úroveň politické kultury v Albánii nepřináší pro albánské ozbrojené síly nadějně vyhlídky. Armáda Republiky Albánie nepředstavuje bezpečnostní hrozbu pro okolní země; neuskutečněná depolitizace je hrozbou spíše pro Albánii samotnou.

3.13 Nositelé islámského extremismu v regionu západního Balkánu¹³²

Již v průběhu bosenské války se hovořilo o BaH jako o jedné z možných evropských zemí, kde by svoje základny, členy a sympatizanty mohla mít Al-Kaida nebo jí podobné organizace. Během války do země přijelo z islámských zemí několik tisíc dobrovolníků, kteří bojovali na straně bosenských Muslimů. Jejich jednotky byly přímo podřízené Aliji Izetbegovićovi. (Matvejević et al. 2003: 138)

Tito dobrovolníci vstupovali na území BaH prostřednictvím různých nevládních organizací z islámských zemí, které se většinou prezentovaly jako „humanitární“. Daytonská mírová smlouva stanovila, že všechny cizí ozbrojené složky kromě jednotek IFOR musí opustit území BaH, což se týkalo i dobrovolníků z islámských států. V BaH zůstalo několik stovek těchto *mudžahidů*, kteří sňatkem získali bosensko-hercegovské občanství. Jejich přítomnost a činnost zůstávala mimo větší zájem světové veřejnosti, přestože se terčem jejich aktivit stávali také vojáci IFOR a SFOR.

Po 11. 9. 2001 začala vláda USA vyvíjet intenzivní tlak na bosenské orgány, aby zakročily proti islamistickým organizacím a jejím členům.¹³³ Nedlouho po útocích v USA se do boje proti islámským fundamentalistům a potenciálním teroristům zapojily kromě bosenských orgánů také SFOR, CIA a FBI. Výsledkem bylo zatčení a vyhoštění několika desítek osob podezřelých z napojení na mezinárodní teroristickou síť. (Hladký 2005: 310)

Ačkoliv byla přijata tato opatření, s jistotou nelze tvrdit, že islámský extremismus je z BaH vykořeněn. I nadále v této republice existují vhodné podmínky pro činnost teroristických buněk. Následky války, která měla etnicko-náboženský charakter, špatná ekonomická situace doprovázená vysokou nezaměstnaností, nedostačující spolupráce mezi entitami a rozštěpenost bosensko-hercegovských bezpečnostních institucí představují pouze některé z mnoha problémů vytvářejících předpoklady pro efektivní působení ilegálních struktur jako jsou teroristické organizace nebo organizovaný zločin.

Potenciál pro poskytování zázemí islamistům mají i území obývané etnickými Albánci. Dle srbského deníku *Svedok* se největší počet extremistů údajně pohybuje na severu Albánie ve městech Tropoja a Kukës. Tyto osoby pochází z islámských komunit ve Finsku, Nizozemí, Chorvatsku, BaH či oblasti Blízkého východu.¹³⁴

Dle zprávy albánské vlády o implementaci Rezoluce 1373 RB OSN¹³⁵, vztahující se k boji proti terorismu, nepředstavuje domácí či mezinárodní terorismus pro Albánii žádné potenciální nebezpečí. Vláda se zavázala přijmout zákony týkající se boje proti terorismu, přijmout mezinárodní úmluvy, a tak sladit legislativu této oblasti. Lze jen velmi těžko posoudit, do jaké míry mohou teroristické organizace využívat území Albánie. Vzhledem k obrovské kriminalitě, napojení na mezinárodní zločineckou síť, neexistenci právního státu, korupci a ke snahám o prosazení islámského fundamentalismu se Albánie jeví jako ideální stát pro jednotlivé buňky. Informace srbské vlády o výcvikových střediscích pro islámské teroristy na území Albánie jsou stěží verifikovatelné a jiné zdroje se touto oblastí detailně nezabývají.

Podle informací českého deníku *Právo* mělo v roce 1998 dojít k dohodě mezi některými albánskými a islámskými činiteli a představiteli iránských revolučních gard; dohoda se týkala využití Albánie jako základny pro teroristické operace. Do aktivit albánského organizovaného zločinu měli být zapojeni i etničtí Albánci, kteří v 50. letech studovali v České republice a dalších zemích bývalého sovětského bloku. Využity měly být jejich znalosti jazyka, prostředí i jejich osobní vazby v určených zemích. Civilní rozvědka ČR odmítla informace *Práva* týkající se těchto ujednání a údajů o teroristech, kteří jsou napojeni na českou arabskou komunitu, potvrdit. Ta i se zahraničními buňkami zaměřenými proti České republice má mít okolo dvaceti osob.¹³⁶ Napojení na mezinárodní terorismus či nedemokratické režimy by bylo spekulací, nelze je však vyloučit a to již vzhledem ke slabosti albánského státu a expanzi islámu v Albánii od počátku tranzice.

Ačkoliv se dle statistik 70 % Albánců v Albánii hlásí k islámu¹³⁷, jejich postoj k náboženství je tradičně odměřený a konfesijní tolerance velmi vysoká¹³⁸. Určitý potenciál bezpečnostní hrozby v sobě do budoucna nese renesance religiozity v zemi. Již v roce 1990 přicházeli do země imámové, aby šířili islám. Muslimské státy se v čele se Saudskou Arábií podílely významnou částkou na finanční stránce rozmachu islámu, přispívaly na výstavbu mešit, tisk koránu, cesty do Mekky apod. Renesance islámské víry vyvolala ostré polemiky jak na politické scéně, tak mezi širokou veřejností. Vstup země do Organizace islámské konference byl velmi ostře kritizován opozicí, která se obávala, že západní státy budou vnímat Albánii jako islámský stát a upustí od hospodářské pomoci. Děti a zejména mladí muži jsou posíláni studovat islámskou teologii do Turecka, Sýrie, Jordánska, Malajsie, Libye, Saudské Arábie a Egypta. V současnosti dochází k návratu těchto prvních albánských imámů, aby dále šířili víru.

Věrozvěstové či stavitelé mešit z muslimských zemí jsou často fundamentalisté na útěku ze země původu.

Všechny dosavadní vlády se k islámu stavěly veskrze pragmaticky a za povolením ke vstupu do země viděly budoucí investice a hospodářský či osobní profit. Na nově příchozí muže s plnovousy a ženy zahalené burkou je pohlíženo s despektem jako na cizí a nežádoucí element, jenž pro Albánii není přirozený. Albánci většinou nespazují světský život duchovními příkazy a pravidly; náboženský extremismus je jim cizí¹³⁹. Riziko islámského fundamentalismu v Albánii jako bezpečnostní hrozby není příliš vysoké a je spíše omezeno na region severní Albánie, hlavního města Tirany a dále Kosova a západní Makedonie.

Bezpečnostní hrozba islámského fundamentalismu je spíše spjata s problematikou Kosova, ale v některých analýzách je paušálně aplikována na celý albánský prostor. Dejan Lučić uvádí, že v iránském periodiku *Kejhan* se dne 9. 5. 1987 objevil dopis albánských muslimů z Kosova určený Chomejnímu. Byl podepsán Alija Hajdinem, předsedou studentské organizace. Uvádí se v něm, že albánští muslimové bojují za islámskou republiku Albánii, ve které by se balkánští muslimové sjednotili pod praporem Alláha. (Lučić 2000: 83) Srbové využívali islámského aspektu v Kosovu a nezřídka se stávalo, že islámský fundamentalismus ve své podstatě sekuritizací této bezpečnostní hrozby vytvářeli. Faktem však zůstává, že se islamismus Kosovu nevyhnul. Demonstrace a následný konflikt se neobešly bez atributů islámu, zelených vlajek apod. Ke skupinám *mudžahidů* patřila jednotka *Abú Bekir Sadik*, fungující na bázi studentských kontaktů medres, kterou vedl veterán bosenské války Ekrem Avdiu. Ve známost vešla i jednotka BRAVO. Ozbrojené skupiny mudžahidů nesehrály v kosovském konfliktu větší roli; spíše se jednalo o srbskou propagandu, která viděla islamisty ve všech revoltujících Albáncích.¹⁴⁰

3.14 Vojenské hrozby západního Balkánu – prozatímní konkluze

Analýza vojenských hrozeb patří ke standardním nástrojům bezpečnostních a strategických studií. Koncept Kodaňské školy se ve vojenském sektoru neliší od tradičního pojetí (vojenské hrozby mají dle Buzana primát ve sféře národní bezpečnosti). Posouzení míry validity konceptu Kodaňské školy se pro vojenský sektor stává bezpředmětné.

Kapitola obsáhla všechny relevantní vojenské formace vyskytující se v regionu od rozpadu SFRJ až po současnost. Faktem zůstává, že ve všech konfliktech hrály nezastupitelnou roli konvenční zbraně, což přispělo k uchování regionální a lokální úrovně. Výjimkou v tomto ohledu byly letecké kampaně NATO, které však měly krátkodobý charakter. Ačkoliv byla Severoatlantická aliance označována po celou dobu konfliktu za největší bezpečnostní hrozbu pro Srbsko, specifická letecká úderů nám umožnila tohoto aktéra z analýzy vyloučit. Logika regionální dynamiky zůstala zachována a rozvíjí se pod dohledem mezinárodního společenství, v rámci Procesu spolupráce v jihovýchodní Evropě či Paktu stability pro jihovýchodní Evropu. Přístup Evropské unie k zemím západního Balkánu jako celku je determinujícím faktorem pro regionální dynamiku do budoucnosti. V okamžiku vstupu všech zemí západního Balkánu do EU se dynamika přenesla na subsystémovou – unijní úroveň.

Většina konfliktů ve zkoumaném regionu byla ukončena, respektive přešla do latentní roviny. V oblasti proběhla demilitarizace příslušných ozbrojených skupin, které představovaly bezpečnostní hrozbu na regionální, státní, lokální a – vzhledem k povaze válečných konfliktů – zejména na úrovni jednotlivce. Počet bezpečnostních hrozeb vojenského sektoru se snížil na minimum a změnila se i jejich kvalitativní úroveň. V současnosti lze identifikovat na území západního Balkánu tyto vojenské hrozby, které by mohly narušit stabilitu regionu a mít vliv na bezpečnost ostatních evropských států:

1. nedokončená depolitizace ozbrojených sil;
2. proces unifikace Armády BaH;
3. polovojenské formace financované státem;
4. napojení bezpečnostních složek na skupiny organizovaného zločinu;
5. albánské polovojenské formace napojené na organizovaný zločin;
6. existence ozbrojených gangů napojených na organizovaný zločin;
7. potenciál islámského radikalismu.

Ačkoliv ve všech analyzovaných zemích proběhla dle vládních dokumentů ve sledovaném období depolitizace armády, v praktické rovině se ve většině případů o odstranění vazeb armádních složek na vládnoucí politickou stranu hovořit nedá. Největší problémy má v této souvislosti Albánie, jejíž politické strany jsou založeny na podpoře Gegů ze severu a Tosků z jihu země. Tato etnická, respektive regionální cleavage, která splývá se štěpením starý režim vs. transformace, přináší potenciál pro vznik konfliktu ve společnosti. V případě nedostatečné či neprovedené depolitizace armády, nelze v budoucnu vyloučit nasazení armádních složek proti občanům. Obdobné

nebezpečí hrozí i v ostatních státech regionu, které nelze v žádném případě řadit ke konsolidovaným demokraciím, již vzhledem k tomu, že k zániku *autoritativních režimů* došlo teprve nedávno. Úzké propojení armády s vládou vytváří riziko návratu nedemokratických praktik a donucovacích silových metod. Integrační procesy, zejména proces vstupu do Severoatlantické aliance, tato rizika snižují. Pokud bude přístupový proces NATO pokračovat stejnou rychlostí jako doposud, je budoucnost v tomto ohledu optimistická.

Armáda Bosny a Hercegoviny řeší vedle depolitizace další oktrojovanou záležitost – vytvoření jednotných ozbrojených sil BaH. Mezinárodní společenství usilující o jednotnou armádu BaH, která by nebyla rozdělena dle etnických linií, nacházelo v BaH jen velmi malou podporu. Bosňácká entita byla unifikaci více nakloněná než chorvatská a srbská část bránící se společným cvičením a společnému velení. Obě armády by v případě volby preferovaly napojení na chorvatské (srbské) ozbrojené síly a nesouhlasí s multikulturním státem Srbů, Chorvatů a Bosňáků, proti kterému bojovaly. Jednotná a životaschopná armáda BaH v sobě i do budoucna bude odrážet nálady ve společnosti a náklonnost obyvatel BaH k projektu společného státu.

Paralelně vedle oficiálních armád vznikaly v regionu západního Balkánu polovojenské skupiny financované státem. Problém polovojenských formací se za válečného stavu týkal zejména Srbska, Chorvatska a Makedonie. Úkolem těchto ozbrojených skupin bylo napomoci válečnému úsilí směřujícímu k výhodnější pozici u jednacího stolu pro zúčastněné státy. Polovojenské formace do svých struktur integrovaly recidivisty, kterým byl na oplátku odpuštěn trest. Tyto skupiny se proslavily svou krutostí a jejich velení je zodpovědné za většinu válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Většina polovojenských skupin zanikla s koncem války. Makedonie se stala posledním státem, který rozpustil polovojenské skupiny a integroval je do ozbrojených složek. Vzhledem k tomu, že základní sporné otázky, které vyvolaly chorvatský, bosenský, kosovský, jihosrbský a makedonský konflikt, nebyly zcela vyřešeny a země západního Balkánu nebyly plně demokratizovány, do budoucna nelze vyloučit vytvoření nových polovojenských formací za aktivní podpory státu.

Dalším problémem, se kterým se západní Balkán potýká, je napojení státního aparátu na organizovaný zločin. Tento stav vznikl v důsledku zapojení států do ozbrojených konfliktů, díky mezinárodním sankcím, izolaci a nemožnosti zásobování trhů oficiální cestou, korupci, ale i díky členitému horskému terénu, který vytváří vhodné podmínky pro provoz ilegálního pohybu materiálu a osob. Autoritativní režimy

velmi často využívají služeb podsvětí ke zničení politických protivníků. I přes deklarace vládních představitelů a přes snahu Evropské unie o regionální spolupráci v boji s organizovaným zločinem nejsou výsledky viditelné. Přemíra kulatých stolů a setkání silových ministrů na regionální úrovni za účasti EU problém pouze zviditelnila, ale nevyřešila. V politice všeobecně panuje neochota vzdát se nelegálně nabytého majetku, což brání efektivnímu boji s organizovaným zločinem. Bez chybějící politické vůle nelze tento nešvar vymýtit a lze předpokládat, že i do budoucna budeme informováni o obvinění vysokých politiků a představitelů silových složek státu z napojení na organizovaný zločin.

Organizovaný zločin je prorostlý i s albánskými polovojenskými formacemi. V Kosovu, v západní Makedonii, jihovýchodním Srbsku a na území Albánie se vyskytlo několik seskupení deklarujících boj za Velkou Albánii, případně za Velké Kosovo. Tyto ozbrojené skupiny nemají téměř žádnou podporu mezi obyvatelstvem. Jedná se o menší gangy skrývající nelegální aktivity za *národně-osvobozenecký boj*; jejich rizikový potenciál spočívá právě v napojení na organizovaný zločin. Polovojenské formace jsou skupinami ozbrojených mužů bez většího významu a bez podpory veřejnosti a do budoucna představují ohrožení zejména v oblasti bezpečnosti občanů a zvýšené kriminality.

Bezpečnostní hrozby se dotýkají i vnitřní bezpečnosti státu, která je v regionu nedostatečná. Přítomnost misí mezinárodního společenství s sebou mj. přinesla zvýšení počtu únosů, místní prostituce a obchodu se ženami. Příliv financí ze zahraničí je v poválečném prostředí se špatně fungujícím hospodářstvím vítaným příjmem pro nezaměstnané obyvatelstvo. Absence kontroly území státem a ohrožení suverenity států ze strany ozbrojených skupin platí zejména pro oblast severní a jižní Albánie a příhraniční oblasti v západní Makedonii.

Poslední bezpečnostní hrozba vojenského sektoru je úzce spjata s islámským radikalismem. Bosensko-hercegovský konflikt vytvořil vhodné podmínky pro zakořenění islámského fundamentalismu a pro využívání území teroristickými organizacemi. Mnoho *mudžahidů* zůstalo po válce v oblasti a působí na šíření radikálních islamistických tendencí. Po 11. 9. 2001 vyvinula vláda Spojených států amerických tlak na bosenské orgány, aby zakročily proti nově vzniklým islámským organizacím, a výsledkem této aktivity bylo vyhoštění několika desítek osob z BaH. Poválečná situace v Bosně a Hercegovině představuje ideální podhoubí pro vznik a působení radikálních islámských organizací, a proto jejich další aktivity v oblasti nelze

vyložit. Obdobná situace panuje v Kosovu a v Makedonii, kam se během konfliktu přesunuli veteráni z chorvatské a bosensko-hercegovské války. Poválečné prostředí, vysoká nezaměstnanost, snižování stavu mezinárodních sil, faktická nemožnost kontroly Kosova a nízká kontrola nad děním v západní Makedonii se jeví jako ideální terén pro teroristický výcvik i logistické zabezpečení; potenciál této hrozby by neměl být opomíjen.

Z výše uvedeného vyplývá, že albánské polovojskové organizace jsou jediné ozbrojené skupiny operující v současnosti na území západního Balkánu a představující bezprostřední bezpečnostní hrozbu pro obyvatelstvo. V souvislosti s probíhajícími rozhovory o budoucím statusu Kosova ve Vídni nelze vyloučit jejich radikalizaci a remilitarizaci. Takováto situace by nastala v případě akceptace srbských požadavků na „navrácení“ Kosova. V případě, že mezinárodní společenství přistoupí na podmíněnou nezávislost Kosova, spočívá jejich rizikový potenciál zejména v napojení na organizovaný zločin.

¹ Republika Srbská Krajina vznikla spojením Srbské autonomní oblasti (SAO) Krajina, SAO Slavonie, Baranje a západního Srjemu. Tento celek byl dne 1. 4. 1991 deklarací připojen k Srbsku a pod chorvatskou správu byl definitivně začleněn až k 15. 1. 1998.

² Chorvatsko-muslimská entita v současné BaH.

³ Jako relevantní referenční objekt máme na mysli zejména srbská osídlení v Srbsku, Chorvatsku a BaH.

⁴ Chorvatský národ obývá především Chorvatsko a část BaH, zejména Hercegovinu a Posávinu.

⁵ Nelze opomenout i představitele HDZ BaH v Bosně a Hercegovině - mj. Davor Perinović, Stjepan Kljuić, Mate Boban.

⁶ Ačkoliv Severoatlantická aliance představovala po určité období bezpečnostní hrozbu pro Svazovou republiku Jugoslávii, nebyla do analýzy z pochopitelných důvodů zařazena.

⁷ Pod heslem *armáda jde tam, kde si ji národ žádá*, se podařilo vojenskému velení relativně lehce ovládnout východní Slavonii a Baranju. (Hadžić 2004: 140).

⁸ Celý text deklarace viz Lemmel 2000: 49-51.

⁹ Bílá kniha vydaná Ministerstvem zahraničních věcí SRJ zmiňuje v poznámce pod čarou vcelku zajímavý fakt, že informace byly čerpány z tisku a elektronických médií v Bělehradě v květnu až srpnu 1998. Komu je určena publikace se dá odhadnout z toho, že na internetových stránkách byla vystavena pouze anglická verze. (Srovnej *White Book* 1998).

¹⁰ Pro srbský pohled na albánskou otázku viz např. Čanak 1998.

¹¹ *National Security and Defence Concept of the Republic of Macedonia*. Skopje 2003. K dosažení na <http://www.morm.gov.mk/english/nationalconcept.htm>.

¹² *Strategiski odbranben pregled. Politička Ramka*. Skopje 2003. Dostupné na <http://www.morm.gov.mk/sop.htm>.

¹³ *Interview of the ministr of defence of Republic of Macedonia, Dr. Vlado Buckovski, for the weekly paper FOKUS*. K dosažení na <http://www.morm.gov.mk/2001/press/i200106e.htm>.

¹⁴ *Macedonia paramilitary threats emerges*. K dosažení na <http://www.alb-net.com/pipermail/amcc-news/2001-July/000029.html>.

¹⁵ Viz kapitola 5.5 Organizovaný zločin v Albánii.

¹⁶ *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives. Albania. A Self Assessment Study*. Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces. DCAF. SCP. Dostupné na WWW: < http://www.dcaf.ch/docs/defence_ssg_ssee/Albania.pdf.

¹⁷ *National Security and Defence Concept of the Republic of Macedonia*. Skopje 2003. K dosažení na <http://www.morm.gov.mk/english/nationalconcept.htm>; *Bela kniha SCG* 2005: 12.

¹⁸ Část kapitoly publikována: Prtina-Stýskalíková 2005.

¹⁹ Detailněji k válce v Chorvatsku viz Šesták 1998; *Chronology of the Homeland War*. Detailní popis bosenského konfliktu viz Daalder 2000.

²⁰ Během jednání byl Izetbegović vzat jako rukojmí a měl zaručit volný odchod JNA ze Sarajeva. Po ozbrojeném střetu v sarajevských ulicích byl propuštěn.

²¹ V této době USA a státy EU uvalily embargo a prosadily ekonomické sankce vůči Svazové republice Jugoslávii (SRJ). (srv. Tesař 2003).

²² Již v březnu 1991 na setkání se zástupci všech srbských obcí Slobodan Milošević prohlásil: „Hranice jsou vždy diktovány silnými a nejsou diktovány slabými. Základním východiskem pro nás je tedy být silnými. Domníváme se, že legitimní právo a zájem Srbů je žít v jednom státě... Pokud budeme muset bojovat, Bůh nám pomůže, budeme bojovat. Doufám, že nebudou tak šílení, aby bojovali s námi. Protože pokud nemůžeme dobře pracovat, alespoň víme jak bojovat.“ (Pešić 1996)

²³ Dle oficiálního prohlášení HVO se jednalo o nešťastnou náhodu. Ve skutečnosti však byly zlikvidovány, aby nebránily Tudjmanově bosenské politice.

²⁴ Lokálně docházelo i ke spolupráci mezi Chorvaty a Srby a Srby a Muslimy.

²⁵ Někteří čeští balkanologové prosazují užívání termínu *okres* namísto *opština*. Přikláníme se k termínu *opština* i vzhledem ke zrušení okresů v českém prostředí a postupnému mizení slova z českého slovníku.

²⁶ Pro angažmá mezinárodního společenství (EU, OSN, NATO, OBSE) ze srbského pohledu viz Nakarada-Račić 1998.

²⁷ Pro předchozí návrhy mezinárodního společenství blíže viz Hladký 1996.

²⁸ Skutečný počet obětí není přesně určen. Odborníci uvádějí počty 100 000- 250 000 obětí konfliktu.

²⁹ Země podala přihlášku již v roce 1996, kdy bylo členství v PfP stanoveno jako priorita státu. Blíže viz internetová prezentace chorvatského Ministerstva obrany. Dostupné na <http://www.morh.hr/>.

³⁰ Blíže viz internetové stránky Ministerstva obrany Chorvatska.

³¹ Během války měla chorvatská armáda okolo 200 000 vojáků; po válce byla prostřednictvím zapojení obyvatel do ozbrojených sil snižována nezaměstnanost. Současná tranzice armády, která předpokládá přiblížení se standardům NATO počítá se 21 000 vojáky, 4 000 civilisty a 8 000 branci za rok, respektive s mírovým stavem 33 000 osob. Válečný stav kalkuluje s dalšími 109 000 záložníky; maximální možný počet by měl tedy dosahovat 142 000 osob. (Marinač 2003).

³² Dostupné na <http://nato.mfa.hr/?mh=56&mv=617&id=56>.

³³ Mise OSN v Etiopii a Eritreji, Indii a Pákistánu, Západní Sahaře, Libérii, Haiti, Pobřeží slonoviny, Kypru, Kosovu, Stidánu, Východním Timoru a Gruzii. Dostupné na <http://un.mfa.hr/?mh=154&mv=858>.

³⁴ Regionální spolupráce je jednou ze základních podmínek Stabilizačního a asociačního procesu EU.

³⁵ *Strategie obrane RH 2002*; *Strategija nacionalne sigurnosti RH 2002*. Dostupné na <http://www.morh.hr/dokumenti1.asp>.

³⁶ Gotovina vedl operaci Bouře, která vyhnala ze země přes polovinu srbského etnika.

³⁷ JNA sehrála jednu z hlavních rolí v Chorvatsku na jaře roku 1971. Kosovo bylo pod tlakem JNA od roku 1981.

³⁸ První padlí na území bývalé Jugoslávie nebyli paradoxně Slovinci či obyvatelé Chorvatska, nýbrž Srbové - demonstranti v Bělehradu, proti kterým v březnu 1991 poslal Milošević JNA. Skandování *Slobo-Sloboda*, které poprvé zaznělo na shromáždění na Kosovské poli v roce 1987, bylo na těchto demonstracích vyměněno za *Slobo Sadame*. (Silber-Little 1996: 124).

³⁹ Jugoslávská armáda sloužila během války v BaH jako strategická rezerva západních srbských armád. (Hadžić 2001: 205).

⁴⁰ Pro dezercce a vojenské soudy týkající se dezercí či nenastoupení vojenské služby viz Pešić 2000.

⁴¹ Oficiálně byla SRJ ve válce až během letecké kampaně NATO v roce 1999.

⁴² I přes výše uvedené vyjádřilo 65 % obyvatel v roce 1999 důvěru v armádu oproti 23 % důvěře v prezidenta a 18 % důvěře ve vládu. (Vankovska 2000).

⁴³ Ministerstvo obrany zodpovědné za vojenský a obranný systém; vrchní velení podřízeno generálnímu štábu. V čele ministerstva obrany stojí civilista.

⁴⁴ JNA byla definována jako lidová armáda.

⁴⁵ V roce 1997 měla Černá Hora 5 000 osob zaměstnaných u policie, v roce 2000 již 18 000 osob. Počet policistů na obyvatele převyšuje srbské počty. Informace, že srbská policie byla nejpočetnější v Evropě za Miloševićova režimu, je mylnou a zřejmě vychází z celkového počtu policejních sil ve federaci.

⁴⁶ Tajné služby sledovaly nejenom odpůrce režimu, ale i jeho spolupracovníky, přičemž na většinu z nich byl spáchán atentát. Mezi deset nejsledovanějších osob režimu patřil Vuk Drašković, Zoran Đinđić, Vesna Pešić, Jovica Stanišić, Mihalj Kertes, Željko Ražnatović Arkan, Vladan Nikolić, Vojislav Šešelj, Ivan Stambolić a Slavko Čuruvija. Prozatím je nejasné, zda za atentáty (pokusy o atentát) stálo vyřizování účtů mezi srbským podsvětím, či nařízení státu o likvidaci těchto osob tajnými službami. Např. v případě

Arkanovy vraždy se šířila fáma, že byl zabit společnou akcí CIA a albánských teroristů. (Lopušina 2001: 140-160). Đinđićova smrt se připisuje operaci srbských tajných služeb. (Vejvoda in Batt 2004: 44).

⁴⁷ Rozhovor autorky s Dušanem Reljićem, Robert Bosch Stiftung Berlin 9. 9. 2005.

⁴⁸ Kapitola otištěna v Prtina-Stýskalíková 2005.

⁴⁹ Bosňácké enklávy Sarajevo, Tuzla, Bihać, Gorazde, Žepa a Srebrenica obklíčené bosenskými Srby a chráněné vojáky OSN.

⁵⁰ Nejčastěji se uvádí počet 5 000-8 000. (Blíže k Srebrenici viz Slobodna Bosna, 3 .6. 2004, roč. X, č. 394, s. 20-22; Honig-Both 2001).

⁵¹ Nejvyšší žalobkyně ICTY Carla del Ponte obviňuje Srbsko ze skrývání Mladiće; srbská strana tvrdí, že se Mladić na jejím území nepohybuje od prosince roku 2002. (Inter-Nacional, roč. II, č. 205, 12. 6. 2004, s. 3).

⁵² Např. Jusuf-Juka Prazina, Ramiz Delaćić.

⁵³ Blíže viz *Spec. A Guide to Special Operations of Former Yugoslavian States*.

<http://www.ispec.specwarnet.net/bosnia/pleague.html>.

⁵⁴ Počet vojáků mezinárodních sil má klesající tendenci. Síly SFOR v době přebírání mandátu od jednotek IFOR čítaly 32 000 vojáků a do konce roku 2003 se tento počet snížil na 12 000. Síly EUFOR dosahují počtu 7 000 osob. Srov. *SFOR: History of the NATO-led Stabilisation Force (SFOR) in Bosnia and Herzegovina*. Dostupné na <http://www.nato.int/sfor/docu/d981116a.htm>; také EUFOR: *EU military operation in Bosnia and Herzegovina*. Dostupné na <http://www.euforbih.org/mission/mission.htm>.

⁵⁵ Také některé firmy z Federace BaH (např. *Vitez*) se podílely na prodeji zbraní a zbraňových systémů do Iráku. Mezinárodní společenství v BaH jejich aktivitu označilo za méně důležitou než prodej firmy *Orao*. (Stevandić 2003).

⁵⁶ *Bosnia and Herzegovina. Armed Forces*. The Center for South-East European Studies. Dostupné na http://www.csees.net/?page=country_section&country_id=2&sec.

⁵⁷ K problematice společné armády blíže viz IWPR Balkan Crisis Report, č. 574, 9.9. 2005; RFE/RL Balkan Report Vol. 9, No. 24, 26.8. 2005.

⁵⁸ *Bosnia and Herzegovina. Armed Forces*. The Center for South-East European Studies. Dostupné na http://www.csees.net/?page=country_section&country_id=2&sec.

⁵⁹ Deník Kurir uvedl, že přibližně 1 000 bývalých členů Arkanových Tygrů a Červených baretů Milorada Lukoviće působí jako žoldnéři soukromých bezpečnostních agentur v Iráku. (Kurir, 17-18. 4. 2004, s. 5) Představa výcviku islámských teroristů Srby je paradoxní a zřejmě se jedná pouze o nepodloženou mediální záležitost.

⁶⁰ Největší část příjmů údajně tvořily výnosy z obchodu s narkotiky. (Lopušina 2000 : 11).

⁶¹ Tesař, F. *Osvobozenecká armáda Kosova. Vznik a vývoj*. Nepublikovaný autorův text.

⁶² Nejednalo se pouze o finanční prostředky na nákup zbraní, ale v pozdější době i o finanční výpomoc rodinám, jejichž synové bojovali v UČK, a dále i na platy žoldnéřů.

⁶³ U.S. Department of state. *Serbia/Monte Negro Human Rights Practices 1993*. January 1994. Dostupné na: <http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/93/Serbia93.html>.

⁶⁴ <http://www.hri.org/news/balkans/koscom/1996/96-04-29.koscom.html#01>.

⁶⁵ *Chronology of the KLA's terrorism. April 1996-February 1998*. Dostupné na http://members.tripod.com/Balkania/resources/terrorism/kla_chronology_96-98.html.

⁶⁶ <http://www.hri.org/news/balkans/koscom/1996/96-04-29.koscom.html#02>.

⁶⁷ Kosovský konflikt předznamenal blížící se rozpad Jugoslávie. Slovinsko, Chorvatsko BaH stály na straně Kosova, zatímco Makedonie a Černá Hora podporovaly srbské vedení. (Duda 1991: 119).

⁶⁸ Bělehrad často obviňoval Tiranu ze zasahování do vnitřních záležitostí země a z poskytování finanční podpory kosovským iredentistům. Albánský prezident Berisha se v této době snažil o zachování dobrých vztahů s USA, které zajistily zemi příliv zahraničních finančních prostředků, a při rozhovorech s představiteli mezinárodního společenství nepodporoval boj kosovských Albánců. Bývalý albánský prezident pochází ze severu Albánie z regionu obývaného Gegy, albánskou etnickou skupinou, která má největší vazby s obyvateli Kosova, a soukromě poskytl pozemky u svého domu na severu Albánie pro potřeby UČK. Ve své další politické kariéře Berisha kosovskou otázku spíše populisticky a pragmaticky využíval dle dané situace ve společenském diskurzu a na politické scéně. Vzhledem ke specifčnosti albánské otázky se žádný politik v Albánii nemůže od kosovského problému distancovat. Jediná strana, která propagovala ustálení vztahů se Srbskem i na úkor kosovských Albánců a měla své zástupce v parlamentu, byla Strana demokratické aliance.

⁶⁹ Tesař, F. *Osvobozenecká armáda Kosova. Vznik a vývoj*. Nepublikovaný autorův text, s. 37.

⁷⁰ Pád pyramidových fondů v sousední Albánii vedl ke kolapsu státu a v zemi zavládla anarchie. Během ozbrojeného povstání byly vyloupeny vojenské sklady. Zbraně z Albánie byly ilegálně převezeny do Kosova, kde napomohly vyzbrojit Kosovskou osvobozeneckou armádu. Bezpečnostní vakuum v Albánii

dalo Kosovské osvobozené armádě volný prostor k působení na severu země, kde má většina kosovských Albánců spřízněné rodiny. (Waller et al. 2001: 31).

⁷¹ Na akcích v Kosovu a jihovýchodním Srbsku se podílela 72. speciální brigáda, tzv. Sokolové, byla zde nasazena i protiteroristická jednotka *Kobra*. Srbská vojenská policie se věnovala též boji s polovojenskými formacemi, povstaleckými aktivitami či terorismem. Blíže viz *Spec. A Guide to Special Operations of Former Yugoslavian States*. <http://ispec.specwarnet.net/serbia/hawks.html>

⁷² UČK velice často označovala Rugovu jako zrádce a hlupáka, který demobilizaci Kosova a pacifistickým přístupem vede kosovské Albánce do záhuby. Vedení UČK v této době odmítalo jakékoliv rozhovory se srbským režimem či koalici Zajedno, která se snažila s kosovskými Albánci navázat spojení a rozšířit svou protimiloševićovskou základnu.

⁷³ Rivalita FARK a UČK se odrazila na mediálně známém případě krevní msty dvou nejmivnějších rodin v Kosovu – Musaj a Haradinaj. Do smrti Sinan Musaje (FARK) v roce 1999 byl zapleten bratr bývalého předsedy vlády Ramushe Haradinaje Daut Haradinaj (UČK). Poslední obětí vendety se v dubnu 2005 stal Enver Haradinaj. Zastánci usmíření zneprátených rodin s pádem Miloševiče ztratili argument o sjednocení Albánců proti srbskému útlaku; krevní mstu lze jen těžce zastavit.

⁷⁴ Srv. Kusovač, Z.: *The KLA: braced to defend and control*. Dostupné na [janes.com](http://www.janes.com):

http://www.janes.com/defence/news/kosovo/jir990401_01_n.shtml; Tesař, F. *Osvobozená armáda Kosova. Vznik a vývoj*. Nepublikovaný autorův text, s. 63.

⁷⁵ Federal Ministry of Foreign Affairs. *White Book. Terrorism in Kosovo and Metohija and Albania*. Belgrade, September 1998. Dostupné na WWW: http://www.fas.org/irp/world/serbia/docs/1_e.html >. Jiné zdroje uvádí, že americká privátní poradní firma Military Professional Resources Incorporated (MPRI) školila členy UČK v době, kdy NATO připravovalo použití síly proti Jugoslávské armádě v Kosovu. (Ordanoski 2002: s. 37) Janes.com připisuje napojení na MPRI lídru UČK Agimu Čekovi, který v chorvatské válce úzce spolupracoval s Ante Gotovinou. *Jane's World Insurgency and Terrorism* 20/2004, s. 527, dostupné na <http://www.jwit.janes.com>. Obdobně se lze dočíst, že vláda SRN poslala v roce 1990 na albánská území zbraně v hodnotě dvou milionů německých marek, které pak sloužily k vyzbrojení UČK. (Elsässer 2004: 74). Fakta jsou však v mnoha případech upravována, čímž je vytvářena nová *realita*. SRN skutečně prodala Albánii zbraně; nemohla však tušit, že vojenské sklady budou vyrabovány a že dar skončí v rukou kosovských separatistů.

⁷⁶ Pravděpodobnější je, že velící štáb byl umístěn v Drenici, již vzhledem k tomu, že jádro UČK pocházelo z této oblasti, odkud byla většina akcí vedena.

⁷⁷ Jednotka vešla ve známost spíše pod názvem *Červené barety* či *Frenkijevci* (dle velitele Franka Simatoviće).

⁷⁸ http://www.kohaditore.com/arta/drenica_ChildrenAndWomen.htm.

⁷⁹ <http://www.alb-net.com/warcrimes-img/lybeniq.htm>.

⁸⁰ Srbská strana tvrdí, že některé tyto masakry byly zinscenovány albánskou stranou a že za ně nenese odpovědnost. Konkrétně oběti v Račaku byli údajně pouze mrtví příslušníci UČK.

⁸¹ Human Rights Watch. *FRY. Detentions and abuse in Kosovo*. Dostupné na: http://www.hrw.org/reports98/kosovo2/Kos9812-07.htm#P505_68720.

⁸² Janes.com uvádí dva zdroje financování: organizovaný zločin a bohatou albánskou emigraci. Dostupné na: http://www.janes.com/regional_news/europe/news/kosovo/misc990301_03_n.shtml.

⁸³ Albánští emigranti v západních zemích odváděli 3% daň z příjmu. Lopušina uvádí, že v Kosovu nezaměstnaní platili daň do 200 německých marek měsíčně, soukromníci do 5 000 marek. Nejvíce měli přispívat ti, co pracovali pro srbské soukromníky, a albánští emigranti v zahraničí, přičemž daň mohla dosahovat až 10 000 německých marek. Dále se průběžně uveřejňovaly jména a čísla účtů německých bank, na které se mohly poukazovat finanční dary. Tyto finance proudily dvěma proudy na Kosovo; Rugova je využíval k podpoře albánského školství a zdravotnictví, zatímco UČK k vyzbrojení. (Lopušina 2001: 345).

⁸⁴ Rugova odmítl přidělení získaných financí UČK; rivalita mezi pacifisty a radikály se vystupňovala a Rugova byl pasován do role zrádce albánského národa. (Tesař, F. *Osvobozená armáda Kosova. Vznik a vývoj*. Nepublikovaný autorův text, s. 66).

⁸⁵ *The Rambouillet Accords. The Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo*. 23 February 1999. Dostupné na http://www.kosovo.mod.uk/rambouillet_text.htm.

⁸⁶ Dle údajů UNHCR ze 14. 6. 1999 bylo v regionu 779 700 uprchlíků a vnitřně přemístěných osob, z toho 69 700 na území Černé Hory, 143 700 v Makedonii, 444 600 v Albánii a 21 7000 v Bosně a Hercegovině UNHCR. *Kosovo Crisis Update*. 14 June 1999. Dostupné na http://www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Current_News231.htm.

⁸⁷ Rezoluce 1244 RB OSN, 1999, článek 15. Dostupné na <http://www.nato.int/kosovo/docu/u990610a.htm>.

⁸⁸ V Preševu žije přibližně 92 %, v Bujanovaci 65 % a v Medvedji 35 % Albánců. Mezi Albánci se vžil název regionu Východní Kosovo (*Kosova Lindore*).

⁸⁹ K předání kontroly došlo pouze díky svržení režimu v Srbsku, kdy západ dočasně ztratil na další podpoře Albánců zájem.

⁹⁰ UČK vždy hovořila o Makedonii a používala termín Makedonec jak pro obyvatele makedonského, tak i albánského etnika a vztahovala se tedy k občanskému principu. Pro etnické Makedonce byl používán název slovanští Makedonci; Ahmeti se údajně vyjádřil v tom smyslu, že užívá termínu Makedonec pro všechny obyvatele Makedonie a termín slovanský Makedonec užívá pouze pro odlišení a není myšlen pejorativně. (Rusi 2002: 28).

⁹¹ *Albanian terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija*. Belgrade 2003. Dostupné na <http://www.kosovo.com/albterrorism.html>.

⁹² *Viz Spec. A Guide to Special Operations of Former Yugoslavian States*. Dostupné na <http://ispec.specwarnet.net/maced/albania/>.

⁹³ Předseda téže strany Arben Xhaferri v rozhovoru pro *Zëri i Amerikës* prohlásil, že etnický albánské politické strany nemají žádné napojení na UČK, kterou označil za hlavního viníka násilí. Interview s Alben Xhaferri, 14. 6. 2001. Dostupné na: <http://www.voanews.com/albanian/archive/2001-06/a-2001-06-14-4-1.cfm>.

⁹⁴ Rozhovor autorky s Biljanou Vankovskou z Filosofické fakulty University svatého Cyrila a Metoděje ve Skopji, Ochrid, 21. červenec 2004.

⁹⁵ Místopředseda Demokratické strany Albánců Menduh Thaçi vyjádřil na počátku krize podporu makedonským bezpečnostním silám v boji proti albánskému organizovanému zločinu.

⁹⁶ U Aračinova bojovali mj. Xhezair Shaqiri zvaný *Hoxha*, Nazmi Sulejmani alias *Arusha*, bratři Jonuzi známí jako velitelé *Aracina* a Ibrahim neboli *Braha*, Ragmi Emimi zvaný *Majanca*, známý též pod přezdívkou velitel *Brko*, Selajdin Emimi, Ekrem Qahili alias *velitel Zuti*, Ridvan Neziri zvaný *velitel Hoxha*. Dle informací ministerstva vnitra byli všichni již dříve obviněni z nelegálního obchodu s drogami, pašování cigaret a násilných činů včetně vraždy. (Ordanoski 2002: 35).

⁹⁷ Na zásahu v Ljubotenu se podílely i policejní formace Lvů; jako jediný „makedonský“ případ je vyšetřován Mezinárodním soudním tribunálem v Haagu. Ostatní obvinění ICTY se týkají zločinů UČK.

⁹⁸ Tato akce byla údajně provedena, aby mohla makedonská vláda tvrdit, že bojuje s islámskými teroristy. Zabití Pakistánců a Inda vyvolalo negativní reakci a kritiku v mezinárodních médiích i NGOs, zabývajících se lidskými právy.

⁹⁹ Albánská národní armáda je známa spíše pod anglickým akronymem ANA (*Albanian national army*).

¹⁰⁰ Výbor na obranu Slobodana Miloševiče tvrdí, že na základě jejich zdrojů AKSh působí pouze v Makedonii, neboť albánskou armádu v Kosovu zastupuje Kosovský ochranný sbor.

¹⁰¹ *Albanian terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija*. Belgrade 2003. Dostupné na <http://www.kosovo.com/albterrorism.html>.

¹⁰² Explicitně jsou zmíněny skupiny „Ideali“, „Skifteri“, „BIA“, „Kashtjela“, „Large Eagles“, „Black Hand“, „Eagle’s Eye“, „Black Eagles“, „Black Tigers“, „Zjari“, „Akatana“, „Siguria Vendit“, „Homeland Security“, „National Flag“.

¹⁰³ Název se shoduje s formací z druhé světové války, která byla vytvořena italskou, resp. německou okupační správou, a účastnila se operací proti jugoslávskému odboji.

¹⁰⁴ Osvobozenecká armáda Čamerie (*UÇÇ, Ushtria Çlirimtare Çameria*). Toto jižní křídlo Albánské národní armády nemá žádnou podporu obyvatelstva a i spolupráce s AKSh je mizivá. Pod nálepkou osvobozenecké armády se spíše skrývá albánská mafie.

¹⁰⁵ Představy AKSH o Velké Albánii zahrnují Albánii, Kosovo, jihovýchodní Srbsko, část Černé Hory, západní Makedonii a severní Řecko (Čamerii).

¹⁰⁶ AKSh je velmi volně organizovaná a je spíše shlukem několika formací s několika místními lídry. Nejčastěji v souvislosti s Albánskou národní armádou bývá zmiňován Bojku Dilaver zvaný Leku, který je od roku 2003 ve vězení ve městě Struga.

¹⁰⁷ Dle její strategie by nejprve mělo dojít k prosazování albánských zájmů elitami, dále pak k vytvoření hnutí a zabezpečení jeho financování a podpory mezinárodním společenstvím a ve třetí fázi by mělo dojít ke spojení všech teritorií obývaných Albánci do jednoho státu.

¹⁰⁸ Miněny jsou aktivity pod hlavičkou AKSh a netýká se dřívějších aktivit těchto ozbrojených skupin. *MIPT Terrorism Knowledge Base. A Comprehensive Databank of Global Terrorist Incidents and Organizations*. Dostupné na <http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=3546>.

¹⁰⁹ *MIPT Terrorism Knowledge Base. A Comprehensive Databank of Global Terrorist Incidents and Organizations*. Dostupné na <http://www.tkb.org/Group.jsp?groupID=3546>.

¹¹⁰ V červenci 2003 byla odsouzena skupina Llap/Lap. Rrustem Mustafa-Remi byl odsouzen k 17 letům vězení, Nazim Mehmeti ke 13, Latif Gashi k 10 a Naim Kadriu k 7 rokům vězení za únos, vraždy, mučení

civilistů během let 1998-1999. Po vynesení rozsudku došlo k několika detonacím. Výbuchy před soudem ve městě Struga byly zřejmě reakcí na uvěznění Bojku Dilavera.

¹¹¹ Násilí spojené s přijetím zákona o decentralizaci (srpen 2004), jedné z podmínek Ochridské mírové smlouvy. Blíže viz IWPR Balkan Crisis Report č. 510, 5. 8. 2004. K dosažení na <http://www.iwpr.net>.

¹¹² Typickým příkladem je zastřelení Albánců srbskou armádou při ilegálním přechodu hranic mezi jihovýchodním Srbskem, Kosovem a Makedonií.

¹¹³ Blíže viz <http://www.kosovo.com/>.

¹¹⁴ Blíže viz *MIPT Terrorism Knowledge Base. A Comprehensive Databank of Global Terrorist Incidents and Organizations*. Dostupné na <http://www.tkb.org/Incident.jsp?incID=22143>.

¹¹⁵ <http://www.state.gov/r/pa/prs/dpb/2003/26224.htm#status>.

¹¹⁶ <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/26231.htm>.

¹¹⁷ <http://sweb.cz/messin/upk.htm>; <http://www.serbianna.com/>.

¹¹⁸ Např. viceadmirál Dragoljub Bočinov zastával funkci náčelníka generálního štábu.

¹¹⁹ O důvodu této akce VJ panují dohady. Spekuluje se, že vedení SRJ nesouhlasilo s navyšováním vojáků USA v rámci mise UNPROFOR FYROM a současně si chtělo ověřit reakci Makedonie. (Williams 2000: 92).

¹²⁰ *Focus. Mazedonien. Polizeikräfte und paramilitärische Verbände*. Bundesamt für Flüchtlinge, Bern 2002. Dostupné na

http://www.bfm.admin.ch/fileadmin/user_upload/Themen_deutsch/Internationales/Laenderinformationen/Maze_Polizeikr_fte_public.pdf.

¹²¹ Viz *Spec. A Guide to Special Operations of Former Yugoslavian States*. Dostupné na

<http://ispec.specwarnet.net/maced>.

¹²² V tisku se objevily spekulace, že jednotka byla nazvaná Lvi, jelikož politická strana VMRO-DPMNE má ve znaku lva, a že víno, které pochází z Boškovského sklepu má na vině též lva. Lev je jedním ze starších heraldických symbolů používaných na území Makedonie.

¹²³ *The Observer*, 6.5.2001. Dostupné na <http://www.guardian.co.uk/macedonia/story/0,,486833,00.html>.

¹²⁴ Viz *Spec. A Guide to Special Operations of Former Yugoslavian States*. Dostupné na

<http://ispec.specwarnet.net/maced/volci.html>.

¹²⁵ Blíže viz např. Heaton-Armstrong 2001.

¹²⁶ Blíže viz např. Fischer 194.

¹²⁷ Čamové jsou etniční Albánci, převážně muslimové pocházející z území severozápadního Řecka, kteří byli z Řecka vyhnáni během a po balkánských válkách 1912-1913, po podepsání řecko-turecké smlouvy v roce 1923 a na konci druhé světové války. Jejich zástupci v minulosti požadovali po řeckém státu uznání odpovědnosti za zavraždění 4 000 Čamů a majetkových práv 150 000 dalších. Obviňují Řecko, že je údajně připravilo o 340 milionu dolarů, což v dnešních cenách činí 2,5 miliard dolarů. V roce 1991 byla založena Čamerská národní politická asociace (*Chameria Shoqeria Politike Atdhetare*). Podle Řeků nebude umožněno jejich návrat do Řecka, jelikož kolaborovali se zeměmi Osy a dopustili se válečných zločinů. Demokratická strana podporuje nároky Čamů na rozdíl od socialistů, kteří jsou nepřímo podporováni Řeckem. Řecká vláda neuděluje Čamům víza. V devadesátých letech docházelo v Albánii k restitucím majetku, na který neměli Čamové právo. Snaží se tedy o navrácení majetku v Řecku a o udělení řeckého občanství. Pokaždé, když je významný řecký představitel na oficiální návštěvě v Tiraně, dochází k protestům této skupiny. (Blíže viz Vickers 2002).

¹²⁸ Dne 18.8. 2004 byl na jihu Albánie napaden tamními venkovany intenzivní střelbou italský vrtulník, monitorující se souhlasem albánské strany území jižní Albánie v rámci protidrogové operace. Kamery helikoptéry stačily zaznamenat, že obec Lazarat a její okolí je prosperující pěstitelskou a zpracovatelskou oblastí konopí.

¹²⁹ Albánské přísloví praví: *Měj se na pozoru před třemi věcmi: ohněm, vodou a státem*.

¹³⁰ Pro trendy ve vývoji ozbrojených sil Albánie viz Stýskalíková in Stýskalíková-Smekal 2004: 91-137.

¹³¹ Jedním z důvodů byl i fakt, že mnoho vojáků ztratilo své úspory vkladem do pyramidových fondů.

¹³² Část kapitoly byla otištěna v : Prtina-Stýskalíková 2005 a dále Stýskalíková 2004.

¹³³ Jako jedna z hlavních bosenských organizací spolupracujících s osobami podezřelými z islámského fundamentalismu byla Aktivní islámská mládež (*Aktivna islamska omladina*, AIO) (Lopušina 2003: 254-256).

¹³⁴ Svedok, 13. 4. 2004, roč. II, č. 403, s. 4. Lopušina např. uvádí, že dle CIA je Albánie centrem islámského terorismu a albánská tajná policie je nový nositel džihádu v Evropě. (Lopušina 2001: 336).

¹³⁵ *Report of the Albanian Government on Implementation of UN Security Council Resolution 1373 on Combating Terrorism*. Dostupné na

http://www.mfa.gov.al/english/Addendum_to_the_report_terrorism.pdf.

¹³⁶ Právo, 13. 8. 2005. Dostupné na <http://www.novinky.cz/krimi/62858-nad-prahou-vedi-hrozba-teroristickeho-utoku.html>.

¹³⁷ Statistické údaje se velmi liší. Vedle islámu uvádějí obyvatelé Albánie příslušnost k římskokatolické či pravoslavné církvi. Po pádu režimu došlo stejně jako v ostatních zemích bývalého východního bloku k expanzi ostatních církví a sekt. Tradiční tolerance a respekt k vyznavačům dalších náboženství se promítla po pádu režimu do spolupráce v budování nových svatostánek. Albánci byli ve své historii schopni změnit náboženství bez toho, aby ztratili svou identitu. Uchování kolektivní identity a jejích etnických hranic se sousedními skupinami nezáleželo v albánské historii na uchování náboženské orientace. (Doja 2001: 12).

¹³⁸ Za Hoxhova režimu byly v Albánii zbořeny téměř všechny mešity a chrámy. Ve městě Skadar, tradiční pevnosti katolictví, bylo vybudováno muzeum ateismu. Výzkum z roku 2005 uvádí, že na otázku *Jak často navštěvujete mešitu či chrám* odpověděno nikdy 46,4 %, velmi zřídka 14 %, někdy 25 %, často 5,1 % a velmi často 9,5 % respondentů. (Ilijani 2005: 9).

¹³⁹ Ten je např. spatřován již v pravidelném chození do mešity.

¹⁴⁰ Tesař, F. *Osvobozenecká armáda Kosova. Vznik a vývoj*. Nepublikovaný autorův text, s. 71-72. Pro souhrnný přehled západního tisku informujícího o islamismu v Kosovu a napojení Albánců na teroristy viz *The NLA. Human Rights Fighters or Terrorists?* Dostupné na <http://www.macedonia.org/crisis/storv2.html>. Média většinou čerpají ze srbského zdroje *Albanian Terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija*, Bělehrad 2003. Dostupné na <http://www.kosovo.com/albterrorism.html>.

4. Politicko-societální bezpečnost

Tradiční pojetí bezpečnosti vnímalo politickou bezpečnost jako neoddělitelnou součást vojensko-politické bezpečnosti. Postupné rozpracování konceptu bezpečnosti vedlo k oddělení politické bezpečnosti na základě kritéria užití vojenské síly. Dle Buzana spadají do politické bezpečnosti nevojenské hrozby ohrožující suverenitu státu, respektive jeho vnitřní a vnější legitimitu. Hlavním referenčním objektem tohoto sektoru zůstává dle Kodaňské školy stát, mohou však jimi být i kvazistáty, kmeny, menšiny, klany, transnacionální hnutí, některá světová náboženství, sekty či ideologická hnutí. Nejčastějšími referenčními objekty societálního sektoru dle Kodaňské školy jsou kmeny, klany, národy, etnické menšiny, civilizace, náboženství a rasy. Národy se někdy překrývají se státem a v takovýchto případech může identitární hrozbou argumentovat představitel státu. Je zjevné, že témata a aktéři societální a politické bezpečnosti se v areálu západního Balkánu překrývají. Societální bezpečnost se manifestovala v politickém sektoru; hrozba identity společnosti přerostla v politickou hrozbu rozpadu politického systému. Jako hlavní referenční objekty západního Balkánu politicko-societálního sektoru byly vysledovány státní celky, jmenovitě Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Makedonie, Albánie a národy je obývající a sekuritizující hrozbu identitě národa. Předstátní celky, kvazistáty a politická bezpečnost národnostních menšin jsou analyzovány v rámci kapitol o daném státu. Sekuritizačním aktérem byly ve sledovaném období vlády těchto států a dále zástupci mezinárodního společenství, zejména OSN, EU či USA. Vzhledem k silnému propojení hrozeb vojenského a politického charakteru platí výše uvedený fakt, že intenzifikace řečového aktu (*speech-act*) v sektoru politické bezpečnosti probíhala na všech úrovních – lokální, regionální, subsystémové i globální, přičemž na počátku konfliktu byla sekuritizace silnější na prvních dvou úrovních; s jeho eskalací pak zesílila i na úrovni subsystémové a globální.

K posílení národní identity na území bývalé Jugoslávie došlo již před rozpadem SFRJ ve všech nástupnických státech. Jugoslávská identita nikdy nenabyla většího významu¹; hlavní sebeidentifikací se stala příslušnost k národu a k církvi.² Válka v Bosně a Hercegovině posílila tento proces a obdobně vymýtila percepce jejich obyvatel jako Bosňanů, ti se stali Chorvaty, Srby a Bosňáky s příslušností k římskokatolické církvi, srbské pravoslavné církvi a islámu. Národnost znamenala

příslušnost k širšímu společenství, které našlo svůj odraz ve snaze vybudovat národní státy na etnickém základě – ideji vytvoření Velkého Chorvatska, Velkého Srbska a Velké Albánie. Societální hrozby předznamenaly vznik hrozeb politických; do určité míry lze hovořit o jejich latentnosti v kontrastu s jejich manifestací v politickém sektoru a o jejich překrývání.

Jedním ze stěžejních prvků Buzanovy politické bezpečnosti je rozlišení silného a slabého státu. Vnitřní hrozby jsou typické pro slabé státy; instituce slabých států či jejich ideologie je napadnutelná zevnitř a politické násilí je velmi rozšířené. V silných státech platí předpoklad, že vlády jsou jediným legitimním a nenapadnutelným aktérem. Identita národů a *slabost* států v regionu západního Balkánu budou v centru pozornosti následující kapitoly.

4.1 Chorvatsko a Republika Srbská Krajina – identita Chorvatů a Srbů

Boj za chorvatskou identitu, za maximální odlišnost chorvatského jazyka, kultury a náboženství vůči myšlence jugoslávství vyvrcholil v roce 1990 a představoval bezpečnostní hrozbu identitě Srbů. Začarovaný kruh chorvatské národní identity se váže k identitě státní. V roce 1990 byl za jediného novodobého představitele chorvatské státnosti považován Nezávislý chorvatský stát z let 1941-1945, spojený s osobou Ante Paveliće a ustašovským režimem. Mnoho Chorvatů rozlišovalo mezi *dobrou stránkou* (samostatný chorvatský stát) a *špatnou stránkou* (ustašovský režim); menšinové extrémistické strany dokonce vnímaly Pavelićeův ustašovský režim jako symbol národní hrdosti a vzdoru. Pro mnoho Srbů symboly chorvatské státnosti naopak představovaly hrozbu bezpečnosti a identity srbského etnika a reinkarnaci genocidní ustašovské ideje.

Nový stát byl definován jako společenství Chorvatů a národnostních menšin³ a latinka byla zavedena jako jediné úřední písmo. Chorvatští Srbové, kteří byli od roku 1918 (kromě let 1941 –1944/45) státním národem, ztratili svůj dosavadní status a byli zahrnuti mezi ostatní národnostní menšiny. Nová politická garnitura se spoléhala na obrození národních tradic a mytologizaci chorvatského jara či poválečné chorvatské emigrace. Politik a historik Franjo Tuđman byl prezentován jako novodobý otec národa, který díky znalostem chorvatských dějin dovede národ ke světlé budoucnosti a zajistí Chorvatsku důstojné místo ve světovém společenství. Učební texty, média či politické projevy glorifikovaly inteligenci a hrdinství chorvatského národa a odsuzovaly srbský útlak a srbskou hegemonii. Chorvaté nebyli prezentováni pouze jako patriotičtí

hrdinové, nýbrž i jako jedny z největších obětí dějin, trpící pod rakouským, maďarským, tureckým, benátským, italským, německým a zejména srbským útlakem. (Malešević 2002: 249-255)

Srbové byli mediálně vykreslováni jako krutý a kulturně zaostalý národ, nedodržující své slovo a neplnící dané sliby a jako utiskovatelé týrající okolní národy, zejména Albánce a Chorvaty. Obdobně byla napadána i pravoslavná církev – jako ideologické zázemí srbského šovinismu i jako heretická sekta. Program Chorvatského demokratického společenství (*Hrvatska demokratska zajednica, HDZ*) z roku 1993 sliboval dosažení rozkvětu státu na základě myšlenky panchorvatské harmonie, usmíření všech vrstev společnosti a generací Chorvatů, žijících ve vlasti i v zahraničí, a jednoty všech chorvatských zemí a regionů; HDZ je určeno splnění historické mise a pokračování v procesu politické a ekonomické renesance Chorvatska. Velkosrbský hegemonismus se pokouší odstranit chorvatskou vládu a obnovit bolševismus a diktaturu. (Program HDZ 1993: 29) Tudjman patřil také k předním revizionistům odmítajícím tezi o genocidě srbského národa za ustašovského režimu, což dále zvyšovalo stupňování napětí mezi oběma národy a gradaci sekuritizace v Chorvatsku, BaH i v samotném Srbsku. (Perica 2002: 147) Tudjmanův postoj k srbské minoritě ilustruje jeho projev ze dne 7. 7. 1996: „Neměli bychom dovolit, aby se srbsští uprchlíci vrátili do Krajiny a Západní Slavonie, stejně jako jsme je nežádali, aby opustili Knin a ostatní regiony. Je jejich vlastním problémem, že 90 % populace odešlo“. (Kovačević-Dajić 1998: 102)

Válka v Bosně a Hercegovině přinesla obraz nových nepřátel v podobě bosensko-hercegovských Muslimů snažících se o genocidu chorvatského národa v BaH a vytvoření islamistického státu. Manifest HDZ uvedl, že se muslimské vedení opakovaně snažilo dobýt chorvatská teritoria, která byla přisouzena chorvatskému národu ve Vance-Owenově plánu. (Program HDZ 1993: 7) Muslimové jsou chorvatskými médii vykresleni jako islámští teroristé, fanatici a extremisté.

Demokratický proces byl v Chorvatsku zbrzděn nacionalistickou radikalizací chorvatské veřejnosti ve velmi rané fázi tranzice, a to zapojením do války v BaH a nekonrolovatelným nárůstem osobní moci prezidenta Franjo Tudjmana. (Kasapović 2001: 71-77; Kasapović 1996: 163-164) Nejsilnější politická strana HDZ nabídla občanům program, který kombinoval populistické sliby ekonomických a sociálních reforem a integrální nacionalismus, jenž byl zaměřen nejen protijugoslávsky, ale stále více i protisrbsky.⁴ Srbskou menšinu zastupovala Srbská demokratická strana (*Srpska*

demokratska stranka, SDS), jejímž cílem byla transformace Chorvatska ve federaci, která by chorvatským Srbům zaručovala jejich stávající práva a výsady. (Hloušek 2003: 85-87)

Chorvatští Srbové utvořili již v prosinci 1990 Srbskou autonomní oblast Krajina, v roce 1991 pak Republiku Srbská Krajina, která byla jednostranně a deklarativně prohlášena za součást Srbska. Chorvatsko se stalo dějištěm vnitrostátního konfliktu, ve kterém bojovala formující se armáda republiky s ozbrojenými formacemi chorvatských Srbů vyzbrojených JNA. Druhá válka, na které se Chorvatsko přímo podílelo, probíhala v sousední BaH. Ovládnutím území obývaných Chorvaty v sousední BaH by se naplnil Tudjmanův plán na vytvoření Velkého Chorvatska. Oba konflikty byly ukončeny podpisem Daytonské mírové smlouvy v roce 1995, přičemž plná kontrola nad územím obývaným Srby byla získána až v roce 1998.

Chorvatskému vedení se podařilo stát etnicky vyčistit a z původní 12% menšiny zůstalo po válce pouhých 4,54 % Srbů⁵. Tudjmanův režim bránil návratu srbských uprchlíků, takže většina z nich zůstala v okolních státech. Až v roce 1997 slíbil Turkman, pod silným zahraničním tlakem, možnost návratu pro všechny vyhnané Srby. Návrat Srbů do Chorvatska však probíhal a dosud probíhá velmi pozvolna.⁶

S návratem srbské menšiny a konsolidací politického systému je úzce spjato i postavení a reálné vystupování církví. Srbská pravoslavná církev se začala po válce aktivně podílet na mírovém procesu. Srbský patriarcha Pavle při své první poválečné návštěvě Chorvatska v roce 1999 hovořil o odpouštění a apeloval na místní Srby, aby byli loajální k chorvatskému státu. Katolická církev zahájila usmiřovací proces ve všech následnických státech bývalé Jugoslávie a snažila se obrodit dialog mezi církvemi, který započal v roce 1965 a byl přerušen v roce 1990. V roce 1995 vydali chorvatští církevní představitelé u příležitosti konce druhé světové války prohlášení. V této epistoletě bylo řečeno, že nezávislý chorvatský stát založil ideologii rasové a etnické diskriminace a spáchal zločiny, které nemohou být omlouvány a pokládány za akt sebeobrany. Během války trpělo mnoho nevinných lidí a obzvláště těžce byla postižena srbská pravoslavná církev. Katolická církev v Chorvatsku se podílela na obnovení náboženského života pravoslavných Srbů a na návratu srbských duchovních do Krajiny. (Perica 2002: 181) Po volbách v roce 2000 se katolická církev usilovně snažila, aby se HDZ vrátila do vládnoucích pozic⁷ bez ohledu na riziko návratu nacionalistických vášní a ohrožení

demokratického procesu a i v současnosti nelze hovořit o úplném oproštění se od nacionalismu.

Srbská menšina je postupně reintegrována i do politického života. V prvních poválečných volbách v roce 1995 byly Srbům přiřčeny tři mandáty, v roce 2000 jedno poslanecké křeslo a v roce 2003 tři mandáty. Mnoho etnických Srbů se však voleb nemohlo zúčastnit, neboť jim úřady včas nevydaly potřebné dokumenty o státním občanství. (Hloušek in Dančák-Fiala 2000: 259) Ve volbách v roce 2003 získala strana zastupující chorvatské Srby SDSS (Nezávislá demokratická srbská strana, *Samostalna srpska demokratska stranka*) tři mandáty. Hrozba secese krajinských Srbů byla eliminována vyhnáním většiny populace, srbské politické strany nemají separatistické ambice a v současné době tento problém není relevantní. (srv. Hloušek in Fiala et al. 2002:172-190)

Srbové nejsou jediná skupina, která se dožadovala autonomie. Na Istrii byla založena regionální strana Istrijské demokratické shromáždění (*Istarski demokratski sabor*), snažící se o decentralizaci, přičemž někteří radikální stoupeni hovoří i o secesi Istrie a jejím eventuální začlenění do EU. Strana působí nejenom v Chorvatsku, ale i na italské a slovinské části Istrie; navrhuje vyřešit bezpečnost regionu vytvořením regionální bezpečnostní organizace.⁸

Konsolidaci politického systému a integraci do euro-atlantických struktur bránila osobnost Franjo Tudjmana, který se plánů na vytvoření Velkého Chorvatska nevzdal ani po uzavření Daytonské mírové smlouvy. Vývoj v jihovýchodní Evropě byl však čím dál více ovlivňován vnějším tlakem na demokratizaci a po roce 1995 již nenastaly vhodné podmínky k naplnění tohoto cíle. Smrt Franjo Tudjmana znamenala pro Chorvatsko druhý pokus o demokratizaci. Po nástupu vlády Ivici Račana v roce 2000 došlo k nastartování demokratizačního trendu a očekávalo se, že za příznivých podmínek by se mohla v Chorvatsku konsolidovat parlamentní forma demokracie s rozvinutým pluralitním systémem stran, decentralizovanou státní správou a samosprávou.

Návrat HDZ do vládnoucích pozic v roce 2003 pod vedením Ivo Sanadera přispěl k nedůvěře a obezřetnosti mezinárodního společenství ve vztahu k Chorvatsku. Ačkoliv po Tudjmanově smrti došlo ve straně k určitým posunům k umírněné politice, nelze hovořit o úplném oproštění se od nacionalismu, který může být překážkou Chorvatska na cestě do Evropy. (Vlahutin in Batt 2004: 28-29) Neustálý tlak mezinárodního společenství na demokratizaci HDZ přináší pozitivní výsledky. V současnosti je HDZ nejsilnější chorvatskou politickou stranou; ve volbách v roce

2003 získala 43,36 % hlasů (66 mandátů⁹). (Baršić-Schneider 2004) Za státní zájem považuje ochranu svobody, suverenity, teritoriální integrity, práv a svobod občanů, rozvoj pluralitní společnosti, zasazuje se o členství Chorvatska v euroatlantických strukturách za předpokladu zachování národních zájmů a hodlá prosazovat dobré vztahy a spolupráci se svými sousedy.¹⁰ HDZ trvá na zachování suverenity chorvatského národa v BaH a domnívá se, že je nutná změna Daytonské mírové smlouvy. Tvrdí, že BaH nelze nazvat stabilním státem, a prosazuje vyjednání nové dohody.

Další relevantní strany politického spektra z velké většiny opustily svůj nacionalistický postoj, prosazují demokratizaci země a požadují integraci do Evropské unie a NATO. Výjimkou je extrémně pravicová Chorvatská strana práva¹¹, která se nevzdala myšlenky vytvoření Velkého Chorvatska a bojuje za spojení všech území obývaných Chorvaty. Strana je proti vydávání obviněných Mezinárodnímu soudnímu tribunálu v Haagu a za nejdůležitější bod svého programu považuje ochranu chorvatských národních zájmů a chorvatské kultury. Tyto dva aspekty musí být brány v potaz při integraci do mezinárodních organizací.¹²

Chorvatsko má největší deficit v otázce práv národnostních menšin, tedy problému vytvořeného za války v letech 1991-1995. Země zatím není schopna zajistit bezpečný návrat uprchlíků a vnitřně přemístěných osob (jedná se zejména o srbskou menšinu) a navrácení jejich majetku; implementace Ústavního zákona o ochraně národnostních menšin je nedostatečná. Spolupráce s Mezinárodním soudním tribunálem (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia - ICTY*) pro bývalou Jugoslávii se v posledním období výrazně zlepšila a v dubnu 2004 prohlásila vrchní žalobkyně Carla del Ponte, že Chorvatsko již s ICTY plně spolupracuje. I přes toto prohlášení nebyly vztahy s ICTY bez komplikací – generál Ante Gotovina, obviněný z válečných zločinů spáchaných během operace Bouře, byl dlouhodobě logisticky podporován bezpečnostními službami Chorvatska¹³.

I přes výše uvedené problémy je Chorvatsko ze zemí západního Balkánu potenciálně nejperspektivnějším kandidátem na členství v EU. Dne 21.2. 2003 podalo žádost o členství v Unii a optimistické scénáře předpokládají vstup v období 2008-2009, tedy jeden až dva roky po vstupu Bulharska a Rumunska, přičemž o zavedení eura se uvažuje v letech 2010-2012.

Ve snaze o shrnutí výše uvedeného lze konstatovat, že bezpečnostní hrozby Chorvatska na konci 80. let 20. století dominovaly sociálnímu sektoru. Se vznikem samostatného chorvatského státu a následným konfliktem se tyto bezpečnostní hrozby

manifestovaly v politickém a vojenském sektoru a sektor sociální pozbyl na důležitosti. Ukončení války a postupná konsolidace poměrů opět způsobily změnu relevance obou sektorů. Početní redukce velké srbské komunity i změny v okolních státech způsobily, že srbská menšina přestala disponovat relevantní politickou reprezentací, v jejímž politickém programu by figurovala secese území obývaných Srby a připojení k Srbsku. Hrozba iredenty pominula a Chorvatsko by se mělo jako plně konsolidovaný stát začlenit do euro-atlantických struktur. Ohrožení identity Chorvatů ztratilo na významu se založením samostatného chorvatského státu, tedy eliminací hrozby srbské hegemonie. Ohrožení srbské identity nepominulo a jeho výrazem je apel na dodržování práv národnostních menšin v Chorvatsku. Lze tedy konstatovat, že hrozby politického sektoru byly změněny na latentní formu v sektoru sociálním, jehož výrazem jsou prvky demokratické společnosti a důraz na dodržování základních lidských práv.

4.2 Politický systém Bosny a Hercegoviny – ohrožení identity Srbů, Chorvatů a Bosňáků¹⁴

Bosňáci netvoří státotvornou většinu a vzhledem k okolnostem nemohla být jejich identita ukotvena v národním jazyce. V Jugoslávii byli Muslimové uznáni jako národní entita. V části jugoslávské společnosti bylo islámské náboženství vnímáno jako bezpečnostní hrozba srbské a chorvatské identity v BaH. Řešení mírového soužití těchto tří národů představuje oproštění se od srbské, chorvatské a muslimské identity a vytvoření bosensko-hercegovské identity. (Wæver, Buzan, Kelstrup 1993: 106)

Chorvaté v BaH se identifikovali s chorvatským státem a s katolickou církví, Srbové s vlastním Srbskem a srbskou pravoslavnou církví a Bosňáci (muslimové) usilovali o Bosnu a Hercegovinu v republikových hranicích bývalé SFRJ pod svou dominancí. Všechny tři národy se vzájemně obviňovaly ze snah o etnické čistky, genocidu a oživovaly vzpomínky na události z druhé světové války, ty měly sloužit jako důkaz útlaku a pronásledování jejich národa. Srbský a chorvatský prezident plánovali rozdělení BaH ještě před vypuknutím války v Chorvatsku. Při tajných jednáních, vedených na nejvyšší úrovni 25. 3. 1991 v Karadjordjevu v Srbsku a 15. 4. 1991 v Tikvešu v Chorvatsku, se vycházelo z premisi, že BaH je třeba adekvátně rozdělit. Výsledky tajných jednání byly přirovnávány k Dohodě *Cvetković – Maček* z roku 1939.¹⁵ Srbská pravoslavná církev se ve svých novinách *Pravoslavljje* vyslovila pro rozdělení SFRJ již 1. 10. 1987, kdy patriarcha Svetozar Dušanić navrhl rozdělení

Jugoslávie na byzantsko-pravoslavnou sféru vlivu a západní – římskokatolickou – sféru vlivu, protože tyto dva světy se liší v náboženství, kultuře, historickém vývoji, etice, psychologii a v mentalitě. Článek zesměšňoval snahy Chorvatů a Slovinců o připojení k Evropskému společenství a vyzýval Srby k vytvoření Společenství pravoslavných zemí. (Perica 2002: 158) Bosenskosrbský generál Mladić považoval za největší hrozbu bosenským Srbům nadprůměrnou natalitu bosenských Muslimů: „Muslimské ženy jsou stroje na reprodukci; každá žena má 10-12 dětí, a tak je logické, že Muslimové usilují o zvětšení svého území pro své děti.“ Vysokou natalitu Bosňáků považovali za bezpečnostní hrozbu i Radovan Karadžić či Franjo Tuđman. (Slack-Doyon 2001: 145) Rétorika politických reprezentantů, doložená demografickými daty vykazujícími výrazný nárůst bosňácké populace, doprovázený proporcionálním poklesem srbského a chorvatského etnika¹⁶, podporovala zvýšenou prezentaci ostatních národů jako utiskovatelů vlastní společnosti. Obraz druhého jako bezpečnostní hrozby vyvrcholil ve válce ukončené až v roce 1995.

Válečný konflikt v BaH kromě toho, že přinesl obrovský počet mrtvých a zraněných a zruinované ekonomické prostředí, přinutil kolem 2 200 000 osob (více než 50 % obyvatel BaH), aby opustily své domovy. Z toho přibližně 1 200 000 uprchlo do více než 100 zemí světa a zbytek našel útočiště v rámci BaH.¹⁷ Vnitřní uprchlíci v rámci BaH¹⁸ se usazovali výhradně v oblastech, kde jejich etnikum tvořilo většinu, a často, třebaže ne vždy, se usazovali v domech a bytech, které předtím opustily rodiny jiného etnika. Podobný případ nastal i v Chorvatsku. V domech, z nichž byli v průběhu války vyhnáni Srbové, se ubytovali chorvatští uprchlíci. V Srbsku se tento trend uplatňoval v mnohem menší míře než v BaH a v Chorvatsku. Jednalo se zejména o vesnice u hranic s Chorvatskem, odkud uprchli etničtí Chorvaté. Tento trend zabydlování opuštěných domů se ukázal jako problematický i v období po Daytonu, kdy se začala řešit otázka návratu uprchlíků. Od roku 2000 se zvýšil též počet „menšinových návratů – tedy případů osob, které se začaly vracet do oblasti původního bydliště, jež se nachází v oblastech, kde jejich etnikum tvoří menšinu.¹⁹ Velká zásluha na tomto pozitivním vývoji se připisuje přijetí Zákona o vlastnictví, který občanům BaH zajišťuje právo na původní nemovitý majetek.²⁰ Ke 31. květnu 2005 se navrátilo 1 008 343 osob, z toho 566 912 vnitřně přemístěných osob a 441 431 uprchlíků z ostatních států.²¹ Na území BaH se dále pohybuje 11 194 uprchlíků, zejména z Chorvatska a Srbska, 326 žadatelů o azyl²² a 185 535 vnitřně přemístěných osob²³.

Návrat uprchlíků zdaleka neprobíhal bezproblémově. Jak bylo zmíněno, osoby, které se nastěhovaly do opuštěných domů a bytů jiných uprchlíků, později často odmítaly tato obydlí vrátit původním majitelům. Vzniklé problémy neřešily ani místní orgány, často se naopak snažily osobám jiného etnika v návratu zabránit. Situace se začala pozitivně vyvíjet až v posledních letech. Další problémy představují násilné incidenty, které vyvolávají radikální nacionalistické skupiny nesouhlasící s návratem původních obyvatel do svých domovů.²⁴ Mezinárodní společenství zahájilo několik projektů zaměřených na budování multietnické společnosti, jejich cílem je odstranit předsudky ve společnosti a vést k usmíření. Projekty se většinou orientují na společné aktivity, přičemž cílovou skupinou mohou být děti již od útlého věku (např. multietnické tábory na chorvatském pobřeží). (Dimitrijević 2000)

Budování multikulturní společnosti bylo zpomaleno i novou afirmací role církví v poválečné společnosti. Za přispění arabských zemí byly vybudovány desítky mešit a náboženských center. Saudská Arábie údajně financovala stavbu nebo rekonstrukci 72 mešit a také Kuvajt poskytl velké prostředky na výstavbu religiózních objektů, Indonésie zaplatila rekonstrukci největší mešity v Bosně a Malajsie zaplatila rekonstrukci 40 mešit. Nové mešity byly projektovány jako islámská centra se školami, kulturními a společenskými středisky. V Sarajevu, Zenici, Tuzle a dalších městech s převážně muslimskou populací bylo otevřeno několik škol určených ke vzdělávání nové muslimské elity. (Perica 2002: 170) Po smrti Izetbegoviće ztratila islámská revoluce na významu; vlivný bosňácký vůdce Haris Silajdžić založil proevropskou umírněnou Stranu pro Bosnu a Hercegovinu, která se snažila vymezit jako strana všech Bosňanů usilující o demokratickou a sekulární BaH a její vstup do evropských struktur. Strana sice ve volbách v roce 2000 nezvítězila, ukázala však možnost volby založené na celobosenském principu. I přes tuto skutečnost nelze říci, že by byl islámský radikalismus vymýcen z bosenské společnosti. Návrat k předválečnému fanatismu všech zúčastněných stran není vyloučen a představuje i do budoucna určitý krizový potenciál.

Římskokatolická a srbská pravoslavná církev navázaly po podepsání Daytonské mírové dohody spolupráci, která je podporována zejména západními ekumenickými organizacemi. Pravoslavná církev upustila od podpory Miloševićova režimu a začala jeho praktiky odsuzovat. Patriarcha Pavle se osobně zasazoval o zlepšení vztahů s islámskou komunitou. V červnu 1999 pozval a srdečně uvítal muslimskou delegaci v klášteře Mileševo, což je jedna z největších srbských svatyní v Bosně. Patriarcha

reprezentující srbskou pravoslavnou církev naznačil určitou změnu ve vztazích k ostatním církvím na Balkáně. Katolická církev se též podílí na usmiřovacím procesu, a to zejména prostřednictvím Americké katolické organizace a Společenství Svatého Egidio ve Vatikánu. Papež Jan Pavel II. při své návštěvě v Sarajevu v roce 1997 apeloval na chorvatské věřící: „Odpusť a modli se za odpuštění“. (Perica 2002: 183) I přes výše uvedené nelze hovořit o úplné změně v přístupu církví a odsouzení spoluúčasti na podněcování nacionalismu před a během války. Římskokatolická a pravoslavná církev i muslimská ulema v BaH zastávají nepřátelské postoje a zůstávají napojeny na nacionalistické politické strany; vstřícné kroky se podobají Potěmkinovým vesnicím a lze je spíše přičítat tlaku mezinárodního společenství. Srbská pravoslavná církev v BaH doufá v secesi srbských zemí a spojení se Srbskem, mnoho katolických duchovních (např. hercegovští františkáni) usiluje o secesi chorvatského teritoria a jeho spojení s Chorvatskem. Fundamentalistická frakce islámské komunity doufá ve vytvoření islámského státu i na úkor územních ztrát. Jediným bodem, na kterém se vedení církví dokáže shodnout, je odmítnutí předmětu ekumenicky orientované náboženské kultury a etiky ve školách; nejvyšší duchovní trvají na vyučování náboženství dle etnické a religiozní struktury obyvatelstva. (Perica 2002: 236)

Identita národa je v Bosně a Hercegovině úzce provázána s náboženstvím a církve se vedle zástupců národů zapojily do sekuritizace ohrožení identity již na samém počátku konfliktu. Ohrožení identity všech národů předznamenalo politizaci a následnou sekuritizaci, během níž bylo ospravedlňováno použití nestandardních prostředků ve snaze o záchranu identity jednotlivých národů. Vznik samostatné Bosny a Hercegoviny byl doprovázen jejím rozpadem a počátkem ozbrojeného konfliktu. Hrozby societálního sektoru se plynule změnila na hrozby vojenského charakteru; interregnum politického sektoru bylo v případě Bosny a Hercegoviny vynecháno. S ukončením válečného konfliktu a podepsáním Daytonské mírové dohody získaly na relevanci hrozby politického charakteru. Příznačným pro poválečné období v BaH je splynutí politického a societálního sektoru. Lze se domnívat, že pokud by všechny národy v BaH začaly usilovat o multietnickou BaH, ztratí hrozby societálního sektoru na významu.

Hrozby politického sektoru jsou úzce propojeny s poválečným uspořádáním státu, které je založeno na Smlouvě o míru v Bosně a Hercegovině (*Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini*), známé pod názvem Daytonská mírová dohoda. Ta byla uzavřena dne 21. 11. 1995 na vojenské základně Dayton ve Spojených státech amerických a

následně dne 14. 12. 1995 slavnostně podepsána v Paříži. Samotná smlouva vznikla jako široký kompromis všech zúčastněných stran a dodnes je nejdůležitějším dokumentem BaH. Stanovila, že Bosna a Hercegovina zůstane zachována jako jednotný stát (BaH) rozdělený na dvě entity: Bosňácko-chorvatskou federaci (Federace BaH, 51 % území) a Republiku srbskou (RS, 49 % území). Komplikovanost smlouvy se promítla do konečné podoby nejdůležitější přílohy č. 4, jež nese název Ústava Bosny a Hercegoviny.

Ústava BaH patří bezesporu mezi nejkomplicovanější současné evropské ústavní dokumenty. Bosna a Hercegovina je touto ústavou definována jako stát skládající se ze dvou entit: Federace Bosny a Hercegoviny a Republiky srbské (RS) (dále jen entity) se Sarajevem jako hlavním městem. (Ústava BaH, čl. I., odst. 3) Pravomoci společných orgánů jsou značně omezené ve prospěch entit a jsou zaměřené především na zahraniční a obrannou politiku.²⁵ Nejsložitější částí ústavy zůstává složení a činnost výkonné a zákonodárné moci. V čele státu stojí tříčlenné předsednictví, složené z jednoho Bosňáka, Chorvata a Srba, které je voleno na čtyři roky. Všichni tři zástupci se v čele předsednictví střídají, přičemž zbylí dva vykonávají funkce místopředsedů. Parlament BaH se skládá ze dvou komor – Sněmovny národů a Sněmovny reprezentantů. Sněmovna národů má funkci horní komory a čítá na 15 delegátů (po pěti delegátech z každého etnika – pět Bosňáků, pět Chorvatů a pět Srbů), přičemž chorvatské a bosňácké delegáty jmenuje Federace BaH a srbské RS. Aby právní akt mohl být přijat, je nezbytný souhlas nejméně devíti členů Sněmovny národů, po třech z každého etnika. Ve Sněmovně reprezentantů, která plní funkci dolní sněmovny, je zastoupeno 42 poslanců. Dvě třetiny z nich jsou voleny na území Federace BaH a jedna třetina na území RS, a to podle volebních zákonů jednotlivých entit.

Schvalovací procedura, která je popsána v čl. 4 Ústavy BaH, je velice komplikovaným procesem, který umožňuje jednotlivým etnikům zablokování legislativního procesu v případě ohrožení zájmů bosňáckého, chorvatského nebo srbského národa. Kterékoliv etnikum může kdykoliv zablokovat činnost společných orgánů, čehož bylo zejména v letech 1996-1997 hojně využíváno. Tento stav změnila Rada pro implantaci míru (PIC), když Vysokému představiteli v BaH (*Office of the High Representative, OHR*), garantovi úspěchu mírové dohody, radikálně zvýšila pravomoci (tzv. *Bonn Powers*). Vysoký představitel může odvolat kteréhokoliv politika BaH, o němž se domnívá, že blokuje nebo sabotuje mírový proces²⁶, dále může schválit nezbytné zákony a uvést je v činnost, pokud to nejsou schopné učinit

legislativní orgány. OHR může zakázat i činnost kterékoliv politické straně v BaH. Již čl. 5 přílohy č. X. Daytonské mírové smlouvy stanovil, že OHR je nejvyšší autoritou v rozhodovacím procesu.²⁷ Namísto plánované decentralizace došlo k větší centralizaci moci ze strany mezinárodního společenství. „Moc mezinárodního společenství se rozrostla do takové míry, že ovlivňuje život na všech úrovních – státní, regionální i místní.“ (Hanson in Booth 2001: 97) Konečné slovo Vysokého představitele při přijímání nové legislativy ovlivňuje chování politiků v BaH a umožňuje jim využívat nacionalistické a populistické argumenty. Mezinárodní společenství řídí veškeré procesy na území BaH, čímž je blokována místní iniciativa, a tak hrozí, že si místní obyvatelstvo zvykne na závislost a pasivitu²⁸.

V Ústavě BaH je stanoveno, že pokud ústavy jednotlivých entit obsahují články, které jsou v rozporu s Ústavou BaH, musí být odstraněny do 3 měsíců po vstupu platnosti Ústavy BaH. Tato část nebyla do roku 1998 uplatněna. Tehdy Alija Izetbegović přednesl Ústavnímu soudu stížnost o porušování Ústavy BaH ústavami jednotlivých entit, a to zejména v otázkách exkluze národností konstituujících danou entitu, v otázkách suverenity a sebeurčení. Klasickým příkladem je Ústava Republiky srbské, která hlásá sjednocení všech teritorií obývaných srbským etnikem do jednoho státu. Ústavní soud rozhodl, že jasným cílem vedení RS bylo odtržení od BaH a připojení k Srbsku. Stejně tak rozhodl, že etnika nesmí využívat následků etnických čistek, a stanovil, že teritoriální denominace nemůže sloužit jako legitimizace etnické dominance, národní homogenizace a práva na podporování etnických čistek. Rozhodnutí Ústavního soudu sloužilo jako základ pro další rozhovory pod dohledem Vysokého představitele OSN, které začaly na konci roku 2001 mezi osmi největšími politickými stranami. Šest z nich podepsalo dne 27. 3. 2002 Sarajevskou dohodu, která modifikuje politické uspořádání BaH stanovené Daytonskou mírovou smlouvou.

Sarajevská dohoda změnila volební systém a stanovila, že všechny tři entity musí být paritně zastoupeny nejen v exekutivních orgánech na federální úrovni, ale i na úrovni entit.²⁹ Všechny ústavní národy mají garantovány minimálně čtyři posty v jednotlivých národních shromážděních. Část čtyři Sarajevské dohody stanovila, že národní reprezentace ve veřejných institucích musí představovat podíly populace dle sčítání obyvatel SFRJ v roce 1991. Článek čtyři Sarajevské dohody je již od počátku ignorován všemi politickými stranami. Reprezentanti Republiky srbské dokonce Sarajevskou dohodu pozměnili a dodatky k ústavě byly předloženy k ratifikaci v pozměněné podobě, což v důsledku znamenalo eliminaci článku 4.

Politické scéně v BaH dominují subjekty, kterým lze přičítat částečnou vinu na rozpoutání konfliktu. Nejdůležitější bosňáckou stranou je Strana demokratické akce (*Stranka demokratske akcije, SDA*),³⁰ u jejíhož založení stál Alija Izetbegović. SDA v minulosti úzce spolupracovala s islámskými státy, s Iránem, Pákistánem nebo Tureckem. Tyto vztahy se vytvořily během válečných událostí, kdy všechny válčící strany hledaly spojence, přičemž SDA jako reprezentant muslimského obyvatelstva byla odkázaná především na islámské státy. V roce 2001 byl zvolen předsedou strany Sulejman Tihić, který v inaugurační řeči nastolil nový kurs strany a prohlásil, že „strana je též otevřena pro ty, co pijí pivo.“³¹ Tento výrok manifestuje demokratizační trend ve straně a její pozvolnou přeměnu z bosňácké strany na bosenskou. SDA, ačkoliv usiluje o afirmaci bosenské identity, stále zůstává stranou zastupující bosňácké etnikum. Svoji pobočku má také v Sandžaku, regionu sousedního Srbska, kde představuje jednu ze dvou nejvlivnějších bosňáckých politických stran. Samotná strana byla v BaH konfrontována na vánoce 2002 s tragickou událostí, kdy mladý islamista vtrhl do domu chorvatského navrátilce a zabil tři lidi. Vedení SDA tuto událost odsoudilo a přiznalo existenci islámského radikalismu mezi Bosňáky. Rétorika strany se velmi často liší od reálných kroků.³²

V současnosti usiluje SDA o integraci BaH do euroatlantických struktur, v první řadě do EU a NATO, respektive do programu Partnerství pro mír, který je chápán jako předstupeň vstupu země do Severoatlantické aliance. SDA ve svém programu zdůrazňuje jako jeden z prioritních cílů zlepšení vztahů BaH se Spojenými státy americkými. Na regionální úrovni SDA vychází z nedávných zkušeností, usiluje o zajištění vzájemného respektování státní suverenity a územní integrity a snaží se udržet kontakty a rozvíjet vztahy s Bosňáky v okolních zemích.³³

Nejvlivnější chorvatskou stranou je Chorvatské demokratické společenství (*Hrvatska demokratska zajednica, HDZ*).³⁴ Tato odnož chorvatské HDZ za války vytvořila stát Herzeg-Bosna. Politický program HDZ nabízí pro Bosnu a Hercegovinu dvě varianty řešení: kantonizaci BaH nebo ustavení třetí entity z chorvatského etnika. HDZ není spokojena s ústavními dodatky, které údajně zhoršily postavení Chorvatů a vedly k bosňáckému vedení ve Federaci. Hlavním cílem HDZ BaH (i přes občasné odmítnutí Tudjmanovy politiky) i nadále zůstává připojení chorvatských kantonů k Chorvatsku. V dubnu 2003 proběhl 8. sjezd strany, na který byli pozváni i zástupci z chorvatské HDZ, a kde několikrát zaznělo přání spojit území obývané Chorvaty.³⁵

Nejsilnější srbskou stranou je Srbská demokratická strana (*Srpska demokratska stranka, SDS*).³⁶ U zrodu SDS stál Radovan Karadžić, kterého strana stále nedokázala zavrhnout. Zpráva ICG uvádí, že SDS i nadále Karadžiće na útěku logisticky podporuje. Pokud by ho SDS dobrovolně vydala, znamenalo by to její politickou sebevraždu. (ICG Balkan Report č. 146, 2003:22) Někteří její příznivci se však domnívají, že by straně více prospělo, kdyby se Karadžić veřejně obhajoval v Haagu. SDS je nejméně reformovanou stranou a spolu se Srbskou radikální stranou (SRS) největší překážkou demokratického rozvoje v BaH. SDS se k ústavním dodatkům plynoucím ze Sarajevské dohody stavěla velmi laxně a před jejich přijetím v parlamentě RS pozměnila nejdůležitější články, které měly vést k multikulturní BaH. Strana již akceptuje návrat uprchlíků a vnitřně přemístěných osob, přesto jejich návrat nepodporuje a neusnadňuje. Strana se postupně vzdává úsilí o spojení se Srbskem a akceptuje status quo v BaH.³⁷ Přesto však nelze opominout určitý konfliktní potenciál v SDS, který je citlivý na dění v Kosovu. Případná nezávislost jihosrbské provincie Kosova by patrně znamenala okamžitý požadavek na vystoupení Republiky srbské z BaH.

Druhou nejsilnější srbskou stranou na celostátní úrovni je Strana demokratického pokroku (*Partija demokratskog progresa Republike Srbske, PDP RS*), která byla založena až v roce 1999. Strana podporuje udržování nadstandardních vztahů se Srbskem a omezení pravomocí OHR. Požaduje, aby OHR ponechal větší prostor domácím politikům při rozhodování o důležitých otázkách. Program PDP RS uvádí, že „srbský národ v BaH má legitimní právo a zájem na rozhodování o svém vlastním osudu, což je v souladu s vývojem v Evropě, kde má každý národ právo na samostatný rozvoj. Hlavním cílem PDP RS je uchování státnosti a suverenity Republiky srbské, plnění Daytonské mírové dohody, boj za rovnoprávné postavení srbského národa na mezinárodní politické scéně, boj za rovnoprávnost občanů v RS a v BaH, bez ohledu na víru, národní či politickou příslušnost, boj za právní stát a platnost zákonů, tržní hospodářství a prosperující ekonomický rozvoj.“³⁸ Strana oponuje jednotnému velení a organizaci celobosenské armády.

Kromě výše uvedených stran orientujících se převážně na své etnikum, existují na celobosenské úrovni dvě politické strany usilující o sjednocení BaH na občanských základech. Strana pro Bosnu a Hercegovinu (*Stranka za Bosnu i Hercegovinu, SBiH*)³⁹ usiluje o vytvoření občanské společnosti, vytvoření etnické tolerance a odstranění etnického rozdělení mezi jednotlivými bosenskými národy.⁴⁰ Kromě národnostního

usmíření má ve svém politickém programu společenské zrovnoprávnění mužů a žen. SBiH je centristickou stranou a je viděna jako klon SDA v Republice srbské. Propaguje posílení federálních institucí a požaduje od OHR, aby rozhodoval, kdykoliv místní síly nejsou schopny kompromisu. Druhou *multietnickou stranou* je Sociálně-demokratická strana (*Socijaldemokratska partija, SDP*)⁴¹, která jako jedna z mála působí v obou entitách BaH a naplňuje představy mezinárodního společenství o konstruktivní opozici. Strana byla vytvořena jako multietnická; velkou část jejích členů tvoří bývalí komunisté z BaH. Ve svém programu přímo odkazuje na dědictví národně-osvobozenického boje a na politiku a osobnost Josipa Broze Tita. Podporuje BaH založenou na občanském základě, multikulturalismus, ochranu lidských práv a denunciuje etnické strany. Zároveň se zasazuje o decentralizaci území, respektive o jeho regionalizaci.

Všechny poválečné volby kromě voleb z roku 2000 znamenaly vítězství stran založených na etnické příslušnosti. Politické strany, které stály u zrodu války v BaH, se legitimní cestou udržely na politické scéně. Již v prvních volbách se ukázal rozdílný přístup USA zastupovaných Richardem Holbrookem a Evropy reprezentované Wolfgangem Petritschem. Američtí diplomaté, zejm. zvláštní vyslanec James O'Brien a velvyslanec Thomas Miller, požadovali zákaz SDS či alespoň její neúčast ve volbách. Vysoký představitel pro civilní záležitosti Petritsch naopak zastával smírné řešení a důvěřoval slibům vůdců nacionalistických stran, kteří se zavázali ke spolupráci s mezinárodním společenstvím, ke splnění svých závazků při návratu uprchlíků, k boji proti korupci, k ekonomickým reformám a k naplnění majetkových práv.

Listopadové volby v roce 2000 jako první a jediné od Daytonu vedly k ustavení nenárodních multietnických vlád jak na státní, tak na *federální* úrovni. „Určité oslabení nacionalistických formací – týkající se zejména SDS a HDZ – nevede k moderaci jejich rétoriky a požadavků, ale spíše naopak. HDZ nejprve zpochybnilo volební zákon v otázce společných voleb Chorvatů a Bosňáků v rámci Federace BaH a posléze začalo požadovat reorganizaci BaH ve federaci tří subjektů – a tím tedy rozdělení současné muslimsko-chorvatské Federace BaH.“ (Hloušek 2001) Chorvatské demokratické společenství odmítlo uznat autoritu mezinárodního společenství, jeho zákony a nařízení a stále si udržuje ilegální struktury válečné republiky Herceg-Bosna. Separatistická SDS získala v Republice srbské post prezidenta i viceprezidenta, kvůli poklesu hlasů však nebyla schopna vytvořit vládu. Všeobecně se doufalo, že demokratické změny v Záhřebu a Bělehradu budou mít vliv na proces transformace v BaH a že otupí nacionalismus jednotlivých stran. Tato představa se ukázala jako mylná. Pod

mezinárodním tlakem byla vytvořena nenacionalistická koalice *Aliance pro změnu*, jež se skládala z deseti naprosto nesourodých politických subjektů, které spojoval pouze tlak mezinárodního společenství k zavedení multikulturní společnosti v BaH. Alianci pro změnu dominovaly dvě strany – SDP a SBiH⁴², které nebyly ochotny přistoupit ke kompromisu a na jaře 2002 již bylo jasné, že koalice není životaschopná a že jednotlivá uskupení půjdou do následujících voleb samostatně.

Po parlamentních volbách v roce 2002 se struktura bosensko-hercegovského parlamentu výrazně neliší od roku 1992, kdy se konaly první pluralitní volby – opět zvítězily nacionalistické strany. Ačkoliv podle předvolebních průzkumů veřejného mínění označovala bosenská společnost jako nejzávažnější socioekonomické otázky (nezaměstnanost, korupci, chudobu), hlasovala podle etnického klíče. (Transparency International BaH 2002: 21) Výsledky hlasování se dají přičítat i neúspěšným ekonomickým reformám předchozí vlády, nacionalistické kampani či zakořeněnému přesvědčení, že jistoty lze hledat pouze v rámci vlastního národa.⁴³ Dokonce i v případě orientace na občansko-demokratické strany se obyvatelé BaH rozhodovali v rámci vlastních entit. (ICG Balkan Report č. 146, 2003:8)

Z výše uvedeného je patrné, že deset let po ukončení válečného konfliktu zůstává hlavním vodítkem pro voliče národnost. Národnostní cleavage dominuje politické scéně; strany založené na občanském základě vznikají velmi pomalu a jejich zisk ve volbách je v porovnání s ostatními stranami velmi nízký. Tyto strany se orientují zejména na voliče ve velkých městech a jsou spíše úspěšné v celobosenských volbách. Volbám v jednotlivých entitách dominují strany založené na etnické příslušnosti. Tyto strany mají možnost sekuritizovat identitu *svého národa* – bezpečnostní hrozby sociálního sektoru se v BaH překrývají s politickými.

Bosna a Hercegovina čelila v politickém sektoru nejen vnitřním hrozbám, ale i hrozbám vnějším. Tudjman nepřestával doufat v rozdělení BaH ani po podpisu Daytonské mírové dohody, kterou pokládal za přechodné řešení. Hladký uvádí, že Tudjman plánoval připojení Federace BaH k Chorvatsku, přičemž bosňácké etnikum v BaH by dostalo jistou kulturní autonomii. (Hladký 2005: 312-313) Změnou režimu v sousedním Chorvatsku začátkem roku 2000 se změnil také přístup Záhřebu k Bosně a Hercegovině a tato hrozba se snížila na minimum.

Vztahy BaH se Srbskem a Černou Horou zůstávají dodnes velmi specifické, především díky zmíněnému vnitřnímu uspořádání BaH a díky etnické vazbě mezi Srbskem a bosenskými Srby. Spolupráce a přímá vojenská podpora Srbska a RS

probíhala již během války, následně při podpisu Daytonské mírové dohody,⁴⁴ po ukončení války i po pádu Miloševićova režimu, kdy Armáda RS (VRS) a její důstojnický sbor byli částečně financováni Jugoslávskou armádou (VJ).⁴⁵ Tyto praktiky poškozovaly bilaterální vztahy mezi centrální vládou v Sarajevu a Bělehradem. Bělehrad jako mentor bosenských Srbů vládu v Sarajevu a její rozhodnutí ignoroval. Neuznával její legitimitu a považoval ji pouze za jednu ze stran v konfliktu zastupující jedno z etnik – bosenské Muslimy. Jelikož obě strany byly po celou dobu války v konfliktu a spolupráce – kromě mírových jednání sjednaných mezinárodním společenstvím neexistovala, bylo těžké po ukončení války navázat styky. (Prtina 2004: 25)

Vztahy SRJ a BaH se měnily k lepšímu zejména pod vlivem působení mezinárodního společenství, vyvíjejícího tlak na všechny aktéry zainteresované v bosenském konfliktu. Do pádu Miloševićova režimu neexistovaly bilaterální vztahy mezi oběma státy. Hlavní příčinou bylo obvinění SRJ z aktu agrese, to vnesla sarajevská vláda v roce 1993.⁴⁶ SRJ podmiňovala navázání diplomatických vztahů zrušením obvinění. Po změně režimu v SRJ se vztahy mezi BaH a Bělehradem začaly mírně zlepšovat a záhy po svržení Slobodana Miloševiće navázaly oba státy 15. 12. 2000 standartní diplomatické vztahy. Současná vláda v Srbsku neusiluje o připojení Republiky srbské ke svému území a hrozba odtržení RS má spíše endogenní charakter. Je však nutno mít na paměti, že preference nacionalistické SRS, v jejímž politickém programu figuruje spojení všech srbských území do jednoho státu, v Srbsku stoupají. Srbský národ, označovaný za hlavního viníka všech konfliktů v 90. letech 20. století, nesouhlasí s diktátem mezinárodního společenství. Renacionalizaci srbské společnosti nahrává i předpojatost *nestranného* mezinárodního společenství (zejména v souvislosti s žalobami ICTY), jež je součástí politických her. V případě, že se mezinárodní společenství rozhodne přiklonit v nadcházejících rozhovorech o budoucím statusu Kosova na albánskou stranu, lze očekávat radikalizaci srbské politické scény a hrozbu secese Republiky srbské od BaH.

Vytvořením precedentu samostatného Kosova by bylo obtížné zabránit bosenským Srbům učinit tentýž krok. Absolutní většina bosenských Srbů za svoje hlavní město považuje Bělehrad, Banja Luku či Pale⁴⁷, nikoliv Sarajevo. Fakt, že existují administrativní hranice mezi RS a Federací BaH, by usnadnil separaci, zvláště pokud vezmeme v úvahu, že národnostní složení jak v RS, tak v jednotlivých kantonech Federace BaH je téměř homogenní.

Větší problém by nastal ve Federaci BaH, která je obydlena především Bosňáky a hercegovskými Chorvaty. Ačkoliv spolu tvoří jednu entitu Bosny a Hercegoviny, mají zcela odlišný názor na společný stát. Pro společné soužití všech Bosňáků je jednotná BaH nezbytně důležitá, zatímco hercegovští Chorvaté se nijak netají, že by „svoji část“ připojili k Chorvatsku. Problematickým bodem zůstává, jak velká by ona „chorvatská část“ měla být. Jakákoliv změna hranic v BaH by znamenala nejen krach úsilí mezinárodního společenství zachovat celistvou Bosnu a Hercegovinu i budování multinationálního státu, ale mohlo by dojít i k novému konfliktu, kterému by za současných okolností nemohly čelit ani jednotky EUFOR.⁴⁸

V souvislosti s desetiletým výročím Daytonské mírové smlouvy se rozvířila debata o budoucím uspořádání BaH. Jeden z návrhů počítá s posílením pravomocí Vysokého představitele pro BaH, a to za účelem snížení moci nacionalistických stran. Druhý scénář naopak odebírá pravomoci Vysokému představiteli a hovoří o zrušení této instituce. Na jedné straně by tak byla posílena demokracie předáním pravomocí do místních rukou, na druhé straně by znamenala moc v rukou nacionalistických stran. Třetí varianta předpokládá vypracování nové ústavy, znamenající novou etapu demokracie v BaH. Poslední návrh vnímá multietnickou BaH jako utopii a navrhuje její rozdělení do tří samostatných etnicky čistých celků. (RFE/RL Balkan Report roč. 9, č. 21, 15. 7. 2005) Realizace poslední *politicky nekorektní* varianty by ve své podstatě negovala úsilí mezinárodního společenství v posledních deseti letech, což ji řadí ke spíše nereálným scénářům.

I deset let po podepsání Daytonské mírové dohody zůstávají vítěznými politickými stranami ty, jež rozpoutaly války. Voliči volí politickou stranu především na základě národnosti a volební program politických subjektů postrádá relevanci. Představitelé politických stran jsou tedy zástupci tří národů; politický sektor v tomto případě splývá se sociálním. V případě konsolidace systému a sukcesu multietnické BaH se hrozby přesunou pouze do sociálního sektoru. Pokud se však k moci navrátí příznivci radikálních řešení usilující o *velké státy*, stanou se z hrozeb identity hrozby vojenské a obnovení konfliktu je velmi pravděpodobné.

4.3 Srbsko a Černá Hora, ohrožení identity Srbů a Albánců a problematika formování černohorské identity

4.3.1 Kosovská otázka

Ve vztahu k bezpečnosti státu bylo Srbsko primárně ohroženo fragmentací Jugoslávie; srbská identita je vázána na stát, přičemž srbský národ obývá větší území než vlastní Srbsko. V roce 1993 napsal analytik Kodaňského institutu pro výzkum míru Wiberg, že rozdělení Jugoslávie představuje hrozbu srbské identitě a hrozbu pro srbskou komunitu v Chorvatsku a v Černé Hoře; v Kosovu představují největší hrozbu pro Srby Albánci a pro Albánce Srbové. (Wæver, Buzan, Kelstrup 1993: 106) Sekuritizování hrozby národní identity zesílilo ve druhé polovině 80. let v souvislosti s ekonomickou krizí, společenským a politickým vývojem ve východní Evropě a celkovým ohrožením dominantního postavení Komunistické strany Jugoslávie. Po zvolení Slobodana Miloševiče do čela Komunistické strany Srbska se největší deklarovanou hrozbou pro srbský národ stali kosovští Albánci a nejvyšší vedení strany prohlašovalo, že Srbové jsou oběťmi albánské genocidy páchané na srbském etniku.⁴⁹ (Popović et al. 1990)

Normativní ideologie⁵⁰ se v Miloševičově režimu soustředila na abstraktní hodnoty demokratického socialismu, pozvednutí civilizační úrovně a ekonomický rozvoj, zatímco operativní ideologie byla formulována zájmy, emocemi, fikcí, kolektivní pamětí a společným etnickým původem. Operativní ideologie⁵¹ byla propagována oslavou národní historie a její mytologizací, kultem heroismu a sebeobětováním se za srbské zájmy, a tak umožnila soustředit všechny vrstvy společnosti pod jednoduchý a nejširší možný pojem - *národ*. Typ normativní ideologie v srbském prostředí označila Siniša Malešević jako reformovaný demokratický socialismus, zatímco v operativní ideologii nazvala srbský režim etnonacionalistickým socialismem. (Malešević 2002: 217)

Prorežimní tisk, učebnice a historizující publikace se soustředily na denunciaci všech národů, které se v historii srbské státnosti postavily proti Srbům.⁵² Chorvaté (často ve spojení s římskokatolickou církví) byli vyobrazováni jako zrádci jugoslávské ideje, jako nacionalisté (ultrašovinisté) či jako krvelační nepřátelé toužící po genocidě srbského národa⁵³. Srbská televize rozebírala Tudjmanovu snahu o etnické čistky vůči Srbům a připodobňovala Tudjmana k ustašovskému vůdci Ante Paveliči. Pozornost byla zaměřena na utrpení Srbů v éře tzv. Nezávislého státu Chorvatsko během 2. světové

války, jehož symbolem se stal koncentrační tábor Jasenovac. V poválečném vývoji byl kladen důraz na tzv. *chorvatské jaro* a antisrbský chorvatský nacionalismus z počátku 70. let 20. století.

Negativnímu pojetí se nevyhnuli Albánci, kteří byli pejorativně nazýváni Šiptari⁵⁴. Po celá osmdesátá a devadesátá léta 20. století zaznívají z úst srbských politiků i ze srbských médií obavy z kosovsko-albánského etnika: „Tiché etnické čistky spáchané Albánci na srbském obyvatelstvu v posledních dvaceti letech mají za následek, že Albánci tvrdí, že 90 % obyvatel Kosova tvoří Albánci. Tento počet je ovšem také diskutabilní, vzhledem k tomu, že sčítání lidu bylo albánským etnikem vždy bojkotováno.“ (Avramović 1999) Denní tisk a publikace se zabývaly i islámem v Kosovu: „Islámský aspekt albánského separatismu je ignorován. Co spojuje nacionalistické Albánce a Muslimy v BaH a v Sandžaku? Odpověď zní – boj za islámský stát, který se vytvoří oddělením od Jugoslávie! Cílem je vytvoření Islamistánu, impéria Alláhových následovníků. Ideologií je islámský fundamentalismus.“ (srv. Lučić 2000: 79; Perica 2002: 147, Slpašak et al 1997) Albánci byli vnímáni jako největší hrozba pro srbský národ a jakékoliv incidenty či vraždy byly připisovány albánské iredentě: (Lopušina 200a1:161) V srbských médiích byli obviňováni ze snahy o etnické vyčištění Kosova a Metohije za účelem vytvoření *Kosovské republiky*, která by se v konečné fázi spojila s Albánií.

Milošević získal v srbské společnosti popularitu iniciací byrokratické revoluce a organizováním masových demonstrací, na kterých často využíval srbskou mytologii.⁵⁵ Zřejmě nejznámější je jeho výrok z roku 1987 ke shromážděným srbským demonstrantům v Kosovu „*Nikdo vás nesmí bit*“. Tato věta mu dodala auru ochránce práv kosovských Srbů⁵⁶. Milošević strávil téměř třináct hodin diskusí s demonstrujícími Srby a přijal jejich názor na kosovskou otázku. Za pomoci titovské rétoriky se pasoval v očích demonstrantů na nového Tita. „Přejal nejdůležitější prvky Titovy technologie vládnutí: využíval přímého kontaktu s masami, aby odstranil své protivníky, přejímal požadavky mas, aby odstranil zdroj jejich nespokojenosti a využíval znovu vybudované jednoty „strany a lidu“ k tomu, aby omezil vliv opozice.“ (Štěpánek 2005: 214) Dne 28. 6. 1989 na Vidovdan (den sv. Víta), nejvýznamnější symbol srbské národní mytologie, podpořil na Kosově poli demonstraci svolanou u příležitosti šestistého výročí bitvy s Turky, které se zúčastnilo více než půl milionu Srbů.⁵⁷

V roce 1988 byl Milošević zvolen prezidentem Srbska a o dva roky později se zasadil o vyhlášení nové ústavy, která omezovala pravomoce parlamentu a zvyšovala moc prezidenta. Vítězství Socialistické strany Srbska ve volbách v roce 1990 bylo umožněno kombinací několika faktorů. V této době neexistovala věrohodná opozice, která by nabídla alternativu politického, ekonomického a sociálního programu transformace. Předvolební kampaň Miloševiče se soustředila na hesla *mír, prosperita, privatizace* a principiální slogan kampaně zněl *Bez nás není jistoty*.

V druhé polovině osmdesátých let se rozpoutala i intelektuální diskuse o postavení a významu srbského národa v historii. V jejím rámci se objevily obrazy tradičních nepřátel srbského státu. Záporně bylo v historických knihách a učebnicích prezentováno zejména Německo jako viník druhé světové války či Rakousko-Uhersko jako viník té první. Bosenští Muslimové byli znázorňováni jako *mohamedáni*, kteří se pokouší nastolit *jamahiri*u Bosna a Hercegovina. Média informovala o masové migraci srbského etnika z území v Chorvatsku a BaH tradičně obývaného Srby. Srbové byli vyobrazeni jako oběti, které nevině trpěly v celé historii své státnosti a zaplatily za svobodu enormními lidskými ztrátami. Naproti tomu nepřátelé Srbska byli odlidštěni a démonizováni.

Významnou roli v této době sehrála i národní mytologie a její symbolika. Jedním z nejdůležitějších symbolů srbské identity jsou čtyři „S“ ve znaku.⁵⁸ Heraldický středověký symbol byzantského původu měl dle obrozenecké interpretace znamenat *Sama Srbija Sebe Spasila* (Srbsko spasilo samo sebe), později se tato interpretace pozměnila na *Samo Sloga Srbina Spašava* (Jen svornost zachrání Srby). Syndrom nejednoty se vztahuje i na bitvu na Kosově poli; motiv zrady národa byl vždy používán jako ospravedlnění vojenské porážky. Vnitřní faktory byly zmíněny pouze sebekriticky, zatímco utrpení a trauma nesměly být opomenuty. Příkladem může být i tzv. *Čele-kula*, turecká věž se zazděnými lebkami srbských povstalců u města Niš.⁵⁹

Jedním z významných faktorů, které mají vliv ve společnosti i na politické scéně, je Srbská pravoslavná církev. Došlo k její renesanci v politickém smyslu a začala získávat stále významnější místo ve společnosti. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let zahájila kampaň za vyzvednutí a důstojné pochování ostatků obětí ustašovského teroru v BaH a Chorvatsku. V říjnu 1991 napsal patriarcha Pavle lordu Carringtonovi dopis, ve kterém vzpomněl genocidu srbského národa za ustašovského režimu a uvedl, že je nezbytné zabránit opakování takovéto tragédie a že je tedy nutné docílit toho, aby všichni Srbové žili v jednom státě.⁶⁰ Během jugoslávských válek se

pak pravoslavná církev vyznačovala silným nacionalismem a zastávala extremistické pozice.⁶¹

Srbská pravoslavná církev napomohla zrodu a upevnění Miloševićova režimu. Milošević ji využíval, ale nikdy nedovolil, aby se stala relevantním politickým aktérem, což vedlo ke změně jejího původně vstřícného postoje k jeho osobě. Během demonstrací v roce 1992 vydala církev memorandum, ve kterém ostře kritizovala režim, na přelomu let 1996 a 1997 se přidala na stranu demonstrantů požadujících uznání vítězství v místních volbách a patriarcha Pavle se postavil do čela demonstrujícího davu. Veřejně se proti Miloševićovi postavila po faktické ztrátě Kosova; požadovala větší ochranu Srbů a církevního majetku v Kosovu, rezignaci Miloševiće a vytvoření vlády národní spásy. V srpnu 1999 podpořili její biskupové několik demonstrací v Bělehradě. Církev zůstala věrna svému nacionalistickému programu, který viděl jediné řešení ve sjednocení srbského národa v jednom státě. (Samardžić et al. 1998: 238) Výjimečnost srbského národa, idealizace srbské monarchie, spojení církve a lidu, mýty a legendy, boj proti vnitřním (politika HDZ a SDA vůči srbskému etniku v Chorvatsku a BaH, kosovští Albánci) a vnějším utlačovatelům srbského národa (mezinárodní společenství) určuje programy a rétoriku všech srbských politických stran v 90. letech 20. století. Nacionalismus je determinujícím faktorem pro všechny aktéry srbské politické scény. Pokud se podíváme na programy a politiku relevantních stran, zjistíme, že většina určitým způsobem obsahuje nacionalistické prvky.⁶²

Společnost nebyla rozdělena pouze podél etnických linií, nýbrž i na pacifisty a jestřáby, jakož i na odpůrce a stoupence režimu. Úroveň občanské společnosti na území bývalé Jugoslávie byla optimální platformou pro opozici. V roce 1992 začala např. ženská skupina *Ženy v černém* pravidelně organizovat demonstrace proti válce, Demokratická strana iniciovala petici za rezignaci Miloševiće, kterou v krátké době podepsalo přes milion lidí. Ve stejné době se konal v Bělehradě i rockový koncert s názvem *S námi nepočítej*, kterého se zúčastnilo okolo 50 000 osob. (Vejevoda in Matynia 1996: 47) Proti Miloševićově režimu se vzedmula vlna odporu zejména na přelomu let 1996-1997 v souvislosti s pokusem o zmanipulování výsledků komunálních voleb. Další oslabení postavení Miloševićovy vládnoucí garnitury přinesla kosovská krize.

Výzkum veřejného mínění z podzimu 1999 ukázal, že po kosovské kampani ztratil režim značnou podporu u obyvatelstva. Více jak 70 % populace se přiklánělo ke změně, kterou však nedokázali definovat ani určit jejího hybatele a 60 % obyvatelstva si

přálo zlepšení vztahů se Západem. (ICG Balkan Report č. 94, 2000:1) Obyvatelstvo, frustrované z neúspěchu srbského vedení v balkánských válkách, z nelepšící se životní úrovně (zapříčiněné zejména mezinárodními sankcemi) a ze vzrůstající kriminality, se rozhodlo podporovat jakoukoliv naději na změnu.

Struktura obyvatelstva se v devadesátých letech změnila i díky balkánským válkám. Přibližně 10 % obyvatel Srbska dnes představují uprchlíci z Chorvatska a Bosny a Hercegoviny a vnitřně přesídlené osoby z Kosova. (ECE 2002c: 203) K nárůstu obyvatelstva došlo zejména na západě Srbska,⁶³ dále v okolí měst Novi Pazar, Niš, Vranje, Čačak a Vrnjačka Banja, zatímco v ostatních částech Srbska byl zaznamenán pokles. Během letecké kampaně NATO na jaře roku 1999 uprchl téměř milion kosovských Albánců, Romů a Srbů do okolních zemí a do vnitřního Srbska.

Na základě sčítání lidu v roce 2002 žije na území Srbska 1,44 % Romů (108 193 osob). Odhady romských NGOs jsou mnohonásobně vyšší; na celém území Srbska včetně Kosova žije dle těchto údajů více než 750 000 Romů. Romské organizace uvádí, že Romové žijí na okraji společnosti bez možnosti vzdělání, práce a profesního růstu. Situace je údajně kritická zejména mezi romskými uprchlíky a vnitřně přemístěnými osobami. (ECMI 2005:1) Romskou komunitu odlišuje skutečnost, že sekuritizaci za ně provádí jiná skupina – *gadžové*. Zajímavostí je, že v tomto případě jde o získání sociálních jistot spojených s integrací do majoritní společnosti za cenu ztráty vlastní identity. Znamená to tedy, že ztráta identity není až tak závažná, aby tvořila samostatnou bezpečnostní hrozbu a zvláštní – sociální – sektor? Či hrozí Romům hrozba ze strany gadžů, kteří se je pokouší integrovat, a odebrat jim tak jejich identitu? Paradoxní je, že sociální inkluze Romů vede k sekuritizaci ztráty identity integrovanými jedinci, kteří se dožadují ochrany identity romské komunity, která je však s vidinou sociálních jistot ochotna své kořeny opustit.

Ohrožení identity kosovských Albánců bylo ve zkoumanou dobu prezentováno obdobně jako u etnických Srbů. Albánci tvrdili, že etnické čistky náleží do srbské tradice, že Kosovo bylo vždy etnicky albánské a srbská kolonizace znamenala vždy existenční hrozbu autochtonnímu, tj. albánskému etniku. Srbský útlak pro Albánce představoval legitimní argument pro secesi. Albánský pohled je ve své podstatě zrcadlovým odrazem srbského – Albánci jsou vykresleni jako oběti, zatímco Srbové jako utlačovatelé a agresori. Lze hovořit o naprosté asymetrii interpretace sociálních a historických faktů. Dějiny a paměť jsou selektivní a operují schematem viník – oběť. Největší neshody jsou obsaženy v pohledech na vzdálenou minulost a ve vnímání obou

národů Kosova jako *svaté země*. Obdobně byla i demografická struktura předmětem neustálých rozporů. Některé demografické fenomény, např. sociální imobilita žen, byly používány jako zbraň k získání legitimity nad druhou etnickou skupinou. Albánci a Srbové nejenom že žijí odděleně, ale i v segmentech času si nárokují monopol na statut oběti. Obě etnika chtějí etnicky čisté a oddělené společnosti a obě skupiny tvrdí, že za komunistického režimu byly utlačovány a znevýhodňovány na úkor druhých. (Nikolić in Bieber-Daskalovski 2003: 54)

Kosovo bylo problematickým místem již za Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Jugoslávského království, za italské okupace ve druhé světové válce i v poválečné Titově Jugoslávii. Nejchudší provincie vyžadovala neustálý příliv financí, přičemž nejnižší životní úroveň obyvatelstva v rámci Jugoslávie měla vliv na periodicitu nacionalistických vášní, které byly potlačovány silovými složkami státu. Představitel kosovských Albánců Ibrahim Rugova se pokoušel po celá devadesátá léta o *gándhiovskou* pasivní rezistenci, což po vyloučení kosovské otázky z jednání v Daytonu naráželo na odpor zastánců militantního řešení, a na scéně se stále častěji začala objevovat UÇK - Kosovská osvobozenická armáda. Při anarchii v Albánii v roce 1997 byly vyloupeny vojenské sklady a část zbraní byla ilegálně převezena na území Kosova. Albánská krize tak nepřímou přispěla k vyostření kosovského konfliktu a jeho kulminaci v letech 1998 - 1999.

Na konferenci v Rambouillet odmítl Milošević akceptovat přítomnost cizích vojenských sil v Kosovu i přes hrozbu Severoatlantické aliance, že přistoupí k silovému řešení za použití svých leteckých a pozemních sil. První útoky NATO proti suverénnímu státu v padesátileté historii organizace se datují k 25. 3. 1999. Po 77 dnech letecké kampaně podepsali srbští představitelé v makedonském Kumanovu zmírněné podmínky – tzv. Vojensko-technickou dohodu následovanou rezolucí OSN⁶⁴. Mezinárodní společenství ustavilo v Kosovu mezinárodní protektorát na základě Rezoluce 1244 Rady bezpečnosti OSN, na jeho implementaci se podílí OSN, NATO, OBSE a EU. Dne 15. 5. 2001 byl podepsán Konstituční rámec pro další podobu Kosova po volbách, který specifikuje pravomoci budoucího parlamentu, vlády a prezidenta. Kosovu se dostalo limitované autonomie – mise OSN může zvrátit jakékoliv rozhodnutí budoucí legislativy a exekutivy. V dokumentu je pro přechodnou vládu stanoven jasný zákaz vypsání referenda o budoucnosti země či jednostranného vyhlášení nezávislosti. Konečná podoba Kosova bude rozhodnuta UNMIK.

V současné době se rýsuje několik scénářů vývoje v Kosovu.⁶⁵ Ministerstvo zahraničí Srbska a Černé Hory navrhlo řešení v podobě *autonomie uvnitř autonomie*, tzn. autonomii pro území obývané srbskou populací či území, ze kterého byli Srbové vyhnáni. Srbská strana argumentuje, že takovéto uspořádání dostatečně ochrání jak práva Srbů, tak i ostatních menšin, jež nejsou dostatečně chráněna pod správou UNMIK.⁶⁶ Tento plán nemá své příznivce ani na albánské straně, ani na mezinárodní scéně. Možný scénář představuje přiznání stejného statutu pro Kosovo⁶⁷, jaký má v současnosti Srbsko a Černá Hora. Nehledě na fakt, že tato varianta je nepřijatelná pro kosovské Albánce, kteří si již zvykli na *de iure* autonomii a *de facto* nezávislost; pravděpodobné vystoupení Černé Hory ze soustátí by znovunastolilo otázku úplné nezávislosti Kosova. Politická konstelace na mezinárodní scéně nahrává spíše scénáři podmíněné nezávislosti pro Kosovo. Svrchovanost země by byla potvrzena až s přijetím do Evropské unie; do té doby by mise mezinárodního společenství v Kosovu setrvala. Tato varianta má však odpůrce na srbské straně. V případě, že dojde k realizaci tohoto scénáře, pravděpodobně dojde i k obnovení nacionalistických tendencí v srbské společnosti. Do budoucna nelze vyloučit ani eskalaci konfliktu. Krizová situace by mohla nastat v případě vyhlášení nezávislosti Černé Hory či radikalizace srbské politické scény v RS a samotném Srbsku.

Otázka nevyjasněného statusu Kosova představuje jeden z největších bezpečnostních problémů pro celý region. Předávání pravomocí se jeví jako velmi zdoluhavý proces, který vyžaduje předchozí přípravu a osvojení vyspělé politické kultury. Západní investoři rovněž nehodlají vkládat finance do země, jejíž budoucnost není vyjasněna, čímž se ekonomická tranzice zpomaluje. Provincie je závislá na mezinárodní finanční pomoci ve formě grantů a půjček, což činí zhruba 40 % HDP Kosova.⁶⁸

Situace je velmi nestabilní, jak ukázaly i nepokoje, ke kterým došlo v polovině března 2004. Podzimní volby byly bojkotovány srbskou komunitou a ukázaly nefunkčnost politiky multikulturalismu v této provincii. Jmenování bývalého předáka UČK Ramuše Haradinaje do čela vlády vyvolalo pobouření na srbské politické scéně. Nový předseda vlády byl pro nadcházející jednání o budoucím statusu Kosova pro srbskou stranu nepřijatelným partnerem a velmi často byla zmiňována jeho brutalita za kosovské války a jeho napojení na organizovaný zločin. Poté, co byl v březnu 2005 obviněn z válečných zločinů ICTY, odstoupil z funkce premiéra. Mezinárodní společenství s Haradinajem počítalo jako s partnerem pro rozhovory o budoucím statusu

Kosova; na nátlak UNMIK byl podmíněčně propuštěn z haagské vazby, což byla výsada, které se nedostalo žádnému ze srbských obviněných.

Napětí přetrvávající v této oblasti může potenciálně destabilizovat celý region. Znepřátelené strany nejsou nakloněny kompromisům; prodloužení mandátu UNMIK a tím i oddálení konečného řešení statusu provincie se v současnosti jeví jako jediné realistické řešení. Do doby, než tato otázka bude vyřešena, nelze očekávat začlenění Srbska a Černé Hory do EU. Scénáře stability teritorií obývaných albánským etnikem v krátkodobém horizontu (srv. Heyman 2002: 11) je možné považovat za příliš optimistické. Lze předpokládat, že na tomto území může v budoucnosti dojít k další eskalaci násilí.

4.3.2 Problematika formování černohorské identity

Proces tvoření identity černohorského národa, jehož státnost a faktická nezávislost se datuje k roku 1796, nebyl zdaleka dovršen. Černá Hora byla v roce 1918 připojena ke Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a proces formování národní identity byl do určité míry zpomalen.⁶⁹ Vlna nacionalismu, která se přehnala Jugoslávií v 60. a 70. letech minulého století, se dotkla i této země, projevila se však spíše ve formě srbského nacionalismu. (Bieber 2003: 11)

Mnoho etnologů zahrnuje Černohorce do srbského národa a zdůrazňuje, že region byl po staletí útočištěm pro uprchlíky z řad osmanskými Turky poraženého a ovládaného srbského národa⁷⁰. Toto zařazení je racionalizováno společným jazykem a vírou, která vyzdvihuje společné znaky tradičních kultur. (Pavlović 2003: 84) Pro ilustraci uveďme i názor kanadského ambasadora v Srbsku Jamese Bisseta: „Lidé v Černé Hoře jsou jedné krve, jednoho jazyka, stejného citění, stejného náboženství a tradic s lidmi v Srbsku a v jiných srbských regionech... Setrvání se Srbskem v jednom státním svazku se jeví jako velmi moudré rozhodnutí.“⁷¹

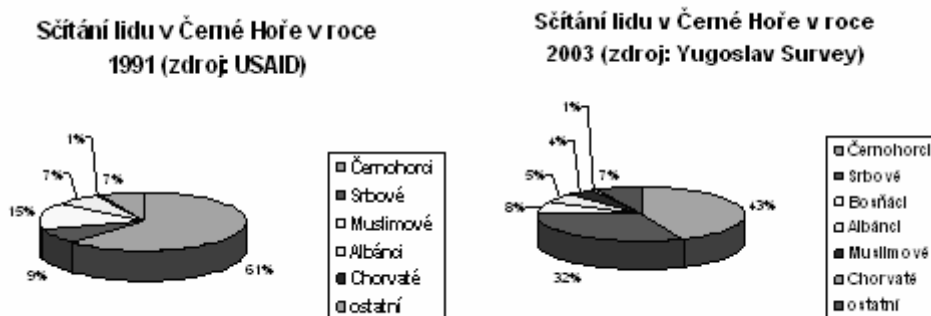
Nedokončený proces formování černohorské identity je výsledkem několika faktorů. Prvním z nich je skutečnost, že černohorská společnost se vždy více identifikovala s rodinnými klany než s politickým národem. Rezidua kmenové loajality lze zaznamenat dodnes. Další důvod představuje politická reprezentace první dekády 20. století – Národní strana (tzv. *Klubaši*) a Pravá národní strana (tzv. *Pravaši*). Klubaši podporovali spojení Černé Hory se Srbskem, většina z nich vnímala Černou Horu jako součást Srbska a Černohorce jako etnické Srby. Pravaši zastávali ideu samostatné Černé Hory; většina členů strany se však prezentovala jako Srbové z Černé Hory. Obdobně

pak *Zelenaši* v prvních letech existence Království Srbů, Chorvatů a Slovinců propagovali spojení s ostatními jihoslovanskými národy, a to na základě uznání rovnosti všech národů a uznání vlastní černohorské národnosti. *Bjelaši* naopak přijímali proces sjednocování jižních Slovanů jako přirozený a sami sebe vnímali jako Srby z Černé Hory. Tyto vnitřní rozpory formovaly vzájemné vztahy Srbska a Černé Hory i po druhé světové válce v období FLRJ i SFRJ.

Poválečná Jugoslávie, podobně jako předválečná v období královské diktatury, se snažila národnostní uvědomění jednotlivých národů potlačit vytvořením nadnárodního konceptu jugoslávství, přičemž se všeobecně předpokládalo, že Černohorci a Srbové jsou jeden národ a proklamace černohorské identity byla vnímána jako reakční a zpátečnická ideologie. Až do devadesátých let minulého století byly diskuze o černohorské suverenitě, nezávislosti a identitě velmi vzácné. Odpůrci nezávislosti sdílí percepce Černohorců jako integrální součásti většího srbského etnického a národního celku. Černohorci jsou vnímáni jako exotický a přínosný element srbského etnicko-historického prostředí. Černohorská historická epika byla představována v srbské mytologii. „Pozměnění historické reality se projevuje ve formě *Velkého příběhu* - mýtu Černé Hory jako kletoty pravoslaví; Černohorců jako nikdy nepokořeného výkvětu srbského národa a města Cetinje jako Malého Sionu.“ (srv. Pavlović 2003: 95; Vlahović 1995; Terzić)

Černá Hora byla vnímána spíše jako historický sentiment než jako opravdový stát. Ve společnosti panovala představa, že státnost Černé Hory má smysl pouze pokud přejímá pochodeň neumírající podstaty srbství a že Černohorci jsou nejčistšími Srby. Problém neukončeného procesu formování národní identity leží právě ve vztahu konceptu černohorství jako teritoriální identifikace a srbství jako národní identifikace. Černohorská společnost zůstává rozdělená v otázce nezávislosti Černé Hory a referenda jako způsobu dosažení suverenity. Toto rozdělení je politického charakteru, přičemž otázka identity je úzce spojena s náklonností k určité politické straně. (Pavlović 2003: 92)

Otázka identity jako ústřední téma 90. let 20. století přispěla ke změně *etnické struktury obyvatelstva* a k rozpolcení společnosti ohledně národní identity a názoru na setrvání či oddělení od Srbska:

Výraznou změnou oproti roku 1991 je nárůst respondentů prohlašujících se za Srby a dále zvláštní kolonka pro Bosňáky a Muslime, kteří v konečném součtu mají o 3 % méně než v roce 1991, což je dáno částečně emigrací, částečně přihlášením se k černohorské národnosti. Co přimělo bezmála 20 % obyvatel ke změně černohorské identity na srbskou? Demokratizace společnosti otevřela jak nové alternativy, tak i diskusi k tématu. Obyvatelé, pro něž dříve černohorská identita mohla znamenat odlišení se od bělehradského politického establišmentu, ztratili s postupným rozvolňováním federace esenciální důvod pro volbu černohorské národnosti. Diskuse ohledně černohorské identity dominovala debatám společenského diskursu a ovlivnila i další volbu obyvatel mezi srbskou a černohorskou národností.

Rozdíl mezi Srbskem a Černou Horou spočívá zejména v odlišném historickém vývoji obou států. Černá Hora si byla schopna (na rozdíl od Srbska) uchovat svou nezávislost; Srbsko se ocitlo pod nadvládou Osmanské říše ve 14. století a zůstalo pod tureckou nadvládou po dobu pěti staletí. Naopak Černá Hora ztratila de facto svou nezávislost poté, co byla připojena po první světové válce ke Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, tj. státu, který poprvé v novodobých dějinách naplnil srbské sny o sjednocení všech Srby obývaných území do jednoho celku. S rozpadem SFRJ vytvořila Černá Hora společně se Srbskem Svazovou republiku Jugoslávii, jejíž ústava nezaručovala právo na secesi či legitimní postup při eventuální separaci.

I přes rozhodnutí Badinterovy komise, které Černé Hoře umožňovalo získání samostatnosti, se tato země rozhodla zůstat ve svazku se Srbskem a vytvořit společné soustátí⁷². Další aspirace na nezávislost byly spíše produktem odlišných zájmů politických elit než nacionalismu či úvah o identitě národa. (Huszka 2003: 44) Až do

roku 1997 byla Černá Hora loajálním partnerem srbskému vedení a Demokratická strana socialistů (*Demokratska partija socijalista Crne Gore, DPS*) nepředstavovala žádnou secesionistickou hrozbu pro federaci. Krize v roce 1997 vedla k odchodu prosrbského křídla, vedeného Momirem Bulatovićem, ze strany. V témže roce zvítězil v Černé Hoře v prezidentských volbách Milo Đukanović, který se pragmaticky rozhodl odpoutat a vymanit ze státního svazku se Srbskem. Krátce po své inauguraci v roce 1998 vydal Đukanović dokument nastiňující budoucnost SRJ. Text se soustředil zejména na ekonomické a demokratické reformy celé Jugoslávie. „Tato země není ohrožena černohorským či jiným separatismem, nýbrž opomíjením ekonomiky a sociálních otázek a beznadějí.“ (Đukanović 1998) Země zavedla německou marku jako druhou oficiální měnu vedle jugoslávského dináru a začala otvírat svá zastupitelstva v evropských zemích. Federální vláda zastavila finance plynoucí do Černé Hory a ta naopak přestala přispívat do federálního rozpočtu. Bělehradská vláda začala otevřeně podporovat Bulatovićovu Socialistickou národní stranu. K zásadnímu rozkolu došlo během konfliktu v Kosovu, kdy černohorská vláda vyhlásila neutralitu a byla označena bělehradským vedením za zrádce. Vláda následně vyhlásila fiskální suverenitu, zavedla německou marku jako jediné oficiální platidlo Černé Hory. V Podgorici panovalo přesvědčení, že Miloševićovo Srbsko nyní představuje relevantní vojenskou hrozbu pro Černou Horu. Tehdejší předseda vlády Srbska Vojislav Šešelj varoval v roce 1999, že eventuální vyhlášení nezávislosti Černé Hory skončí krvavým konfliktem. Milošević na vývoj v zemi reagoval vytvořením zvláštní jednotky jugoslávské armády – 7. samostatným praporem, složeným z Černohorců loajálních federaci. Tenze byla citelná zejména v květnu 1999, kdy Đukanović varoval, že „generálové jugoslávské armády nejsou v Černé Hoře, aby ji chránili, nýbrž aby uskutečnili plány autoritativního srbského režimu“. (Caspersen 2003: 110)

V roce 2000 se většina politických stran v Černé Hoře⁷³ rozhodla bojkotovat volby do federálního parlamentu; volební účast dosáhla 24,4 %, a následkem toho byl vítěz voleb v Srbsku, Demokratická opozice Srbska (DOS), nucen na federální úrovni vytvořit koalici s nepřírozeným promiloševićovským spojencem z Černé Hory. Demokratické síly v Srbsku však byly po říjnovém převratu a následné demokratizaci dotčeny skutečností, že Černá Hora, která setrvala ve společném státním svazku za Miloševićova režimu, nyní zesílila snahy o dosažení úplné samostatnosti. Změna režimu v Srbsku znamenala přínos v podobě redukce bezpečnostní hrozby občanské války, hrozby nasazení VJ v Černé Hoře a snížení rizika přenesení následků srbské krize do

okolních států regionu (Hadžić in Gustenau 2001: 20). S demokratizací země se rapidně snížil počet bezpečnostních hrozeb vojensko-politického charakteru. Největší problém v současnosti představuje otázka budoucnosti konfederace Srbska a Černé Hory a albánská otázka spojená se statusem Kosova.

V prosinci 2000 představila vláda v Podgorici návrh na vytvoření konfederace. Po roce 2000 se do srbsko – černohorských jednání zapojilo mezinárodní společenství, které asistovalo při transformaci SRJ na konfederaci Srbska a Černé Hory (*Srbija i Crna Gora, SCG*). Evropská unie stanovila jako podmínku pro přijetí Srbska a Černé Hory do evropských struktur právě setrvání v konfederativním svazku. Za asistence EU, snažící se o zachování společného státu, byla v březnu 2002 podepsána tzv. Bělehradská dohoda, která vyhlásila tříleté moratorium na vyhlášení referenda o samostatnosti Černé Hory.⁷⁴ Státní útvar SCG existuje pouze díky nátlaku mezinárodního společenství a většina pozorovatelů se shoduje, že se Solana i Đukanović snaží vyhlášením moratoria pouze získat čas. (Noutcheva-Huysseune 2004: 14)

V říjnových volbách v roce 2002 se v parlamentních volbách stal absolutním vítězem opět Đukanović, jehož předvolební koalice získala 39 křesel ze 75 členného parlamentu. I přes tento silný mandát není největší překážkou nezávislosti Černé Hory tlak mezinárodního společenství, nýbrž rozdělená černohorská společnost; přibližně polovina občanů si přeje zůstat ve státním svazku se Srbskem, zatímco druhá polovina touží po nezávislosti.

V samotném Srbsku se postupně vyvinula platforma hájící rozdělení federace. Tehdejší místopředseda vlády Labus a guvernér ústřední banky Dinkić, zakladatelé nové politické strany G 17 plus, se zasazovali o separaci a vznik dvou nových států. V květnu 2003 zahájila strana G 17 plus kampaň za nezávislé Srbsko jako budoucího člena Evropské unie. Obdobně strana obhajuje i nezávislost Kosova, a to s odůvodněním, že v zájmu Srbska není udržet převážně albánské Kosovo za každou cenu. Vedení strany paradoxně argumentuje perspektivou rychlejšího začlenění do Evropské unie, ačkoliv Brusel dal několikrát najevo, že setrvání Černé Hory ve federaci je základní podmínkou integrace do EU.

V parlamentních volbách v prosinci 2004 nebyla budoucnost federace ústředním tématem předvolební kampaně – té dominovaly domácí záležitosti. Vítězem se stala Srbská radikální strana, která získala 27,6 % hlasů, tedy strana, která se nedokázala rozloučit se svou minulostí a propagováním myšlenky Velkého Srbska. Reformní strana G 17 plus hájící rozpad současného soustátí získala 11,46 % hlasů.

Vzhledem k angažovanosti EU v urovnání srbsko-černohorských vztahů existuje nebezpečí, že normativní přitažlivost Evropy by se mohla pro určité domácí aktéry oslabit. (Noutcheva-Huysseune 2004: 21) Jedním z možných scénářů je uchování statu quo, tedy slabé vzájemné vazby a vysokého stupně decentralizace. Srbští političtí představitelé v této souvislosti navrhli samostatný postup v rámci Stabilizačních a asociačních dohod pro oba státy. Tento přístup by však vyžadoval rezignaci na podmínku zachování společného státu, stanovenou Evropskou komisí. Druhý scénář představuje odloučení republik po referendu. Tato varianta není příliš pravděpodobná, a to vzhledem k výše zmíněné cleavage vedenou černohorskou společností, nedokončenému procesu formování černohorské identity a díky pocitu sounáležitosti se srbským národem. Také Evropská unie, obávající se další fragmentace států na Balkáně, s tímto scénářem nesouhlasí. Separaci by však zřejmě začala podporovat v případě, že by se v Bělehradě opět dostaly k moci nacionalistické síly, které by nastolily autoritativní režim. V tomto případě lze očekávat posílení nezávislých tendencí a podporu nezávislosti Černé Hory Evropskou unií.

Budoucnost Srbska a Černé Hory je úzce spjata s otázkou Kosova, lépe řečeno status Kosova je hlavní překážkou nezávislosti Černé Hory. Radikální hlasy volající po nezávislosti v Kosovu mohou vyvolat řetězovou reakci v Černé Hoře; setrvání Kosova v rámci konfederace jako třetí konstitutivní republiky může zvýšit jak prounijní tendence, tak i tendence k nezávislosti. V Srbsku v současné době není jasná podpora většiny obyvatel nezávislosti státu odděleného jak od Černé Hory, tak i od Kosova. Pokud se však obě republiky rozhodnou k rozdělení soustátí demokratickou cestou, bude muset Evropská unie akceptovat nastalou situaci a přizpůsobit svou dosavadní politiku.

Obdobně jako v Chorvatsku a BaH nelze societální sektor v Srbsku a Černé Hoře oddělit od sektoru politického. Hrozba identity albánského a srbského národa nalezla své sekuritizační aktéry v zástupcích politických stran; albánská otázka představuje nejzávažnější bezpečnostní hrozbu pro celý politický systém Srbska a Černé Hory. Formující se černohorská identita nalezla své propagátory v Demokratické straně socialistů, přičemž její afirmace představuje hrozbu pro Srbsko a Černou Horu. Oddělená analýza societálního sektoru se ve světle výše uvedeného jeví jako irelevantní.

4.4 Makedonie a ohrožení identity Makedonců a Albánců

Jednu z bezpečnostních otázek v případě rozsáhlého vnitřního ozbrojeného konfliktu vedoucího k rozpadu makedonského státu představují v minulosti již realizované varianty vnějšího zásahu okolních zemí. První hrozbu by představovalo spojení Albánců a Bulharů a rozdělení Makedonie dle vzoru z roku 1941, druhou pak zapojení Řecka a Srbska do eventuálního dělení současného makedonského teritoria pod záminkou ochrany svých menšin a zajištění svého bezpečnostního prostředí. Problém vnějšího uznání makedonské identity spočívá v tom, že Bulharsko uznává makedonský stát, ale makedonský národ považuje za západní kmen národa bulharského a makedonský jazyk za nářeční variantu bulharštiny. Řecko s ohledem na stejnojmennou severořeckou provincii neuznává ústavní název Republiky Makedonie a Albánci akceptují pouze Makedonii, v níž je albánské etnikum druhým státoporným národem. Pokud je národní identita zakotvena v jazyce, představuje největší hrozbu Bulharsko; pokud je náboženství základem identity, je hlavní hrozbou Srbsko (spor srbské a nově se konstituující makedonské pravoslavné církve o církevní juristiku nad makedonským územím); pokud je identita zakotvena ve státnosti, jsou hlavní hrozbou makedonští Albánci. V případě, že identita je definována územím a jeho historií, představuje největší hrozbu makedonské identitě Řecko. Řekové v minulosti propagandisticky využívali národoveckých historizujících map, šířených radikálními organizacemi i bývalou vládní stranou VMRO-DPMNE. Byla na nich zobrazována mapa Sjedinené Makedonie, tvořené ze 37 % současnou Republikou Makedonií (Vardarskou Makedonií), z 51 % řeckým územím (Egejskou Makedonií), z 11 % bulharským územím (Pirinskou Makedonií) a 1 % albánským územím. (Wæver, Buzan, Kelstrup 1993: 106) Ve zkratce lze říci, že Srbové, Řekové a Bulhaři vnímají Makedonce jako uměle vytvořený národ. (Lendvai-Parcell 1991: 259; Casula 2004: 28-30)

Výše zmíněný problém identity ve své podstatě kopíruje politické hrozby Makedonii, které lze shrnout do šesti scénářů vnějších a vnitřních hrozeb, jež v roce 1994 načrtl balkanolog Stefan Troebst. První, značně nepravděpodobná varianta, představovala srbskou agresi proti Republice Makedonii po ukončení konfliktu v BaH; druhá nastínila občanskou válku v Kosovu mezi bezpečnostními složkami a kosovskými Albánci, která by vedla k přílivu uprchlíků přes hranice do Makedonie a narušila její stabilitu. Třetí scénář obsahoval dohodu o rozdělení Makedonie, přičemž iniciátory by mohly být Řecko a Srbsko, které by přesvědčily Bulharsko nebo Albánii k dohodě o

rozdělení tohoto státu. Tato varianta by mohla zahrnovat i výměnu území: Albánie by obdržela západní Makedonii za postoupení severního Epiru (jižní Albánie) Řecku. I když by nebylo nereálné očekávat od Albánie a Bulharska aktivní zapojení do anexe částí Makedonie, stav jejich ozbrojených sil by toto rozdělení neumožnil. Řecko by se zde vzhledem ke svému členství v euroatlantických strukturách muselo zdržet aktivního zásahu, z čehož vyplývá, že jediný možný stát schopný eventuální agrese by bylo Srbsko, tedy realizace scénáře číslo jedna. Čtvrtá možnost představovala vypuknutí interetnické války mezi Makedonci a makedonskými Albánci, přičemž válka v BaH společně s hrozbou srbské intervence by mohla působit jako zstrašující prvek a napomoci k omezení vojenských operací. Scénář číslo pět nastínil možnost rozsáhlé ekonomické krize vedoucí k naprostému krachu státního hospodářství, což by Makedonii navrátilo do společenství se SRJ. Realizaci této varianty měly komplikovat antisrbské a protimiloševičské tendence v makedonské společnosti, albánská menšina a již reformovaná komunistická strana. Poslední prognóza počítala s vytvořením Velkého Bulharska inkorporací makedonského státu. (Troebst 1994: 18-21) Německý balkanolog v podstatě do těchto šesti scénářů shrnul všechny problémy nově vzniklého nezávislého makedonského státu. V této souvislosti není bez zajímavosti uvést, že Národní bezpečnostní a obranná strategie Republiky Makedonie z února 2003 uvádí, že sousední státy představují pro Makedonii určitý rizikový potenciál, ale zároveň i přínos vzhledem k tomu, že jeden stát je členem EU a NATO, druhý je kandidátem na členství v NATO a třetí je začleněn do Programu Partnerství pro mír⁷⁵. Členství v Evropské unii a Severoatlantické alianci je makedonskou politickou scénou vnímáno jako záruka stability a integrace balkánských států do euroatlantických struktur by měla zcela eliminovat hrozbu, kterou pro Makedonii v minulosti představovaly okolní státy a jejich ambice.

Makedonský národ, jako jeden z mála v regionu, nebyl výrazněji zasažen nacionalistickou ideou *velkostátu* či *velkonároda*, která by ho zavedla do boje za sjednocenou Makedonii. Myšlenka vytvoření Velké Makedonie se objevila v několika deklarácích extrémních skupin, mezi obyvatelstvem a oficiální reprezentací Makedonie však neměla prakticky žádnou podporu. Bývalý prezident Kiro Gligorov na toto téma v roce 1997 uvedl: „Měli bychom se distancovat od všech sloganů zaznívajících nejenom z bývalé Jugoslávie o vytvoření Velkého Chorvatska, Velkého Srbska, Velké Albánie. Zahrnuji sem i návrhy některých našich východních sousedů – vytvoření Velkého Bulharska a anexi Makedonců jako části bulharského národa. I naši lidé by

měli nazírat na stát realisticky... nejsme jediným rozděleným národem, ačkoliv bychom mohli sloužit jako nejdrastičtější příklad.“ (Gligorov 1997)

I když představitelé nového státu Republiky Makedonie odmítli jakékoliv aspirace na vytvoření Velké Makedonie, v počátcích státnosti se nevyhnuli diskutabilním krokům, které poškodily bilaterální vztahy s jejich sousedy. Řekové měli výhrady vůči samotnému názvu Makedonie⁷⁶ a označovali svého souseda jako Republiku Skopje či Vardarská republika. Další výtky se týkaly zejména přijetí tzv. verginské hvězdičky jako státního symbolu odkazujícího na slavnou epochu antických Makedoňanů a Alexandra Velikého, mořských vln ve státním erb (ačkoliv Republika Makedonie je vnitrozemským státem) či tvrzení některých makedonských historiků a politiků, že Makedonci jsou přímými potomky Alexandra a Filipa Makedonského.⁷⁷ ES se snažilo o nalezení kompromisního názvu přijatelného pro všechny, nejednotnost v přístupu k Balkánu se však projevila i v této otázce a Řecku se podařilo prosadit veto na uznání Makedonie pod ústavním názvem. V dubnu 1993 na podnět Evropské unie Rada bezpečnosti OSN doporučila, aby byla Makedonie přijata do Organizace spojených národů pod dočasným názvem Bývalá jugoslávská republika Makedonie (*Former Yugoslav Republic of Macedonia, FYROM*)⁷⁸, přičemž tento název měl být používán až do definitivního vyřešení záležitosti. Řecko na postupné uznávání Makedonie reagovalo krajně odmítavě a uzavřelo své hranice pro makedonský export a import, čímž ji fakticky odřízlo od světa⁷⁹. K novým řecko-makedonským jednáním došlo po více než roce pod nátlakem mezinárodního společenství; řecké embargo bylo ukončeno v říjnu 1995 a Řecko uznalo svého severního souseda pod provizorním názvem FYROM.

Societálně-politickou hrozbu představovalo i bulharské pojetí či spíše odmítání existence svébytného makedonského národa. Poválečný oficiální názor Bulharska ohledně uznání makedonského národa se měnil na základě vzájemných bilaterálních jugoslávsko-bulharských, respektive jugoslávsko-sovětských vztahů. Bulharsko bylo prvním státem, který uznal vznik suverénního samostatného makedonského státu; jeho političtí představitelé však zároveň zpochybňovali makedonskou národní svébytnost. Tehdejší bulharský prezident Željko Želez sice v roce 1992 uvedl: „Máme společné dějiny, společný jazyk a společné náboženství. Z politického hlediska si však nemůžeme dovolit určit Makedoncům jejich národní identitu. Mají právo volby, je to jejich nejintimnější a demokratické právo osobnosti.“ (Dorovský 1995: 51) Jiná prohlášení bulharských politiků však vyvolávala pocit ohrožení a obavy ze snah o anexi

Makedonie Bulharskem. Bilaterální vztahy byly postiženy nedůvěrou zejména po návštěvě makedonského prezidenta Kiro Gligorova v Bulharsku, jejímž cílem mělo být prohloubení vzájemné spolupráce a podepsání několika bilaterálních dohod. Bulharská strana je odmítla vyhotovit v obou jazycích, na což reagoval makedonský prezident přerušением jednání a odjezdem ze země. Obavy z bulharské hrozby v makedonské společnosti postupně zeslábly, a to i z toho důvodu, že idea začlenění Makedonie do Bulharska nenachází větší odezvu ani v bulharské, ani v makedonské společnosti.

Otázka identity makedonského národa je do určité míry disharmonickým bodem i ve vztahu k srbskému národu. Základní spornou otázkou mezi Makedonií a Srbskem je názor na autokefálnost makedonské církve, která se začala emancipovat za podpory komunistického režimu již v 60. letech minulého století a na jejíž majetek i pravomoce si klade nárok srbská pravoslavná církev. Ta považuje představitele makedonské pravoslavné církve za komunistické renegáty a domnívá se, že biskupství ve Skopji by mělo náležet pod její jurisdikci. Poslední vyhrocení tohoto sporu proběhlo koncem července 2005, kdy byl k dvěma letům odnětí svobody odsouzen makedonský biskup Jovan Vraniškovski, propagující zrušení autokefality makedonské pravoslavné církve a její širokou autonomii v rámci srbské pravoslavné církve. Vraniškovski byl nucen strávit 5 dní ve vězení již v roce 2003 za křest dítěte dle srbských ceremonií. (IWPR Balkan Crisis Report č. 570, část II, 15. 8. 2005) V srbské společnosti se vzácně vyskytují i názory popírající existenci makedonského národa a jeho percepce jako jihosrbské etnické skupiny. Předseda Srbské radikální strany Vojislav Šešelj⁸⁰ se vyjádřil ve prospěch rozdělení Makedonie mezi Bulharsko a Srbsko, přičemž menší území by připadlo i Albánii. (Pettifer 1992: 483) Identita makedonského národa je oslabována i účelovým přijímáním bulharského státního občanství Makedonci předpokládajícími brzký vstup Bulharska do EU, a to za účelem získání bulharského cestovního dokladu a možnosti snažšího vycestování mimo balkánský region⁸¹.

Další sociálně-politickou hrozbu pro nově vzniklý stát představovala radikalizace albánské menšiny, jejíž zástupci požadovali rozsáhlou administrativní, kulturní a školskou autonomii a změnu statusu albánské komunity z menšiny na státotvorný národ. V preambuli ústavy z roku 1991 jsou explicitně definovány národnostní menšiny, přičemž text ústavy definuje Makedonii jako národní stát makedonského národa, ve kterém je zaručeno mírové soužití Makedonců s Albánci, Turky, Vlchy a Romy. (Ústava Republiky Makedonie) Makedonští Albánci žádali

úpravu tohoto článku ústavy pozměněním definice republiky Makedonie jako státu albánského a makedonského národa a prohlášením albánštiny za druhý státní jazyk⁸².

Otázka Velké Albánie či připojení území obývaných Albánci ke Kosovu nebyla po celá 90. léta 20. století na politické úrovni nastolena. Předseda Demokratické strany Albánců (*Partia demokratike Shqiptarëve*)⁸³ Arben Xhaferri ve sborníku Albánského institutu pro mezinárodní vztahy hovoří pouze o jedné variantě pro Kosovo, a to o samostatnosti, pro etnické Albánce v Makedonii navrhuje pouze větší kulturní a politická práva. (Xhaferri in AIIS 1999: 104-112) Jiný poslanec za Stranu demokratické prosperity vyjádřil její stanovisko: „My s autonomií počítáme v rámci Makedonie. To, že si to někteří vysvětlují jako pokus o odtržení a připojení k Albánii považujeme za insinuaci. Takové klima neexistuje dokonce ani mezi Albánci v Albánii. To znamená, že dokud my něco takového nechceme, a my to nechceme, Albánci v Albánii nejsou k tomu připraveni a něco takového si také nepřejí. Ostatně i podle prohlášení albánských státníků je jasné, že i oni si přejí soužití Albánců a Makedonců v rámci dosavadních hranic. Něco jiného je pochopitelně otázka duchovního sblížení, kulturní výměny, volného pohybu přes hranice.“ (Dorovský 1995: 61)

Počátkem ledna 1992 se uskutečnilo neoficiální referendum o federalizaci země, ve kterém se pro návrh vyslovilo 90 % albánského obyvatelstva. Na shromáždění ve Struze byla poté vyhlášena Republika Ilirida. V prosinci téhož roku provedla makedonská policie razie proti obchodníkům s neprocleným zbožím, jež vyvolaly mezi albánskou komunitou nepokoje. V roce 1993 rozbila makedonská policie albánskou organizaci údajně připravující ozbrojené povstání a v témže roce se makedonské vládě podařilo zajistit příjezd malého kontingentu stabilizačních sil OSN do země. Albánské obyvatelstvo bylo stále více nespokojeno se zástupci Strany demokratické prosperity (*Partia e prosperitetit demokratik, PPD*) v parlamentu a ve vládě; panovalo všeobecné mínění, že členové této strany jsou zkorumpovaní prospěchářští politici nestarající se o zájmy řadových Albánců⁸⁴. V roce 1994 se radikální křídlo PPD odštěpilo a založilo Stranu demokratické prosperity Albánců (*Partia e prosperitetit demokratik e Shqiptarëve – PPDSH*); jejím předsedou se stal Arben Xhaferri. Na přelomu let 1994-1995 a dále pak v roce 1997 se vyhroutil otázka státními orgány neuznávané albánské univerzity v Tetovu. Vláda nabídla Albáncům jako ústupek za její zrušení obnovení činnosti Pedagogického institutu ve Skopji, ve kterém by výuka probíhala v albánštině. Tento krok byl s nelibostí přijat makedonskou veřejností, která uspořádala několik protialbánských demonstrací, což mělo za následek podobnou reakci u albánské

veřejnosti. PPDSH byla obviněna z provokování k nepokojům a její předseda Xhaferri byl zbaven poslaneckého mandátu.

Přiliv albánských uprchlíků během kosovského konfliktu představoval enormní zátěž pro makedonský stát⁸⁵, který s iredentou kosovských Albánců a proalbánskou politikou Západu nesouhlasil. V zemi zasažené uprchlickou vlnou vypukly protiamerické demonstrace, na nichž obyvatelstvo vyjadřovalo svůj nesouhlas s nasazením NATO proti SRJ. V souvislosti s konflikty v Kosovu a v jihovýchodním Srbsku se do země ilegálně importovalo velké množství lehkých zbraní, jež měly sloužit etnickým Albáncům k případnému ozbrojenému odporu vůči makedonskému státu.

Na albánské politické scéně v Makedonii došlo k přeskupování sil. PPDSH se sloučila se zbytky zaniklé radikální Demokratické lidové strany a utvořila Demokratickou stranu Albánců (*Partia demokratike Shqiptare, PDSH*); v roce 2000 vznikla Demokratická aliance Albánců (*Aleanca demokratike e Shtiptarëve, ADSH*) a Demokratický svaz Albánců (*Bashkimi demokratik Shtiptarëve, BDSH*). Ke konci devadesátých let se objevila makedonská UČK. Situace eskalovala v květnu a červnu 2001 ozbrojeným konfliktem; makedonská média a političtí představitelé hovořili o teroristických útocích extrémistů na makedonské civilisty, při čemž měly asistovat albánské teroristické skupiny z Kosova a Albánie, mudžahídi a teroristé z Al-Kaidy. Albánská média naopak informovala o albánských patriotech bojujících za svá práva proti makedonským bezpečnostním silám a polovojenským skupinám, kterým pomáhali žoldnéři ze Srbska, Ruska a Ukrajiny. (Icevska-Ajdini 2002: 74)

K uklidnění situace došlo až díky úsilí mezinárodního společenství, které zprostředkovalo jednání, jenž vyústilo v podepsání Ochridských mírových dohod. Ty zaručovaly integritu země, albánské povstalce zavazovaly ke složení zbraní a makedonskou vládu k provedení ústavních změn⁸⁶, rovněž zajišťovaly revizi zákona o místní samosprávě. Dále obsahovaly zásadu národní rovnoprávnosti ve státní správě, princip schvalování zákonů týkající se kulturních, jazykových a vzdělávacích práv, používání národních symbolů, zákon o místních financích, volbách a statutu města Skopje pouze se souhlasem většiny poslanců menšinového obyvatelstva. Při přijímacím procesu do škol vyšších stupňů by měla být pro menšiny uplatněna zásada pozitivní diskriminace.⁸⁷ Je patrné, že práva etnických Albánců se tímto výrazně zvýšila. V praktické rovině lze zmínit právo albánských poslanců užívat rodného jazyka v parlamentě, vydávání osobních dokumentů v albánštině, legalizaci albánské univerzity v Tetovu a příslib státních financí na její provoz či rovnoměrné zastoupení Makedonců

a Albánců ve státní správě. Dokument zaručil dle slov makedonského prezidenta Borise Trajkovského „multikulturní identitu a vyloučil federalizaci země či rozdělení dle etnických linií“. (IWPR Balkan Crisis Report č. 454, 19. 8. 2003)

Za albánskou stranu podepsal dohodu Arben Xhaferri a Imer Imeri, za makedonskou Ljupčo Georgijevski, Branko Crvenkovski a prezident Boris Trajkovski. Severoatlantická aliance zahájila operaci *Essential Harvest*, zaměřenou na dobrovolné odzbrojení bojovníků UÇK. Pro účastníky povstání byla vyhlášena amnestie, která se nevztahovala jen na ty, co se prokazatelně dopustili zločinů proti lidskosti. Téměř všechny požadavky albánské revolty se odrazily v konečném textu Ochridské mírové smlouvy a povstalcům nehrozil žádný postih za aktivní účast na ozbrojené vzpouře. Body, ve kterých byly požadavky etnických Albánců naplněny jen zčásti, albánská strana nedodrží a praxe je výrazem nesplněných požadavků. Obstrukce jsou markantní zejména v souvislosti s ustanovením o vyvěšování albánských národních vlajek, které velmi často vlají z radnic ovládaných Albánci osamoceně, bez zákonem stanoveného doprovodu makedonské státní vlajky. Tyto incidenty pobuřují etnické Makedonce, kteří se nemohou smířit s rapidním nárůstem práv a politického vlivu makedonských Albánců. Od roku 2001 se vedou ostré debaty týkající se kontroverzních bodů Ochridské mírové smlouvy, a to zejména při přijímání příslušné legislativy a jejím zavádění do praxe. Ke sledovaným tématům patřilo zejména používání albánštiny v parlamentu, zákony o osobních dokladech či o decentralizaci. Otázka hranic jednotlivých opštin dominovala na dlouhý čas makedonské politické scéně.

Dne 15. 9. 2002 se v Makedonii konaly parlamentní volby, které vyhrála Crvenkovského Sociálně demokratická unie a nově založená Demokratická unie pro integraci (*Bashkimi Demokratik për Integrim-BDI, Demokratska Unija za Integracija-DUI*), kterou založil 5. 6. 2002 bývalý vůdce povstalců Ali Ahmeti. Tato nová strana si získala dominantní postavení mezi stranami reprezentujícími albánskou menšinu ziskem 11, 85 %.⁸⁸ Ahmeti zamýšlel sjednotit rozdrobenou a rozhádanou albánskou politickou reprezentaci, a s tímto úmyslem založil v únoru 2002 *Koordinační výbor pro Albánci*. Stanoveného cíle se mu dosáhnout nepodařilo; albánské politické strany nebyly před volbami schopny utvořit koalici a na jaře 2002 dokonce došlo k několika ozbrojeným střetům mezi zastánci jednotlivých frakcí, determinujících postoj k Ochridské mírové smlouvě. Demokratická strana Albánců⁸⁹ se distancuje od Ochridské mírové smlouvy, zatímco DUI podporuje úplnou implementaci dohod podepsaných v Ochridu.⁹⁰

V souvislosti s předložením zákona o decentralizaci došlo v červenci roku 2004 k nárůstu napětí zejména v okolí Strugy, Kičeva a hlavního města Skopje. Makedonští občané nesouhlasící s připojením vesnic s albánskou většinou do distriktů Strugy, Kičeva a Skopje, která by měla za následek překročení prahu pro bilingvální status distriktu (20 % dle Ochridské mírové smlouvy), uspořádali několik demonstrací⁹¹. Decentralizační zákon, který vyvolával polemiky na makedonské politické scéně, byl přijat dne 13. 8. 2004. Opoziční strana VMRO-DPMNE⁹² se společně Světovým makedonským kongresem pokusila přijatý zákon zpochybnit a prosadila na 7. 11. 2004 referendum, ve kterém se voliči měli vyjádřit, zda s touto legislativní změnou souhlasí, či nikoliv. Ačkoliv většina občanů hlasovala pro přijetí zákona navrhovaného vládní koalicí Sociálně demokratického svazu Makedonie (*Socialdemokratski sojuz na Makedonija, SDSM*), Liberálně demokratické strany (*Liberalno-demokratska partija, LDP*) a DUI, hlasování nebylo platné, jelikož se k hlasovacím urnám dostavilo pouhých 26 % oprávněných voličů. Neúspěch referenda měl za následek odložení voleb do městských zastupitelstev na jaro 2005. V těch zvítězila koalice Společně pro Makedonii, do které se zapojila i albánská Demokratická unie pro integraci.⁹³ Navzdory tomu, že mezinárodní volební pozorovatelé zaznamenali několik incidentů spojených s falšováním volebních lístků a s nesrovnalostmi v jejich sčítání, byly volby uznány za platné.

Od roku 1991 je makedonská stranická scéna ve své podstatě ovládaná dvěma stranami – VMRO-DPMNE, vedenou Nikolou Gruevskim, a SDSM, vedenou Vlado Bučkovskim. V souvislosti s nadcházejícími volbami plánovanými na září 2006 došlo ke vzniku tří nových stran. Nová sociálně-demokratická strana, (*Nova socijaldemokratska partija, NSDP*), Strana pro obnovu demokracie (*Stranka za demokratsku obnovu, DOM*) a Strana pro ekonomickou rekonstrukci (*Partija za ekonomsku rekonstrukciju, PEO*) si vytkly za cíl přinést do politiky nové tváře a nové názory. Nově vzniklé politické subjekty obviňují stávající politické strany z opuštění sociálnědemokratických ideálů, přílišných ústupků albánskému etniku a špatné ekonomické situace. Tyto politické strany by mohly získat hlasy dosud nerozhodnutých voličů, nelze však očekávat, že by zásadně ohrozily výsadní postavení SDSM a VMRO-DPMNE. Ani jedna ze stran dosud nepředložila politický program a zůstává otázkou, jakým způsobem by se jejich vedení postavilo k Ochridské mírové smlouvě. Žádný subjekt si nemůže dovolit zpochybnit práva národnostní menšiny, která tvoří téměř čtvrtinu populace státu, aniž by ohrozil vstup země do euroatlantických struktur.

Případné návrhy na změnu Ochridské mírové smlouvy by se v teoretické rovině dotkly spíše sporných bodů (zejm. používání národních symbolů).

Ačkoliv byly požadavky etnických Albánců ve své podstatě naplněny podpisem Ochridské mírové smlouvy, nelze tvrdit, že hrozba iredenty byla v Makedonii definitivně zažehnána. Albánci v Makedonii jsou úzce spjati s albánskými rodinnými klany v Kosovu a velmi citlivě reagují na dění v sousední provincii. Rozhovory o budoucím statusu Kosova vyvolají odezvu i na politické a společenské scéně v Makedonii, přičemž nelze vyloučit sporadické požadavky na spojení západní Makedonie s Kosovem a vytvoření Velkého Kosova. Obdobně lze registrovat i nespokojenost etnických Makedonců nesouhlasících s přílišnými ústupky etnickým Albáncům. Další privilegia pro etnické Albánce by mohla vyvolat vlnu pobouření a ohrozit probíhající tranzici země.

Makedonie představuje exemplární příklad manifestace přenesení bezpečnostní hrozby identity do politického sektoru. Jazyk jako jeden ze základních prvků identity ovlivnil vztahy Makedonie s Bulharskem; náboženství jako další pojítka společnosti mělo vliv na bilaterální vztahy se Srbskem a společné historické dědictví jako další identitární znak ovlivnilo postoj Řecka k nově vzniklému státu. Hrozba ztráty identity albánského národa v podobě upírání jazykových práv kopíruje federalizační tendence etnických Albánců či (v extrémním případě) politickou hrozbu albánské iredenty. Societální hrozba identity národa je východiskem pro všechny problémy Republiky Makedonie. Jinými slovy – v Makedonii neexistuje hrozba politického sektoru, která by nekopírovala či nesouvisela s hrozbou sektoru societálního.

4.5 Albánie⁹⁴. Otázka Velké Albánie. Ohrožení řecké identity a albánská emigrace jako bezpečnostní hrozba societálního sektoru

4.5.1 Otázka Velké Albánie

Albánie byla od počátku transformace nucena potýkat se s mnoha výzvami. Jednalo se v prvé řadě o postoj státu k rozšíření hranic vně dosavadního území, celkovou slabost politického systému, identitární hrozbu spočívající v asimilaci řecké menšiny na jihu země a v neposlední řadě narušení bilaterálních vztahů se sousedními zeměmi z důvodu extrémní albánské imigrace.

Politická reprezentace ani státní vědecké instituce Albánie výrazně nepodporovaly vytvoření Velké Albánie, spíše zastávaly politiku ochrany etnických Albánců v okolních státech a dodržování jejich práv dle mezinárodních standardů⁹⁵. Odborníci z Akademie věd Albánie ve své publikaci Platforma pro vyřešení albánské národní otázky (*Platformë për Zgjidhjene Çësthjes Kombetarë Shqiptarë*) tvrdí, že aspirace Albánců na vytvoření národního státu jsou legitimní, v současných podmínkách však prakticky nerealizovatelné. Akademie podporovala ústavní uznání Republiky Kosova jako jedné z republik SRJ, rovnoprávnost Albánců a Makedonců v Republice Makedonii, vytvoření autonomní oblasti v regionu obývaném Albánci v Černé Hoře a zabezpečení výuky v mateřském jazyce pro albánské imigranty v Řecku. Tato legitimní univerzální práva nemohou být porušována existencí politických hranic vytvořených v minulosti na Balkánském poloostrově. (Akademia ë shkencavë ë shqiperisë 1998)

Obdobná stanoviska jsou přítomna i na albánské politické scéně, na které se v průběhu devadesátých let vyprofilovaly mezi desítkami marginálních stran dvě formace: Demokratická strana Albánie (*Partia Demokratike ë Shqiperisë-PDSh*, vládnoucí strana 1992-1997 a od září 2005) a Socialistická strana Albánie (*Partia Socialiste ë Sqiperisë-PSSH*, u moci 1997-2005). V zásadě lze konstatovat, že zahraniční a bezpečnostní politika těchto dvou politických sil se zásadním způsobem neliší a že v průběhu transformace nedošlo k většímu odchýlení zahraniční linie státu. Obě dvě strany považují za prioritu a životní zájem albánského státu integraci do Evropské unie a NATO. V praktické politice však dochází k nuancím; Demokratická strana Albánie se snažila dosáhnout naplnění tohoto cíle intenzivní spoluprací s USA, zatímco Socialistická strana Albánie se od svého nástupu k moci v roce 1997 prosazuje spíše politiku navazování přátelských vztahů v rámci regionu a klade důraz na bilaterální spolupráci, zejména s Itálií a Řeckem. Obě dvě strany se shodují v názoru na otázku Velké Albánie (na podpoře neměnnosti hranic) a uchování statu quo v regionu⁹⁶. Nedostatečná podpora kosovských Albánců ze strany Tirany v jejich konfliktu se srbským státem je součástí širší krize národní identity v Albánii⁹⁷. (Vickers-Pettifer 1999: 159)

Program Demokratické strany z roku 1995 se zmiňuje o problémech etnických Albánců mimo území mateřského státu a vyzývá zde mezinárodní společenství k aktivní politice, přičemž prezentuje Albánii jako „faktor míru a stability v regionu.“⁹⁸ Demokratická strana Albánie, jejíž voličskou základnu tvoří Gegové (albánské etnikum

v severní Albánii a Kosovu), směřovala v průběhu devadesátých let k tiché podpoře rezistence kosovských Albánců a tolerování proliferace zbraní do Kosova. Socialistická strana plně podporuje Rezoluci 1244 RB OSN a v rámci snah o rychlou integraci do euroatlantických struktur se snaží implementovat programy zaměřené na boj s organizovaným zločinem a na uklidnění situace v regionu. Ve stejném duchu se Socialistická strana Albánie staví proti pronikání islámského vlivu, prohlubování spolupráce s islámskými státy, potažmo percepce Albánie jakožto islámské země.

Strana demokratické aliance Albánie (*Partia Aliance Demokratike ë Shqipërisë, PADSh*)⁹⁹ je jedinou stranou, která podporovala normalizaci vztahů se Srbskem, a to i na úkor podpory kosovských Albánců. V roce 1993 její předseda Neritan Çeka osobně navštívil Bělehrad, což bylo v některých médiích prezentováno jako národní zrada. V roce 1995 dokonce apeloval na vládu, aby přijala srbské uprchlíky z Krajiny. Strana zastávala nejen prosrbský, ale i silně prořecký postoj. V zásadě jde o oportunistickou formaci, která se odštěpila po osobních neshodách čelních představitelů od Demokratické strany Albánie a nedisponuje širší voličskou podporou.

Republikánská strana Albánie (*Partia Republikane Shqiptare, PRSH*)¹⁰⁰ byla založena již 10. ledna 1991. Zahraničně-politickým otázkám se ve svém politickém programu věnuje pouze okrajově. „PRSH bojuje za svaz národa v etnických hranicích, kterého bude dosaženo mírovou cestou a na základě práva na národní sebeurčení. Aktuálně PRSH podporuje vytvoření republiky Kosovo, právo na sebeurčení Albánců v Makedonii, respektování práv Albánců v Černé Hoře, navrácení majetku vyhnaných Čamů.“¹⁰¹ Ačkoliv strana v roce 1997 vytvořila předvolební koalici s extremistickou Národní frontou, nelze ji řadit ke stranám na pólech stranického spektra. Strana těží z povolebních koalic s Demokratickou stranou Albánie, o čemž svědčí i jmenování předsedy PRSH Fatmira Mediu ministrem obrany Albánie v září 2005. V budoucnosti nelze vyloučit posílení její pozice a změnu stávajícího dostředivého bipolarismu.

V politickém spektru se nachází pouze dvě extrémně pravicové strany, které prosazují sjednocení Albánie s Kosovem a dalšími oblastmi osídlenými Albánci: Strana pokroku a práva (*Partija Lëvizja ë Legalitetit, PLL*)¹⁰² a Národní fronta¹⁰³ (*Ballit Kombëtar, BK*), avšak obě strany ke konci devadesátých let pozvolna upouští od extrémně nacionalistické rétoriky. Strana pokroku a práva se profiluje jako formace usilující o restauraci monarchie. Národní fronta se při svém založení identifikovala se stejnojmennou stranou z dob druhé světové války a jejím cílem je obnovení hranic z roku 1941, tedy stavu, kdy byl díky fašistické Itálii realizován sen o Velké

Albánii. V průběhu devadesátých let došlo k pokusům o transformaci strany, které vyvrcholily vydáním nového politického programu v září 2002. Národní fronta se v novém politickém programu definuje jako moderní strana, která již neusiluje o vytvoření Velké Albánie a podporuje integraci Albánie do euroatlantických struktur. Na druhou stranu ovšem stále požaduje, aby mezinárodní společenství respektovalo právo albánského národa určit si své přirozené hranice.¹⁰⁴

Na konci roku 2004 došlo k rozštěpení Socialistické strany a vzniku Socialistického hnutí pro integraci (*Levizja Socialiste per Integrim, LSI*), jehož předsedou byl zvolen bývalý předseda vlády Ilyr Meta. Tato nová strana vznikla díky osobní animozitě F. Nano a I. Mety a ve volbách 2005 získala 5 poslaneckých mandátů. Její zahraniční politika je jasně prointegrační. I ostatní parlamentní strany se v zásadě shodují na rychlé integraci Albánie do evropských a euroatlantických struktur i na spolupráci s okolními zeměmi v regionu. Extrémně nacionalistické strany v žádných volbách nezískaly významnější postavení a od roku 2005 absentují i v parlamentu. Idea Velké Albánie neoslovila voliče a lze konstatovat, že v současné době se na albánské politické scéně nevyskytuje relevantní a mandátem podpořený subjekt, který by usiloval o naplnění ideálů Prizrenské ligy, tedy vytvoření Velké Albánie. Politické programy jednotlivých stran spíše zmiňují podporu dodržování práv národnostních menšin v okolních státech a distancují se od radikálních řešení.

4.5.2 Albánie jako *weak state*

Pro Albánii představuje mnohem větší hrozbu skutečnost, že stát není schopen kontroly vlastního území a že ozbrojené gangy založené na klanové struktuře ovládají některé oblasti¹⁰⁵. „Zdá se, že v Albánii neexistuje společenská smlouva mezi vládou a občany. Tento fakt vychází ze způsobu vládnutí v této zemi v posledních deseti letech... Kapitalismus je přijímán jako hra bez pravidel, ve které obohacení ospravedlňuje porušování zákona a účast v politice je viděna jako rychlá cesta k úspěchu. Tato forma kapitalismu vytvořila nejen dynamiku, ale podpořila i masovou zahálčivost a lenost prosazováním mentality, domnívající se, že člověk může zbohatnout bez práce.“ (srv. UNDP 2000: 5; Kajsia et al. rok vyd. neuveden) Albánie se zmítá v anarchistickém chaosu, který se projevuje dlouhotrvající ekonomickou a demokratickou stagnací, zpolitizovanými institucemi, vysokou mírou korupce, silným vlivem organizovaného zločinu, poklesem autority veřejných institucí, neodpovědností státních úředníků vis a vis veřejnosti, poklesu schopnosti vytvářet dlouhotrvající koncepční politiku, nadvládou

neoficiálních institucí nad vládními institucemi, malou roli společnosti při regulaci institucí, poklesem kredibility politiků a nedůvěrou v reformy. (Rakipi 2000: 117)

I přes určitá zlepšení, k nimž v posledních letech došlo, zůstává Albánie zemí s vysokou zločinností a nízkou úrovní sociální, politické a ekonomické bezpečnosti. Albánie je klasický příklad slabého státu (*weak state*). Slabé státy se obávají vnitřních hrozeb bezpečnosti pro vládu; jinými slovy ve slabých státech neexistuje vnitřní politický a společenský konsensus takové síly, který by eliminoval použití síly jako prvku domácího politického života. (Srv. Buzan 1991: 99; Goldsmith 2003; Taulbee 2002; Ayoob 1986) „Neúspěšné státy (*failed states*) tíhnou k tomu být Bartem Simpsonem mezinárodních vztahů; jsou trvale neúspěšnými.“ (Bilgin & Morton 2002) Slabý stát není schopný implementace zákona, formulace a implementace dlouhodobé vládní politiky, je neschopen výběru daní a nedokáže poskytnout svým občanům veřejné služby či možnost participace na veřejném životě¹⁰⁶. Slabý stát nevykonává funkci společenské kontroly a neplní funkci ochrany občanů. V případě Albánie je slabost státu hluboce zakořeněná, je základním faktorem nedostatečného kolektivního a osobního pocitu bezpečí. (UNDP 2000: 22) Administrativní vakuum, vzniklé po pádu totalitního režimu, nebylo zaplněno a vzhledem ke špatnému řízení a korupci policie¹⁰⁷ a ostatních státních složek vzali Albánci na severu země zákon do svých rukou a navrátili se ke zvykovému právu, jehož součástí je i krevní msta.¹⁰⁸ (Lawson-Saltmarshe 2000)

Albánci jsou rozděleni do dvou etnických podskupin, přičemž hranici mezi nimi představuje řeka Shkumbin. Gegové, žijící na severu země, ovládali politickou scénu před rokem 1945 a v devadesátých letech tvořili voličskou základnu Demokratické strany. Toskové, obývající albánský jih, dominovali Albánii v období komunismu a v současné době tvoří elektorát Socialistické strany. Za Hoxhova režimu byl jih Albánie protěžován a dialekt Tosků se stal základem kodifikace spisovné albánštiny. Gegové si v minulosti nikdy nebudovali kontakty se světem a v oblasti se udržela patriarchální primordiální společnost inklinující převážně k islámskému náboženství. Gegové jsou *zbojníci a horalé*, kteří se v historii pouze jednou, a to za Hoxhova režimu, plně podřídili centrální vládě Tirany. Po pádu komunistického režimu se navrátili ke zvykovému právu, ignorují aktivity albánského státu a společnost je řízena na základě zvykového práva Kanun. Toskové se v historii ukázali jako kosmopolitnější, obchodovali s okolními národy a jsou více náchylní ke ztrátě původních zvyků a tradic. Na rozdíl od Gegů se Toskové hlásí k římskokatolické či albánské pravoslavné církvi.

Často citovaný výrok Vashko Pasy *Jediným náboženstvím Albánců je albanství* do určité míry odpovídá realitě. Albánci se hlásí k různým náboženstvím, přičemž zejména ve vlastní Albánii jsou v otázkách víry velmi vlažní. Albánce spojuje pouze jednotný jazyk a mytologie spojená s národním hrdinou Skanderbegem¹⁰⁹ a s albánským národním obrozením. (Zhelyazkova 2000)

V letech 1992-1996 byla dominance Tosků ve státní správě nahrazena Gegy, stoupenci Demokratické strany. V roce 1997 však došlo ke krachu pyramidových finančních fondů propojených s vládnoucí politickou garniturou, což mělo za následek ztráty úspor desetitisíců Albánců, vypuknutí ozbrojeného povstání a nastolení faktického stavu anarchie po celé zemi¹¹⁰. Za chaosu se objevili v řadách Tosků občanští komisaři, kteří převzali politickou moc a iniciovali ideu autonomie jihu. Budování ozbrojených jednotek určených k ochraně před eventuální invazí ze severu bylo prvním krokem, který teoreticky mohl vést k rozštěpení státu. (Gashi, Steiner 1997: 254) Revolta byla iniciována Tosky, kteří do začátku 90. let dominovali politické scéně. Do jejího čela se postavili propuštění armádní důstojníci generál Skendër Sera a Luftar Petroshati ve Vloře, Agim Gozhita v Gjirokasteru a plukovník ve výslužbě Xhevat Koçiu v Sarandě. Ačkoliv socialisté veřejně oznámili, že nemají žádnou kontrolu nad rebely, nedistancovali se od nich. Všichni vůdcové povstání měli velmi úzké vazby na Socialistickou stranu a je velmi pravděpodobné, že jednali na příkaz jejího vedení. Od roku 1997 došlo ke změně politického establishmentu a představitelé Gegů byli opět vystřídáni Tosky.

Proces stabilizace byl narušen těžkou politickou krizí, která nastala po zavraždění prominentního politika PDSH Azema Hajdariho. Hajdari byl zabit neznámým střelcem a u příležitosti jeho pohřbu se přívrženci PDSH pokusili o státní převrat. Obsadili řadu vládních budov a na čas je okupovali. Demokratická strana obvinila z atentátu Socialistickou stranu, ta obvinění popřela a objevily se spekulace o tom, že Hajdariho smrt si objednal Berisha, a to s cílem vyvolat politickou nestabilitu a navrátit se k moci.¹¹¹ Atentát na Hajdariho měl dohru v roce 2002 v souvislosti s tzv. Klosiho aférou. Fatos Klosi, šéf tajné zpravodajské služby SHIK, byl obviněn opozicí, že SHIK nelegálně odposlouchávala vedení PDSH a že byla zapletena do atentátu na Hajdariho. Klosi se stal obětním beránkem v rámci vládní politiky usmiřování se s opozicí. Byl propuštěn ze své funkce a obviněn ze zneužití pravomocí a selhání v případě vyšetřování Hajdariho smrti.

Volby v červnu 2005 ukázaly, že Albánie zůstává nadále nebezpečná sama sobě; slabost státu byla znatelná v předvolební kampani i během voleb. Socialistická strana před volbami propuštěla příznivce demokratů z postů ve státní správě. Volby byly poznamenány kupováním hlasů, korupcí, zastrašováním a násilím. (IWPR Balkan Crisis Report č. 561, 23. 6. 2005) Měsíc dohadování se politické scény o *skutečném* vítězi voleb skončil sestavením vlády Demokratické strany. Albánská politická scéna zůstala silně polarizovaná; povolební výzkum ukázal, že voliči identifikují politickou stranu dle osoby jejího předsedy.¹¹²

4.5.1 Problematika řecko-albánských vztahů

Albánie je na rozdíl od ostatních zemí jihovýchodní Evropy etnicky homogenní stát, přičemž jedinou významnou národnostní menšinu tvoří Řekové. Mimo ně žije v Albánii 15 000- 20 000 Makedonců¹¹³, dále 50 000 Romů¹¹⁴, 80 000 Vlachů¹¹⁵ a menší počet Židů¹¹⁶, Arménů¹¹⁷, Turků, Goranů, Srbů a Černohorců¹¹⁸. Představitelé ruské a čínské komunity, kteří v Albánii žili za komunistického režimu, se z velké většiny navrátili do vlasti. Určitý konfliktní potenciál v sobě nesou řecko-albánské vztahy; mnohem významnější ohrožení pro společenskou bezpečnost představuje albánská emigrace a s ní související odliv intelektuálních elit.

Řekové jako největší národnostní menšina rozvíjí nejvíce aktivit a sekuritizují bezpečnost své komunity v Albánii. Většina obyvatel řecké národnosti žije na jihu Albánie a v hlavním městě Tiraně. Odhaduje se, že tvoří přibližně 3 % celkové populace.¹¹⁹ Za vlády krále Zogu bylo řecké obyvatelstvo vystaveno represím, řecké školy byly uzavřeny a většina klášterů řecké pravoslavné církve byla přeměněna na ústavy pro mentálně postižené. Po ukončení občanské války v Řecku v roce 1949 se mnoho levicových uprchlíků usadilo v Albánii, kde se někteří dokázali prosadit i ve vysokých politických kruzích. Mimo tyto prominenty a oddané stoupence Envera Hoxhy se však ostatní příslušníci řecké menšiny necítili v bezpečí a velmi často si měnili svá řecká jména na albánská. Za komunistického režimu existovalo v omezené míře základní školství v řeckém jazyce, osnovy se však shodovaly s albánskými a žáci nezískali významnější povědomí o řecké kultuře. Albánie prezentovala svůj přístup k národnostním menšinám jako vzorový. Ačkoliv existovala literární produkce v řeckém jazyce a byly vydávány i noviny Lidová tribuna (*Laiiko Vima*), jejich obsah byl plně zaměřen na albánskou kulturu a historii.¹²⁰ Po prohlášení Albánie za první

ateistický stát na světě se terčem útoku ze strany státu stala zejména řecká pravoslavná církev, jejíž kostely a kláštery byly zničeny, a řecké náboženské knihy byly zakázány.

S liberalizací režimu v letech 1989-1990 se uvolnily i náboženské poměry. I přes oficiální ústavní zákaz se zlepšily vztahy albánského státu s církvemi, zejména s římskokatolickou, což bylo potvrzeno návštěvou Matky Terezy v Albánii v únoru roku 1989. Reformátoři Ramiz Alia a Fatos Nano si byli vědomi rozsáhlého porušování lidských práv v Albánii za Hoxhova režimu a také toho, že obrazu Albánie v zahraničí a přílivu zahraničních investic by mohl napomoci právě liberálnější přístup k církvím. Došlo k obnovení činnosti řecké pravoslavné církve, která následně požadovala navrácení majetku zkonfiskovaného po roce 1976 na základě článku 37 tzv. Hoxhovy ústavy. V první fázi transformace si pak většina církví svůj bývalý majetek zabrala bez potvrzení státních autorit. Ve většině církevních staveb do té doby působila zemědělská družstva, jejichž majetek byl přemístěn, a budovy se začaly opět používat jako náboženské objekty. V otázce restitucí majetku se mezi církvemi projevila nebývalá spolupráce.

Uvolnění náboženské politiky bylo doprovázeno rozšířením práv národnostních menšin. Řekové získali po padesáti letech možnost navštívit své příbuzné v Řecku. Po pádu režimu si řecká minorita založila organizaci Omonia, která měla zabezpečit ochranu práv menšin a napomáhat vytvoření multikulturní společnosti dle západních vzorů. Tato organizace byla zpočátku velmi volnou asociací bez pevné struktury či hierarchie; teprve postupně získala atributy organizace a vytvořila i stejnojmennou politickou stranu. Před volbami v roce 1992 zakázala bývalá vládní Albánská strana práce Omonii účast ve volbách s tím, že reprezentuje pouze etnické zájmy, a je proto protiústavní a ilegální politickou formací. Řecká menšina společně s makedonskou následně vytvořily Stranu za jednotu a lidská práva (*Partia Bashkimi i të Drejtave të Njeriut, PBDN*), které bylo umožněno participovat ve volbách, v nichž získala 7 mandátů ve 140-členném parlamentu.¹²¹

Výsledek voleb měl za následek vzrůstající nespokojenost řecké komunity a její rozštěpení na radikální a umírněné křídlo. Zatímco umírnění kladli důraz na zlepšení vzdělávacího systému v řeckém jazyce, radikálové volali po změně hranic a vytvoření unie s Řeckem. Krize vyvrcholila v dubnu 1992, kdy lídr Omonie Sotir Qiriazati napsal otevřený dopis řeckému premiérovi Constantinu Mitsotakisovi, ve kterém ho žádal o podporu pro vytvoření autonomní provincie v jižní Albánii. Tento návrh byl odmítnut

jak řeckou, tak albánskou stranou a pouze přispěl ke zhoršení vzájemných vztahů mezi Řeky a Albánci.

Po vítězství Demokratické strany Albánie Saliho Berishi ve volbách v roce 1992 došlo k dalšímu ochlazení interetnických vztahů mezi Albánci a Řeky i bilaterálních vztahů mezi Řeckem a Albánií. Řecko neslo s velkou nelibostí příliv gastarbeiterů, jejichž příjmy tvořily důležitou složku albánské ekonomiky. Aténská vláda si stěžovala zejména na rostoucí kriminalitu, která se s příchodem albánských imigrantů neúměrně navýšila. Tirana naopak reagovala negativně na jakékoli náznaky vytváření srbsko-řecké aliance. Napjaté vztahy s Řeckem se vždy odrazily na periodických repatriacích albánských občanů ilegálně pobývajících na území Řecka.¹²²

Etničtí Řekové žijící na jihu byli albánskou většinou vnímáni negativně jako privilegovaná vrstva, která má přístup k pracovnímu trhu a finančním zdrojům v Řecku. V roce 1991 došlo k několika incidentům na jihu Albánie, zejména v Sarandě, při kterých byly napadeny a vypleněny řecké obchody. Ve společnosti se rozšířil pocit, že vláda zvýhodňuje etnické Řeky i v procesu privatizace. Mezi běžnými Albánci rostlo přesvědčení, že Berisha, Geg, si chtěl koupit náklonnost nejenom Tosků žijících na jihu Albánie, ale i etnických Řeků, a eliminovat tímto způsobem řecký radikalismus. Ve skutečnosti však byla Berishova politika spíše protiřeckého charakteru, namířená zejména proti řecké pravoslavné církvi.

V roce 1993 došlo k incidentu, který výrazně ochladil vztahy mezi oběma etniky i sousedními státy: řecký archimandrita Chrisostomos Maidonis byl deportován z albánského území za šíření map, v nichž byla vyobrazena jižní část Albánie jako součást Řecka. V řeckých vesnicích došlo následně k nepokojům, na které albánská vláda reagovala zatýkáním¹²³ a navýšením přítomnosti policejních sil v oblasti. Byly obnoveny kontroly pohybu obyvatelstva reformovanou tajnou státní službou SHIK a zvýšena bezpečnostní opatření v regionu. Atény reagovaly repatriací 30 000 albánských imigrantů a deklarováním pěti požadavků vůči albánské vládě.¹²⁴ Řecký ministerský předseda načrtl paralely mezi postavením Albánců v Kosovu a Řeků v Albánii a trval na tom, že Řekové by měli obdržet stejný status, jaký Tirana požaduje pro kosovské Albánce, což Berisha rezolutně odmítl.

Situace se vyhrotila s napadením albánské vojenské základny v Peshkëpia v dubnu 1994, ke kterému se přihlásila Osvobozenecká fronta severního Epiru. Prezident Berisha v této souvislosti obvinil Řecko ze státního terorismu a ze zodpovědnosti za tento incident. Nedlouho po tomto útoku bylo v Albánii zadrženo pět

členů Omonie a obviněno ze špionáže a nelegálního držení zbraní. Proces Omonii upoutal pozornost mezinárodního společenství a Albánie se stala terčem kritiky za procedurální chyby u soudního přelíčení. Velkou roli v medializaci případu hrála vlivná řecká lobby ve Spojených státech amerických. Řecko následně rozpoutalo protialbánskou kampaň a zintenzivnilo deportace nelegálních albánských imigrantů. Spojené státy i Evropská unie na základě řecké žádosti pozastavily půjčky a investice určené do Albánie. Albánské politické špičky byly konfrontovány s vnitropolitickou krizí zapříčiněnou výše uvedenou aférou a po celé zemi se zvedla vlna odporu proti cizímu zasahování do vnitřních záležitostí státu. Pod narůstajícím mezinárodním tlakem byly albánské úřady nuceny všech pět obviněných propustit.

Protiřecké nálady se odrazily v Berishově návrhu ústavy, který byl předložen ke schválení v referendu v roce 1994. Návrh obsahoval dva kontroverzní články: článek 6(3) zakazující založení a činnost politických stran na základě náboženské či etnické příslušnosti; článek 7(4) stanovil, že v čele všech náboženských institucí musí být albánští občané, kteří se v Albánii narodili a trvale zde žili během posledních dvaceti let.¹²⁵ V referendu byl tento návrh ústavy zamítnut.

S narůstající tenzí v Kosovu a zhoršujícími se vztahy s Makedonií si Berisha uvědomoval nutnost zabezpečení jižní hranice. V rámci postupného zlepšování bilaterálních vztahů navštívil řecký prezident Konstandinos Stefanopoulos v roce 1996 Tiranu. Během oficiální návštěvy došlo k uzavření smlouvy o vzájemném přátelství, na kterou albánská strana nahlížela jako na klíčovou pro zajištění bezpečnosti státu. Tirana se v ní zavázala ke zlepšení vzdělávacího systému pro řeckou menšinu a ke zvýšené kontrole hranic s cílem omezit ilegální migraci svých občanů. Po výměně vládní garnitury v roce 1997 se zlepšily jak bilaterální vztahy mezi Řeckem a Albánií, tak i interetnické vztahy v Albánii. Socialisté dlouhodobě udržovali velmi dobré vztahy se stranou PASOK, vedenou Andreasem Papandreou. Již v roce 1993 podepsal vůdce Socialistů Fatos Nano společnou deklaraci hlásající, že Albánie je schopna reintegrace do Evropy pouze za podpory Řecka. Socialistická strana Fatose Nana považuje vztahy s Řeckem za klíčové, a proto v co největší možné míře reflektuje na požadavky řecké menšiny. Fatos Nano je v této souvislosti opozicí ostře kritizován za svůj vstřícný postoj; Berishova demagogie se nezdráhá obviňovat socialistického předsedu ze zaprodávání Albánie Řecku vedoucí k připojení Severního Epiru k Řecku. (Schmidt 2000: 228-229)

Zpolitizování etnického původu kandidátů je zřetelné v případě voleb na jihu Albánie. Ve volbách do městských zastupitelstevch v roce 2000 utvořili v Himaře demokraté a socialisté výjimečně koalici, aby zabránili případnému prvenství Strany za jednotu a lidská práva zastupující etnické Řeky. „Volební vítězství v Himaře není chápáno jako politický či volební úspěch, nýbrž čistě jako etnické vítězství.“ (Barjarba 2004: 237) V následujících místních volbách v roce 2003 zvítězila koalice Demokratické strany a Strany za jednotu a lidská práva. Demokraté tentokrát odmítli obvinění socialistů z nedostatku vlastenectví a ve snaze porazit svého největšího rivala se spojili se stranou etnických Řeků. Socialistická strana využila v předvolebním klání účelové koalice a získala si image vlastenecké strany, který si v předchozím období udržovali demokraté. Tyto politické mutace dokazují, že etnicita se stává strategickou záležitostí. Etnický původ je reálný, etnické tenze však ne. Identita a kultura albánských voličů je zneužívána politickými stranami, které usilují o získání politického vlivu na úkor dobrých interetnických vztahů. (Barjarba 2004: 238)

4.5.2 Migrace a identita Albánců

Díky Hoxhově politice zaměřené na zvýšení natality měla Albánie po pádu železné opony jednu z nejmladších společností v Evropě a s vysokou mírou porodnosti¹²⁶. Mladí Albánci často odcházeli po pádu totalitního režimu do emigrace, což je jev přetrvávající do současnosti a představující jedno z ohrožení albánské společnosti. Jde o největší stupeň emigrace v přepočtu na počet obyvatel v Evropě. Na základě statistik řeckého ministerstva zahraničních věcí žilo v roce 1988 (s výjimkou občanů SFRJ) 470 tisíc etnických Albánců v Řecku, 162 tisíc v Itálii a 58 tisíc v jiných státech. (Kule et al. 1999: 1)¹²⁷ Dokument albánského ministerstva práce a sociálních věcí z května 2005 hovoří o přibližně 600 000- 650 000 Albáncích pracujících v sousedním Řecku. Na základě oficiálních statistik se podíl obyvatel mezi 15-29 lety snížil z 28,9 % (1989) na 23,6 % (1998). Počet mužů ve věku 20-35 let klesl dokonce o 50 %. (Sardon 2001: 54) Finanční prostředky vydělané v zahraničí jsou většinou určeny k podpoře rodin žijících v Albánii či k investicím v rodné zemi, což je vzhledem k vysoké míře nezaměstnanosti nesporně pozitivní přínos. Přesto vidí albánská vláda v emigraci významnou bezpečnostní hrozbu: emigrace má politický, sociální i ekonomický dopad a je významným faktorem v bilaterálních vztazích s ostatními státy. Ministerstvo práce a sociálních věcí se nezabývá odlivem mozků či nedostatkem mužů v produktivním věku v zemi, nýbrž nedostatečnou ochranou Albánců pracujících mimo území státu,

vyjednáváním co největšího množství pracovních povolení a až na posledním místě reintegrací repatriovaných Albánců do společnosti.¹²⁸ (Ministry of Labour and Social Affairs 2005) Také programy politických stran se věnují této otázce. Problematika emigrantů byla umístěna na druhém místě předvolebního programu PDSH v roce 2005 a obsahovala mj. garanci volebního práva v zahraničí, garanci kulturních práv, organizaci letních škol v Albánii pro emigranty a jejich potomky, poskytování kvalitních služeb zastupitelskými úřady a legalizaci pobytu pro rodiny přistěhovalců¹²⁹. Není bez zajímavosti, že hospodářská problematika zde byla uvedena až na čtvrtém místě. Albánští politici se snaží pragmaticky získat hlasy voličů podporou emigrantů a nereflektují hrozbu odlivu mozků z Albánie, kterou se zabývají mezinárodní organizace v čele s OSN.

Špatná ekonomická situace v zemi a nízká životní úroveň Albánců je nejvýznamnějším faktorem ovlivňujícím tok emigrace. První vlna emigrací proběhla v souvislosti s krizí na ambasádách v roce 1990, kdy přibližně 25 000 Albáncům bylo umožněno odcestovat do Itálie, Německa a Francie. Druhý velký exodus následoval v březnu 1991 a směřoval do Itálie. V následujících letech pokračovala emigrace jak legálními, tak i nelegálními cestami. Touha po životě mimo Albánii pravděpodobně zůstane i v blízké budoucnosti cílem velké části tamní populace (Kule et al. 1999: 11)

V letech 1990-99 přibližně 40 % univerzitních profesorů a vědců emigrovalo ze země.¹³⁰ Z cca 300 studentů, kteří získali titul Ph.D. na univerzitách v západní Evropě, se jich 67 trvale usadilo v zahraničí. Jako *kanadský fenomén* je označován odliv mozků do Kanady, která svou aktivní imigrační politikou preferuje vzdělané a movité přistěhovalce. Albánie tak postupně ztrácí intelektuální elitu národa, která by mohla mít potřebný potenciál k vyvedení země ze stavu anarchie a vybudování demokratického státu a společnosti západního typu. Negativní vliv tohoto procesu lze sledovat i v případě vzdělávacího procesu u dětí emigrantů, jelikož většina z nich v přijímací zemi nechodí do školy. (UNDP 2000: 35-45)

Na druhé straně má však emigrace pozitivní vliv na snížení nezaměstnanosti v zemi, zejména na jihu. Finanční příjmy z emigrace představují přibližně 1/5 HDP, tedy dvakrát více než příjmy z exportu a téměř čtyřikrát více než je objem přímých investic. Různé výzkumy ukazují, že albánští emigranti investují přibližně 2/3 svých úspor v Albánii a 1/3 v hostitelské zemi. Fenomén emigrace má tedy na albánskou ekonomiku i pozitivní dopad.

Dalším významným problémem, kterým země trpí, je proces vnitřní migrace z vesnic do měst. V roce 1990 žilo v Tiraně 374 tisíc obyvatel, v roce 1999 se tento počet téměř zdvojnásobil, tj. dosáhl výše 618 tisíc obyvatel. Většina přistěhovalců se zabydlela v okrajových částech hlavního města a vytvořila rozsáhlé slumy¹³¹, které postrádají inženýrské sítě a jejichž obyvatelé žijí v katastrofálních životních podmínkách. Urbánní migrace ničí demografickou strukturu venkovské populace a přispívá k přelidnění ve městech. Ženy, děti a staří lidé jsou ponecháni na vesnicích a starají se o rodinný majetek; muži v produktivním věku odejdou do měst za prací, kde většinou ilegálně postaví obydlí, aby se k nim mohly po čase jejich rodiny připojit. Tato migrace přispěla ke vzniku nových konfliktů mezi přistěhovalci a původními obyvateli ve městech. Migranti se příchodem do měst stávají anonymními, což jim umožňuje uchýlit se k antisociálnímu chování. Zejména osídlení v okolí Tirany a Drače roste velkou rychlostí; v této oblasti žije v současnosti asi 1/3 obyvatelstva země. Migrace je umožněna díky postupné ztrátě rodinných a klanových vazeb, zeslabováním tradičního patriarchy a globalizací přinášející cestou moderních komunikačních prostředků do společnosti změny.

Během kosovské krize, kdy Albánie přijala 460 000 uprchlíků, se mezinárodní organizace obávaly negativních dopadů na albánskou společnost. Albánie se však mohla poprvé prezentovat jako partner mezinárodního společenství, ne jako zdroj nekončících problémů. Po skončení konfliktu se 95 % uprchlíků vrátilo do Kosova a nezanechalo po sobě výrazné stopy. Nejvýznamnější změna, která v této souvislosti proběhla, byla v percepci životní úrovně Albánie kosovskými Albánci. Ti za Titova režimu viděli v Albánii nedostižitelný ideál a byli nyní šokováni realitou. Obyvatele Albánie ovlivnila přítomnost kosovských Albánců také; pokud kdy byla v albánské společnosti přítomna vidina Velké Albánie, její popularita značně poklesla. Kosovští Albánci byli po prvotních projevech solidarity a sympatií vnímáni jako zaostalí a arogantní horalé, kteří jsou *civilizovaným* Albáncům na obtíž.¹³²

Albánský příklad ilustruje, že hrozba ztráty identity nemusí nutně znamenat hrozbu i v politickém sektoru, a podporuje i kritiku Kodaňské školy ze strany sociologů týkající se proměnlivosti identity. Odlišný poválečný vývoj proměnil identitu Albánců žijících v Albánii natolik, že je výrazně odlišná od identity kosovských a makedonských Albánců. Ztráta náboženství jako jednoho z prvků identity je exemplárním příkladem identitární proměnlivosti. Eliminace náboženského prvku v identitě Albánců z Albánie a odlišení identity Albánců z Albánie od identity kosovských Albánců a makedonských

Albánců má pozitivní dopad v tom, že v Albánii absentuje podpora myšlenky Velké Albánie. Identitární hrozba zpětně neznamenalala a neznamenalala hrozbu politického sektoru. V případě sociálního sektoru též neznamenalala hrozbu - šlo pouze o změnu identity. V této souvislosti se nabízí i odlišení identity kosovských a makedonských Albánců, k níž pravděpodobně v budoucnosti dojde, a to vzhledem k existenci dvou samostatných státních celků. Tato změna může mít též pozitivní dopad, může rozvolnit přetrvávající vztahy mezi rodinnými klany v Kosovu a v Makedonii a přispět k minimalizaci snah o vytvoření Velké Albánie.

Sociální a politický sektor je propojen v případě identity, respektive politické reprezentace Tosků a Gegů. I v tomto případě by ztráta identity nemusela mít negativní konotaci a mohla by přispět k vytváření formování politických stran na jiném než na etnickém či kmenovém základě. Cleavages, typické pro evropské demokracie, by získaly na relevanci při formování stranické soustavy.

Hrozba ztráty identity u Řeků by mohla představovat hrozbu i pro politický sektor. Vzhledem k nízkému počtu obyvatel řecké národnosti není tato hrozba v porovnání s ostatními problémy Albánie relevantní a bude zřejmě vyřešena afirmací práv této národnostní menšiny. Její potenciál spočívá spíše v ohrožení bilaterálních vztahů s Řeckem. Do budoucna nelze předpokládat rapidní zvýšení natality řeckého etnika, což by mohlo přinést zvýšené požadavky řecké menšiny, např. v podobě požadavku na autonomii či dokonce federalizaci země. V porovnání s ostatními potížemi Albánie ztrácí na relevanci i sociální hrozba identity v podobě albánské emigrace. Tento fenomén může do budoucnosti znamenat pozitivum, které napomůže transformaci politického systému, a i v tomto případě nemusí mít sociální hrozba ztráty identity negativní konotaci.

4.6 Politicko-sociální hrozby západního Balkánu – prozatímní konkluze

Kapitola politicko-sociální bezpečnosti ukázala, že ve všech sledovaných státech se politický sektor překrýval se sociálním. V chorvatské společnosti dominovaly hrozby sociálního sektoru na konci osmdesátých let a se vznikem samostatného chorvatského státu se transformovaly do hrozeb politických a vojenských. Válečná konfrontace, redukce srbské minority, změna režimu a příznivá mezinárodní situace způsobily, že v současnosti není hrozba secese území obývaných Srby pro Chorvatsko významná.

Politické hrozby se tak opět transformovaly na svou latentní podobu do sociálního sektoru.

Obdobná situace se vyskytla i v Bosně a Hercegovině, kde ke konci 80. let dominovaly hrozby sociálního sektoru, které se přeměnily na hrozby politického a vojenského charakteru. V BaH však vymizely pouze vojenské hrozby; politické a sociální hrozby zůstávají i po válce a vzájemně se překrývají. Jejich výrazem jsou politické strany založené na etnickém základě a dominující bosensko-hercegovské stranicko-politické scéně. Politické strany, v jejichž programu figuruje vybudování multikulturního státu, prozatím nezískávají větší přízeň voličů.

Srbsko a Černá Hora představuje téměř identický případ. Jazyk jako jeden ze základních prvků identity našel svoji odezvu v politické reprezentaci kosovských Albánců požadujících návrat (nejenom školské a kulturní, ale i politické) autonomie Kosova. Hrozba pro identitu srbského a albánského národa našla své propagátory v představitelích politických stran. Kosovo je neoddělitelnou součástí srbské identity; jeho možná ztráta, zapříčiněná mj. vysokou natalitou kosovských Albánců, způsobila transformaci sociálního sektoru v politický a vojenský, jejichž výrazem se stal srbsko-albánský konflikt, do kterého se zapojila i Severoatlantická aliance. Během posledních šesti let nedošlo v kosovské otázce k významnému posunu a sociální sektor se neustále překrývá s politickým. V souvislosti se začátkem rozhovorů o budoucím statusu Kosova je patrné, že tato oblast zůstává pro Srby součástí jejich národní identity a jeho ztráta by mohla znamenat další válečný konflikt. V případě, že se Kosovo stane nezávislým státem, dojde k oživení srbských mýtů. Hlavní slogan většiny srbských politických stran bude „*Vrátíme se*“. „Dokud budou v Kosovu stát středověké chrámy a kláštery postavené v dobách srbských králů, není vyloučen návrat Srbů; jestliže je zdejší Albánci zničí, Srbové se vrátí, aby je vystavěli znovu. Kosovo navždy zůstane srbským Jeruzalémem a pramenem srbského nacionalismu.“ (Perica 2002: 258) Místní Albánci však vnímají Kosovo obdobně, tj. jako kolébku albánské státnosti, a nebudou ochotni přijmout jiné řešení, než je samostatnost, event. i vytvoření Velkého Kosova. Propletení sociálního a politického sektoru je zjevné i na případu Černé Hory. Nově se formující černohorská identita našla svoji podporu v Demokratické straně socialistů, která propaguje vznik samostatného státu. Secese Černé Hory od Srbska je klasickým příkladem hrozby politického sektoru.

Makedonie je příkladem propojení sociálního a politického sektoru *par excellence*. Za předpokladu nepříznivé mezinárodní a regionální konstelace by byl nově

vzniklý stát ohrožen hned z několika stran. Srbové neuznávající autokefálnost makedonské pravoslavné církve a beroucí v potaz existenci srbské minority na severu země by v případě své neangažovanosti na západě (tj. v Chorvatsku, Bosně a Hercegovině) a v Kosovu mohly obrátit svou pozornost na Makedonii. Jiná radikálnější orientovaná politická garnitura v Bulharsku by mohla znamenat relevantní hrozbu nejenom pro afirmaci makedonského jazyka, nýbrž i pro celý politický systém. Řekové, v obavách z ohrožení jednoho ze základních pilířů své národní identity - řeckých dějin, jejichž část by mohla být Makedonií přivlastněna, i z obav z emancipace potlačované makedonské menšiny na severu země, rozpoutali boj za neuznání nově vzniklého státu pod jeho ústavním názvem. Makedonští Albánci požadující uznání albánského jazyka za státní, představují politickou hrozbu v podobě secese západní Makedonie. K překvapení bezpečnostních expertů se pouze posledně uvedené téma přeneslo ze sociálního sektoru do politického a vojenského. Předchozí otázky zůstaly v rovině sociálního sektoru; problém řecké identity pak v sociálně-politickém. Členství Řecka v Evropské unii a další integrační snahy EU znemožňují, aby se tato hrozba manifestovala v blízké budoucnosti ve vojenském sektoru.

Identita albánských Tosků a Gegů je manifestována ve stranickém systému Albánie, jemuž dominují dvě politické strany. Toskové tradičně volí *socialisty*, zatímco Gegové preferují spíše *demokraty*. Ztráta jejich kmenové sounáležitosti a vytvoření jediné společné albánské identity by přinesly pozitivní dopad v podobě formování politických stran na jiné než etnické platformě. Na druhou stranu by však tato unifikace mohla přinést i negativní dopad v podobě afirmace Albánců usilujících o vytvoření Velké Albánie. Otázka identity řecké menšiny v Albánii spadá do sociálního sektoru a do budoucna nelze očekávat její přenesení do sektoru politického, což je důsledkem několika faktorů: Řekové tvoří pouze 3 % zdejšího obyvatelstva a Albánie usiluje o integraci do EU. Výrazem sociálního sektoru jsou v tomto případě, obdobně jako v Chorvatsku, prvky demokratické společnosti, tj. dodržování základních lidských práv a práv národnostních menšin.

Religiozní příslušnost není nosnou součástí albánské identity; o jednotné albánské identitě je velmi problematické hovořit, což je dáno odlišným historickým vývojem na územích osídlených Albánci. To reflektoval i král Zogu I., když uzákonil rovnost náboženství a tří národních církví. Sekularizace albánské společnosti dosáhla svého vrcholu v roce 1967, kdy Hoxha prohlásil Albánii za první ateistický stát na světě. Identita kosovských i makedonských Albánců zůstává spojena zejména s islámem

a do jisté míry i s Titovým režimem, který se diametrálně lišil od totalitního režimu Envera Hoxhy. Tato konkluze potvrzuje sociologickou kritiku Kodaňské školy, jež neopomněla zdůraznit, že identita je proměnlivá. Hrozba ztráty či změny identity tak nemusí mít nutně negativní konotaci. Hrozba pro sociální sektor sama o sobě hrozbu neznámá a je latentní formou hrozby politického sektoru. Jakmile se transformuje v politickou hrozbu, lze ji považovat za relevantní. Z výše uvedeného vyplývá, že jestliže hrozby sociálního sektoru zůstanou ve své základní latentní formě, nejsou de facto hrozbami a samotná analýza sociálního sektoru Kodaňské školy se jeví jako irelevantní.

Kosovští Albánci mají odlišnou kulturní a politickou identitu od obyvatel Albánie. Peter Skalník z Karlovy univerzity uvádí, že etnicita v jejich vzájemném vztahu nehraje určující roli, jedná se spíše o jistou formu konkurence, která by v případě realizace Velké Albánie přerostla v mocenský boj. Nejasná povaha etnicity je snadno manipulovatelná politickými a ekonomickými silami, vnitřními či externími. (Skalník in Šimko and Haumann 2001: 101) Kosovští Albánci si jsou vědomi, že v případě realizace Velké Albánie by došlo k boji o dominantní postavení mezi Prištinou a Tiranou, což je jeden z důvodů, proč se původní požadavky na utvoření Velké Albánie omezily na podporu nezávislého Kosova. Politické elity v Albánii si tuto skutečnost uvědomovaly již na počátku tranzice a pragmaticky vyměnily romantické sny o Velké Albánii za zahraniční investice. Obdobným způsobem lze nazírat i na rivalitu mezi Gegy a Tosky – nemá etnický charakter. V historii šlo pouze o mocenský boj mezi klanovými svazy na severu a jihu Albánie. (Gashi, Steiner 1997: 254) Někteří politologové se domnívají, že i konflikt v Makedonii začal jako střet mezi jednotlivými klany albánské mafie a původně neměl etnický charakter. Ohrožení identity národa je populisticky využíváno nacionalistickými vůdci k získání či udržení moci. Tento jev je typický zejména pro nedemokratické multietnické společnosti či státy procházející tranzicí. Sekuritizace ohrožení identity národa vytváří bezpečnostní hrozbu, která se může odrazit ve všech sektorech bezpečnosti. Nelze vyloučit další využívání tohoto fenoménu politickými vůdci a vytváření ideálního prostředí pro vznik nových konfliktů.

Sekuritizace ohrožení identity v regionu západního Balkánu probíhala nejen na úrovni politických vůdců, ale i zástupců jednotlivých církví. Srbský analytik Perica se domnívá, že náboženští vůdci představují menší problém než sama podstata víry narušená etnickým nacionalismem, etnoklerikalismem, antisekularismem, fundamentalismem a podobnými –ismy, spojenými s nízkou mírou konfesijní tolerance

v multinárodních státech či s neschopností dosáhnout výrazného průlomu v mezicírkevním dialogu. Srbská pravoslavná církev, chorvatská římskokatolická církev, bosenské a kosovské islámské společenství a makedonská pravoslavná církev by možná neměly být vnímány jako religiózní instituce, nýbrž jako zdroje ideologie a jako nacionalistické, popřípadě politické organizace. Mnoho neziskových organizací a mezinárodních i místních demokratických sil neustále považuje konzervativní a vlivné národní církve za největší překážku úspěšné tranzice k demokracii. (Perica 2002: 242)

Snaha mezinárodního společenství o vybudování multikulturních států a společenství na Balkáně prozatím nepřináší očekávané výsledky. Vzpomínky na válečný konflikt jsou stále živé a ve společnosti je pevně zakořeněna obava z okolních národů. Největší regionální ohrožení v současné době představuje emancipující se albánské etnikum, které je prezentováno jako bezpečnostní hrozba pro Srby, Černohorce a Makedonce, zatímco Albánci se cítí ohroženi právě těmito národy. Jakýkoliv menší incident může vést k eskalaci násilí, přičemž nastávající rozhovory o budoucnosti Kosova patrně povedou k dalšímu zvyšování napětí v regionu.

Politické hrozby byly v tradičním pojetí řazeny k vojensko-politickým a až s rozpracováním konceptu bezpečnosti si získaly v bezpečnostních studiích své vlastní místo. Vojenské hrozby se od politických liší užitím vojenské síly. Předcházející kapitola o vojenské bezpečnosti ukázala, že na území západního Balkánu již kromě víceméně marginální Albánské národní armády neexistuje ozbrojená síla, která by představovala relevantní bezpečnostní hrozbu. Sektor politicko-societálních hrozeb vykázal výsledek jiný. Na tomto území bylo vysledováno několik faktorů, které představují relevantní politickou hrozbu, a to nejenom pro tuto oblast. Pokud se navrátíme k analyzované problematice, lze konstatovat, že politická hrozba je předstupeň či nižší stupeň hrozby vojenské. V případě, že političtí aktéři získají potřebné prostředky k vybudování ozbrojených formací, hrozí opětovné vypuknutí válečného konfliktu. Samotná politická hrozba předznamenává rozpad politického systému, ke kterému však nutně nemusí dojít; je usnadněn použitím ozbrojených sil. Societální hrozba neznamena sama o sobě hrozbu a je pouze předstupněm politických hrozeb v latentní formě.

Kodaňská škola uvádí, že politické hrozby jsou typické zejména pro slabé státy, které snadno podléhají vnitřním krizím. Předchozí kapitola ukázala, že západní Balkán je tvořen řetězcem slabých států ve smyslu disfunkce demokratických institucí. Slabost státu je přičítána jejich multietnicitě a rozdělení společnosti podle etnických a

náboženských dělicích linií. Slabé státy spojuje strukturální slabost režimu, která je v podstatě rozvrácena, jelikož režim reprezentuje pouze malou část společnosti. (Rakipi in AIIS 1999: 15-17) Albánie, Makedonie, Bosna a Hercegovina i Srbsko mohou být klasifikovány jako slabé státy. Stupeň slabosti se pochopitelně liší stát od státu. Společným znakem slabých států je identifikace vlády se státem; např. v Albánii jakmile je odvolána vláda, tak zkolabuje i stát a nová vláda musí vystavět stát na nových základech. Výsledkem je nedostatečný pocit bezpečí a hrozba vypuknutí anarchie a chaosu. (Rakipi 2000: 66-67; IBRD 2000: 94-111) Postupné mizení vojenských hrozeb z regionu západního Balkánu naznačuje, že současné hrozby se přesouvají právě do politického sektoru. Hrozby státu nejsou již implicitně spojovány s vojenskou silou a představují hrozbu politickému systému. Oddělení vojenského a politického sektoru v pojetí Kodaňské školy se jeví v regionu západního Balkánu jako nosné.

Kodaňská škola uvádí, že hlavní dynamika politického sektoru setrvává na bilaterální až regionální úrovni s několika menšími konstelacemi, které často vytvářejí subkomplexy v jiných sektorech (zejm. vojenském). Kodaňská škola si je vědoma interakcí mezi sektory, které jsou příčinou vzájemné závislosti, což způsobuje, že bilaterální či trilaterální otázky jsou řešeny na regionální úrovni. Balkán byl vždy kolbištěm velmocí, přičemž bilaterální či trilaterální vztahy dominovaly celé oblasti. Tradičním spojencem a ochráncem Srbska a Černé Hory bylo Rusko, partnerem Srbska a Rumunska Francie, patronem Bulharska Rusko a poté Německo, zatímco záštitu nad Albánií převzala Itálie spolu s Rakouskem, dlouhodobě dominujícím v Chorvatsku a Bosně. Protěžováním svých chráněnců velmoci přispívaly k vytváření třecích ploch mezi balkánskými národy a stavěly je proti sobě. Ačkoliv první balkánská válka v roce 1912 spojila Srbsko, Bulharsko, Řecko a Černou Horu v boji s Osmanskou říší, ve druhé válce šlo již o přerozdělení kořisti a získání území na úkor sousedů a nedávných spojenců, přičemž sporným bylo území obydlené převážně albánským a makedonsko-bulharským etnikem.

V 90. letech 20. století byla po ukončení vleklých interetnických konfliktů atmosféra v Evropě nakloněna vytváření širších koalic a vytvoření Panevropy, a to s cílem dosáhnout na starém kontinentu trvalého míru. To se odrazilo i v politice mezinárodního společenství v jihovýchodní Evropě. Evropská unie se rozhodla nabídnout perspektivu členství všem státům v této oblasti a trendem se stal regionální přístup. Tradiční bilaterální či trilaterální spojenectví jsou nahrazována regionálními fóry a region západního Balkánu je vnímán jako jeden celek. Politicko-sociální sektor

vykazuje silnou regionální dynamiku a lze konstatovat, že koncept regionální dynamiky Kodaňské školy, v tomto sektoru aplikovaný na území západního Balkánu, je nosný.

Kapitola politicko-societální bezpečnosti se zaměřila na rozpracování problematiky slabých států, přičemž identifikovala několik bezpečnostních hrozeb, které by mohly mít dopad jak v užším regionálním kontextu, tak v širším celoevropském, a to i s přímým vlivem na Českou republiku:

1. otázka srbské menšiny v Chorvatsku, oživení místních nacionalistických tendencí;
2. selhání projektu jednotné Bosny a Hercegoviny;
3. nedořešený status Kosova;
4. rozpad konfederace Srbska a Černé Hory doprovázený rozštěpením černohorské společnosti;
5. problematika albánské menšiny v Republice Makedonii;
6. Albánie jako slabý stát.

První vlna demokratizace v Chorvatsku splynula s vyhroceným nacionalismem. Vojenská konfrontace mezi Chorvaty a Srby (přesněji řečeno srbský exodus z Chorvatska) snížila celkový podíl srbského etnika z 12 % na přibližně 5 %, čímž došlo k výrazné etnické a religiózní homogenizaci země. Chorvatsku je vyčítán deficit v dodržování práv národnostních menšin a nepřipravenost k reintegraci srbských uprchlíků do chorvatské společnosti. Druhá vlna demokratizace v Chorvatsku je spojována se smrtí prezidenta F. Tudjmana a s vítězstvím Sociálně demokratické strany Chorvatska. Světová veřejnost očekávala urychlenou konsolidaci a demokratizaci země. V následujících volbách v roce 2003 ztratila SDP podporu veřejnosti a sestavení vlády se opětovně ujalo HDZ. Mezinárodní společenství přistupovalo k nové vládě Ivo Sanadera s nedůvěrou a obávalo se návratu nacionalistických tendencí. Částečně reformované post-tudjmanovské HDZ si vytyčilo rychlou integraci Chorvatska do euroatlantických struktur jako prioritní zájem země. Snaha o integraci do EU byla narušena liknavou spoluprací Chorvatska s Mezinárodním soudním tribunálem v Haagu. Evropská unie využila případu generála Gotoviny¹³³ a v roce 2005 podělala zahájení přístupových jednání s Chorvatskem jeho vydáním¹³⁴.

Bosna a Hercegovina je stále – i přes veškerou snahu mezinárodních protektorů – slabým státem. Budoucnost jejího nestabilního politického systému je úzce spjata jednak s procesem rozvolňování konfederace Srbska a Černé Hory, respektive s postupným osamostatňováním Černé Hory, a jednak s výsledkem rozhovorů o budoucnosti Kosova. Uznáním nezávislosti Kosova by mohl být vyvolán domino efekt

par excellence. Představitelé Republiky srbské by mohli vystoupit s požadavkem na vytvoření nezávislého státu nebo na spojení se Srbskem, což by mělo vliv i na další štěpení Federace Bosny a Hercegoviny na chorvatskou a muslimskou část. Ačkoliv bosensko-hercegovský konflikt vytvořil de facto etnicky homogenní území, neobešel by se tento proces bez další eskalace násilí. Jako nejpravděpodobnější scénář se jeví tlak mezinárodního společenství na udržení statu quo a dlouhodobá přítomnost mezinárodních stabilizačních misí v oblasti.

Pro politický systém Srbska a Černé Hory v současnosti představuje největší politickou hrozbu problematika Kosova. Očekávané rozhovory s velkou pravděpodobností povedou k destabilizaci celého regionu a je jen otázkou, do jaké míry se tato destabilizace promítne v dalším vývoji. Antagonistické postoje zúčastněných stran vylučují kompromis a ani nestrannost mezinárodního společenství, které se v roli arbitra bude muset přiklonit na jednu či druhou stranou, nezaručí akceptaci jeho konečného verdiktu. Výsledek jednání vyvolá negativní reakci na jedné, či druhé straně, která poté může přerůst v albánskou revoltu či radikalizaci srbské společnosti.

Kromě otázky Kosova trápí Srbsko a Černou Horu i separatistické snahy černohorské vládnoucí garnitury. Pokud EU po uplynutí tříletého přechodného období spojeného s moratoriem na vyhlášení nezávislosti nevyvine nový tlak na oba státy, lze na přelomu let 2006-2007 očekávat zánik konfederace Srbska a Černé Hory a vznik dvou nových státních celků. Nelze zcela vyloučit možnost, že případný rozpad soustátí budou doprovázet ozbrojené incidenty, eventuálně vzájemný konflikt; z dnešního pohledu je však takováto alternativa nepravděpodobná. Reálný je přímý vliv na dění v Kosovu. Stejně tak by mohlo dojít k oživení velkosrbské myšlenky a přenesení tenzí do Bosny a Hercegoviny.

Iredentistickým snahám čelila v poslední dekádě minulého století i Makedonie. Současná situace stále vykazuje prvky nestability; implementace Ochridských mírových dohod probíhá pozvolným tempem a setkává se s odporem u velké části společnosti. Velký vliv na dění v Makedonii mají vzájemné vazby makedonských Albánců s kosovskými, rodová a klanová struktura albánské komunity a její napojení na mezinárodní zločineckou síť. Začátkem listopadu 2005 doporučila Evropská komise udělit Makedonii status kandidátské země. Makedonie získala dle slov makedonského premiéra Vlado Bučkovského *one-way ticket* do EU. Evropská komise ve své závěrečné zprávě ocenila hospodářský růst a probíhající reformy směřující k implementaci

Ochridských mírových dohod, naopak kritizovány byly zejména případy nedemokratických volebních praktik.

Poslední sledovaný stát, ačkoliv se nepotýká s iredentou, lze označit za nejslabší politický systém z analyzovaných zemí. Albánská politická scéna je nekonsolidovaná a nedemokratické praktiky jak v Socialistické, tak v Demokratické straně způsobily, že na levici i pravici periodicky vznikají nová uskupení. Před loňskými volbami vyvrcholilo vzájemné tradiční obviňování z korupce, nepotismu a spolupráce s organizovaným zločinem, jakož i tradiční dohady o změně volebního systému. Socialistická strana ztratila v parlamentu většinu, když deset jejích členů přeběhlo do Socialistického hnutí pro integraci, vedeného bývalým premiérem Ilyrem Metou. Středolevé strany byly nejednotné ohledně předvolební koalice s autoritativním Fatosem Nano a některé z nich se dále rozštěpily. Berisha se zdiskreditoval na politické scéně natolik, že se předpokládalo totální fiasko jeho strany. Před volbami se dokonce spekulovalo, že by kvazilegitimní následník albánského trůnu Leka Zogu mohl využít situace a potenciálně získat většinu hlasů frustrovaných občanů. Po volbách nastalo tříměsíční období, ve kterém se obě strany hlásily ke svému vítězství a volební komise musela řešit několik případů manipulace s hlasovacími lístky a jejich sčítáním. Nečekané vítězství Berishy bylo nakonec pouze vyjádřením touhy albánských voličů po změně; zdiskreditovaný politik neměl v řadách opozice relevantní náhradu. V září 2005 se situace do určité míry uklidnila sestavením vlády; je však velice pravděpodobné, že s nástupem Demokratické strany dojde i v tomto případě k obvyklému přeobsazení postů na všech úrovních státní správy. Albánie, která se neustále zmítá v korupčních aférách a aférách politiků napojených na organizovaný zločin, není schopna kontrolovat své území. I do budoucna lze očekávat, že zde bude i nadále existovat bezpečné zázemí pro místní *zbojníky* u hranic s Kosovem. Albánie je bezpečnostní hrozbou sama pro sebe a její krach by mohl zvýšit nestabilitu v tomto regionu.

Je zjevné, že ohnisko bezpečnostních hrozeb politicko-sociálního charakteru v regionu západního Balkánu se nachází v Kosovu. Situace v této srbské autonomní provincii přímo ovlivňuje dění v Makedonii a Albánii, nepřímo pak působí na rozhovory o budoucím uspořádání Srbska a Černé Hory. Rozhovory o statusu Kosova jsou sledovány i v Republice srbské. Vyhlášení nezávislosti Kosova může vyvolat radikalizaci srbské populace, vyhlášení samostatnosti RS a v extrémním případě i formulaci požadující vytvoření Velkého Srbska. Jakkoliv je tento stav nanejvýš

hypotetický, ovlivnil by i konsolidaci poměrů v Chorvatsku. Kosovo tedy zůstává epicentrem bezpečnostních hrozeb i v politicko-sociálním sektoru.

¹ Tito se začal distancovat od myšlenky společné jugoslávské národnosti již okolo roku 1964. V roce 1961 se k ní hlásilo 1,7 % obyvatel, v roce 1971 již jen 1,3 % obyvatel. V roce 1981 počet obyvatel hlásící se k jugoslávské národnosti vzrostl na 5,4 % obyvatel SFRJ; v roce 1991 se k jugoslávské národnosti přihlásilo 3,4 % obyvatel Srbska a Černé Hory. (Ljuboja et al. 2001: 175).

² Ztotožnění jednotlivých etnik s církví má kořeny v územně-správním členění Osmanské říše. (Blíže viz např. Lory in Gardner 2000: 37-42).

³ Oproti chorvatské Ústavě definovala Ústava Srbska Srbsko jako stát občanů, kteří v něm žijí, přičemž Albánci a Maďaři požívali kulturní autonomie v rámci Kosova, respektive Vojvodiny. Tyto argumenty předkládali umírnění Srbové v Chorvatsku s požadavkem na vytvoření autonomní provincie v rámci Chorvatska. (Srov. Dimitrijević in Nakarada et al. 1991: 83-84; Samardžić et al. 1998: 239).

⁴ Současný program HDZ vychází z chorvatské ústavy a definuje Chorvatsko jako národní stát Chorvatů, ve kterém jsou dodržována práva národnostních menšin dle evropských a celosvětových standardů, tak jak je definuje OSN. Suverénní chorvatský stát je základním předpokladem a prostředkem pro dosažení národních zájmů chorvatského národa. Viz *Program Hrvatske demokratske zajednice*. Dostupné na <http://www.hdz.hr/images/site/upload/program.pdf>. V roce 1995 se 31,9 % stálých voličů HDZ domnívalo, že by měli být Srbové navždy vyhnáni z Chorvatska, 60, 7 % voličů HDZ se domnívalo, že postačuje dodržování základních lidských práv bez udělení dalších národnostních a menšinových práv pro Srby, 5,9 % voličů HDZ podporovalo jejich kulturní autonomii a 1,5 % voličů HDZ teritoriálně-politickou autonomii. Voliči opozice upřednostňovali ze 6,1 % vyhnání Srbů, ze 70, 2 % dodržování základních lidských práv bez nároku na další práva národnostních menšin, z 22,3% kulturní autonomii a 1,6 % voličů opozice podporovalo teritoriálně-politickou autonomii. (Kasapović 2001: 113).

⁵ Dle výsledků sčítání lidu v roce 2001. Dostupné na *Global IDP Project* <http://www.db.idpproject.org/Sites/IdpProjectDb/idpSurvey.nsf/wViewCountries/CFFFA6F8561DFECDC1256C090028CD15>

⁶ Uprchlíci z Chorvatska žijí zejména na území Srbska a Černé Hory, BaH, USA, Německa a Austrálie. V roce 2003 se jednalo o 230 189 osob. *2003 UNHCR Statistical Yearbook*. Dostupné na <http://www.unhcr.ch/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?id=42b0195c2&tbl=STATISTICS>

⁷ V roce 1995 téměř 60 % voličů HDZ uznávalo morální autoritu katolické církve, oproti 29,6 % voličů HSLŠ (Chorvatská sociálně liberální strana, *Hrvatska socijalno liberalna stranka*) či 21,3 % voličů SDP (Sociálně demokratická strana, *Socijaldemokratska partija Hrvatske*). (Kasapović 2001: 118).

⁸ *Programska deklaracija IDS-a*. Dostupné na: <http://www.ids-ddi.com/cro/default.asp?id=4&subid=idsprogdeklaracija>. Strana získala 3 poslanecké mandáty v roce 1992. V následujících volbách (1995, 2000, 2003) po 4 mandátech.

⁹ Chorvatský parlament se skládá nejméně ze 100 a nejvýše ze 160 poslanců. *Ústava Republiky Chorvatsko*. Dostupné na http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/hr00000_.html.

¹⁰ *Program Hrvatske demokratske zajednice*. Dostupné na: <http://www.hdz.hr>.

¹¹ V roce 2003 získala 7 poslaneckých mandátů.

¹² *Programska deklaracija Hrvatske stranke prava „Hrvatska u Europi“*. Dostupné na: http://hsp.hr.nt8.ims.hr/osnovno/hsp_sabor_2004.htm.

¹³ Rozhovor s Dušanem Reljićem, Robert Bosch Stiftung Berlin 9.9.2005.

¹⁴ Část kapitoly publikována v Prtina-Stýskalíková 2005.

¹⁵ Jeden z nejbližších Tudjmanových spolupracovníků Hrvoje Šarinić popsal jeho plány: „Zachování BaH je proti zájmům Chorvatska. My musíme usilovat o hranice dosažené srbsko-chorvatskou dohodou z roku 1939!“ (Hudelist 2005: 700).

¹⁶ Blíže viz Příloha č. 2.

¹⁷ Hlavní proud uprchlíků z BaH směřoval do okolních států – do Srbska a Černé Hory, do Chorvatska a do Německa. SRJ přijalo 25 %, Chorvatsko 14 %, Německo 28 % a Rakousko 7 %. Ministerstvo za lidska prava i izbjeglice. Sektor za izbjeglice iz Bosne i Hercegovine i raseljene osobe u Bosni i Hercegovini. *Izveštaj iz oblasti izbjeglica iz BiH i raseljenih osoba u BiH i provedbe imovinskih propisa*, august 2003, s. 2-3.

¹⁸ V oficiální terminologii UNHCR *vnitřně přemístěné osoby*.

¹⁹ V letech 1996-97 se vrátilo 45 523 osob, o rok později 41 191 osob, v roce 1999 toto číslo dosáhlo 41 007 osob, v roce 2000 vzrostlo na 67 445 osob, v roce 2001 již 92 061 osob, v roce 2002 dosáhlo 102 111 osob, v roce 2003 nastal pokles na 44 868 a v roce 2004 na 14 199. Data dostupná na <http://www.unhcr.ba>.

²⁰ Srv. Hladký, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: 2005, s. 310.

²¹ UNHCR Representation in Bosnia and Herzegovina. *Statistical Summary as at 31 May 2005*. Dostupné na <http://www.unhcr.ba/publications>.

²² Těchto 326 žadatelů o azyl je zaregistrováno ve Federaci BaH, na území Republiky srbské není ani jeden žadatel; 223 osob pochází ze Srbska a Černé Hory.

²³ 95 303 osob ve Federaci BaH, 86 635 na území Republiky srbské a 1 597 v Brčku. Tato data se vztahují ke 31. 5. 2005. Srovnej: <http://www.unhcr.ba/publications>.

²⁴ V roce 2002 UNHCR zaregistroval 430 násilných incidentů tohoto druhu, z nichž 38 % tvořila fyzická napadení nebo útoky na obydlí. V roce 2003 proběhlo 277 násilných incidentů a v roce 2004 se tento počet snížil na 135. Srv. UNHCR. *UNHCR's Concerns with the Designation of Bosnia and Herzegovina as a Safe Country of Origin*, July 2003, s. 1-2. <http://www.unhcr.ba/publications/B&HSAF%7E1.pdf>; UNHCR: Update on Conditions for Return to Bosnia and Herzegovina, January 2005, s. 3-5. <http://www.unhcr.ba/publications/B&HRET0105.pdf>.

²⁵ Ústava BaH ponechává oběma entitám pravomoc uzavírat dohody s jinými státy nebo s mezinárodními organizacemi. Srv. Anex 4, čl. III., odst. 2d. Založením společného ministerstva obrany byla obranná politika přenesena na konci roku 2004 z pravomoci entit na společné orgány. Tento krok byl nezbytný pro plánovaný vstup BaH do programu Partnerství pro mír a následně do NATO.

²⁶ Tuto pravomoc využil Vysoký představitel již několikrát. V březnu 1999 byl Prezident RS Nikola Poplašen sesazen Carlosem Westendorpem; v březnu 2001 odvolal Wolfgang Petritsch Anteho Jelaviće z funkce Předsednictva BaH; dne 30. 6. 2004 Paddy Ashdown zbalil funkce okolo 60 politických představitelů RS, včetně předsedy parlamentu RS, a to kvůli údajně nedostatečné spolupráci při hledání válečných zločinců.

²⁷ Srovnej *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Dostupné na http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380; *PIC Bonn Conclusions* Dostupné na http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=5182.

²⁸ Tragikomickou situaci v BaH dokresluje fakt, že dosud neexistuje oficiální překlad Ústavy BaH do místních jazyků a jediná zákonná verze je v anglickém jazyce. Blíže viz Balkan Crisis Report č. 580, 21. 10. 2005.

²⁹ Na základě Sarajevských dohod má Republika srbská nově dva přímo volené viceprezidenty (jeden Bosňák a jeden Chorvat), zatímco Federace BaH má ještě jednoho viceprezidenta (Srb).

³⁰ Blíže viz internetové stránky SDA (<http://www.sda.ba>).

³¹ Srv. "U SDA se sada može i sa pivom", *Magazin Express*, 18. 10. 2001.

³² Např. podpora ústavních dodatků před mezinárodním společenstvím a následně trvání na jejich vyjmutí z projednávání v parlamentu.

³³ Srv. *Programska deklaracija*, 26. 5. 2005 (<http://www.sda.ba>).

³⁴ Blíže viz internetové stránky HDZ (<http://www.hdzbih.org>).

³⁵ Syn Franjo Tudjmana Miroslav Tudjman: „Chorvati mají jednu vlast, ale žijí ve dvou státech“. (ICG Balkan Report č. 146, 2003:8).

³⁶ Blíže viz internetové stránky SDS (<http://www.sds-rs.org>).

³⁷ Značný vliv na tento vývoj měly demokratické změny v samotném Srbsku. Také zahraničně-politická angažovanost Srbska je kromě integrace země do euroatlantických struktur zaměřená především na vyřešení kosovského problému.

³⁸ Program PDP RS (http://www.pdp-rs.org/o_nama/Program.pdf).

³⁹ Program SBiH (http://www.zabih.ba/dokumenti/programska_orientacija.pdf).

⁴⁰ Jedním z hesel Strany Za BiH je: *Bosna a Hercegovina je starší než všechny národy, které ji obývají*.

⁴¹ Program SDP (http://www.sdp-bih.org.ba/documents/main/program_sdpbih_5februar2005.pdf).

⁴² Aliance pro změnu byla paradoxně vnímána ve společnosti jako koalice subjektů stavicích se spíše za práva Chorvatů a Srbů než Bosňáků. Přispěla k tomu zejména aféra předsedy SDP Zlatko Lagumdžije, který na demonstraci přirovnal chování demonstrujících bosňáckých válečných veteránů k srbským výtržníkům v Banja Luce, protestujícím v květnu 2001 proti položení základního kamene obnovující se mešity. Další kauzou, která přispěla k frustraci bosňáckých voličů, bylo zatčení pěti politiků SDA, členů bývalé informační služby, podezřelých z organizace iránského výcvikového tábora pro teroristy v Pogorelici v roce 1996. Podobný dopad mohl mít i případ tzv. Alžírské skupiny – vydání šesti občanů BaH alžírského původu podezřelých z útoku na americkou ambasádu v Sarajevu.

⁴³ Zajímavým doplňkem voleb byly např. billboardy. Billboard SDS předvolební kampaně vzkazoval *Volte Srba*; materiály HDZ apelovaly na chorvatské voliče sloganem *HDZ obhajaue chorvatské dědictví, viru a zájmy*; HSP nasadilo do předvolební kampaně billboardy s ustašovským heslem *Pripraven pro vlast (Za dom spremni)*.

⁴⁴ Srv. *Zajednička deklaracija SR Jugoslavije i Republike Srpske*, též známá jako „Patriarchova smlouva“.

⁴⁵ *Beogradske reforme zaostanu: razlog za medjunarodnu zabrinutost*, dostupné na http://www.ekonomist.co.yu/e_biblioteka/bg_reforme/susedi.htm.

⁴⁶ Spor, který byl předložen Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu, je dodnes nevyřešen a zůstává největší překážkou k úplné harmonizaci vztahů mezi Sarajevem a Bělehradem.

⁴⁷ Za války v BaH bylo Pale politickým centrem a hlavním městem bosenko-hercegovských Srbů. Po ukončení války se hlavním městem stala Banja Luka. Pale dodnes zůstává baštou Karadžićových sympatizantů, SDS a srbského nacionalismu.

⁴⁸ Síly EUFOR, které dohlížejí na bezpečnost v BaH, čítají 7000 vojáků a jejich mise je zaměřena na pomoc ICTY při zatýkání osob obviněných z válečných zločinů a na pomoc místním strukturám v boji proti organizovanému zločinu. Blíže viz <http://www.euforbih.org/mission/mission.htm>.

⁴⁹ Jako největší hrozba pro SFRJ byly za komunistického režimu označovány případné snahy o albánský a bulharský hegemonismus podporovaný SSSR. (Lučić 2000: 106-111).

⁵⁰ Normativní ideologie podle Seligera zahrnuje základní principy, které určují cíl režimu. Je formulována v politických manifestech, oficiálních dokumentech, programech politických stran, filosofických, teologických či sociálně-vědeckých pracích a posvátných knihách. (Seliger, M. *Ideology and Politics*, citováno z: Malešević 2002: 75)

⁵¹ Operativní ideologie podle Seligera je formulována a prosazována v realitě. Je založena na principech, ideách, praktikách, které jsou ač odlišné, přesto všeobecně konceptualizované za účelem ospravedlnění potenciální či skutečné *policy*. (Seliger, M. *Ideology and Politics*, citováno z: Malešević 2002: 75)

⁵² Intelektuálové (mj. Dobrica Ćosić a Mica Popović) se zaměřili i na komunistický režim potlačující srbskou identitu a ignorující srbské národní zájmy. (Miller 1999)

⁵³ Pro analýzu médií blíže viz Ljuboja et al. 2001: 63-96; Milev in Hatschikjan-Troebst 1999:462-483; Gordy: datum vydání neuvedeno.

⁵⁴ V srbsčině má tento výraz (na rozdíl od albánštiny) negativní konotaci.

⁵⁵ Miloševićovy demonstrace doprovázely ostatky cara Lazara, které byly převáženy mezi svatými místy po celém Srbsku.

⁵⁶ Poprvé se zde skandovalo „*Slobo-slobodo*“.

⁵⁷ Bitva na Kosově poli, v níž se střetl srbský kníže Lazar se sultánem Muradem, je opředena mýty. Traduje se, že v předvečer bitvy dali Srbové přednost mučednické koruně a království nebeskému před světským vítězstvím a od této doby jsou v epických písních opěvováni jako Bohem vyvolený lid. Tento den je symbolem národní tragedie, symbolem slávy středověkého Srbska, den, kdy je oslavována smrt národních hrdinů, světců a mučedníků. Mytologie byla přenesena do každodenního života Srbů, a tak byl např. Želko Ražnatović Arkan oslavován jako mýtický hrdina Miloš Obilić a váleční dezertéři jako následovníci zrádného Vuka Brankoviće. Tohoto označení se dostalo i Vuku Draškovićovi, když zmínil svůj nacionalistický postoj. (Duijzings 2000: 199).

⁵⁸ Obrazec původně znázorňoval čtyři kameny, z nichž odlétávají jiskry k zažehnutí ohně. Později byly změněny v písmena „S“, kterým byl dán zvláštní význam.

⁵⁹ Během obležení Niše za povstání v roce 1809 tamní velitel Stevan Sindjelić raději vyhodil sebe i své vojáky v beznadějně situaci do povětří, než aby potupně padli do tureckého zajetí. Hursid Paša nechal zadržet jejich lebky do strážní věže, která měla být pro Srby trvalou výstrahou. Ta se ale naopak stala symbolem jejich budoucího odporu proti Turkům. O další symbolice a srbské národní mytologii viz Vankovska 2000.

⁶⁰ Již v únoru 1982 napsal patriarcha Pavle Svazové výkonné radě dopis, ve kterém uvádí, že Srbská pravoslavná církev bude vždy chránit srbský národ před všemi, kdož mu ubližují. (Lučić 2000: 99).

⁶¹ Po vítězství DOS ve volbách 2000 zesílila pozice církve ve společnosti. V porovnání s Vojislavem Koštunicou se po svém nástupu do úřadu Zoran Đinđić snažil zdržet nacionalistické rétoriky a vymezit se jako prozápadní a prodemokratický politik. Deficit srbského patriotismu či nacionalismu, nutný k získání srbských voličů, se Zoran Đinđić snažil kompenzovat demonstrováním sounáležitosti s církví a snažil se profilovat jako její ochránce. (ICG Balkan Report č. 146, 2003: 16) Názory Zorana Đinđiće se během 90. let 20. století značně posunuly; ještě v roce 1992 prohlásil, že se jeho program nezamýšlí otočit k Srbům vně SRJ zády a že Srbsko musí poskytnout rámec pro unii srbských států. V souvislosti s eskalací násilí v Kosovu se Đinđić radil spíše k zastáncům radikálního postupu proti Albáncům. (Thomas 1999: 110; Troebst 1998:8-11).

⁶² Nacionalismus SPS a SRS je zřetelný a není nutno jej detailně rozvádět. Konzervativní SPO ve svém politickém programu uvádí: *Jsmo národní strana, protože věříme v sílu srbské víry, která pomohla srbskému lidu přežít všechna utrpení, kterému byl vystaven ve své historii.* (<http://www.spo.org.yu>) Program DSS uvádí: Srbský stát by měl pokrýt veškerá území s významným podílem srbského etnika. (<http://www.dss.org.yu>) Zoran Đinđić (DS jako hlavní představitel DOS) i přes svůj demokratický profil podporoval ve válce v BaH bosenské Srby. Po nástupu DOS do vlády se s velkosrbstvím neidentifikoval. Program DS nepropaguje ideu Velkého Srbska, zmiňuje pouze podporu Srbům žijícím v okolních státech. (<http://www.ds.org.yu/program/index.html>) Jediná strana, která se hlásí k jugoslávství a odsuzuje srbský nacionalismus, je JUL.

⁶³ Zapadno Bački, Južno Bački, Sremski a Mačvanski kraj. (srv. Popis stanovišta 2002)

⁶⁴ V Rambouillet požadovalo mezinárodní společenství stažení jugoslávských bezpečnostních sil z Kosova a možnost volného pohybu mezinárodních sil jak v Kosovu, tak i na teritoriu celé Jugoslávie. Mezinárodní

společenství slevilo z podmínky volného pohybu mezinárodních sil po celé Jugoslávii, což Milošević prezentoval jako rezignaci mezinárodního společenství na původní požadavky a vítězství SRJ ve válce s NATO.

⁶⁵ Možné návrhy na řešení situace v době před konfliktem blíže viz Pelikán 1997: 83. Mezi návrhy figurovala autonomie obdobná té z jugoslávské ústavy z roku 1974, autonomie 1974 minus, autonomie 1974 plus, Balkánská konfederace, Kosovská republika, rozdělení Kosova mezi Albánce a Srby či regionalizace Srbska a Černé Hory. (Hasani 2000: 75-77; Troebst 1998: 10-15). Zajímavostí byl i návrh předáka Srbského hnutí obnovy (SPO) Miroslava Šoleviće z roku 1995, aby byla v Kosovu vyhlášena Srbská republika Kosovo a Metohije, která by měla být řízena biskupem Artemije Radosavljevićem z Rašky-Prizrenu, který měl úzké vztahy s SPO.

⁶⁶ *A Plan for the Political Solution to the Situation in Kosovo and Metohija*. Dostupné na http://www.mfa.gov.yu/Facts/plan_kim_e.html.

⁶⁷ Tripartitní federaci podporoval mj. významný kosovský politik Azem Vlasi. (Kovačević-Dajić 1998: 31).

⁶⁸ *Report from the Commission. The Stabilisation and Association process for South East Europe. Third Annual Report*. COM (2004)202/2 final. 30. 3. 2004, Brussels, s.17. K dosažení na <http://www.europa.eu.int>.

⁶⁹ Černá Hora měla na Pařížské mírové konferenci vyhrazeno místo pro jednoho delegáta. Místo zůstalo neobsazeno vzhledem k probíhajícímu konfliktu mezi stoupenci bývalé vládnoucí dynastie a příznivci spojení se Srbskem, což napomohlo unifikačnímu procesu, a Černá Hora byla inkorporována do společného království jižních Slovanů -SHS. (Rastoder 2003: 132).

⁷⁰ Tyto názory vychází z naučných knih z konce 19. a začátku 20. století. V roce 1890 napsal Dimitrije Sokolović do učebnice zeměpisu pro čtvrté třídy základních školy, že ty země, ve kterých žijí Srbové, se nazývají srbské země a jmenovitě jsou to Černá Hora, Bosna, Hercegovina, Staré Srbsko, Makedonie, Dalmácie, Istrie, Chorvatsko Slavonsko, Srem, Bačka a Banát. Učebnice z této doby se též nezmiňovaly o Chorvatech a oblasti osídlené Chorvaty nazývaly srbským teritoriím. (srv. Jelavich 1983).

⁷¹ Řeč bývalého kanadského ambasadora v Srbsku Jamese Bisseta. Dostupné na:

<http://www.serbianna.com/columns/bissett/001.html>. Srovnej další příměr: *mi smo dve grane jednog stabla a gde je stablo srpsko-u etničkom pogledu- a nacionalna pripadnost je crnogorska* – Jsme dvě strany jednoho kmene- kde je kmen z etnického pohledu srbský, nacionální příslušnost je pak černohorská. (Samardžić et al. 1998: 240-241).

⁷² Dne 1. 3. 1992 se konalo referendum, ve kterém se 95,4 % voličů rozhodlo pro setrvání ve státním svazku se Srbskem. Volební účast dosáhla 66,04 %. (Bieber 2003: 21)

⁷³ Zúčastnila se pouze Socialistická lidová strana Černé Hory a Srbská lidová strana. Boykot byl reakcí na odstranění ústavního principu rovnosti mezi konstitučními republikami a nastolením hegemonie Srbska. (van Meurs 2003: 64).

⁷⁴ Nesouhlas s neustálým vměšováním se do balkánských záležitostí vyjadřuje posměšná přezdívka nového státu – *Solania*, která je totožná s označováním Makedonie po dohodách v Ochridu.

⁷⁵ *National Security and Defence Concept of the Republic of Macedonia*. Skopje 2003. K dosažení na <http://www.morm.gov.mk/english/nationalconcept.htm>.

⁷⁶ Název se shoduje se jménem severořecké provincie.

⁷⁷ Extrémní verze: „Makedonie je bibliká země a Makedonci jsou bibliční lidé.“ Georgi Pop-Atanasov, *Biblijata za Makedonija i Makedoncite*. Skopje: Menora, 1995: 132. Citováno z Vankovska 2000a.

⁷⁸ Makedonie s tímto názvem nesouhlasila, již z toho důvodu, že mohl implikovat nároky Srbska k znovuzáčetnění Makedonie do SRJ. V souvislosti s tímto názvem pronesl bývalý prezident Makedonie Kiro Gligorov humornou poznámku, že by se jeho země mohla jmenovat i *Bývalá republika bývalé Jugoslávie*. (Troebst 1994:21).

⁷⁹ Infrastruktura v Albánii je na velmi nízké úrovni a k výstavbě kvalitních silnic došlo až v souvislosti s kosovskou krizí. Problém vývozu makedonského zboží přes Bulharsko spočívá v nedostatku kvalitních komunikačních tras, přesněji řečeno v neexistenci železničního spojení s touto zemí.

⁸⁰ Šešelj byl již za svého mládí ortodoxní ideolog. Od roku 1981 pracoval na univerzitě v Sarajevu. Za údajné nacionalistické a anarcholiberalní názory byl vyloučen z Komunistické strany BaH a za ohrožování veřejného pořádku odsouzen na 8 let vězení. První stranou, kterou Šešelj založil, bylo Srbské hnutí svobody, které se sloučilo s Draškovićovým Srbským hnutím obnovy. Poté Šešelj vystoupil a založil Srbské četnické hnutí. Tato strana nebyla zaregistrována, a tak v únoru 1991 vytvořil spolu s Glamočaninem a jeho Národní radikální stranou Srbskou radikální stranu.

⁸¹ Rozhovor s Dr. Dušanem Reljićem, Robert Bosch Stiftung Berlín 9. 9. 2005.

⁸² Albánci požadovali uznání albánštiny za úřední jazyk, zahrnující v to vydávání identifikačních dokladů či pasů v albánštině psané latinkou. Makedonská vláda navrhla kompromisní řešení, aby vedle makedonštiny bylo jméno a příjmení příslušníků turecké a albánské národnosti uváděno v závorce v turecké, resp. albánské verzi.

⁸³ Vznikla v roce 1997 sloučením Lidově-demokratické strany a Strany za demokratickou prosperitu Albánců.

⁸⁴ Volební preference strany ovlivnily i některé kontroverzní kroky jejího vedení, např. apel na Albánii, aby neuznala Republiku Makedonii do té doby, než uzná Kosovo jako samostatnou republiku. Obdobně se vedení strany vyslovilo proti plnému členství Makedonie v OBSE.

⁸⁵ Země byla nucena přijmout uprchlíky pod tlakem EU a NATO; jejich počet v době vrcholu dosahoval 18 % celkové populace státu. „Makedonie v podstatě zachránila západní Evropu od migrační bezpečnostní hrozby. Jedinou odměnou za tento krok bylo umístění Makedonie do zóny západního Balkánu, sanitárního koridoru pro zkrachovalé státy (*failed states*) nebo potenciálně zhroutené.” (srv. Vankovska in Gustenau 2000: 93; Mitrevska in Gustenau 2001: 63-66).

⁸⁶ Ústavní změny se netýkaly pouze preambule definující Makedonii nejen jako stát Makedonců, ale explicitně i Albánců, Turků, Srbů, Vlachů, Romů a ostatních, nýbrž i článku stanovujícímu postavení církve ve státě. Makedonská pravoslavná církev byla postavena do stejné pozice jako ostatní církve, což vyvolalo v jejích řadách vlnu nesouhlasu. Konečná verze nepatrně vylepšila její postavení přidáním spojovacího větňého členu, čímž stavěla makedonskou pravoslavnou církev do privilegovanější pozice. (srv. Ústava Republiky Makedonie, Hlava II, čl. 19).

⁸⁷ *Ohrid Framework Agreement*, 13.8.2001. Dostupné na http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp.

⁸⁸ Tj. 16 mandátů ve 120členném parlamentu. Strana mj. usiluje o důsledné plnění Ochridské dohody a chce zajistit reintegraci bývalých bojovníků do společnosti, změnu postavení albánského etnika, obnovu regionů postižených konfliktem, vybudování multietnické Makedonie a její integraci do evropských a atlantických struktur, eliminaci korupce a organizovaného zločinu, snížení chudoby. (Program BDI) Zajímavostí je, že na rozdíl od Makedonie nezískala v sousedním Kosovu strana založená bývalými vůdci UČK dominantní postavení. DUI získala post ministra spravedlnosti, dopravy a komunikací, vzdělávání, zdravotnictví a křeslo místopředsedy vlády obsadil Musa Xhaferi, jenž několik let žil ve Švýcarsku a neovládá makedonský jazyk.

⁸⁹ PDSH se domnívá, že multikulturní společnost je v albánském prostoru nemyslitelná. Za reálnou považuje rozdělení Makedonie, respektive spojení území obývaných etnickými Albánci, a vytvoření Velké Albánie. Pro kritiku PDSH blíže viz <http://www.pdsh.org/>.

⁹⁰ *Srovnej Bashkimi Demokratik për Integrim. Projekt Program*. Dostupné na <http://www.bdi.org.mk/progpolitik.asp>. Např. albánský poslanec Ismet Ramadani prohlásil v prosinci 2002 pro deník Bota Sot, že BDI vítá každou iniciativu, která usnadní implementaci Ochridských mírových dohod. (Bota Sot, 9. 12. 2002).

⁹¹ Institut pro sociologický, politický a právní výzkum uvedl dne 4. 8. 2005, že 72,9 % respondentů (90 % Makedonců a 30 % Albánců) v průzkumu veřejného mínění nesouhlasí s plánovaným zákonem o decentralizaci, zatímco 70 % Albánců navrhovaný zákon podporuje. (IWPR Balkan Crisis Report č. 510, 5. 8. 2004).

⁹² Paradoxní je, že VMRO-DPMNE byla signatářem Ochridské mírové smlouvy.

⁹³ Ve 36 případech získala koalice křeslo starosty z toho 15 kandidáti BDI. VMRO-DPMNE získala 21 takovýchto postů, Lidová strana VMRO 3, Demokratická strana Albánců/Strana demokratické prosperity 2 a Makedonská aliance Romů 1 křeslo starosty v municipalitách.

⁹⁴ Část otištěna v Stýskalíková in Stýskalíková-Smekal 2004: 106-108.

⁹⁵ Albánie se vždy snažila být partnerem NATO a USA. V roce 1998 požádala o umístění jednotek NATO na hranici s Kosovem, aby zabránila rozšíření konfliktu. Socialistická vláda Pandeli Majka se poprvé odklonila od prozápadní politiky a verbálně podpořila vůli kosovských Albánců dosáhnout nezávislosti Kosova. Majko uvedl, že Albánie by se neměla dát cestou receptů pocházejících ze západu a měla by si formulovat vlastní politiku. (Bumçi in Gustenau 2001: 56; Vickers in Waller et al. 2001: 32-33).

⁹⁶ Berisha se na počátku devadesátých let snažil hrát na nacionalistickou strunu a obhajoval myšlenku sjednocení Albánie v jednom státě. Přibližně od roku 1993 byla jeho politika založena na racionálním základě verbální podpory kosovských Albánců a jejich práv, dodržování principu neměnnosti hranic a spolupráci s USA a se státy západní Evropy. V programu Socialistické strany z roku 1991 je uvedeno, že PSSh podporuje legitimní práva Albánců v Kosovu a v Makedonii, podporuje kroky k nezávislému a autonomnímu Kosovu, spojenému s užíváním politických, administrativních, ekonomických a kulturních práv, právo na sebeurčení a právo založit vlastní stát. Albánci ve FYROM jsou vnímáni jako její konstitutivní součást, což PSSh vnímá jako faktor stability, porozumění a pokroku. Socialisté vidí národní otázku v širším evropském kontextu a v rámci regionální bezpečnosti a stability. PSSh akceptuje princip neměnnosti hranic, ale i právo na sebeurčení. (Program PSSH, 1991, cit. z Nesho 1998: 321-323).

⁹⁷ Tento jev ovlivnilo několik faktorů, mj. rozdělení území osídlených Albánci do tří územně-správních celků, tzv. vilájetů za Osmanské říše, což se odrazilo i na faktu, že albánská identita se jako jediná na Balkáně nemůže ztotožnit s jediným náboženstvím.

⁹⁸ *Kontrata e partisë demokratike me Shqipërinë tre vjet: angazhimet dhe përmushja*. Botimi i Gazetës Rilindja Demokratike Tiranë 1995, s. 135-8.

⁹⁹ Získala 6 mandátů ve volbách v roce 1992. Od roku 1997 v koaliční vládě se Socialistickou stranou Albánie s 2, resp. 3 mandáty v parlamentu. Ve volbách 2005 získala 3 mandáty.

¹⁰⁰ V parlamentních volbách v roce 1992 získala jeden mandát. Díky předvolební koalici s Demokratickou stranou Albánie a Sociálně demokratickou stranou Albánie získala dvě ministerská křesla ve vládním kabinetu Alexandera Meksiho. Ve volbách v roce 2005 získala 11 mandátů.

¹⁰¹ *Programi i Partise Republikane Shqiptare*, rok a místo vydání neuvedeno, s. 23-24.

¹⁰² Získala 2 mandátů ve volbách v roce 1997, 5 mandátů v rámci Unie pro vítězství po volbách v roce 2001. Ve volbách v roce 2005 nezískala žádný mandát.

¹⁰³ Získala 2 mandátů ve volbách 1996, 3 mandátů v roce následujícím, 5 mandátů v rámci Unie pro vítězství ve volbách 2001. Ve volbách 2005 bez zisku mandátů ve volbách 2005. Blíže viz

<http://membres.lycos.fr/ballikombetar/>.

¹⁰⁴ *Platforme per ringjalljen e partise Balli Kombetar: Shqipëria e Shqiptarëve*, s. 10.

<http://www.edsh.org/edjathhta/edjaththashqip/platformaballi2002.htm>.

¹⁰⁵ Pro tribalismus v Albánii viz Marmullaku 1975: 82-89.

¹⁰⁶ Činnost vlády je limitována i skandály na albánské politické scéně a obviňováním vládnoucí strany z nepotismu a korupce. Pro delegaci Evropské lidové strany (EPP) v Albánii např. Berisha prohlásil, že „kleptokratická vláda Fatose Nana je napojena na obchod s drogami pocházejícími z Afghánistánu a mj. zneužívá 2/3 odvedených daní ku vlastnímu prospěchu.“ Fakti, 22. 6. 2004, s. 13.

¹⁰⁷ Na základě výzkumu z roku 1999, který hodnotí míru korupce číslem 0 (nejvyšší míra korupce) až 10 (bez korupce), je Albánie nejvíce zkorumpovanou zemí regionu, přičemž korupční indikátor dosahuje čísla 2,3. Albánie se tak řadí na 16. místo z 99 zemí světa vybraných do výzkumu. (Transparency International 1999)

¹⁰⁸ Dle výzkumu American Peace Corps bylo na jaře 1996 do krevní msty aktivně zapojených okolo 60 000 obyvatel severní Albánie, což vedlo v následujícím období až do konce roku 1996 k 900 vraždám. V případě, že obě strany byly ochotny jednat o smírném řešení, bylo místo provedení krevní msty vyplaceno cca 2 000- 3 000 USD. Hlavní mediátor si účtoval 1 500 USD za zprostředkování. (srv. Lawson-Saltmarsh 2000: 138; Vickers 2001: 241).

¹⁰⁹ V této souvislosti je zajímavá percepce historické osobnosti Skanderbega od Jovana Sterija Popoviće z roku 1828, která slavnému vojevůdci, dle autora největšímu stratégovi všech dob, připisuje srbský původ a příslušnost k srbské pravoslavné církvi. (Srv. Popović: 2002)

¹¹⁰ Během ozbrojeného povstání zahynulo přibližně 1 600-1 800 Albánců. Většina z nich byla obětí válek gangů, ozbrojených loupeží a náhodné střelby. (Partos 1997: 4).

¹¹¹ Hajdari byl zapleten do obchodu se zbraněmi a jejich ilegálním vývozem do sousedního Kosova a o nepřítele toužící po jeho smrti neměl nouzi. Existují i teorie, že odstranění Hajdariho bylo dílem zahraničních tajných služeb, které měly zájem na kontrole kosovsko-albánské hranice. (ICG Europe Report č. 140, 2003:4)

¹¹² Preference politických lídrů viz Ilirjani 2005.

¹¹³ Albánští Makedonci žijící u makedonských hranic, resp. u Ochridského a Prespanského jezera, odcházeli v devadesátých letech do Makedonie. V roce 1991 zahájilo Radio Korça několikatihodinové vysílání v makedonštině a v říjnu 1991 bylo vytvořeno politické uskupení Bratska, později přejmenované na Prespa. Prespa usiluje o větší možnosti vzdělávání v makedonštině, decentralizaci a větší rozhodovací pravomoci v otázkách týkajících se makedonské komunity. O jejich národnostním citění vypovídá případ z roku 1997, kdy za stavu anarchie poslala bulharská vláda humanitární pomoc určenou zdejší bulharské menšině. Makedonská vláda nejprve odmítla její přepravu přes své území; teprve po bulharském diplomatickém nátlaku byl tranzit povolen. V Albánii ji však místní Makedonci odmítli převzít s tím, že se nepovažují za Bulhary, nýbrž za Makedonce, a tato záležitost pak skončila v rukou okolních Albánců.

¹¹⁴ Romové neobývají kompaktní území. Albánci je nazývají Yevgjet, nebo pejorativněji Lapse. Podobně jako i v jiných zemích žijí na nízké životní úrovni.

¹¹⁵ Odhady hovoří o 80 000 Vlachů (Arumunů) žijících převážně v jižní části Albánie. Komunistický režim a proces kolektivizace zapříčinily jak ztrátu jejich pastevecké identity, tak z větší části jejich poalbánštění. V roce 1990 dochází ke opětovnému sebepotvrzování jejich národní identity, byla založena Vlašská asociace a v Tiraně se o dva roky později konal Vlašský kongres. Renesance Vlachů je poznamenána politikařením, vytvářením frakcí a vznikem několika konkurenčních organizací, založených k prosazování zájmů „všech Vlachů“ (Schwandner-Sievers 1999).

¹¹⁶ Albánská židovská komunita čítala ve dvacátém století méně než 1 000 osob. Centrum bylo ve Vloře. V roce 1937 se komunitě dostalo oficiálního uznání, těsně před druhou světovou válkou do Albánie přišlo cca 200 uprchlíků. Za Hoxhova režimu byli vystaveni stejnému náboženskému útlaku jako ostatní komunity. Téměř všichni emigrovali po roce 1991 do Izraele.

¹¹⁷ V Albánii žije přibližně 800 Arménů, většina z nich přišla po arménské genocidě v Turecku. Za druhé světové války podporovali levicové partyzány a někteří se stali prominenty režimu a blízkými spolupracovníky Hoxhy. Komunita byla ušetřena poalbánštěním a Arméni mohli ponechat u příjmení typickou koncovku – jan.

Většina z nich dosáhla vysokého vzdělání, zejména právnického a lékařského směru.¹¹⁷ V devadesátých letech většina Arménů emigrovala.

¹¹⁸ Okolo 2 000 Srbů a Černohorců žilo tradičně u Skadarského jezera, většina z nich emigrovala po roce 1991 do Černé Hory. Na jaře roku 1995 došlo k napadení několika příslušníků této menšiny ve Skadaru, což bylo jugoslávskou vládou označeno jako teroristický akt. SRJ požádala, aby mezinárodní organizace zabývající se lidskými právy vyslaly do Albánie misi, která by tento incident prošetřila. (Kovačević-Dajić 1996: 128).

¹¹⁹ Ve sčítání lidu v roce 1989 se k řecké národnosti přihlásilo 58 758 osob. Tento údaj je však zkreslující, neboť na základě definice komunistického režimu byl status národnostní menšiny omezen na občany 99 vesnic na jihu Albánie. Řecké zdroje uvádí počet 300 000-400 000 osob řecké národnosti na území Albánie. Reálný odhad vycházející ze součtu všech volebních lístků pro PBDN v roce 1992 je 100 000- 120 000 etnických Řeků. (Srovnej Clewing 1995: 418; Pettifer 2001: 6)

¹²⁰ DALIANIS, Menelaos: *I elliniki mionotita stin Alvania*. Tirana 1989. Citováno z : SCHMIED-NEKE 1994: 668.

¹²¹ Dne 4. 2. 1992 byl přijat nový volební zákon, který rozdělil zemi na 100 volebních obvodů. 100 mandátů mělo být rozděleno většinovým systémem v jednomandátových volebních obvodech, ostatní mandáty na bázi poměrného zastoupení. V jednomandátových volebních obvodech se stal vítězem ten, kdo získal buď v prvním kole více než 50 % hlasů, nebo většinu hlasů v druhém kole. Strany které vyplnily kandidátky minimálně ve 33 volebních obvodech a 9 administrativních obvodech a dosáhly 4 % volebního prahu, mohly obdržet dodatečná místa v parlamentu, jednalo se o minimálně 40 mandátů. Parlament měl mít minimálně 140 poslanců; ale počet dodatečných mandátů mohl být rozšířen, aby byla zaručena proporcionalita.

¹²² První pod názvem *Smeták* proběhla již v prosinci 1991 a bylo při ní repatriováno 100 000 albánských občanů.

¹²³ Např. starosta Dervičanu byl zatčen za vyvěšení řecké národní vlajky v den řeckého národního svátku.

¹²⁴ Návrat archimandrity Chrisostomose Maidonise do Albánie, otevření řeckých škol na všech stupních, svobodný rozvoj politických, vzdělávacích, kulturních, sociálních organizací řecké minority, navrácení řeckého majetku zkonfiskovaného za Hoxhova režimu.

¹²⁵ Nepřímo namířeno proti albánské pravoslavné církvi, která do svého čela postavila Řeka Anastasiose Yannoulatose.

¹²⁶ Porodnost dosahovala v roce 1950 šest dětí na ženu a v roce 1990 tři děti na ženu. (Falkingham-Gjonca 2001).

¹²⁷ Údaje Ministerstva práce a sociálních věcí z roku 1999 jsou o málo vyšší: 500 000 emigrantů v Řecku, 200 000 v Itálii, 12 000 v USA a Německu, 5 000 v Kanadě, 2 500 v Belgii a 2 000 ve Francii a v Turecku. Emigrace je viděna spíše jako způsob života než jako způsob osobního a profesního rozvoje. (UNDP 2000: 40).

¹²⁸ Důvodů může být několik: albánská emigrace např. snížila nezaměstnanost v zemi. Na konci roku 1994 byla v Albánii 18,4 %, o rok později 13,1 % nezaměstnanost. Ekonomické analýzy uvádí, že v případě nulové migrace by se ve stejném období v Albánii míra nezaměstnanosti pohybovala mezi 31-38,5 %. (Pro podrobnou analýzu viz Clunies-Ross, Sudar 1998:175-188).

¹²⁹ *Programi i PD per qeverisjen e vendit*. K dosažení na <http://www.besnikaliaj.com/material.php?id=5>.

¹³⁰ Některé zdroje uvádí, že v prvních třech letech tranzice se počet vědeckých pracovníků snížil na polovinu a do roku 1998 se snížil na jednu čtvrtinu. (Sardon 2001: 54).

¹³¹ Nejznámější slum se nazývá Bathorë. Vláda se v roce 1995 pokusila provést demolici zde postavených příbytků, jejich obyvatelé, často ozbrojení, tomu však zabránili. Žije zde okolo 20 000 osob, z nichž pouhé 3 % máji pravidelný příjem. (Santner-Schriebeel 2002: 110)

¹³² Rozhovor autorky se Sami Mehqemeja, Brno 6. 7. 2005.

¹³³ Bývalý chorvatský generál A. Gotovina je podezřelý z podílu na vraždě nejméně 150 etnických Srbů během operace Bouře.

¹³⁴ Ačkoliv nebyl Gotovina vydán, vrchní žalobkyně haagského tribunálu Carla del Ponte potvrdila, že Chorvatsko plně spolupracuje s ICTY a přístupová jednání s EU mohla být zahájena. O měsíc později (prosinec 2005) byl Gotovina dopaden španělskou policií na Kanárských ostrovech.

5. Ekonomická bezpečnost

Dle Kodaňské školy je jedinou bezpečnostní hrozbou ekonomického sektoru globální krize mezinárodní ekonomiky. Obavy plynoucí z obchodu s narkotiky a rizikovými komponenty použitelnými k výrobě zbraní hromadného ničení jsou spíše vojenského a socio-politického rázu a nespádají do ekonomického sektoru. Obdobně Kodaňská škola vylučuje i bankrot státu, který, ač ekonomického charakteru, svoji logikou představuje politickou hrozbu, jež může znamenat krach státnosti.

Buzanovo pojetí nelze v prostředí Balkánu uplatnit, a to již vzhledem k faktu, že SRJ a Republika Makedonie byly po určitou dobu díky sankcím mezinárodního společenství, respektive řeckému embargu, teoreticky odsouzeny k autarknímu hospodářství a případný ekonomický bankrot státu by znamenal krach státnosti a ohrozil ekonomickou bezpečnost jednotlivce a jeho základní lidské potřeby. Sankce mezinárodního společenství¹ vytvořily společně s poválečným prostředím závislost společnosti na organizovaném zločinu a ilegálním obchodu. (Mappes-Niedek 2003:46) *Národně-osvobozenká hnutí* se stala ideálním zastřešením pro kriminální organizace.

Obavy, že mezinárodní ekonomika upadne do krize, nebyly v daném časovém horizontu přinejmenším na teritoriu SRJ a Makedonie relevantní. Ostatní státy regionu – Chorvatsko, BaH a Albánie – se staly do určité míry závislé na pomoci mezinárodního společenství, nejvíce však domácí ekonomika profitovala z ilegálního obchodu. Mezinárodní sankce způsobily, že se z Albánie stala tranzitní země pro pašování ropných produktů. V květnu 1995 obvinily americké zpravodajské služby Řecko z vývozu ropy do Albánie, přičemž její množství bylo o 9 000 barelů větší, než byla Albánie schopna spotřebovat. Tato ilegálně převážená komodita představovala 50 % spotřeby ropy v Jugoslávii. (Clunies-Ross, Sudar 1998: 17) Albánci jsou v současnosti nejsilnější etnickou skupinou ovládající organizovaný zločin na Balkáně a zásobující západoevropské státy heroinem.² Albánie a region kontrolovaný Albánci – Kosovo, Makedonie, jižní část Srbska, část Černé Hory – představují v současnosti příklad toho, co experti kvalifikují jako šedou zónu. Představitelé států nemají kontrolu nad tímto územím a ponechávají volnou ruku mezinárodnímu zločinu. (Rodier 2004: 42)

Organizovaný zločin poškozují oficiální toky financí, tržní prostředí, vztahy se zeměmi západní a střední Evropy a představuje hrozbu na regionální i globální úrovni.³ I přes Buzanovy výhrady vůči zařazení organizovaného zločinu do sektoru ekonomické

bezpečnosti, bude v této kapitole zkoumán právě organizovaný zločin, který představuje jednu z nejvýznamnějších bezpečnostních hrozeb pro celou Evropu. Provázanost jednotlivých bezpečnostních hrozeb mezi sektory nám tento volnější výklad Buzanovy teorie umožňuje.

Organizovaný zločin ohrožuje stabilitu jakéhokoliv státu. Struktury slabého státu (*weak state*) zvyšují nejen nebezpečí kriminálních aktivit, ale i jejich ziskovost. Kriminální organizace mohou infiltrovat a ovládnout stát a státní instituce, což se v případě slabých států velmi často děje. Vysoký stupeň infiltrace organizovaného zločinu do státních struktur ohrožuje demokracii, demokratické instituce i jejich veřejnou důvěru. Korupce umožňuje pronikání organizovaného zločinu do společnosti, neboť zkorumpované politické elity nemohou vůči zločinu efektivně postupovat. (Gyarmati 2003: 55-59)

Balkán je důležitým centrem sítí organizovaného zločinu – transnacionálního a globálního fenoménu. (srv. Riegler 2003: 51; Gyarmati 2003: 55) Dvě nejobvyklejší trasy používané pro obchod se lidmi začínají na Ukrajině, v Moldávii a Rumunsku a vedou přes Srbsko do západní Evropy nebo do cílových balkánských zemí jako je BaH, Kosovo a Makedonie.⁴ Mezinárodní organizace pro migraci (*International Organisation for Migration*, IOM) odhaduje, že ročně je přes Balkán přepraveno 400 000 žen do států EU. Destinací pro dalších 170 000 je balkánský region. (Lindstrom 2004: 46)

V září 2002 proběhla pod patronací SECI (*Southeast European Cooperative Initiative*) ve spolupráci s IOM, UNMIK a místními NGOs operace *Mirage*, zaměřená proti obchodu s lidmi. Při razii ve 20 000 hotelech, barech a nočních klubech bylo identifikováno 237 obětí obchodu se ženami a 2 700 žen a dětí - dobrovolných migrantů bylo zatčeno či vyhoštěno. *Push faktor* sociální dezintegrace a chudoby na Balkáně kombinovaný s *pull faktorem* vysokých výdělků a sociálních dávek činí z Evropské unie nejvýznamnější destinaci ilegálního obchodu. Evropská unie se snaží kombinací metody cukru a biče (rozvojová pomoc a podmíněčný princip) bojovat s organizovaným zločinem v zemi jeho původu. (Lindstrom 2004: 49)

Sekuritizace v ekonomickém sektoru je důsledkem *push faktorů* Evropské unie a probíhá zejména na subsystémové a regionální úrovni. Evropská unie je silným exogenním faktorem, který působí na vytváření regionálních iniciativ ať již v rámci Paktu stability či jiných uskupení. Analýzy týkající se organizovaného zločinu byly vypracovány v rámci předvstupních procedur pro potřeby Evropské unie a staly se společně s materiály NGOs podkladem pro kapitolu sektoru ekonomické bezpečnosti.

5.1 Organizovaný zločin v Chorvatsku

V Chorvatsku nezasazeném mezinárodními sankcemi je kriminalita na relativně nižší úrovni než v zemích, na které bylo uvaleno embargo. Zpráva Transcrime (*Joint Research Centre on Transnational Crime*), vypracovaná pro Zvláštního koordinátora Paktu stability, uvádí: „Organizovaný zločin zde nedosáhl takové úrovně jako v ostatních státech regionu; celkový trend je však vzestupný a kriminální skupiny využívaly a využívají poválečné situace.“ Experti se domnívají, že na území Chorvatska operuje méně než 10 skupin zapojených do mezinárodních aktivit organizovaného zločinu. Složeny jsou většinou z Chorvatů, Bosňáků, Albánců, Srbů, Černohorců a Italů. Tyto skupiny jsou napojeny na síť organizovaného zločinu ve střední Evropě a v postsovětských státech. Většina z nich je organizovaná horizontálně.⁵

Obdobně jako u ostatních regionálních kriminálních organizací jsou i ty chorvatské zapojeny do výnosného obchodu s narkotiky asijské provenience určenými pro západoevropský trh. Není známo, že by se zde vyskytovaly laboratoře na výrobu drog; marihuana se pěstuje pro osobní potřebu. Obchod se ženami a dětmi se týká převážně osob z postsovětských a postjugoslávských států, cílovou zemí je Itálie.⁶ Společná zpráva OSN a OBSE se zmiňuje i o případech obchodu s mužskými prostitutky a uvádí, že v posledních letech došlo k výraznému poklesu ilegální migrace v Chorvatsku, a to v důsledku opatření přijatých chorvatskou vládou a zpřísněnými migračními režimy v BaH a Srbsku. V roce 2000 bylo registrováno 24 180 ilegálních migrantů, zatímco v roce 2002 pouze 5 186.⁷ Tato čísla se však týkají pouze zadržených osob registrovaných ministerstvem vnitra a nepodávají skutečný obraz o situaci v zemi. Všeobecně nastal pokles migrace uprchlíků z Asie a obchod s lidmi se zaměřil na obchod se ženami. Chorvatsko je především tranzitní zemí a pouze v menší míře zemí původu či zemí cílovou.

Co se týká ilegálního obchodu se zbraněmi, je Chorvatsko zemí původu i tranzitu. V roce 1999 bylo zadrženo 71 osob v souvislosti s obchodem se zbraněmi, zabaveno 6978 kusů lehkých zbraní, 219 995 kusů munice a několik kilogramů výbušnin. Dne 31. 10. 2002 byla v chorvatských vodách zadržena loď převážející 208 tun výbušnin. (Transcrime 2004: 135)

V zemi operují také gangy zaměřující se na obchod s osobními automobily odcizenými v západní Evropě a určenými pro chorvatský a regionální trh. Významný je i nelegální obchod s cigaretami; cigarety jsou chorvatské produkce a jsou určeny na trhy

v jihovýchodní Evropě i v zemích EU. V červnu 2002 zahájila chorvatská policie Operaci *Buldog 2*, zaměřenou na ilegální vývoz cigaret do Srbska a Černé Hory. Výsledkem bylo zatčení a extradice 25 osob zapojených do proliferace cigaret srbským a černo-horským úřadům. Aktivity organizovaných kriminálních skupin se dále zaměřují na pašování pohonných hmot, padělání dokumentů, bankovní a internetové podvody či racketeering. (Transcrime 2004: 135)

Chorvatské politické špičky se obdobně jako vládnoucí garnitury v okolních zemích nevyhnuly kontaktům s organizovaným zločinem. Nejznámějšími zločinci, chráněnými záhřebskou vládou, byli Mladen Naletilić zvaný *Tuta* a Vinko Martinović zvaný *Štel*, zajišťující zapojení chorvatského ministerstva obrany do nelegálního obchodu se zbraněmi.

Transparency International (TI) uvádí, že po smrti Tudjmana a po zvolení nové vlády v zemi došlo k výraznému zlepšení v oblasti korupčního jednání a země se posunula ze 74. místa z 91 zemí (1999) na 47. pozici (2001). Privatizační skandály spojené s korupcí tento benigní proces zpomalily a v roce 2005 se Chorvatsko umístilo na 71. místě s indexem percepce korupce 3,4.⁸ I přes určitou regresi si Chorvatsko oproti ostatním zemím západního Balkánu stojí v hodnocení TI relativně dobře – z analyzovaných zemí je na nejlepší pozici.

5.2 Organizovaný zločin v Bosně a Hercegovině⁹

V porovnání s Chorvatskem je BaH postižena kriminalitou mnohem více; problematika korupce a organizovaného zločinu patří k nejzávažnějším otázkám v tomto státě. Ze 159 zemí zahrnutých do analýzy Transparency International za rok 2005 zaujímá 90. pozici s indexem percepce korupce 2,9, což představuje po Chorvatsku druhý nejlepší výsledek mezi státy západního Balkánu.¹⁰ Celkově nevyhovující normy korupčního jednání a rozsah kriminálních aktivit mají svůj původ již v předválečném období, vrcholu však dosáhly v průběhu války, kdy se přelily do všech vrstev společnosti. Jestliže korupce byla a dodnes je charakteristickým znakem balkánské administrativy, organizovaný zločin získal na významu až v poslední dekádě 20. století. Válečné události a s nimi spojený rozpad dosavadního trhu, nedostatek základních ekonomických zdrojů i ekonomické sankce mezinárodního společenství vůči SRJ těžce poškodily hospodářský vývoj všech balkánských států, čímž byly vytvořeny ideální

podmínky pro šedou ekonomiku, korupci, ilegální obchod a pro kriminalitu zasahující do nejvyšších politických struktur.

Během války se vytvořila skutečně pozoruhodná síť organizovaného zločinu. Prakticky u všech etnik došlo k uspořádání do jistého „trojúhelníku“, který byl tvořen vládnoucí vrstvou politiků napojených na ozbrojené síly a policejní složky, existujícími kriminálními skupinami a konečně polovojenskými jednotkami¹¹, přičemž velmi často docházelo k jejich vzájemnému překrývání. Téměř všechny kriminální skupiny byly založeny na etnickém principu a působily v oblastech, kde jejich etnikum tvořilo většinu. Etnická příslušnost však zároveň nebránila aktivní spolupráci s kriminálními skupinami pocházejícími z nepřátelské strany frontové linie v BaH i z jiných států regionu.

Konec války neznamenal konec působnosti těchto struktur, ale naopak jejich další expanzi. Ukončení konfliktu totiž ulehčilo a usnadnilo jejich aktivity. Mezinárodní jednotky IFOR a později SFOR se zaměřily především na oddělení nepřátelských etnik, na udržení klidu a na zatýkání osob obviněných z válečných zločinů; boj s organizovaným zločinem nepředstavoval jejich prioritu. (IWPR Balkan Crisis Report č. 531, 2.12.2004) Místní struktury buď nebyly schopny samy vyřešit tento problém, nebo byly přímo součástí kriminální sítě či se alespoň podílely na jejích aktivitách. Zločinecké skupiny působící na nadnárodní balkánské úrovni získaly v mírových podmínkách mnohem pevnější strukturu. Po ukončení války začaly pronikat na bosenské území i zcela nové skupiny snažící se obnovit předválečnou větev tzv. balkánské trasy, po níž proudí narkotika do západní Evropy. Kromě srbských a chorvatských se v BaH nově etablovala také kosovsko-albánská mafie a bosňácké skupiny ze Sandžaku. Hlavní centra jednotlivých organizací byla soustředěna ve velkých městech, např. v Sarajevu, Banja Luce, Mostaru a dále pak v baštách nacionalistických stran. Střediska srbských skupin se koncentrovala ve východní části BaH, v oblastech RS jako je Pale, Sokolac nebo Bijeljina¹² a skupiny hercegovských Chorvatů tradičně v západním Mostaru a v Grude, „hlavním městě mafiánského kvazistátečku Herceg-Bosna“. (Vasić 2005: 205) Obchod s narkotiky, lidmi a zbraněmi tvoří součást širší regionální kriminální sítě. BaH v tomto ohledu pro uvedené komodity představuje jak zemi cílovou, tak zemi tranzitní. O tom, že organizovaný zločin se stal velkým problémem také pro EU, svědčí nově definovaný úkol mise EUFOR – pomoc místním strukturám při boji s organizovaným zločinem.¹³

Boj s organizovaným zločinem se zde potýká s mnoha problémy. Dva nejpalcivější byly již zmíněny – neochota místních orgánů vypořádat se s kriminálními strukturami a zapojení politických představitelů do jejich nelegálních aktivit. K tomu je nutno přičíst neexistenci společného ministerstva vnitra, které by fungovalo na celostátní úrovni. Současné policejní struktury působící v rámci vlastních entit při potírání kriminálních aktivit nespolupracují, a to i přesto, že byly vytvořeny tři společné bezpečnostní struktury – pohraniční služba, státní bezpečnostní a výzvědná služba a kontrarozvědná a bezpečnostní agentura.¹⁴ Hlavní vinu nenesou pouze policejní struktury, ale i místní justice. Státní žalobci vznášejí často obvinění bez podložení důkaznými materiály, což vede k udělování relativně nízkých trestů či ke stažení obvinění. Svůj podíl viny na tomto vývoji nese i mezinárodní společenství, které tíhu boje s organizovaným zločinem přenechalo místním strukturám. Původně měly mít síly EUFOR mandát k aktivnímu boji s organizovaným zločinem, ten však byl nakonec omezen pouze na pomoc místním orgánům při jeho potírání. (IWPR Balkan Crisis Report č. 542, 18. 2. 2005).

Objevují se rovněž indicie, že korupčnímu jednání se nevyhnuli ani mezinárodní představitelé. V roce 2001 napsal deník *Glas srpski* reportáž o defraudaci veřejných financí, o které byli informováni i nejvyšší představitelé mezinárodního společenství v BaH. (*Glas srpski*, 09. 07. 2001) Podle nevládní organizace Transparency International některé zahraniční subjekty působící v této oblasti natolik „zdomácněly“, že provozují činnost, za kterou by byly svými národními orgány trestně stíhány. Stejná zpráva uvádí, že hlavní příčinou netransparentní činnosti a rozvoje korupce mezi domácími a mezinárodními institucemi je paralelní vláda těchto orgánů, která dala vzniknout prostředí, v němž obě strany (domácí a mezinárodní instituce) připisují zodpovědnost za chyby a nečinnost straně druhé.¹⁵

5.3 Organizovaný zločin v Srbsku a Černá Hoře

Politika ekonomické blokády, která začala bojkotem slovinských výrobků v Srbsku, se sem vrátila v podobě sankcí Rady bezpečnosti OSN proti Jugoslávii uvalených v roce 1992 a trvajících 1 253 dní. (Đurić 2003: 140) Mezinárodní embargo spojené se zapojením SRJ do bosenského konfliktu mělo za následek rozkvět srbské mafie a vytvoření rozsáhlého korupčního prostředí¹⁶. Srbský organizovaný zločin žil v symbióze se státem, přičemž obě složky z tohoto soužití vzájemně profitovaly.

Skandálům týkajícím se ilegálního importu se nevyhnula ani srbská demokratická opozice a její obchody údajně pokračují i po pádu Miloševićova režimu. (Mappes-Niedek 2003: 57)

Albánská mafie v Kosovu vyrůstala oproti svým srbským protějškům mimo oficiální struktury státu. V průběhu devadesátých let převzaly albánské gangy od svých tureckých protějšků kontrolu nad tzv. Balkánskou cestou, která vznikla v průběhu 70. let 20. století. Poté, co byl narušen pašerácký koridor přes Sicílii, nabyla Balkánská cesta na významu. Od pašování výrobků denní spotřeby, cigaret a alkoholu se stále více přechází k obchodu s narkotiky a lidmi. Vzhledem k velmi nízkým platům státních zaměstnanců střežících hranice probíhá pašování často za jejich asistence. Zpráva Transcrime uvádí, že na území Srbska a Černé Hory působí okolo 50 organizovaných skupin, přičemž jejich početní stav se pohybuje kolem 10 členů. (Transcrime 2004: 258-259)

V osmdesátých letech nabylo na významu okolí jihosrbského Bujanovace (osídlené albánským etnikem) a vesnice Veliki Trnovac, která se nachází na pomezí mezi Srbskem a Kosovem. (Srv. Lopušina 2000: 50-52; Mappes-Niedek 2003:73-74) Zboží se tudy převáželo přes území Kosova a Makedonie dále na západ. S vypuknutím války v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině byla přerušena tradiční pašerácká cesta a 60 % heroinu distribuovaného na západních trzích se nedostalo na místo určení. Balkánská cesta se tedy odklonila a z Makedonie se zboží pašovalo do albánského přístavního města Drač a odsud dále do Itálie.

Komunity různých etnik mohou být vnímány jako důležitý zdroj pro mezinárodní organizovaný zločin; poskytují nové členy, pokrytí a podporu. Získávání nových členů na základě etnické příslušnosti je usnadněno v oblastech, kde skupiny přistěhovalců nebyly do nové společnosti plně přijaty. (Williams 2001: 61) Albánská emigrace v západní Evropě se neintegrovala do belgické, německé či nizozemské společnosti a v současnosti vytváří podhoubí pro síť albánského organizovaného zločinu, která se táhne z východní Evropy přes Kosovo, Makedonii a Albánii do západní Evropy a Spojených států amerických a je napojena i na kolumbijskou mafii. Odbornice na bezpečnostní problematiku jihovýchodní Evropy Biljana Vankovska-Cvetkovska uvedla již v dubnu 1999 v rozhovoru pro makedonský týdeník Puls, že Kosovo se stalo zemí desperátů, gangů, různých polovojenských organizací; jugoslávské bezpečnostní složky nemají již po dlouhou dobu kontrolu nad vývojem v Kosovu. (Puls, 16. 4. 1999) Tato situace přetrvala i po roce 1999, tentokrát za

přítomnosti mezinárodního společenství. Část struktur bývalé UÇK se napojila na organizovaný zločin a páchá etnicky, politicky a ekonomicky motivované trestné činy (Mappes-Niedek 2003: 80-100; Lopusina 2000: 72-73)¹⁷. Média velmi často vykreslují Kosovo jako *zločinecký ráj*, kde se téměř nikdo nemusí obávat trestního stíhání. Právní systém je v Kosovu stále v zárodečném stavu, což usnadňuje existenci skupin organizovaného zločinu a jejich činnost. Albánská mafie se kontroly nad Balkánskou cestou zmocnila během osmdesátých let a nejvíce financí na podporu kosovského paralelního státu i UÇK pocházelo právě z těchto zdrojů. Rovněž po válce zůstal v této oblasti dominantní vliv albánské mafie zachován.

V roce 1992 obvinila česká policie skupinu 4 českých občanů a 31 Albánců z pašování a distribuce drog. V operaci *Andromeda*, která následovala nedlouho poté, došlo k zadržení 96 kosovských Albánců, jimž bylo zabaveno 100 kilogramů heroinu. V roce 1996 byla zahájena akce *Sírius*, jejímž výsledkem bylo opět zajištění 100 kilogramů heroinu a zadržení tří balkánských pašeráků. Čeští i zahraniční experti se domnívají, že Albánci z Kosova a Metohije jsou hlavními organizátory pašování drog v České republice, na Balkánské cestě z Turecka do západní Evropy.

Demilitarizace a přeměna na politické, vojenské a policejní kosovské složky vyřešila otázku existence UÇK pouze částečně. Všichni příslušníci bývalé UÇK se totiž do těchto složek integrovat nemohli a vzhledem k dlouhodobému konfliktu bude jejich zapojení do civilního života složité. Vysoká nezaměstnanost spolu s velmi nízkou úrovní právního řádu má za následek, že většina bývalých bojovníků tíhne k organizovanému zločinu. Dochází zde k propojení zločineckých a teroristických aktivit, respektive k jejich symbióze, narušující snahy o vybudování multikulturalismu a stability v Kosovu. Na konci roku 2003 vydala srbská vláda novou bílou knihu nazvanou *Albánský terorismus a organizovaný zločin v Kosovu a Metohiji*, kde se uvádí, že v období od června 1999 do srpna 2003 provedli Albánci v Kosovu a v jihovýchodním Srbsku 6 571 útoků, z toho 5 962 proti Srbům a Černohorcům, 207 proti Albáncům a 335 proti zbývajícím národnostním skupinám, 1 206 osob bylo zabito, 1 396 civilistů a 15 policistů zraněno, osud 846 osob z celkového počtu 1 146 unesených zůstává neznámý.¹⁸

V Srbsku a Černé Hoře jsou za vysokou kriminalitu zodpovědni především veteráni z chorvatské a bosenské války, kteří bojovali v rámci polovojenských skupin podporovaných srbskou vládou. Mezi nejčastější přečiny, jichž se dopouští, patří nájemné vraždy, únosy, pašování, loupežná přepadení, praní špinavých peněz,

racketeering či ilegální výroba softwaru. Vysoké zisky z kriminálních aktivit, zkorumpované prostředí a možnost praní špinavých peněz jsou zdrojem obav mezinárodního společenství, že získaný kapitál bude investován do teroristických aktivit. (Transcrime 2004: 262-263)¹⁹

5.4 Makedonie a organizovaný zločin

Organizovaný zločin v Makedonii nepředstavuje tak velký problém jako v sousední Albánii a Kosovu. Na jejím území působí méně než 10 vlivných organizovaných zločineckých skupin, do nichž jsou zapojeni obyvatelé Makedonie i okolních států a které operují na transnacionální úrovni v těchto státech: Albánii, Bulharsku, BaH, Chorvatsku, Řecku, Itálii, Maďarsku, Moldávii, Německu, Rakousku, Rumunsku, Slovensku, Slovinsku, Srbsku a Černé Hoře, Turecku, Rusku a Ukrajině. Nejčastěji spolupracují s albánskými a srbskými skupinami, a to především na obchodu s heroinem a syntetickými drogami. Etničtí Albánci z Makedonie a Kosova zaujímají velký podíl na trhu s narkotiky v Rakousku, Německu, Maďarsku, ČR, Polsku a Belgii a jsou výhradními dovozci pro švýcarské spotřebitele. (Transcrime 2004:358)

Makedonie je tranzitní zemí zejména pro heroin z jihovýchodní Asie, Afghánistánu, v menší míře pak pro kokain z jižní Ameriky určený pro západní Evropu. Produkce drog v Makedonii není problémem *sui generis* a jedná se spíše o produkci marihuany pro vlastní potřebu. Jedním z nejzávažnějších problémů je obchod s lidmi; Makedonie byla do nedávné doby pouze zemí původu a tranzitu, v poslední době se stává i zemí cílovou. Důvodem mohou být i aktivity mezinárodního společenství v zemi – umístění misí světových organizací a s nimi související zvýšená poptávka movité klientely po prostituci. Kromě místních prostitutek je nabízeno 1 500-2 500 žen ze zahraničí, které jsou kontrolovány albánským podsvětím napojeným na zdejší separatisty.²⁰ Zneužívané ženy přichází do Makedonie via Bulharsko, odkud jsou převezeny do Albánie a dále směřují na evropský trh se sexuálním průmyslem. (Transcrime 2004: 459)

Obdobně jako okolní země je i Makedonie postižena pašováním odcizených vozidel, lidí, tabáku, cigaret, praním špinavých peněz a zapojením státních úředníků a bezpečnostních sil²¹ do organizovaného zločinu. Zpráva Transparency International řadí Makedonii na 104. místo (index percepce korupce 2,7); ze zemí západního Balkánu je v percepci korupce na předposlední pozici před Albánií.²² V roce 2004 byl zaznamenán

pokles počtu vražd, přičemž žádná vražda nebyla politicky či etnicky motivovaným činem. (ICG Europe Briefing č. 37, 2005: 9)

5.5 Organizovaný zločin v Albánii

V roce 1997 a v následujících letech zažila Albánie rozmach²³ organizovaného zločinu. V zemi se rozmohly tzv. pyramidové fondy, slibující albánským občanům vysoké úroky a rychlý zisk, což přimělo Albánce, aby do těchto společností ukládali své celoživotní úspory²⁴. S krachem těchto fondů v roce 1997 došlo k povstání, během kterého obyvatelstvo vyrabovalo veškerý státní majetek. Lidé, kteří mnohdy přišli o celý svůj majetek vložený do fondů a během povstání i o možnost obživy, se spojili s kriminálními živly a začali se podílet na jejich aktivitách jako je obchod se zbraněmi, lidmi a drogami.

Kolaps státu znamenal i zvýšené bezprávi a bezpečnostní hrozby zejména pro ohrožené skupiny žen a dětí. Zvýšil se počet znásilnění a únosů dívek, které byly následně nuceny k prostituci.²⁵ Zhroucení ekonomiky zvýšilo všudypřítomnou korupci a nedůvěra ve stát dosáhla kritické úrovně. Krach pyramidových fondů a následné selhání státu se odrazilo ve všech sektorech bezpečnosti. Po těchto událostech hrají důležitou roli při rozhodování o spravedlnosti vůdci podsvětí. Zločinecké bandy poskytují ochranu malým živnostníkům, velkým firmám i politickým stranám. (Lawson-Saltmarshe 2000: 135)

Bílá kniha vydaná srbskou vládou uvádí, že Albánie je největším centrem ilegálního obchodu a praní špinavých peněz na Balkáně. Vedle nejsilnějšího mafiánského klanu Kula, který kontroluje obchod s narkotiky, zbraněmi a lidmi z Turecka, zaujímají významné postavení i rodiny Abazi a Boriçi. Geografická pozice Albánie, válka v Kosovu, bezprávi a nedostatek prostředků k potírání organizovaného zločinu přeměnily zemi na hlavní trasu ilegálního obchodu z východu na západ (srv. UNDP 2000: 29; Transcrime 2004: 42)

Znepokojivým fenoménem ukazujícím na stav právního vědomí albánské společnosti je i obliba v používání odcizených vozidel, což je jedna z mála věcí, ve které existuje tak široký celospolečenský konsensus. Za Hoxhova režimu bylo vlastnictví auta výsadou jen několika málo vyvolených; po pádu totalitního režimu se země velmi rychle zaplnila zcizenými zahraničními vozy a Albánie se dostala na první místo v žebříčku vlastnictví automobilů značky Mercedes *per capita*, ačkoliv v zemi

neexistoval jediný oficiální dovozce. Přesný počet osob obviněných z krádeží vozidel je téměř nezjistitelný, neboť zákonné úpravy tento druh trestné činnosti nerozeznávají²⁶. (UNDP 2000: 30)

Organizovaný zločin je rozšířený jak na severu, tak i na jihu Albánie; velmi časté jsou případy vydírání a zastrašování.²⁷ K nárůstu případů ozbrojených loupeží došlo zejména během konfliktu v Kosovu; mezi oběťmi byly i humanitární pracovníci a doprovody konvojů s humanitární pomocí. Kosovský konflikt umožnil i další expanzi obchodu s lidmi; mnoho osob opustilo Albánii a ve snaze o získání politického azylu či dočasného útočiště předstíralo kosovský původ. Imigranti nealbánského původu, především Číňané či Kurdové, vstupují na území Albánie z Černé Hory, Makedonie či Řecka a odsud cestují dále do Itálie a dalších západoevropských států. Obchod se ženami a dětmi profituje za účasti zkorumpované a ke spolupráci s organizovanými gangy otevřené albánské policie. Přibližně 37 % prostitutek a prostitutů tvoří nezletilé osoby. Odhaduje se, že počet albánských žen zabývajících se prostitucí dosahuje v Itálii 15 000, v Řecku 5 000 a ve Francii 100 osob. (UNDP 2000: 31-32)

Dle oficiálních údajů pobývá ve švýcarských věznicích přibližně 1 000 Albánců obviněných z obchodu s drogami; v Itálii a Řecku je ve vězení zadržováno okolo 300 mladistvých z Vlory, obviněných ze stejného důvodu. Dle Světové celní organizace (*World Customs Organisation, WCO*) je Albánie společně s Marokem největším dodavatelem *cannabis sativa* do západní Evropy. V roce 1999 bylo v západní Evropě zabaveno 104 kg heroinu pocházejícího z Albánie a ve stejném roce odhalila policie na lince New York – Tirana několik pašeráků s kokainem.²⁸ Existuje podezření, že čtyři až pět albánských mafiánských rodin navázalo úzké vztahy s kolumbijskými překupníky drog. Poměrně velké množství kokainu z jižní Ameriky putuje do západní Evropy přes hlavní město Albánie. (Transcrime 2004:43)

Do devadesátých let sloužili Albánci (kosovští) pouze jako kurýři skupin turecké mafie k převozu zboží přes Balkán. Situaci však radikálně změnila velká albánská emigrační vlna a s ní spojené usídlení albánských gastarbeiterů v západní Evropě. Albánci si postupně vytvořili rozsáhlou síť organizovaného zločinu a převzali od Turků kontrolu nad Balkánskou cestou, respektive kontrolu nad veškerým ilegálním obchodem směřujícím do západní Evropy přes Balkán. „Albánie je pro ilegální obchody rájem. Stát a policie nepředstavují pro drogové šéfy žádný problém: politici se dají koupit a nezřídka se stává, že se představitel kriminálního gangu sám ujme státního úřadu.“²⁹ (Srv. Mappes-Niediek 2003: 79.; Trimçev 2003: 61-68; Transcrime 2004) Zpráva

Transparency International za rok 2005 zařadila Albánii na 126. pozici (hodnota indexu percepce korupce 2,4), což ji staví do pozice země s nejvyšší mírou korupce v Evropě.

Oficiální dokumenty ministerstva vnitra uvádí, že Albánie uskutečnila množství kroků v boji s organizovaným zločinem. Explicitně je uvedeno zřízení speciálních struktur určených na boj proti obchodu s lidmi a zřízení Mezinárodního centra proti ilegálnímu obchodování ve městě Vlora s cílem dosáhnout výměny informací a zlepšení koordinace. Akční plán zmiňuje (za období květen 2001 – říjen 2001) zadržení 112 osob zapojených do obchodu se ženami a zkonfiskování 21 rychlých motorových člunů sloužících k provozování této činnosti.³⁰ Albánští představitelé spolupracují s Interpolem, SECI a v nedávné době byla přijata řada zákonů zaměřených na boj proti obchodu s narkotiky. Analýza aktivit policie v boji proti obchodu s lidmi a drogami vypracovaná Ministerstvem vnitra³¹ za rok 2001 uvádí 325 zjištěných případů výroby a prodeje drog, zásah proti 40 zločineckým skupinám a zabavení 1677 kg marihuany a 56,5 kg heroinu.

Dle Akčního plánu je boj proti nezákonnému obchodu prioritou Ministerstva vnitra. Za pomoci mezinárodního společenství začala albánská vláda rovněž s několika programy zaměřenými na kontrolu držení zbraní. Ministerstvo vnitra se snaží proti organizovanému zločinu bojovat mezinárodní spoluprací na bázi bilaterálních a multilaterálních smluv a regionálních programů.³² V roce 1997 byla zřízena Západoevropskou unií mise MAPE (*Multinational Advisory Police Element*), jejímž úkolem je zejména výcvik místních policejních sborů. Tuto misi personálně zabezpečuje 130 policistů, zastupujících 22 policejních složek ze zemí Západoevropské unie. Italská mise Interforze působí v rámci Memoranda dohody o asistenci z roku 1997 při reorganizaci albánských policejních složek, která spolupracuje především s pohraniční policií. V roce 1998 začala mise I.C.I.T.A.P. (*International Program of Assistance in Training on Criminal Investigation*), v jejímž rámci proběhly výcvikové kurzy policejních sil v Polsku, Albánii a USA.

Dle oficiálních dokumentů vlády se v letech 2002-2005 Albánie zaměřila na boj s korupcí v policejních složkách. V uvedeném období bylo propuštěno 28 policistů s vyšší a 183 s nižší hodností, za disciplinární přestupky. Čtyři policisté byli v roce 2005 vzati do vyšetřovací vazby, sedm dalších je vyšetřováno na svobodě, z toho dva jsou obviněni ze zapojení do ilegálního obchodu.³³

Nabízí se posouzení míry efektivity (respektive neefektivity) programů albánské vlády zaměřených na boj s organizovaným zločinem. Výše platového ohodnocení

policie je na velmi nízké úrovni a koresponduje i s celkovým stavem albánského hospodářství. Tradice úplatků se v této zemi zachovala od dob Osmanské říše až do současnosti; v albánské společnosti se úplatky všeobecně akceptují. Chybí zde i účinné institucionální opatření pro boj s organizovaným zločinem; jeho prorůstání s veřejnou sférou, respektive ovládnutí státu mafií, se stalo reálnou hrozbou, která může vyústit v dlouhodobou deformaci albánského politického systému. (Trimçev 2003: 63) Oficiální proklamace zkorumpovaných politiků a akční plány albánské vlády³⁴ nepodávají skutečný obraz o stavu boje proti organizovanému zločinu, který představuje významnou bezpečnostní hrozbu.

5.6 Ekonomické hrozby západního Balkánu – prozatímní konkluze

Původní závěr Kodaňské školy, že pouze kolaps mezinárodní ekonomiky představuje jedinou bezpečnostní hrozbu ekonomického sektoru, není aplikovatelný. Vyjma toho, že samotný koncept ekonomických hrozeb dle Kodaňské školy je již sám o sobě sporný, neměly takovéto obavy v daném regionu ve zkoumaném období relevanci. Hospodářské embargo uvalené na Srbsko ze strany OSN či blokáda makedonského vývozu a dovozu ze strany Řecka by v ideálním případě znamenaly zavedení autarkního hospodářství. Balkán sužovaný válkami se však stal závislý na propustnosti hranic a paralelních strukturách organizovaného zločinu. Ozbrojené konflikty a embargo na export a import zboží a strategických surovin byly příčinou nebývalého rozkvětu balkánské mafie, kterou se ani po ukončení válek nepodařilo eliminovat. Struktury organizovaného zločinu jsou propojené se státním aparátem a představují hrozbu nejen pro jednotlivce, ale i pro stát – tedy hlavního aktéra bezpečnosti. Zločinecké gangy napojené na politické elity jednotlivých států ohrožují plynulou transformaci zemí, jejich demokratizaci a proces integrace do euroatlantických struktur. V případě západního Balkánu představuje organizovaný zločin největší bezpečnostní hrozbu ekonomického sektoru.

Ačkoliv byl původní koncept ekonomického sektoru Kodaňské školy modifikován, otázka zůstává stejná: Jsou ekonomické hrozby relevantní součástí konceptu bezpečnostních hrozeb a lze je aplikovat na oblast západního Balkánu, či jde pouze o nadbytečné rozšíření pojetí bezpečnosti vzniklé v reáliích západní Evropy? Sektor ekonomické bezpečnosti vykázal, že analyzovaný aktér - organizovaný zločin - představuje relevantní bezpečnostní hrozbu jak pro státy západního Balkánu, tak i pro

celou Evropu. Série balkánských konfliktů z poslední dekády minulého století vytvořila společně s mezinárodními sankcemi vůči SRJ ideální podmínky pro organizovaný zločin, který prorostl všemi úrovněmi státní správy většiny zemí jihovýchodní Evropy. Konec těchto válek nepřinesl útlum aktivit organizovaného zločinu; prioritou mezinárodních jednotek nebyl boj s organizovaným zločinem, nýbrž udržování mírového stavu bývalými zneprátenými stranami a příchod mezinárodních stabilizačních sil znamenal v regionu i vyšší poptávku po zboží zajišťovanou nelegálními aktivitami. Kromě ilegálního dovozu zboží denní potřeby se popsane země staly součástí širší regionální sítě zaměřující se na obchod se zbraněmi, narkotiky a s lidmi (zejm. rizikovými skupinami zneužívaných žen a dětí, ale i ilegálních migrantů). V Bosně a Hercegovině navíc vzniká díky paralelní vládě mezinárodního společenství a bosensko-hercegovských orgánů jednotlivých entit prostředí, ve kterém všechny strany mohou zůstat pasivní a přičítat neúspěchy či neschopnost straně druhé.

V jihovýchodní Evropě je více než polovina výdělečně činného obyvatelstva zapojena do ilegálního obchodu. Obyvatelé regionu na něm neparticipují pouze příležitostně, podstatná část jejich příjmů pochází z šedé ekonomiky. Většina zapojených osob vnímá jimi provozované ilegální aktivity jako vedlejší práci, která doplňuje jejich hlavní pracovní poměr. Některé skupiny se zabývají výhradně ilegálním obchodem, což je nejčastěji případ Albánců. (Schönfelder in Hatschikjan-Troebst 1999: 342) Organizovaný zločin prochází napříč etniky – jeho skupiny spolupracují bez ohledu na národnost, hlavním motivem je zisk. Neviditelná ruka trhu v minulých letech ignorovala vyhrocený nacionalismus i všechny válečné konflikty. Kriminální skupiny pocházející ze vzájemně zneprátených etnik spolu úzce kooperovaly bez ohledu na oficiálně deklarované nepřátelství a etnický původ. Po rozpadu SFRJ se paradoxně idea jugoslávské jednoty a spolupráce, ztělesněná v oficiálním hesle *Bratstvo i jedinstvo*, udržela především na úrovni organizovaného zločinu.³⁵

Albánský organizovaný zločin se jeví jako největší bezpečnostní hrozba regionu s možným přímým dopadem na dění v České republice³⁶. Albánci si postupně vytvořili síť organizovaného zločinu kontrolující ilegální obchod směřující do západní Evropy přes Balkán. Mafie je hlavním zdrojem financí a rekručního potenciálu pro albánské „národně-osvobozené“ formace. Členské státy EU – Itálie a Řecko – několikrát prohlásily, že právě etničtí Albánci tvoří největší skupiny importovaného organizovaného zločinu v jejich zemích. Studie Europolu uvádí, že albánský organizovaný zločin je považován za stále významnější bezpečnostní hrozbu

s rostoucím rizikovým potenciálem pro členské státy Evropské unie.³⁷ Organizovaný zločin je vnímán jako relevantní součást ekonomických hrozeb v bezpečnostních analýzách evropských států. Koncept ekonomických hrozeb je nezastupitelným komponentem rozšířeného pojetí bezpečnosti, čehož důkazem je i jeho časté využívání v praxi. Závěrem nezbývá než konstatovat, že epicentrum bezpečnostních hrozeb ekonomického sektoru se nachází v regionu obývaném Albánci.

¹ Pro srbský pohled na ekonomické sankce a jeho mezinárodní, politické, ekonomické a etické aspekty bližší viz Prokopijević-Teokarević 1998.

² Lopušina uvádí několik možných důvodů: překupnické tradice Albánců, velká albánská diaspora v Turecku, otevřenost Jugoslávie za studené války, albánští gastarbeiteri v západní Evropě a náklonnost západních států ke kosovským Albáncům považovaným za utlačovanou národnostní menšinu v Srbsku. (Lopušina 2000: 44).

³ Pro analýzu kosovsko-albánského organizovaného zločinu v Německu viz Lemmel 2000.

⁴ BaH, Kosovo a Makedonie jsou cílovými zeměmi obchodu s lidmi, zejména z důvodu přítomnosti mezinárodních misí, jejichž pracovníci využívají nabízených sexuálních služeb.

⁵ TRANSCRIME. *The contribution of data exchange systems to the fight against organized crime in the SEE countries. Final report for the Office of the Special coordinator of the Stability pact for SEE*. 2004. Dostupné na: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019080.pdf>; Council of Europe, *Organised Crime Situation Report 2001*, p. 95. Dostupné na: http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Combating_economic_crime/Organised_crime/Documents/Report2001E.pdf.

⁶ U.S. Department of State. *International Narcotics Control Strategy 2003*, March 2004. Dostupné na: <http://www.state.gov/g/inl/rls/nrcrpt/2003>; U.S. Department of State Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor. *Croatia. Country Reports on Human Rights practices*. 25. 2. 2004 Dostupné na <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2003/27831.htm>.

⁷ UNICEF/UNOHCHR/OSCE. *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe*. 2003, s. 125-127. Dostupné na http://www.osce.org/documents/odihr/2003/12/1645_en.pdf.

⁸ Analýze bylo podrobena 159 států; index percepce korupce se pohybuje v rozmezí 0 (nejvíce zkorumpovaný) - 10 (nejméně zkorumpovaný). *Transparency International Corruption Perception Index 2005*. Dostupné na http://www.transparency.org/cpi/2005/dnld/media_pack_en.pdf.

⁹ Část kapitoly převzata z : Prtina-Stýskalíková 2005.

¹⁰ Samotní obyvatelé BaH označili korupci za druhý nejvýznamnější problém země. Nejvíce občany BaH tíží nezaměstnanost, kriminalita se ocitla na pátém místě. Srov. *Transparency International Bosna i Hercegovina. Studija percepcije korupcije. Bosna i Hercegovina*. Dostupné na <http://www.ti-bih.org/sr-SP-Latn/default.aspx?TabID=32>.

¹¹ O provázanosti politiků s organizovaným zločinem viz Lopušina: 2003; Tesař in Matvejević et al. 2003: 137-147; Vasić 2005 : 206-207.

¹² Bijeljina se nachází na strategickém a exponovaném místě – v blízkosti srbských a chorvatských hranic.

¹³ IWPR odhaduje, že zisk z pašování zboží činí 150-300 milionů eur ročně; stejná částka odpovídá státnímu rozpočtu BaH. Kriminální aktivity představují jednu z hlavních překážek budoucího vstupu BaH do EU. (IWPR Balkan Crisis Report č. 531, 2. 12. 2004).

¹⁴ V roce 1998 byl v Sarajevu zavražděn zástupce ministra vnitra Federace BaH Jozo Leutar, jenž se pokusil omezit vliv organizovaného zločinu. Za jeho smrti údajně stály mafiánské skupiny napojené na vysoké bosenské politiky, které Leutar vyšetřoval. (IWPR Balkan Crisis Report č. 531, 2.12. 2004).

¹⁵ Transparency International Bosna i Hercegovina. *Ni međunarodna zajednica nije imuna na korupcionu kugu*, Banja Luka, 18. 8. 2001, s. 3. Dostupné na http://www.ti-bih.org/documents/izvjestaji/mz_corruption.pdf.

¹⁶ Ve zprávě Transparency International za rok 2005 se Srbsko a Černá Hora zařadily na 102. místo (3. místo ze zemí západního Balkánu) s indexem percepce korupce 2,8. *Transparency International Corruption Perception Index 2005*. Dostupné na http://www.transparency.org/cpi/2005/dnld/media_pack_en.pdf.

¹⁷ K nebezpečí plynoucímu z propojení organizovaného zločinu a terorismu bližší viz Hrdlička 1995.

¹⁸ *Albanian terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija*. BIA, Belgrade 2003. Dostupné na <http://www.kosovo.com/albterrorism.html>.

¹⁹ K srbskému organizovanému zločinu bližší viz kapitola 3.3 JNA, Armáda Jugoslávie (Vojska Jugoslavije, VJ), Armáda Srbska a Černé Hory (Vojska Srbije i Crne Gore), Policie SRJ, Bezpečnostní informační služba SRJ.

²⁰ UNICEF/UNOHCHR/OSCE. *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe*. 2003,s. 105-122. Dostupné na http://www.osce.org/documents/odihr/2003/12/1645_en.pdf.

²¹ Hranice FYROM kontrolovala až do května 2004 armáda, v současnosti probíhá proces předávání pravomocí policii.

²² *Transparency International Corruption Perception Index 2005*. Dostupné na http://www.transparency.org/cpi/2005/dnld/media_pack_en.pdf.

²³ V roce 1999 se na území Albánie pohybovalo 25-100 zločineckých skupin s celkovým počtem 500-2 500 osob. (Transcrime 2004:41).

²⁴ Při kolapsu pyramidových her ztratilo úspory více než 300 000 albánských občanů v celkovém objemu 1 mld. USD, což představuje ekvivalent 1/3 HDP Albánie. (Lawson-Saltmarsh 2000: 135).

²⁵ Únosy měly následně vliv na vzdělávání dívek, které rodiče nutili zůstat na vesnici a nepokračovat ve studiu ve městech, kde bylo vysoké riziko únosu.

²⁶ Není bez zajímavosti, že sama albánská vláda používala vozidla odcizená v západní Evropě. Mediálně známým se stal případ ministra vnitra Spartaka Pociho, který jel na oficiální návštěvu Řecka ve vozidle odcizeném právě v této zemi EU; při přejezdu hranic byl zadržen řeckou policií.

²⁷ Zastrahování se nevyhýbá ani pracovníkům mezinárodních misí. V roce 2000 opustil oficiální mluvčí OBSE Albánii poté, co byl jeho život ohrožen. (Crampton 2002 : 307).

²⁸ Dle policejních zdrojů vzrostlo mezi roky 1997-2000 úsilí policie zabránit narůstající kriminalitě. V tomto období přišlo o život 40 zločinců rukou policie, zatímco 160 policistů bylo údajně zabito albánskou mafií. (UNDP 2000: 30).

²⁹ Mappes-Niedek uvádí, že v roce 1997 se šéf nevlivnější mafiánské rodiny Arben Ben Hasani stal policejním náčelníkem v přístavním městě Drač. Dále poukazuje na přístavní město Vloru, které ve stejném roce ovládal gangsterský boss Myrteza Caushi, jenž se sám jmenoval ředitelem místní policie. Organizovaný zločin se nevyhýbá ani politice; v únoru 1999 bylo v rezidenci Leka Zogu v JAR nalezeno velké množství zbraní a tento představitel politické strany usilující o restauraci monarchie a uchazeč o královský trůn byl obviněn z ilegálního obchodu se zbraněmi. Bývalý ministr obrany Berishovy vlády Safet Zhulalij byl obviněn z pašování drog, nafty, cigaret a zbraní.

³⁰ Ministerstvo obrany Albánie. *Akční plán pro členství Republiky Albánie v NATO*. Dostupné na <http://www.mod.gov.al/eng/nato/anetaresimi.asp>.

³¹ Viz <http://www.mpo.gov.al/2002/mars/analysis.htm>.

³² Z regionálních programů uvedme například Středoevropskou iniciativu určenou k boji s organizovaným zločinem, Adriatickou a Jónskou iniciativu, multilaterální dohody v rámci BSECI (*Black Sea Economic Cooperation Initiative*) zaměřené na boj s organizovaným zločinem, Iniciativa pro boj s organizovaným zločinem a korupcí v rámci SECI (*South East European Cooperation Initiative*), atp.

³³ *Albania-Stabilisation and Association Report elaborated by the Albanian government for the EU's Commission*. 2004, s. 17. Dostupné na

http://www.mfa.gov.al/english/pdf_files/Raporti%20progresit%20vjetor%20_Dep.pdf

³⁴ *Action Plan for the Prevention and Fight against corruption 2002-2003*. Dostupné na <http://www.mfa.gov.al>.

³⁵ Např. velitel speciální jednotky srbského ministerstva vnitra a válečný veterán Milorad Ulemek Legija se podílel na obchodu s narkotiky a v minulosti byl chráněn chorvatským policistou Vladimirem Milankovićem, zodpovědným za likvidaci 80-120 Srbů ve městě Sisak. (Kurir, 12-13. 6. 2004, s. 3)

³⁶ Vedle vietnamských, čínských, ruských, ukrajinských, bulharských a arabských zločineckých skupin operují na území ČR Albánci, Srbové a Černohorci. Kosovští Albánci ovládají trh s drogami, Bulhaři prostituci a občané SRJ obchod odcizenými osobními vozidly. (Transcrime 2004: 332).

³⁷ http://www.southeasteurope.org/subpage.php?sub_site=2&id=13702&s_word=organized%20crime; O'Rourke. *Europe: Council Of Europe Report Says Organized Crime Poses Threat To Democracy*. Dostupné na: <http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/01/f7753263-8c4f-4f41-9bfa-d3b2ff06cdfe.html>

6. Environmentální bezpečnost

Dle Buzana dominují environmentálnímu sektoru dva referenční objekty: životní prostředí a *nexus* civilizace a životního prostředí. Sekuritizace se v daném období a regionu soustředila zejména na environmentální hrozby způsobené činností člověka, přičemž vykazovala silné tendence zejména na úrovni globálních, subsystémových, regionálních a lokálních aktérů. Za nejvýznamnějšího funkčního aktéra lze označit stát; další funkční aktéři jsou představováni zejména znečišťovateli či hospodářskými lobbyistickými skupinami (veto aktéři). Proces sekuritizace je důsledkem exogenních činitelů snažících se o transformaci balkánských států na demokracie západního typu.

Vedoucím globálním aktérem sekuritizujícím lokální environmentální bezpečnostní problémy je OSN. V rámci Programu OSN pro životní prostředí (*United Nations Environment Programme, UNEP*) vzniklo v roce 2001 Oddělení postkonfliktní expertízy (*Post-Conflict Assessment Unit, PCAU*) mající za úkol zkoumání vlivu konfliktů na životní prostředí, identifikaci rizik, vydávání doporučujících strategií, podporu regionální spolupráce, mobilizaci mezinárodní podpory pro environmentální projekty a začlenění ohleduplnosti vůči životnímu prostředí při poválečné rekonstrukci.¹ Životní prostředí a bezpečnost (*Environment and Security, ENVSEC*) vzniklo jako iniciativa UNEP, UNDP (*United Nations Development Programme*), OBSE a NATO; zaměřuje se na oblast střední a východní Evropy, střední Asie a jižního Kavkazu. Cíle této iniciativy směřují k analýzám životního prostředí a medializace ochrany životního prostředí v uvedených regionech.² Třetí subjekt, zaštitěný Organizací spojených národů, je Hospodářská Komise pro Evropu OSN (*United Nations Economic Commission for Europe, UNECE*) čítající 55 států³.

Na regionální úrovni působí několik sekuritizačních aktérů financovaných ze zdrojů členských států EU, Evropské unie, mezinárodních organizací či filantropů. Klasický aktér regionální úrovně je např. Regionální environmentální platforma pro jihovýchodní Evropu (*SEE Regional Environmental Content Sharing*), jejíž náplní je posílení spolupráce mezi jednotlivými environmentálními NGOs a vytvoření regionální internetové platformy zabývající se životním prostředím. Tento projekt je financován SRN a realizován Německým spolkem pro technickou spolupráci (*Deutsche Gesellschaft für technische Zusammenarbeit*) a Regionálním environmentálním centrem pro střední a východní Evropu.

Na lokální úrovni se rozvinula vcelku rozsáhlá síť více či méně úspěšných NGOs, přičemž je vidět, že mezinárodní donátoři usilují o vnitrostátní a širší regionální spolupráci. Většina nevládních organizací se zaměřuje na propagaci ochrany životního prostředí a osvětové kampaně a na publikaci informačních materiálů. Velmi malý počet NGOs se orientuje na vytváření návrhů zákonů či environmentální advokacii. Analýzy výše uvedených subjektů na lokální, regionální a globální úrovni posloužily jako podkladový materiál pro kapitolu zabývající se sektorem environmentální bezpečnosti. Rozbory těchto organizací se zabývají všemi faktory životního prostředí; pro analýzu byly vybrány pouze ty, jež spojuje bezpečnost státu a jeho obyvatel – např. otázka veřejných skládek je v kontextu předešlých kapitol považována za méně významnou. Kapitoly jsou strukturovány tak, aby na začátku každé z nich měl čtenář možnost dozvědět se o sekuritizaci na státní, regionální a globální úrovni, tedy subjektů, jejichž materiály byly pro napsání jednotlivých oddílů použity.

6.1 Chorvatsko a environmentální hrozby

Ústava přijatá v prosinci 1990 zahrnuje závazek ochrany životního prostředí a zaručuje právo občanů na zdravé životní prostředí. V roce 1994 byl přijat Zákon o ochraně životního prostředí; v současnosti se vede diskuze o nedostatku donucovacích mechanismů a o vypracování nových dodatků k zákonu. Státní kancelář pro životní prostředí (SKŽP) je nejdůležitějším tělesem environmentální politiky Chorvatska; její analýzy slouží jako podklady pro dlouhodobou strategii Ministerstva pro životní prostředí. Od roku 1991 publikuje SKŽP měsíčník *Životní prostředí (Okoliš)* a informuje tak obyvatelstvo o chystaných legislativních krocích týkajících se životního prostředí. Nejrozsáhlejší analýza životního prostředí pochází z kanceláře ECE⁴.

Chorvatsko se podílí na aktivitách OSN, spolupracuje s Evropskou environmentální agenturou, Světovou obchodní bankou a podílí se na regionálních iniciativách⁵. Na regionální úrovni je nejdůležitější ratifikace dohod týkajících se hraničních přírodních zdrojů a znečištění vody, vzduchu či půdy. Chorvatsko se zapojilo do projektu *Životní prostředí pro Evropu*, je vedoucí zemí EIA iniciativy, která je podporována Regionálním informačním centrem (REC). V roce 1994 podepsala země Konvenci o spolupráci pro ochranu a udržitelný rozvoj řeky Dunaj. Chorvatsko se dále podílí na několika regionálních bilaterálních či trilaterálních iniciativách. Mezi

nejdůležitější exogenní aktéry mající vliv na ochranu životního prostředí Chorvatska patří OSN a Evropská unie.

Ekologické iniciativy mají v Chorvatsku mnohaletou tradici a byly zakládány již na počátku 20. století. V současnosti existuje 150-200 ekologických NGOs; většina z nich jsou však pouze místní iniciativy. Neziskové organizace v Chorvatsku lze rozdělit do tří kategorií: 1. Společnosti vědců a expertů (Chorvatská ekologická společnost); 2. Lokální NGOs založené před rokem 1990, jejichž členové jsou především starší lidé (Zelená Istrie, Přátelé přírody Dubrovníku, Zelený Osijek); 3. Mladé NGOs, které se zabývají nejenom místními problémy, ale i globálními bezpečnostními hrozbami životního prostředí (Zelená akce). NGO Hnutí přátel životního prostředí již několik let provozuje program ekologické výchovy na školách a bylo jmenováno národním koordinátorem kampaně Evropská modrá vlajka a Ekologického vzdělávacího programu na školách, které jsou zaštitěny Ministerstvem školství a sportu a Ministerstvem turismu.

Válečný konflikt se odrazil na kvalitě ovzduší, zejména v důsledku hořících ropných produktů, destrukcí továrenských provozů s chemickou výrobou a následných emisí vysoce toxických látek do ovzduší, nedostatečně zabezpečeným skladováním munice a její likvidací, vypalováním lesnatých porostů a rozsáhlým používáním vojenských vozidel ve špatném technickém stavu. Celkové přispění konfliktu ke globálnímu oteplení a ztenčení ozónové díry se nedá odhadnout. Exploze v průmyslových komplexech byly příčinou kontaminace půdy. V blízkosti každého města zasaženého válečným konfliktem je půda znečištěna těžkými kovy, toxickými a jinými škodlivými látkami, pesticidy, farmaceutickým a chemickým odpadem. Podobný negativní vliv měl válečný konflikt i na kvalitu vody a na floru a faunu v přírodních rezervacích⁶. Válka měla i pozitivní dopad na životní prostředí; řada zničených industriálních provozů již neznečišťuje svým odpadem vodní toky⁷. V současnosti je při výstavbě nových továren a závodů více dbáno na další úpravu vody. Konflikt zanechal v Chorvatsku 2 000 tun nepoužitelných farmaceutik – zejména nevhodných léků, které byly do Chorvatska dovezeny v rámci humanitární pomoci. Válka celkově přispěla ke zhoršení problémů spojených s ukládáním odpadu, poškodila vodovodní potrubí, což mělo za následek zhoršení kvality vody, narušila kanalizační systém a přispěla k úniku tekutého odpadu do půdy a kontaminaci podzemních vod.

Odhaduje se, že bylo zaminováno 4 500 m² půdy. V roce 2003 se odhadovala existence 1 600 m² velkého prostoru s přibližně 700 000 minami.⁸ Od roku 1991 přišlo

o život či bylo zraněno při kontaktu s minou 1 000 osob. Po válce docházelo k explozím min velmi sporadicky; v současné době dochází k návratu vnitřně přemístěných osob do postižených oblastí a poranění minou je častější.

Od roku 1990 pokleslo znečištění vzduchu jako důsledek celkové ekonomické recese, ekonomické reformy a války⁹. Největší znečištění vzduchu je způsobeno procesem spalování tuhých paliv a dopravním sektorem. Tento trend je očekáván i do budoucna. Téměř 80 % průmyslové kapacity se nachází v centrální části Chorvatska, tj. v okolí Záhřebu, 10 % v Rijece a zbytek ve Splitu a dalších industriálních centrech. Chorvatsko identifikuje 24 hlavních zdrojů, produkujících emise: šest elektráren, tři rafinérie, čtyři cementárny, čtyři petrochemické závody, jednu plynárnu, zbytek pak produkuje chemický a metalurgický průmysl.

6.2 Bosna a Hercegovina a environmentální hrozby

Vzhledem k tomu, že Ústava BaH přijatá 1. 12. 1995 neobsahuje ustanovení týkající se životního prostředí, jsou tyto otázky v kompetenci entit. Článek 2 v části III Ústavy FBaH určuje, že „Federace a územní jednotky jsou zodpovědné za životní prostředí.“ (Ústava FBaH) Ústava Republiky srbské stanoví, že „každý má právo na zdravé životní prostředí...entity by měly ochraňovat a zlepšovat kvalitu životního prostředí.“ (Ústava RS) Na státní úrovni byla zákonem z roku 2003 určena ochrana životního prostředí Ministerstvu zahraničního obchodu a hospodářských vztahů; v FBaH spadá ochrana životního prostředí pod Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství, vod a lesnictva; obdoba těchto ministerstev byla zřízena i v RS. Vzhledem k neefektivitě stávajícího systému prosadil Úřad vysokého představitele OSN nejprve vytvoření Koordinační komise pro životní prostředí mezi entitami, dále Komise pro ochranu vod mezi entitami a konečně v roce 2002 byla zřízena Národní koordinační komise pro životní prostředí a trvale udržitelný rozvoj. Na státní úrovni neexistují kontrolní úřady pro životní prostředí, na úrovni entit je inspekci pověřen jeden pracovník z ministerstev zemědělství.

Bosensko-hercegovská média se ochranou životního prostředí zabývají vcelku obsáhle. V FBaH vychází např. časopis Eko svět (*Eko Svijet*); televizní kanály i rozhlasové stanice v obou entitách vysílají programy zabývající se touto tematikou. V databázi REC pro BaH lze najít 127 NGOs s celkovým počtem 84 676 členů; většina z nich operuje na lokální či regionální úrovni. Finanční zdroje nevládních organizací

pochází zejména z mezinárodních organizací (UNV, UNDP), místních municipalit a správních jednotek. Podobně jako v ostatních zemích regionu se pouze menší část zabývá environmentální advokací. Spolupráce NGOs se postupně rozvíjí, zůstává však stále na nízké úrovni. V roce 2003 vznikla EkoMrezaBiH, která na webových stránkách vystavuje vládní materiály, zákony týkající se ochrany životního prostředí, informace o ekologických iniciativách a NGOs na území BaH. Zároveň slouží jako zastřešující platforma pro ekologické nevládní organizace v BaH s cílem rozvíjet jejich spolupráci a šířit osvětu v podobě elektronických informací a brožurek vydávaných jednotlivými NGOs. Cílem je vybudování jednotného internetového portálu zabývajícího se životním prostředím pro celou BaH.¹⁰ Další zastřešující organizací je např. Eco-Fórum Bosny a Hercegoviny či Ekologická asociace Bosny a Hercegoviny.

Materiály NGOs zahrnují publikace a informační materiály, environmentálních think-tanků je však relativně malé množství. Rozbory zabývající se životním prostředím BaH pocházejí zejména z mezinárodních zdrojů, přičemž nejobsáhlejším dokumentem je analýza ECE¹¹, která zahrnuje veškeré aspekty týkající se ochrany životního prostředí BaH a slouží jako hlavní zdroj této kapitoly.

Válečný konflikt zapříčinil významné škody a narušení lokálních ekosystémů; lidé v obléhaných oblastech v zájmu svého přežití devastovali místní faunu a floru. Vážný problém s odpadem vyvstal v souvislosti s likvidací tisíce tun prošlých farmaceutik, které byly do BaH dovezeny v rámci humanitární pomoci. Ve FBaH zůstalo 650 tun těchto medikamentů a v RS 350 tun. (ECE 2004:80) Odpadní skládky jsou často nevhodně umístěny v blízkosti obcí a vodních zdrojů a ohrožují zdraví místního obyvatelstva. Tyto skládky neodpovídají základním zdravotním předpisům a negativně ovlivňují okolní prostředí.

Dalším problémem poválečné BaH jsou následky použití munice s ochuzeným uranem, k čemuž došlo na konci války. Kontaminace uranem byla potvrzena ve třech lokalitách¹², přičemž průzkum UNEP (*United Nations Environment Programme*) identifikoval vůbec první kontaminaci podzemních vod ochuzeným uranem. Výzkum byl prováděn na základě informací NATO o bojovém nasazení letounů A-10 *Thunderbolt II* vybavených municí ráže 30 mm obsahující komponenty z ochuzeného uranu.¹³ Zpráva uvádí, že jediné riziko, které představuje nález ochuzeného uranu pro lidského jedince, by nastal v případě přímého fyzického kontaktu s tímto materiálem. Kontaminace vody a šíření vzduchem údajně nepředstavuje závažné riziko

v současnosti ani do budoucnosti.¹⁴ Závěry této zprávy byly v místních i zahraničních médiích ostře kritizovány.¹⁵

Jedním z největších bezpečnostních problémů BaH je existence minových polí kopírujících někdejší frontové linie. BaH je zemí s největším počtem rozmístěných min v Evropě. Podle údajů *BiH Mine Action Center* se v roce 2003 nacházelo na území BaH přibližně 670 000 min a 650 000 nevybuchlých granátů, z toho 12 % v urbanizovaných oblastech,¹⁶ kde jimi bylo přímo ohroženo cca 1 375 000 osob, přičemž konečné odminování tohoto území se odhaduje v horizontu 10 let.¹⁷ V letech 1996-2004 bylo následkem exploze miny zraněno přes 1 500 osob¹⁸ a v období 1992-2004 jejich následkem zemřelo 4868 osob.¹⁹ Zaminované oblasti zabraňují rychlé obnově zemědělské produkce či rozvoji turistiky. (Stoett 2005)

Nedostatečná kontrola životního prostředí se odráží na zdravotním stavu obyvatel BaH. V roce 1998 byl zaznamenán výskyt 28 epidemií, z nichž 23 bylo přeneseno vodou a potravinami. Na zdraví obyvatelstva se pochopitelně podepsaly i válečné události; mnoho Bosňanů trpí nejen fyzickými zraněními, ale i posttraumatickými stavy, které zpětně ovlivňují fyzické zdraví. Tento fakt je alarmující s ohledem na skutečnost, že většina dětí, které zažily válku, trpí těmito poruchami. (Stoett 2005)

6.3 Srbsko a Černá Hora a environmentální hrozby

V SFRJ fungoval relativně kvalitní environmentální management; země investovala 1 % HDP do ochrany životního prostředí. Ekosystém však utrpěl značné škody vzhledem k srbskému zapojení do okolních konfliktů, uvalením mezinárodních sankcí na SRJ a zejména leteckým úderům na Srbsko v průběhu kosovské krize. Zodpovědnost za životní prostředí je rozdělena mezi konfederaci, její republiky a obce. Federální kompetence SRJ byly stanoveny Ústavou z roku 1992; současné státní uspořádání vychází z Ústavní charty Srbska a Černé Hory, která byla vyhlášena parlamentem dne 4. 2. 2003, a z ústav obou republik. Základním federálním zákonem je Zákon o základních principech ochrany životního prostředí z roku 1998. Obě republiky i provincie Vojvodina užívají vysokou míru autonomie a federace nemá dohled nad implementací zákonů. Komunikace mezi environmentálními autoritami Černé Hory a federace neprobíhá. V roce 1991 prohlásil parlament Černé Hory zemi za ekologický stát; tento princip byl vložen i do Ústavy Černé Hory a odráží závazek vlády ochraňovat

životní prostředí a přírodní zdroje. Od roku 2000 publikuje Černá Hora každým rokem zprávy o stavu životního prostředí, které se zabývají všeobecným stavem životního prostředí a vzhledem k nedostatku dat nezacházejí do detailů. (ECE 2002c: 20)

Země se snaží o vstup do Evropské unie a v současnosti probíhají projekty financované externími donátory na harmonizaci legislativy s EU. Srbsko a Černá Hora přistoupily v říjnu 2000 k Paktu stability, čímž se zapojily do Regionálního environmentálního programu obnovy (*Regional Environmental Reconstruction Programme, REReP*). V Bělehradě bylo otevřeno Centrum pro environmentální zdroje pod záštitou Regionálního informačního centra pro střední a východní Evropu (*Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, REC*), které veřejnosti poskytuje informace týkající se ochrany životního prostředí. V prosinci 2001 zahájila OBSE kampaň určenou ke zvýšení povědomí veřejnosti o ekologických otázkách. V roce 2001 vstoupila SRJ do Globálního fondu pro životní prostředí (*Global Environment Facility, GEF*), čímž získala přístup k fondům GEF.

V Srbsku a Černé Hoře existuje přibližně 200 až 250 ekologických organizací. Tyto NGOs přispívají k šíření informací týkajících se ochrany životního prostředí, plní funkci nátlakových skupin a jsou zapojeny do sítě environmentálních NGOs pro jihovýchodní Evropu. Jejich aktivity jsou řízeny zejména zájmy zahraničních donátorů. Nejobsáhlejší analýzy environmentálních problémů poskytují mezinárodní organizace, zejména UNEP²⁰ a ECE,²¹ které jsou použity jako hlavní zdroj této kapitoly.

Environmentální hrozbu představuje zejména radioaktivní odpad pocházející z výzkumných laboratoří. Radioaktivní odpad je skladován v Institutu nukleárních věd ve městě Vinča, jehož kapacita je plně využita. Nebezpečný odpad je skladován společně s odpadem městským i odpadem z nemocnic, což představuje mj. riziko šíření epidemií a infekčních nemocí. Budovy a mosty zničené během bombardování NATO v roce 1999 přispěly k navýšení odpadu; mezi cíle letecké kampaně NATO byly zařazeny strategicky významné chemické provozy a rafinerie, jejichž poškození představuje bezpečnostní hrozbu pro okolní životní prostředí²². Srbsko produkuje přibližně 220 000 tun nebezpečného odpadu, přičemž v tomto údaji není zahrnut těžební odpad. (ECE 2002c: 139) Ochrana životního prostředí nepatří k hlavním prioritám průmyslové výroby. Pro mnoho firem je základní prioritou otázka přežití, a to i na úkor životního prostředí.

Největší část srbského průmyslu tvoří energetický sektor, přičemž nejvíce energie pochází z tepelných elektráren. Regionální bezpečnostní hrozby pro lidské

zdraví představují industriální komplexy znečišťující okolní vodu a půdu. Voda z vodovodních systémů je na základě hygienických výzkumů ze 43,9 % mikrobiologicky kontaminovaná.

Otázky týkající se životního prostředí v Kosovu byly po celá devadesátá léta jak místními autoritami, tak mezinárodním společenstvím ignorovány. Pozornost byla obrácena zejména na uklidnění situace, odzbrojení, zabránění dalšímu násilí a vytvoření multikulturní společnosti. V roce 2002 zde zahájilo činnost Ministerstvo životního prostředí. Základní legislativní principy pro Kosovo jsou obsaženy v Rezoluci RB OSN 1244 a Konstitučním rámci z roku 2001. Existují tři typy zákonů: regulace vydané Vysokým představitelem, zákony přijaté kosovským parlamentem a vyhlášené Vysokým představitelem a zákony vztahující se na Kosovo, vydané před 22. 3. 1989. V případech, které nejsou pokryty předcházející legislativou, lze uplatnit zákony přijaté po 22. 3. 1989, a to za předpokladu, že nejsou diskriminační. Následkem toho je platná legislativa Republiky Srbsko, SRJ, SFRJ, Socialistické republiky Srbsko a Socialistické autonomní provincie Kosovo. V praxi často panuje nejistota o vhodnosti či platnosti jednotlivých zákonů a právních norem.²³ Největším ekologickým problémem Kosova je nakládání s odpadem; v tomto sektoru se angažuje zejména Evropská agentura pro obnovu (EAR)²⁴, Dánská agentura pro přispění k rozvoji (DANIDA) a Německá technická spolupráce (GTZ).

Ekologické problémy spojené s průmyslovou výrobou se za posledních patnáct let snížily; většina závodů byla uzavřena či omezila provoz. Jediné ohrožení spojené s průmyslem představuje odpad z průmyslové výroby vyprodukovaný před rokem 1989 a dále rozsáhlý těžební a metalurgický komplex Trepča. Kosovu prozatím chybí jasná legislativa zavádějící ekologické principy do průmyslové výroby. Největším znečišťovatelem je v současné době proces výroby elektrické energie ve dvou tepelných elektrárnách Kosovo A a Kosovo B v Obiliči, vypouštějící do ovzduší zejména CO₂, SO₂ a NO_x.

UNEP provedl, obdobně jako v BaH, výzkum kontaminace půdy ochuzeným uranem, použitým při letecké kampani NATO. Rozbor půdy a vody v okolí míst zasažených střelami obsahujícími ochuzený uran ukázal, že okolní půda je kontaminována pouze v okruhu dvou metrů od místa zásahu. Určité riziko představuje koroze těchto střel, která by mohla vést ke zvýšení radioaktivity v povrchové vodě. Největší riziko představuje kontakt a manipulace s těmito střelami místním obyvatelstvem. (UNEP 2004)

6.4 Makedonie a bezpečnostní hrozby environmentálního sektoru

Článek 43 Ústavy přijaté v roce 1991 stanoví, že „každý má nárok na zdravé životní prostředí a každý je povinen ho chránit a zlepšovat.“ (Ústava Republiky Makedonie) V roce 1996 přijala vláda Národní environmentální akční plán, který zůstává nejdůležitějším nástrojem v ochraně životního prostředí. Jeho aktualizace je financována Evropskou komisí. V roce 1999 přijala vláda Národní akční plán pro zdraví a životní prostředí, jehož implementace byla v roce 1999 podpořena workshopem Světové banky. Zákon o životním prostředí z roku 1996 vychází z principů modelového zákona o životním prostředí Rady Evropy. Dne 12. 4. 2001 podepsala Republika Makedonie Stabilizační a asociační dohodu, která je v současnosti hnacím motorem legislativy týkající se životního prostředí, jenž musí být harmonizována s legislativou EU. Část programu PHARE vyčlenila prostředky na přibližování evropské legislativě, zejména v oblastech likvidace odpadu, kvality vody a přístupu k informacím.

Ministerstvo životního prostředí na svých webových stránkách pravidelně zveřejňuje aktualizované informace a tiskové zprávy. V roce 2001 ministerstvo otevřelo Oddělení pro styk s veřejností, jež je využíváno zejména místními NGOs, kterých je přibližně 150, přičemž 20 z nich je velmi aktivních. Povědomí o práci nevládních organizací je v Makedonii velmi malé. Největší zastřešující organizace je Ekologické hnutí Makedonie (DEM)²⁵, které sdružuje 29 neziskových organizací s plným členstvím a 17 přidružených skupin. Ve Skopji byla založena Kancelář Regionálního ekologického centra. Makedonie je též součástí Elektronické sítě ekologických nevládních organizací jihovýchodní Evropy, což představuje první pokus o vytvoření spolupráce ekologických NGOs na regionální úrovni. Zdroje financí pochází z Kanceláře regionálního ekologického centra, Evropské komise, Paktu stability a Ministerstva pro životní prostředí²⁶. Neziskové organizace se ve velké míře podílí na přípravě environmentální legislativy. UNDP zahájilo v roce 1999 projekt *Čistá a zelená Makedonie*, jehož cílem je mj. zvýšit povědomí obyvatel o nebezpečích plynoucích z nesprávného skladování odpadu. Česká republika sponzorovala vytvoření centra pro ekologickou výrobu, jehož úkolem je zapojení všech relevantních aktérů do ekologické výroby, zabezpečení asistence expertů, vytvoření centra pro sdílení informací, organizace školení týkajících se ekologické výroby a redukce odpadu. Regionální pobočka je umístěna ve městě Veles a její členové získali od českých odborníků *know-*

how o ekologické výrobě a environmentálním managementu. Nejrozsáhlejší analýzu environmentálních problémů provádí UNEP²⁷ a ECE;²⁸ jejichž materiály jsou podkladem pro vypracování této kapitoly.

Iniciátorem projektů ochrany životního prostředí je mezinárodní společenství, především Evropská unie, USA, Kanada a Japonsko. Základem budoucí environmentální legislativy Makedonie je její harmonizace s evropskými směrnici. Na globální a celoevropské úrovni spolupracuje Makedonie s UNECE (*UN Economic Commission for Europe*), UNEP (*United Nations Environment Programme*), GEF (*Global Environment Facility*), Světovou bankou, Evropskou investiční bankou (*European Investment Bank, EIB*), Evropskou bankou pro rekonstrukci a rozvoj (EBRD), Radou Evropy, OBSE. Největším donátorem je GEF. Bilaterální a trilaterální spolupráce se týká především využití mezihraničních přírodních zdrojů a ekosystémů²⁹.

Vzhledem ke své poloze a klimatu je Makedonie ohrožena záplavami. První snahy o regulaci řeky Vardar se datují k povodním v roce 1895 a 1897 a 1935. Další regulační mechanismy byly postaveny v padesátých letech minulého století.

Nejvýznamnějšími průmyslovými znečišťovateli jsou: hutní provoz na těžbu mědi v Radovisu, metalurgický závod v Kičevu, emise ze zpracování mědi a zlata v Bučimu, továrna na zpracování železa a slitin v Jegunovce, hutě ve Velesu, doly v Kamenici, Probištipu a Toranici, chemický komplex ve Skopji, tepelná elektrárna v Bitole a výroba hnojiv ve Velesu. Odpad je skladován na skládkách, přičemž městský a průmyslový odpad je uložen separátně. Program UNEP identifikoval několik nejpálčivějších problémů s průmyslovým odpadem, mezi něž patří existence skládky u komplexu v Jegunovce³⁰, produkce chemické továrny ve Skopji³¹, hutě ve Velesu³², doly v Probištipu³³ a tepelná elektrárna v Bitole³⁴. Odpad z nemocnic, který je většinou infekční, toxický či radioaktivní, je skladován na městských skládkách. Jedinou výjimku představuje nemocnice ve Skopji, která má malou spalovnu a likvidaci provádí sama.

Ekologický aspekt má i projekt albánsko-makedonsko-bulharské korporace plánující vybudování 910 km dlouhého ropovodu, který by spojoval Burgas a Vloru. Ropovod by měl vést i v blízkosti Ochridského jezera, jehož unikátní fauna i flóra tak bude v případě realizace projektu ohrožena.

Velkou zátěž pro životní prostředí představovaly i konflikty v Kosovu a Preševském údolí. Počátkem roku 1999 přišlo do Makedonie 10 000 běženců a v době vrcholící krize byla země nucena přijmout 261 000 uprchlíků, z nichž 92 000 bylo

leteckým mostem přepraveno do 29 zemí světa a 1 300 do Albánie. (UNEP 2000b) Eskalace násilí v roce 2001 přinutila 137 000 občanů opustit svá obydlí a na obyvatele setrvávající v konfliktní oblasti měla vážný dopad. Poškození zdravotnických zařízení, přerušování přívodu vody a elektřiny a omezení pohybu zdravotnického personálu měly vliv na zdravotní stav místních občanů. Dostupnost léků se snížila a v postižených oblastech klesl počet očkovaných na 20 %. (ECE 2002b: 174) Přehled strategie obrany Republiky Makedonie uvádí, že v současnosti existuje – v krátkodobém i dlouhodobém horizontu – nízké bezpečnostní riziko přírodních i jiných katastrof, průmyslových havárií a epidemií; zničení životního prostředí je ve všech časových horizontech ohodnoceno středním rizikem bezpečnostní intenzity a důsledky konfliktu zájmů při užívání přírodních zdrojů a tras pro přepravu strategických surovin jsou v současnosti a krátkodobém časovém horizontu střední, v dlouhodobém pak nízké intenzity³⁵.

6.5 Albánie a environmentální hrozby

V roce 1993 poskytla Evropská unie Albánii v rámci programu Phare 3,3 milionu USD na posílení environmentálních institucí a na ochranu životního prostředí. Výsledkem tohoto úsilí byl první oficiální dokument Národní environmentální akční plán³⁶. V roce 1999 vláda přijala Národní environmentální akční plán pro zdravotnictví³⁷, vytvořený Ministerstvem zdravotnictví. Obdobně vypracovalo Ministerstvo zemědělství a potravin Zelenou strategii, která se zabývala využitím zalesněných ploch. Vláda usiluje o harmonizaci legislativy s Evropskou unií; ochrana životního prostředí se opírala zejména o Zákon o ochraně životního prostředí (1993) a o Albánskou ústavu³⁸. Nejvíce zákonů bylo připraveno Národní agenturou pro životní prostředí.

Největší problém v Albánii nepředstavuje nedostatek zákonů, nýbrž jejich implementace. V zemi panuje všeobecné nerespektování zákonů a otázky týkající se životního prostředí nejsou v hodnotovém žebříčku Albánců často vůbec zahrnuty, v žádném případě pak nepředstavují jejich prioritu. Analýza UNEP uvádí, že přírodní zdroje jsou všeobecně vnímány jako nevyčerpatelné a lidé si jich neváží. Národní agentura pro životní prostředí nebyla zodpovědná za přírodní zdroje; tyto kompetence spadaly pod jiná ministerstva a vládní povědomí o nutnosti managementu přírodních zdrojů se vyvíjí velmi pomalu. V zemi panuje nedostatečná kontrola, respektive nejsou vyvinuty mechanismy, které by zajistily ochranu životního prostředí. Pouze malé množství pokut je zapláceno a jejich vymáhání je zdoluhavé a neúčinné. Ačkoliv vláda

přijala výše zmíněné dokumenty, nelze ji označit za sekuritizačního aktéra. Přijetí environmentální legislativy je spíše výsledkem exogenních vlivů, zejména perspektivy členství v EU, sladování s evropskou legislativou a tlaku mezinárodního společenství. Mezinárodní organizace jsou hlavním sekuritizačním aktérem snažícím se o změnu přístupu Albánců k životnímu prostředí.

V Albánii existuje okolo 75 ekologických NGOs, z nichž jen asi dvacet je aktivních. Většina NGOs jsou spíše asociace profesionálů než lobbyistické či nátlakové skupiny. Finanční zdroje nevládních organizací pochází z Regionálního environmentálního centra pro Albánii, GEF a dalších menších donátorů. Většina NGOs se nezabývá osvětou v problematice ochrany životního prostředí; některé byly založeny pouze jako zdroj příjmů a nevyvíjejí žádnou činnost. V Albánii neexistuje tradice občanské společnosti a většina neziskových organizací nehodlá kritizovat albánskou vládu – jednoho z donátorů. Žádné materiály NGOs nebyly dostupné³⁹; hlavní zdroje této kapitoly pochází z analýz a dokumentů UNEP a ECE⁴⁰.

Národní agentura pro životní prostředí (NAŽP) byla založena jako nezávislá instituce podléhající přímo premiérovi. Mezi základní úkoly NAŽP spadalo definování národní environmentální strategie, implementace zákonů, přijetí limitů pro znečištění vod a koordinace aktivit s ostatními vládními institucemi. Personální osazenstvo⁴¹ se vzhledem k malému platovému ohodnocení často střídalo a jeho kvalifikace nedosahovala patřičné úrovně. Podíl na výdajích státního rozpočtu pro NAŽP byl 0,01 %; dalším příjmem byly pokuty za znečišťování a administrativní poplatky spojené s vydáváním licencí. NAŽP zanikla po vytvoření Ministerstva pro životní prostředí v září 2001, přičemž v roce 2002 byl vydán nový Zákon na ochranu životního prostředí. Lokální úroveň upravují dohody o společné spolupráci regionálních environmentálních agentur, inspektorátu Ministerstva zemědělství a potravin a inspektorátu Ministerstva zdravotnictví. Na místní úrovni jsou za ochranu životního prostředí zodpovědné municipality. Program EU Phare a Světová banka poskytly další finance na aktualizaci stávajícího Národního environmentálního akčního plánu. Legislativa je harmonizována s EU a, jak již bylo uvedeno výše, problém je spíše v její implementaci a monitoringu.

V letech 1997-98 proběhl výzkum kvality vody, který ukázal, že povrchová voda je silně kontaminována průmyslovým a městským odpadem.⁴² V roce 1996 byl zahájen projekt na vyčištění Ochridského jezera⁴³, které Albánie sdílí s Makedonií. Projekt byl financován GEF a proveden Světovou bankou; na jeho realizaci bylo pro obě země

uvolněno 4,4 milionu USD. Výsledkem projektu bylo mj. postavení čističky vody v Pogradeci. (ECE: 2002)

Kvalita pitné vody je průměrná; vodovodní systém není udržován a v letech 1991-92 byl silně poškozen. Venkované si budují vlastní studny, které nejsou monitorovány, neodpovídají žádným standardům a často jsou stavěny v okolí silně znečištěných řek. Největší problémy jsou vzhledem k rostoucímu počtu obyvatel v Tiraně.⁴⁴ Nově příchozí si ilegálně staví příbytky a v okolí hlavního města vznikají rozsáhlé slumy představující značnou ekologickou zátěž. Problémy s kvalitou vody jsou i v druhém největším městě Albánie Drači, která je významným turistickým střediskem a mj. byla za kosovské krize destinací mnoha uprchlíků. Znečištění moře je největší v letním období a je doprovázeno vypuknutím mnoha chorob. Žloutenka, úplavice, gastroenteritida a ostatní nemoci přenášené vodou se vyskytují často. Největším znečišťovatelem vody jsou rafinérie, zejména v Ballshi, které vypouští svůj odpad do řeky Gjanica⁴⁵. Od roku 1990 znatelně poklesl monitoring vody; původních 150 kontrolních stanic buď ukončilo svou činnost, či používá zastaralé metody, které neodpovídají mezinárodním standardům a nevytvářejí o skutečné kvalitě vod. Albánská legislativa se dotýká pouze kvality pitné vody⁴⁶; normy pro vodní zdroje, povrchové a pobřežní vody neexistují. Zahraniční zdroje určené k vyčištění vodních zdrojů dosahují 205 milionu euro ročně; největším donátorem je EU (40 milionů), jednotlivé členské státy EU, Světová banka a Japonská mezinárodní kooperační agentura. (ECE 2002: 81)

Znečišťování průmyslem od roku 1990 znatelně pokleslo. Důvodem je uzavření či destrukce továren, k níž došlo během sociálních nepokojů v devadesátých letech. Generace Albánců, která v minulosti emigrovala, se v současné době vrací zpět a investuje do výstavby nového průmyslu, který bude patrně do budoucna představovat největšího znečišťovatele. Dle výzkumu UNEP⁴⁷ patří mezi nejvíce znečištěné oblasti kromě hlavního města Tirany a jejího okolí⁴⁸ i města Vlora⁴⁹, Drač⁵⁰, Elbasan⁵¹, Rubik⁵², Patos⁵³, Ballsh⁵⁴, Fier⁵⁵ a Laç⁵⁶. Na západě Albánie a v některých částech Tirany byl proveden výzkum, který vykázal vysokou koncentraci radonu v půdě. Průzkum však nebyl doprovázen žádnými doprovodnými opatřeními.

Poslední dekáda znamenala nárůst migrace z vesnic do měst, což s sebou nese i nárůst komunálního odpadu. Odhad pro rok 1998 činí 520 000 tun městského odpadu, přičemž pouze 50-70 % městského odpadu je vyvezeno na oficiální skládky a zbytek připadá na černé skládky. V Albánii neexistuje kontrola kvantity a složení odpadu;

sklárky jsou určeny pro odpad bez ohledu na jeho zdroj a případná ohrožení. Společně je skladován komunální odpad, odpad z průmyslových závodů, nemocnic, prošlé léky apod., přičemž sklárky jsou většinou umístěny ve vzdálenosti pouhých 2 km od obytných čtvrtí. Neexistují zařízení pro třídění, zpracování a recyklaci odpadu. Pouze několik veřejných skládek odpovídá mezinárodním normám; v Albánii nebyly doposud žádné domácí normy přijaty. Sklárky jsou zdrojem kontaminace okolní vody a půdy a jejich provoz není monitorován. Ve vesnicích neprobíhá svoz odpadu a vznikají černé sklárky, což je případ i slumů v okolí Tirany. Informovanost veřejnosti o nebezpečích souvisejících se skladováním odpadu je na minimální úrovni či vůbec neexistuje. Odpad z nemocnic je skladován na městských skládkách, pouze v Tiraně bylo postaveno zařízení na spalování tohoto nebezpečného a infekčního odpadu.⁵⁷

Nejzávažnějším problémem pro zdravotní stav albánské populace představuje neexistence kontroly kvality potravin. Zvířata jsou zabijena bez řádné kontroly a maso prodáváno na hygienicky zcela nevyhovujících tržištích. Neexistují jatka splňující hygienické a veterinární normy, potraviny jsou často prodávány přímo na ulici. Jen 55 z celkem 61 veřejných tržišť je povoleno místními orgány, ale pouze 14 z nich splňuje základní hygienické podmínky.

Zátěž životního prostředí představovala také tříměsíční přítomnost 460 000 kosovských uprchlíků.⁵⁸ V oblastech s největším počtem kosovských Albánců vzrostly požadavky na zásobování vodou a zvýšila se kvantita odpadu. Většina uprchlických zařízení nebyla po ukončení krize vrácena do původního stavu. I přes výše uvedené však uprchlická vlna ke zdatnému zhoršení životního prostředí nepřispěla.

6.6 Environmentální bezpečnost západního Balkánu- prozatímní konkluze

Kapitola environmentální bezpečnosti nabídla bezpočet environmentálních hrozeb sekuritizovaných státními, regionálními a globálními aktéry. Jsou tyto environmentální hrozby relevantní pro bezpečnostní analýzu? V určitém smyslu ano; nedostatečná kontrola kvality pitné vody a potravin, která je v oblasti západního Balkánu spíše normou, by mohla způsobit epidemie, jež by ochromily jak hospodářství těchto států, tak by teoreticky mohly ovlivnit i jejich samotný chod. V regionu se nevyskytuje žádná jaderná elektrárna, která by představovala bezpečnostní hrozbu. Environmentální hrozby se týkají kvality životního prostředí a zdraví obyvatel, méně již znamenají hrozbu pro stát. V porovnání s hrozbami vojenskými či politickými mají menší význam;

nelze je však eliminovat, a to vzhledem k faktu, že válečné konflikty se velkou měrou podílely na poškození životního prostředí v regionu západního Balkánu. Opomenutí environmentálních hrozeb by do budoucna mohlo znamenat bezpečnostní hrozbu přesahující region v podobě již zmíněných epidemií či pandemií. Environmentální bezpečnost je důležitým komponentem širšího konceptu bezpečnosti a je nutno ji začlenit, alespoň v minimální míře, do analýz bezpečností států.

Na území západního Balkánu je sekuritizace v případě environmentálních hrozeb záležitostí exogenních faktorů, zejména OSN a EU. Místní nevládní organizace zabývající se životním prostředím si postupně získávají větší pozornost, přesto však nelze hovořit o občanské společnosti v pravém slova smyslu a o širším povědomí obyvatelstva o environmentálních problémech. V SFRJ měla sice ochrana životního prostředí tradici, ta však byla narušena válečnými konflikty a hospodářským úpadkem. Následnické země se snaží na tuto tradici navázat a společně s budováním státu je kladen i důraz na ochranu životního prostředí. Největší povědomí o ochraně životního prostředí je v Chorvatsku, kde působí téměř dvě stovky aktivních NGOs. Nejhorší situace panuje v Albánii a v Kosovu, kde místní obyvatelstvo nepovažuje ochranu životního prostředí za nezbytnou, a v žebříčku hodnot albánského národa environmentální problémy absentují. V Albánii bylo ministerstvo životního prostředí založeno až v roce 2001 a vzhledem k ekonomické situaci má země omezený rozpočet a environmentální iniciativy a finanční prostředky jsou importovány ze zahraničí.

Konflikty poškodily životní prostředí v celém regionu a byly příčinou znečištění vod, vzduchu a půdy těžkými kovy, toxickými a jinými organickými látkami, pesticidy, farmaceutickým a chemickým odpadem. Obdobně utrpěla balkánská fauna a flóra. Na území Srbska a BaH bylo potvrzeno znečištění ochuzeným uranem, což představuje jistou hrozbu pro okolní obyvatelstvo. Humanitární pomoc během válečného konfliktu za sebou zanechala množství nevyužitých farmaceutik, které představují další ekologickou zátěž. Území BaH a Kosova nebylo dosud plně odminováno. Konflikty měly na životní prostředí i pozitivní dopady. Těžký průmysl znečišťující ovzduší před válkou byl zčásti zničen a řada chemických komplexů byla uzavřena. V okolí bývalých továren bylo zjištěno zlepšení kvality vzduchu a vody. Do některých řek se navrátily ohrožené druhy ryb vyžadující čistou vodu či zvláštní vodní faunu. Bezpečnostní hrozby environmentálního sektoru se týkají zejména oblastí, které byly postiženy válkou a souvisí i se slabostí států. V tomto ohledu je markantní případ Kosova, kde dochází k duplikaci zákonů a v praxi často panuje nejistota o vhodnosti či platnosti jednotlivých

zákonů. Otázkou zůstává, jak by se situace vyvinula v případě vyhlášení podmienečné nezávislosti této srbské provincie, jež se v současnosti nachází pod srbskou správou.

¹ UNEP PCAU se mimo Balkánu zabývá i analýzou životního prostředí v Afghánistánu a na okupovaném palestinském území. Blíže viz <http://postconflict.unep.ch/publications.htm>.

² Blíže viz <http://www.envsec.org>.

³ Kromě Evropy jsou zastoupeny i postsovětské státy a dále Kanada a USA. Blíže viz <http://www.unece.org>.

⁴ Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Croatia*, New York, Geneva: United Nations, 2002a. Dostupné na: <http://www.unece.org/env/epr/studies/croatia/welcome.htm>.

⁵ Např. Akční plán pro Středozemní moře či Program technické asistence Středozemního moře.

⁶ Zejména národní parky, Lonsko Polje, Plitvice, Krka Paklenica a Kopa ki Rit.

⁷ Např. v řece Pakra, která byla za minulého režimu silně znečištěná, se znovu objevily ryby.

⁸ Údaj z roku 2003 E-mine. The Electronic Mine Information Network. Dostupné na:

http://www.mineaction.org/countries/countries_overview.cfm?country_ID=803.

⁹ Ačkoliv od roku 1995 došlo k oživení ekonomiky, bylo v roce 1997 zaznamenáno menší znečištění než v roce 1990. Emise SO₂ se snížily o 55 %, NO_x o 16 %, bezmetanových organických částí o 24 %, CO o 44 %, CH₄ o 24 %, NH₃ o 35 % and CO₂ o 16 %. (ECE 2002a:51).

¹⁰ V roce 2003 byl projekt financován Regionálním informačním centrem pro střední a východní Evropu (REC, Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe); v roce 2004 byla největším donátorem Evropská komise, respektive CARDS 2001 Program pro rozvoj občanské společnosti (PDCS, Program for Development of Civil Society). Blíže viz Elektroniska porodica nevladinih organizacija iz BiH koje se prvenstveno bave zaštitom, očuvanjem, i održivim razvojem životne sredine/okoliša. Dostupné na: <http://www.ekomrezabih.net>.

¹¹ Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Bosnia and Herzegovina*, New York, Geneva: United Nations, 2004, s. 39-41, dále jen ECE BaH 2004.

¹² Zařízení na opravu bojových vozidel v Hadzići, budovy určené k uskladnění munice v Hadzići a kasárna v Han Pijesak.

¹³ Některé dokumenty nepodléhající utajení jsou dostupné na <http://www.nato.int/du.docu/d010523b.pdf>.

¹⁴ United Nations Environment Programme. *Depleted Uranium in Bosnia and Herzegovina. Post Conflict Environmental Assessment*. Switzerland, 2003a. http://postconflict.unep.ch/publications/BiH_DU_report.pdf.

¹⁵ IWPR uvádí, že analýze UNEP chybí doprovodný rozbor statistik úmrtnosti a onemocnění rakovinou. IWPR zmiňuje i případ z Itálie, kdy rodině Stefano Melona, vojáka, který zemřel na rakovinu, bylo na základě soudního příkazu vyplaceno 500 000 euro, jelikož soud uznal, že smrt byla zapříčiněna radioaktivními a karcinogenními látkami. Do července 2004 zemřelo 27 italských vojáků nasazených v BaH na rakovinu. IWPR Balkan Crisis Report č. 526, 15. 11. 2004. Dostupné na: <http://www.iwpr.net>.

¹⁶ Srv. UNHCR: *UNHCR's Concerns with the Designation of Bosnia and Herzegovina as a Safe Country of Origin*, July 2003, s. 4. <http://www.unhcr.ba/publications/B&HSAF%7E1.pdf>.

¹⁷ Srv. Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre. *Izveštaj o protuminskim dešavanjima za 2004. godinu*, s. 15. http://www.bhmac.org/izvjestaj/Izvjestaj_2004_Lokalni.pdf.

¹⁸ Srv. UNHCR: *UNHCR's Concerns with the Designation of Bosnia and Herzegovina as a Safe Country of Origin*, July 2003, s. 4. <http://www.unhcr.ba/publications/B&HSAF%7E1.pdf>; UNHCR: *Update on Conditions for Return to Bosnia and Herzegovina*, January 2005, s. 6. <http://www.unhcr.ba/publications/B&HRET0105.pdf>.

¹⁹ Srv. *Izveštaj o protuminskim dešavanjima za 2004. godinu*. Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre, s. 15. Dostupné na: http://www.bhmac.org/izvjestaj/Izvjestaj_2004_Lokalni.pdf.

²⁰ UNEP. *Risk assessment of dump site Bor mining complex*. Geneva, 2002a; UNEP. UNCHS. *The Kosovo conflict- consequences for the environment and Human Settlements*. Geneva, 1999; UNEP. *Clean-up of environmental hot-spots. Progress Report*. Geneva 2003; UNEP. *Clean-up of environmental hot-spots. Hazardous waste management*. Geneva 2000; UNEP. *From Conflict to Sustainable development. Assessment and Clean up in Serbia and Montenegro*. Geneva, 2004. Všechny analýzy UNEP jsou dostupné na: <http://www.unep.ch>. Analýzou *Operation Allied Force* a jejími důsledky pro životní prostředí se zabývá i Krusewitz in Šimko and Haumann 2001: 47-70.

²¹ Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Serbia and Montenegro*, New York, Geneva: United Nations, 2002c. Dostupné na: http://www.unece.org/env/epr/studies/serbia_and_montenegro/welcome.htm. Dále jen ECE 2002c.

²² Během letecké kampaně NATO bylo poškozeno 78 průmyslových objektů. V okolí Nového Sadu a Pančeva došlo ke kontaminaci Dunaje a okolních zdrojů pitné vody.

²³ Zpráva ECE uvádí zajímavou ukázkou použitelnosti zákonů na příkladu industriálního komplexu Trepča/Trepča. Znečištění vodou spadá současně pod tyto zákony: Nařízení o klasifikaci vody z roku 1968

(Srbsko), Nařízení o kategorizaci vodních proudů z téhož roku (Srbsko), Zákon o ochraně vody z roku 1976 (Kosovo), Zákon o znečištění vod z roku 1982 (Srbsko). Obdobně lze na znečišťování vzduchu aplikovat pět zákonů. (ECE 2002c:222).

²⁴ EAR představuje největšího donátora. V květnu 2002 bylo např. odpadním službám poskytnuto devět buldozerů v hodnotě 1,1 milionu euro, na rekonstrukci a výstavbu skládek dle hygienických a environmentálních norem bylo alokováno 15 milionu euro.

²⁵ Blíže viz www.dem.org.mk.

²⁶ Blíže viz <http://www.moe.gov.mk>.

²⁷ UNEP. *UNEP Balkans Technical Report. Institutional Capacities for Environmental Protection in the FYROM*. Geneva, 2000; UNEP. *Post-conflict environmental assessment. FYROM*. Geneva, 2000; UNEP. *Strategic environmental policy assessment – FYROM. Review of environmental priorities for international cooperation*. Geneva, 2002. Všechny analýzy UNEP jsou dostupné na: <http://www.unep.ch>.

²⁸ Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Former Yugoslav Republic of Macedonia*, New York, Geneva: United Nations, 2002b. Dostupné na: http://www.unece.org/env/epr/studies/former_yugoslav_republic_of_macedonia/welcome.htm. Dále jen ECE 2002b.

²⁹ Jezera Ochrid, Prespa, Dojran a řeka Vardar na bilaterální a trilaterální úrovni s Albánií a Řeckem.

³⁰ Okolní půda a povrchová voda obsahuje vysokou hladinu chrómu.

³¹ 10 000 tun nebezpečných organických chemikálií obsahujících chlor je skladováno více než dvacet let v nevhodných podmínkách.

³² Skládky 850 000 tun odpadu ohrožuje okolní půdu a podzemní vody.

³³ Odpad obsahující zinek, železo, kadmium a kyanid představuje ohrožení pro okolní půdu a podzemní vody.

³⁴ Existuje nebezpečí zamoření půdy a okolních vod těžkými kovy včetně uranu.

³⁵ *Strategiski odbranben pregled. Politicka Ramka*. Skopje 2003. Dostupné na:

<http://www.morm.gov.mk/sop.htm>.

³⁶ Plán zahrnoval vytvoření environmentální legislativy, posílení státních institucí, prevenci eroze, zalesnění, opatření pro industriální znečišťování, zacházení s přírodními zdroji, investice v životním prostředí, informovanost veřejnosti. (UNEP. *UNEP Balkans technical report. Institutional capacities for environmental protection in Albania*. Geneva, 2000. Dostupné na <http://www.balkans.unep.ch>. Dále jen UNEP 2000c).

³⁷ Zlepšení zdravotního informačního systému, odhad environmentálních rizik spojených se zdravím, vzdělávání, informovanost veřejnosti, výzkum a podpora nových technologií. (UNEP 2000c)

³⁸ Albánští představitelé jsou zodpovědní za životní prostředí a za uchování kvality pro budoucí generace. (Ústava Republiky Albánie. Hlava 2, kapitola V., článek 59.)

³⁹ Výjimkou je NGO Mjaft, která má velmi dobré *public relations* a je nejviditelnějším subjektem albánské občanské společnosti. Spolupracuje s podobnými organizacemi v jiných státech a její činnost je velmi medializovaná. Mjaft se však spíše zabývá akcemi na podporu budování občanské společnosti, vzdělávacími kampaněmi, které se týkají výchovy k demokracii. Ochranou životního prostředí se zabývá spíše okrajově. (<http://www.mjaft.org>). V této souvislosti je i zajímavý průzkum AIIS o povědomí občanů o Evropské unii, jehož respondenty byli zaměstnanci médií, státní správy, ziskového sektoru a NGOs. Znalosti představitelů nevládních organizací týkající se členství Albánie v mezinárodních organizacích a podmínkách vstupu do EU byly z uvedených skupin na nejnižší úrovni. (viz AIIS 2003).

⁴⁰ Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Albania*, New York, Geneva: United Nations, 2002. Dostupné na <http://www.unece.org/env/epr/studies/albania/welcome.htm>. Dále jen ECE 2002.

⁴¹ NAŽP má 2 zaměstnance.

⁴² Výzkum potvrdil velkou koncentraci fenolu, COD, BOD hluboko pod standardem EU. (Blíže viz ECE 2002: 69)

⁴³ Na albánské straně je jezero znečišťováno těžbou železa a chrómu.

⁴⁴ V roce 1991 měla Tirana 150 000 obyvatel, v současnosti se jejich počet odhaduje na 600 000.

⁴⁵ V letech 1999 a 2000 bylo tímto způsobem vypuštěno 10 000 tun oleje a maziva. (ECE 2002: 76)

⁴⁶ Albánie zavedla normy pro pitnou vodu v roce 1997, ty odpovídají kritériím WHO.

⁴⁷ Blíže viz UNEP. *Feasibility study for urgent risk reduction measures at hot spots in Albania*. Geneva, 2001; UNEP. *UNEP Balkans Post Conflict Environmental Assessment. Albania. Analytical results of UNEP Field Samples from industrial hot spots*. Geneva, 2000e. UNEP. *Post-conflict environmental assessment. Albania*. Geneva, 2000a. Všechny analýzy UNEP dostupné na <http://www.unep.ch>.

⁴⁸ Největším problémem Tirany identifikovaným UNEP je existence odpadní skládky Sharra, která není žádným způsobem kontrolována a je volně přístupná, což je využíváno především bezdomovci. Skládky znečišťuje okolní řeky Sharru a Erzen a je hrozbou pro vodní zdroje v oblasti. Blíže viz. UNEP. *Feasibility study for urgent risk reduction measures at Sharra landfill in Albania*, Geneva, 2002. Dostupné na: <http://www.unep.ch>.

⁴⁹ Ve vzdálenosti 4 km od Vlory byla postavena chemička na výrobu chlóru a uhličitanu sodného. V roce 1992 byla uzavřena a během nepokojů v roce 1997 zničena. V jejím okolí se nachází voda kontaminovaná rtutí, která se používá pro napájení dobytka a zavlažování okolních polí. Rtuť poškozují lidský mozek, plíce a ledviny. Albánská vláda zatím nepodnikla žádné kroky k vyčištění oblasti či jejímu případnému uzavření ani žádnou informační kampaň pro obyvatelstvo.

⁵⁰ Chemický závod v Drači byl uzavřen v roce 1990. Povrchová voda je kontaminována pesticidy a chromem. Doposud nebylo vyvinuto žádné úsilí k vyčištění oblasti.

⁵¹ Metalurgický komplex v Elbasanu produkoval ocel, železo, nikl a koks. Byl uzavřen v roce 1990. Voda v řece Shkumbini je silně kontaminována těžkými kovy a fenolem.

⁵² Závod na výrobu mědi byl provozován 60 let. V roce 1998 byl uzavřen. Povrchová voda v jeho okolí je kontaminována mědí.

⁵³ Naleziště ropy, jehož okolí je silně znečištěno. Obyvatelstvo v oblasti trpí vážnými zdravotními problémy.

⁵⁴ Rafinérie ropy. Vzduch v okolí je znečištěn emisemi oxidu siřičitého, uhlovodíku, oxidu uhličitého.

⁵⁵ Závod na výrobu hnojiv byl v provozu mezi léty 1967-1992. Řeka Gjanica je kontaminována arzénem a je přitom zdrojem pitné vody pro okolní obyvatelstvo.

⁵⁶ Bývalý závod na výrobu superfosfátu. V okolí je uskladněno 300 000 tun odpadu s vysokým podílem železa. Povrchová voda obsahuje vysoké množství mědi a arzenu.

⁵⁷ Zpráva ECE uvádí, že Česká republika se zajímá o dovoz těchto vraků a jejich zpracování. (ECE 2002:94)

⁵⁸ UNEP. *UNEP Balkans technical report: Environmental impact of the refugee influx in the Republic of Albania*. Geneva, 2000d; UNEP. *Post-conflict environmental assessment. Albania*. Geneva, 2000a. Analýzy dostupné na <http://www.unep.ch>.

Závěr

Předkládaná práce si vytkla dva cíle: kritickou analýzu Kodaňské školy nahlíženou prizmatem balkánských studií a dále analýzu bezpečnostních hrozeb v širším pojetí Kodaňské školy v regionu západního Balkánu s časovým vymezením od rozpadu SFRJ po rok 2005. Koncept Kodaňské školy se při aplikaci na tento areál ukázal jako nosný, ač byla nutná určitá modifikace týkající se přeskupení sektorů a modifikace analyzovaného subjektu sektoru ekonomické bezpečnosti.

Do konceptu bezpečnosti zařadila Kodaňská škola sektor vojenský, politický, sociální, ekonomický a environmentální. Okruh analytiků rozšířil dosavadní pojetí bezpečnosti a rovněž je i prohloubil. V užším pojetí bezpečnosti byl tradičním referenčním objektem stát, respektive národ, jehož přežití je otázkou uchování si suverenity, respektive zachování národní identity. Hlavní referenční objekt vojenského sektoru zůstal v pojetí Kodaňské školy stejný – je jím stát. Referenční objekty politického a sociálního sektoru jsou dle Buzana a jeho spolupracovníků velmi obdobné: stát, národ, superstáty, kmeny, menšiny, klany, transnacionální hnutí, některá světová náboženství, sekty či ideologická hnutí. V sektoru ekonomických hrozeb rozšířila Kodaňská škola referenční objekty o lidského jedince, třídy až po světový systém globálního trhu. Environmentální referenční objekty jsou dle Kodaňské školy pouze dva: životní prostředí a spojnice civilizace a životního prostředí, respektive risk ztráty dosažené úrovně civilizace – návrat k formě sociálního barbarství - s vědomím možnosti zvrátit takovýto vývoj. Kodaňská škola odmítá státo-centrický přístup, upřednostňuje širší pojetí bezpečnosti s referenčními aktéry, kterým dominuje stát.

Posouzení míry validity vojenského sektoru se jevilo jako bezpředmětné již vzhledem k faktu, že vojenské hrozby vždy patřily ke standardním nástrojům bezpečnostních a strategických studií a stály v centru jejich pozornosti, případně byly doplňovány o hrozby politického charakteru. Kodaňská škola vyhrazuje politickým hrozbám samostatný sektor a uvádí, že se jedná o nevojenské hrozby ohrožující suverenitu státu. Sociální bezpečnost je samostatným sektorem, jelikož, jak Buzan uvádí, státní hranice velmi zřídka kopírují společenské hranice. Základem společnosti je identita, vlastní percepce komunity a identifikace lidských jedinců jako členů této společnosti. Referenčními objekty sociálního sektoru jsou skupiny, které mohou vytvořit sociálně silný argument, že identita této skupiny je ohrožena. Ačkoliv se státy

na Balkáně nepřekrývají s národy, lze tvrdit, že sociální hrozby jsou pouze politickými hrozbami v latentní podobě. Snaha o vytvoření etnicky homogenních národních států a provázanost problémů jednotlivých států v regionu západního Balkánu potvrdily hypotézu č. 1, že se v tomto regionu sociální sektor překrývá s politickým. Sociální hrozby dominovaly společnosti před nalezením politických subjektů, které reprezentovaly zájmy jednotlivých národů. Válečné konflikty přetransformovaly hrozby politické na vojenské. V Chorvatsku se po roce 1995 snížila rizika plynoucí z politických hrozeb, respektive transformovala se na latentní hrozby sociálního sektoru. Naopak v Bosně a Hercegovině takovýto proces nenastal. V žádném případě nelze hovořit o konsolidaci systému; i nadále existuje hrozba rozpadu státu. Sociální hrozby se i nadále prolínají s politickými a jejich výrazem jsou politické strany založené na etnickém základě ovládající stranickou scénu v BaH. Hrozba identity národa figurovala a figuruje i v případě srbských a albánských politických stran. Obě strany si nárokují území Kosova, kde se odehrály historické události pro oba národy natolik významné, že jsou i součástí obou národních identit. Ani v tomto případě nedošlo ke transformaci politických hrozeb na hrozby sociální mající latentní podobu – Kosovo zůstává významnou bezpečnostní hrozbou pro celý region. Afirmace černohorské identity předznamenala snahy o secesi Černé Hory od Srbska a rovněž tento případ vykázal předpoklad provázanosti sociálních a politických hrozeb.

Makedonie je exemplárním příkladem propojení sociálního a politického sektoru. Hrozba pro identitu makedonského národa ať již ze strany srbské (neuznává autokefálnost makedonské pravoslavné církve), bulharské (neuznává makedonský jazyk) či řecké (obavy z přisvojení si historické identity) setrvala ve své latentní podobě a výrazněji se nepromítla do politického sektoru; jejím výrazem se staly pouze ne zrovna přátelské vztahy s těmito sousedy. Oproti makedonské identitě se ohrožení identity albánského národa promítlo do politických a vojenských hrozeb Makedonie. Ačkoliv uplynulo již pět let od ukončení ozbrojené konfrontace, nedošlo ke zpětné modifikaci reálných hrozeb na latentní.

Hrozba identity albánských Tosků a Gegů prozatím nenašla své sekuritizační aktéry ani ve společnosti, ani na politické scéně. Jejím výrazem je pouze zformování dvou politických subjektů – Demokratické strany Albánie a Socialistické strany Albánie, jejichž elektorát je determinován příslušností ke kmenové skupině Gegů, respektive Tosků. V tomto případě tedy nejde o hrozbu, ať již v latentní či manifestované formě. Ohrožení identity řecké menšiny v Albánii je základním tématem

Strany za jednotu a lidská práva; vzhledem k nízkému počtu obyvatel řecké národnosti nemá v zastupitelském tělese silnější pozici. V tomto případě lze i do budoucna vyloučit modifikaci sociálních hrozeb na politické. Otázka emigrace a jejího vlivu na albánskou identitu se ve světle problémů albánského státu jeví jako irelevantní. Zde lze očekávat i pozitivní dopad v podobě návratu albánských emigrantů vzdělaných na evropských univerzitách a disponujících *know-how* západoevropských firem.

Odlíšnost identity kosovských a makedonských Albánců a Albánců z Albánie je založena na odlišném historickém vývoji daném geografickým rozčleněním albánského etnického prostoru, tj. jeho rozdělením do čtyř územně-správních celků, tzv. vilájetů, v Osmanské říši a do několika balkánských států ve dvacátém století. Enver Hoxha navázal na svého předchůdce Ahmeta Zogu, který eliminoval vliv islámu a uzákonil rovnost náboženství. Hoxha vedl po celou dobu své vlády agresivní protireligiózní kampaň a v roce 1967 prohlásil Albánii za první ateistický stát na světě. Sekularizovaní Albánci pocházející z Albánie se liší od svých etnických soukmenovců nejen nižší mírou religiozity, ale i historickou zkušeností z dob Hoxhova totalitního režimu (výrazně odlišné od Titovské Jugoslávie). Vznik makedonského státu znamená i postupné vzdalování identity makedonských Albánců od kosovských. Tento závěr potvrzuje kritiku Kodaňské školy ze strany sociologa McSweeneyho, jenž tvrdí, že identita je proměnlivá. Hrozba ztráty či změny identity nemusí mít negativní konotaci a nemusí znamenat relevantní hrozbu. Hrozba identitě sama o sobě hrozbu neznámá a je pouze latentní formou hrozeb politického sektoru. Jakmile dojde k její přeměně na hrozbu politickou, stává se relevantní a nelze ji opomíjet. Hrozby sociálního sektoru tedy nejsou de facto hrozby, jejich samotná analýza je irelevantní a nabírají na významu až v kontextu hrozeb politických. Hypotéza č. 1 týkající se překrývání politického a sociálního sektoru byla potvrzena.

V úvodu práce byla vznesena hypotéza č. 2 týkající se konceptu ekonomické bezpečnosti. Kodaňská škola uvádí, že pouze globální krize mezinárodní ekonomiky představuje bezpečnostní hrozbu ekonomického sektoru. Organizovaný zločin zařazuje do politického či sociálního sektoru, neboť představuje hrozbu spíše pro stát či pro společnost. Kodaňská škola dále argumentuje, že schopnost států uchovat si svou nezávislou schopnost mobilizace je ovlivněna globalizací produkce, jež dává státům volbu mezi akvizicí dražších zbraní nižší kvality domácí produkce, nebo kvalitnějších a levnějších ze zahraniční produkce. V liberálním mezinárodním ekonomickém řádu bezpečnost nabídky nestojí na domácí kontrole produkce, nýbrž na existenci přesahu

produkce nad kupní silou. Buzan vylučuje krach státního hospodářství vzhledem k existující globalizaci, která státu umožňuje v hospodářské sféře větší výběr. Hospodářská krize státu je pro Buzana spíše hrozbou pro stát, tedy hrozbou politického sektoru. Všechny hrozby, které jsou ve standardních bezpečnostních analýzách uváděny jako ekonomické, Kodaňská škola neuznává. Dochází k závěru, že jsou spíše následkem *spill-over* ekonomického neúspěchu v agendě ostatních sektorů a nespádají do ekonomického sektoru. Pokud bychom použili stejnou argumentaci, mohli bychom tvrdit, že sociální bezpečnost neexistuje, neboť se jedná pouze o *spill-over* sekuritizace identity do politického sektoru, respektive, že politický sektor neexistuje, neboť se projeví až ve vojenském sektoru. Hrozba organizovaného zločinu či obchod se zbraněmi tedy spadají do analýzy ekonomických hrozeb, což potvrzuje i fakt, že bezpečnostní analýzy států se zabývají organizovaným zločinem či ilegálním obchodem se zbraněmi a tvoří jejich standardní součást, což by mohla být argumentace přijatelná i pro sociálního konstruktivistu a Buzanova spolupracovníka Ole Wævera. V konceptu zůstává opomíjena i možnost autarkního hospodářství, např. izolace státu v důsledku totální blokády. Hospodářská embarga byla jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivnily nárůst organizovaného zločinu v regionu západního Balkánu, v současnosti představujícím jednu z největších bezpečnostních hrozeb pro celou Evropu. Organizovaný zločin se jeví jako relevantní hrozba ekonomického charakteru a jako takový se stal základem kapitoly ekonomického sektoru.

V úvodu práce byla vznešena hypotéza č. 3 označující Kosovo za ohnisko bezpečnostních hrozeb. Tato teze úzce souvisí s druhým cílem práce - identifikací bezpečnostních hrozeb v areálu západního Balkánu. Analýza sektoru vojenské bezpečnosti ukázala, že jedinými ozbrojenými skupinami na tomto prostoru jsou skupiny albánské. Jedná se o často zmiňovanou Albánskou národní armádu, Armádu Republiky Ilirida či Armádu za nezávislost Kosova. Rizikový potenciál v současnosti spočívá v jejich napojení na organizovaný zločin; podpora boje za Velkou Albánii v oblasti postupně klesá. V krátkodobém a dlouhodobém časovém horizontu (v souvislosti s nedořešenou otázkou Kosova) nelze vyloučit nárůst potenciálu těchto skupin, jejich radikalizaci a koncentraci na téma Velkého Kosova. Ostatní polovojenské formace představující bezpečnostní hrozbu v průběhu devadesátých let byly odzbrojeny a rozpuštěny. V současnosti probíhá v ozbrojených silách jednotlivých států proces demokratizace a depolitizace. Oba procesy probíhají velmi pozvolna a nelze je považovat za ukončené. Propojení velitelství ozbrojených a bezpečnostních sil

s vládnoucími politickými stranami a rozsáhlé personální změny na nejvyšších postech spojené s nástupem dosavadní opozice jsou běžnou záležitostí. Poslední vojenskou hrozbou zůstává regionální potenciál islámského radikalismu. V současnosti nepodávají dostupné materiály dostatečný obraz o přítomnosti tohoto fenoménu na Balkáně a lze jen velmi obtížně odhadnout rizika plynoucí z této hrozby, nelze je však podceňovat.

Závažnost nedořešeného statusu Kosova dominuje politicko-societálním hrozbám. Jak srbští, tak i kosovsko-albánští političtí představitelé deklarují neústupnost ze svých stanovisek. Kosovsko-albánská politická reprezentace požaduje úplnou nezávislost Kosova, zatímco srbská nehodlá na tuto provincii rezignovat. Ani prodloužení statu quo nelze považovat za optimální; celkové řešení by tím bylo pouze odloženo. Mezinárodní mediátoři jsou nuceni brát v potaz i fakt, že kosovská otázka má velký vliv na postoj Černé Hory k vystoupení ze společného soustátí se Srbskem, na přístup Republiky srbské k politické integraci Bosny a Hercegoviny i na vývoj v sousední Makedonii. Není vyloučen *spill-over*, k jakému došlo v devadesátých letech minulého století. Status Kosova představuje nejvýznamnější bezpečnostní hrozbu ovlivňující celkové dění v oblasti. Podceňovat nelze ani slabost politického systému Albánie; již jednou měl kolaps tohoto státu silný dopad na region a ve své podstatě urychlil proces radikalizace kosovských a makedonských Albánců.

Nejvýznamnější bezpečnostní hrozbu ekonomického sektoru představuje albánský organizovaný zločin, neboť právě etničtí Albánci tvoří největší skupinu importující organizovaný zločin do zemí Evropské unie.

Environmentální hrozby jsou v kontextu výše uvedených vojenských, politicko-societálních a ekonomických hrozeb relativně méně významné. Na území západního Balkánu se nenachází žádná jaderná elektrárna a potenciál havárie černobylského typu je tedy eliminován. Státy ležící v mediteránní oblasti také nečelí potenciální environmentální hrozbě v podobě rapidního vzestupu mořské hladiny jako např. Nizozemí. Potenciál bezpečnostních hrozeb environmentálního charakteru spočívá v nedostatečné ochraně životního prostředí, v jeho pokračující devastaci, a tímto i možnosti vzniku epidemií či pandemií. Ve srovnání s výše analyzovanými hrozbami představují environmentální hrozby v krátkodobém horizontu menší riziko. Nevyřešený status Kosova přispívá k nejistotě ohledně legislativy týkající se životního prostředí v této oblasti a do budoucna může představovat významnou bezpečnostní hrozbu environmentálního sektoru.

Z výše uvedeného vyplývá, že kosovská otázka dominuje všem sektorům. Na situaci v této autonomní provincii je závislý nejenom vývoj v samotném Srbsku, ale i v okolních státech, což je zjevné i vzhledem k provázanosti a závislosti jednotlivých sektorů. Hypotéza č. 3 týkající se závažnosti kosovského problému byla potvrzena.

Neopomenutelnou součástí širšího pojetí bezpečnosti Kodaňské školy je i koncept bezpečnostního komplexu definovaného jako soubor jednotek, jejichž hlavní procesy sekuritizace anebo desekuritizace jsou propojeny do té míry, že tyto jednotky nemohou adekvátně vyřešit své problémy jedna bez druhé. Západní Balkán je bezpečnostním komplexem par excellence: kosovská otázka ovlivňuje nejen dění v samotném Srbsku a Černé Hoře, ale i v sousední Albánii, Makedonii a prostřednictvím Republiky srbské i v Bosně a Hercegovině. Vývoj situace v Republice srbské ovlivňuje dění v Chorvatsku i v samotném Srbsku. Na západní Balkán však nelze nazírat jako na izolovaný samostatný celek a je nutno jej vnímat v širším regionálním kontextu. Bulharská zahraniční politika může mít významný dopad na Makedonii a řecká na Albánii. Nelze opomenout ani silný vliv procesu integrace nových členských států do Evropské Unie. Vstup Maďarska do EU měl za následek odchod několika set etnických Maďarů ze srbské Vojvodiny; perspektiva integrace Bulharska působí na sousední Makedonce – řada z nich se začala deklarovat za Bulhary a zažádala si o udělení bulharského státního občanství.

Kodaňská škola přisuzuje nebývalý význam regionální dynamice a tvrdí, že regionální úroveň bude hrát do budoucna důležitou roli v bezpečnostních konstelacích. Při aplikaci konceptu Kodaňské školy na region západního Balkánu se ukázalo, že regionální tendence jsou skutečně velmi silné. Exogenní faktory podporují regionální spolupráci, respektive je vyžadována i v přijímacím procesu do EU. Silná regionální dynamika je zjevná ve vojenském, politicko-societálním i ekonomickém sektoru. *Push faktorem* v regionální spolupráci ekonomické bezpečnosti je opět mezinárodní společenství v čele s Evropskou unií. Kromě regionální dynamiky vykazuje environmentální sektor i dynamiku globální. Všechny sektory pak vykazují i silnou neregionální subsystémovou dynamiku, což je důsledkem sekuritizace na úrovni Evropské unie. Environmentální sekuritizace probíhá nejen na regionální úrovni, ale i na globální. Sekuritizačním aktérem je tomto případě OSN.

Tabulka č. 2: **Sekuritizace na různých úrovních analýzy v regionu západního Balkánu** (vypracováno autorkou)

dynamika/sektory	vojenský	environmentální	ekonomický	Politicko-societální
globální	**	****	****	***
Neregionální subsystémová	****	****	****	****
regionální	****	***	***	****
lokální	***	****	**	***
**** -dominantní sekuritizace; ***-subdominantní sekuritizace;**-malá sekuritizace;*-žádná sekuritizace				

Kodaňská škola uvádí, že regiony vytvářené societální dynamikou jsou v podstatě stejné, nebo promíšené s hrozbami vojenského a politického sektoru; hrozby societálního sektoru by měly dle Buzanovy hypotézy v budoucnosti nabírat na důležitosti vůči ostatním sektorům, přičemž jejich dynamika bude vykazovat jak regionální, tak globální tendence. V případě, že dojde ke konsolidaci politických systémů v regionu západního Balkánu, lze očekávat metamorfózu politických hrozeb na latentní societální. V době dokončení práce k tomuto procesu došlo pouze v jediné zemi, a to v Chorvatsku. Pro ostatní země je prognóza z krátkodobého a střednědobého hlediska spíše pesimistická.

Na konci osmdesátých let byla v bývalé Jugoslávii populární tato anekdota: „Kolik států bude v Evropě v roce 2010?“ Správná odpověď zněla devět: Evropa, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko, Kosovo, Makedonie, Černá Hora, Srbsko, Slovinsko a Vojvodina. Vtip se však po téměř dvaceti letech přiblížil realitě. Jaké jsou tedy perspektivy jednotlivých států v regionu západního Balkánu?

K nejširšímu zavedení reforem došlo v Chorvatsku, které je v současnosti ze zemí západního Balkánu nejperspektivnějším kandidátem na členství v EU. Země byla přizvána k zahájení vstupních rozhovorů na podzim roku 2005. Vstup Chorvatska do EU může v blízké časové perspektivě ohrozit nedostatečná kontrola chorvatsko-bosenské hranice, jako potenciální vnější hranice *pevnosti Evropa*. Na rok 2008 (2009) chorvatskou vládou uváděný jako datum předpokládaného vstupu lze však nazírat s jistou dávkou skepticismu.

Ostatní země západního Balkánu se musí nejprve vyrovnat s následky konfliktů z devadesátých let minulého století, respektive musí být nejprve rozhodnuto o definitivní podobě následnických států SFRJ a jejich hranic. Makedonie, dlouhodobě považovaná za regionální ostrov stability, se nakonec nevyhnula mezinárodním konfrontacím, která zkomplikovala její integrační ambice. Podobné problémy musí řešit i soustátí Srbska a Černé Hory: budoucnost tohoto státního svazku je nejasná a fakticky nezávislá jihosrbská provincie Kosovo se prozatím neúspěšně pokouší o úplnou secesi a mezinárodní uznání své suverenity. Vstup Srbska a Černé Hory do EU je tak otázkou vzdálenější časové perspektivy.

V případě Bosny a Hercegoviny, tedy *protektorátu* mezinárodního společenství nad tímto státním útvarem, nelze hovořit o jednotné vnitřní politice, respektive o klasickém uspořádání státu. Ačkoliv dochází k postupnému předávání pravomocí na místní činitele, země se nerozpadla pouze díky politickému nátlaku mezinárodního společenství, přítomnosti mezinárodních sil a přílivu zahraniční pomoci. Základní determinantou u voleb v BaH zůstává etnická příslušnost; stát i společnost jsou uspořádány na principu etnické segregace. V posledních letech bylo možné sledovat i emancipační úsilí chorvatské národnostní skupiny směřující k dosažení vlastní entity v rámci tohoto soustátí. Perspektiva BaH na vstup do EU v horizontu několika let není příliš nadějná, což ilustruje i reakce bosenského poslance Milorada Živkoviće na odmítnutí Evropské ústavy v referendu ve Francii: „Jsme tak daleko od vstupu do EU, že události ve Francii neurychlí či nezpomalí náš proces přistoupení.“¹

Poslednímu státu v regionu, Albánii, se nedaří vyprostit se z klanového uspořádání sil na politické scéně; stejně tak nejsou viditelné výsledky boje s organizovaným zločinem, šedou ekonomikou, rozsáhlou emigrací a chudobou. V nedávné době vydala albánská vláda prohlášení, ve kterém přiznává, že není schopna kontrolovat 10 % území ovládaného místními klanovými strukturami a albánskou mafii. Politická kultura v zemi zůstává na velmi nízké úrovni a nelze hovořit o konsolidovanosti režimu. Albánie bude muset ještě vyvinout značné úsilí, aby dosáhla proklamovaného cíle, tj. členství v EU.

Selhání projektu evropské ústavy a neúspěch debaty o unijním rozpočtu pro následující období může mít vliv na další rozšiřování Evropské unie, respektive upřednostnit konsolidaci poměrů uvnitř dosavadních evropských struktur a zpomalit proces integrace nových členů. I očekávané rozšíření EU o státy východního Balkánu v roce 2007 může být odloženo a nelze vyloučit celkové zpomalení přístupových

jednání u dalších zájemců o členství. V případě zpomalení integrace lze předpokládat doplnění bulharsko-rumunského tandemu o Chorvatsko. Přistoupení všech států jihovýchodní Evropy se jeví jako dlouhodobý proces, který bude záležet nejen na připravenosti těchto států na členství, ale jak ukázaly nedávné události, do značné míry rovněž na ochotě EU k dalšímu rozšíření. Expert na balkánskou problematiku Dušan Reljić se domnívá, že po přijetí Chorvatska je pravděpodobnější alternativa stop stavu a privilegované partnerství s ostatními zeměmi západního Balkánu a Turecka². Vzhledem k současné situaci uvnitř Evropské unie nelze tuto alternativu vyloučit. Privilegované partnerství však nemusí být dostatečnou motivací pro balkánské země v úsilí o demokratizaci a takovýto vývoj může zpomalit transformaci regionu.

V současnosti lze jen stěží odhadnout další vývoj v tomto nestabilním areálu. Albánská otázka zůstává nedořešena – žádná ze zainteresovaných stran nehodlá slevit ze svých nároků. Srbové trvají na setrvání Kosova jako součásti Srbska a Černé Hory se statusem autonomní provincie, kosovští Albánci si přejí nezávislost a mezinárodní společenství trvá na zachování statu quo hraničních linií. Změna hranic, event. vytvoření Velké Albánie, by mohla znamenat precedens a oživit snahy o vytvoření Velkého Srbska či Velkého Chorvatska, a tak vést v budoucnu k novým konfliktům. Nejpravděpodobnější variantou vývoje v blízké budoucnosti je vystoupení Černé Hory z dosavadní konfederace a setrvání Kosova pod mezinárodní správou. Nelze vyloučit přistoupení Albánců na rovnoprávný status se Srbskem, či naopak ze srbské strany rezignaci na území Kosova. Obě varianty v sobě však skrývají riziko napětí a vytvoření nové radikální formace pro boj za Velkou Albánii, respektive vzestup preferencí radikálně nacionalistických stran v Srbsku.

I přes výše uvedený skepticismus by se v dlouhodobé perspektivě mohly narýsovat optimističtější scénáře. Princip kondicionality zavedený Evropskou unií v devadesátých letech přináší určité výsledky. Balkánské státy jsou motivovány finanční pomocí, zahraničními investicemi a vidinou vstupu do Evropské unie. Vlna rozšíření o deset nových zemí ukazuje, že členství v EU není jen nedosažitelnou metou. V případě, že se Rumunsku a Bulharsku v blízké době podaří úspěšně završit proces integrace, mohly by se tyto státy stát regionálním vzorem hodným následování, a tak přimět okolní státy k větší aktivitě k dosažení požadavků stanovených Evropskou unií. Prozatím nelze než doufat, že se v následujících dekádách již nebude hovořit o balkánském sudu prachu, ale o stabilním jihovýchodním pilíři sjednocené a rozvíjející se Evropy.

¹ RFE/RL Balkan Report Vol. 9, No. 17, 6 June 2005, <http://www.rferl.org/reports/southslavic/>.

² Rozhovor s Dušanem Reljićem, Robert Bosch Stiftung Berlin 9. 9. 2005.

Anotace

Předložená dizertační práce si vytkla dva cíle: 1. kritickou analýzu Kodaňské školy viděnu prizmatem balkánských studií; 2. analýzu bezpečnostních hrozeb západního Balkánu s časovým omezením od rozpadu SFRJ až po současnost, a to za použití rozšířeného konceptu bezpečnosti. Záměrem textu je vymezení relevantních bezpečnostních hrozeb, které se v daném regionu vyskytovaly, a jejich současná interpretace podložená historickými daty. Konečným úkolem je pak zhodnocení současného ohrožení jihovýchodní Evropy. Konkrétním cílem práce je prověření několika hypotéz, které jsou základem orientace prezentovaného výzkumu. Při formulování hypotéz byl brán ohled na zmiňovanou metodologickou a konceptuální preferenci:

Hypotéza č. 1:

V regionu západního Balkánu dochází k překrývání sociálních a politických hrozeb, a proto je nutné tyto dva sektory analyzovat současně.

Hypotéza č. 2:

Koncept ekonomických hrozeb Kodaňské školy není aplikovatelný na areál západního Balkánu a je nutná modifikace tohoto pojetí, vypracovaná s ohledem na bezpečnostní problémy jihovýchodní Evropy.

Hypotéza č. 3:

Ohnisko bezpečnostních hrozeb západního Balkánu se nachází v Kosovu.

Dizertační práce je strukturována do šesti kapitol. První část textu je věnována teoretickému úvodu (kapitola č. 1), který seznamuje s historickým vývojem pojmu bezpečnost a s celkovou koncepcí Kodaňské školy. V kapitole druhé zabývající se rozpadem SFRJ byla zohledněna metoda vědy *Zeitgeschichte*, která čtenáři umožní porozumění balkánskému areálu. Zájem kapitol č. 3-6 je soustředěn na přímou aplikaci širšího pojetí bezpečnosti Kodaňské školy na areál západního Balkánu s využitím empiricko-analytické metody. Struktura textu kopíruje členění bezpečnostního pojetí, jak bylo navrženo Kodaňskou školou v posledních dvou dekadách minulého století, s menší modifikací sloučení politického a sociálního sektoru. Čtenáři je tak představena analýza vojenských, politicko-sociálních, ekonomických a

environmentálních hrozeb v areálu západního Balkánu. Závěrečná část práce odpovídá na otázky položené v úvodu a zabývá se zejména postulovanými hypotézami.

První dvě hypotézy jsou spojeny s prvním cílem práce, tedy s kritickou analýzou širšího pojetí bezpečnosti užitou v daném regionu. Celková koncepce Kodaňské školy se ukázala jako nosná pro aplikaci na daný areál. Menší odchylky byly avizovány v hypotézách vznesených v úvodu práce. Areál západní Balkánu se ukázal jako exemplární příklad propojení sociálních a politických hrozeb. Latentnost sociálních hrozeb přechází do manifestované podoby a v politickém sektoru potvrzuje metamorfózu, respektive dvojjedinnost politicko-sociálních hrozeb. Hypotéza č. 2 se odkazuje na Buzanovo pojetí ekonomických hrozeb, které jsou omezeny pouze na globální hrozbu kolapsu mezinárodní ekonomiky. Tyto obavy však nebyly v areálu západního Balkánu v daném časovém období relevantní a k jejich sekuritizaci nedocházelo. Užití tohoto omezení vylučují i embarga mezinárodního společenství, která v určitých časových momentech směřovala k závislosti na autarkním hospodářství jednotlivých balkánských států. Naopak k sekuritizaci organizovaného zločinu dochází na lokální, regionální, neregionální subsystémové, ale i na globální úrovni. Hrozba organizovaného zločinu představuje jeden z hlavních bezpečnostních problémů jihovýchodní Evropy, což potvrdila analýza ekonomického sektoru.

Hypotéza č. 3 je spojena s druhým cílem práce, tedy s analýzou bezpečnostních hrozeb západního Balkánu relevantních pro zkoumané období od rozpadu SFRJ po současnost. V průběhu práce se potvrdila i třetí hypotéza; závažnost nevyřešeného statusu Kosova se projevila nejen ve vojenském, politicko-sociálním, ekonomickém, ale překvapivě i v environmentálním sektoru.

Areál západního Balkánu se ukázal jako velmi vhodný pro ověření širšího pojetí bezpečnosti Kodaňské školy. Lze konstatovat, že teoretický koncept analytiků Kodaňského institutu pro výzkum míru je v postbipolárním světě nosný. Nutností je však přihlídnutí ke specifikům zkoumaných areálů.

Summary

The aim of the presented dissertation is: 1. critical analysis of the Copenhagen school applied on the Western Balkan; 2. analysis of the security threats of the Western Balkans in the period from the dissolution of Yugoslavia up to the present. The author's objective was the identification of the relevant security threats and their interpretation based on the historical data with the aim of evaluation of the current threats for south-eastern Europe. The set hypotheses are as follows:

Hypothesis n. 1:

The manifestation of the overlapping of the societal and political threats requires the analysis of these two sectors at once.

Hypothesis n. 2:

The interpretation of the economical threats by the Copenhagen school is not viable in the Western Balkans and the modification elaborated with regard to the security problems of south-eastern Europe is needed.

Hypothesis n. 3:

The epicentre of security threats of the Western Balkans is located in Kosovo.

The dissertation is structured in six chapters. The first part of the text acquaints the reader with the historical development of the concept of security and with the whole theoretical concept of the Copenhagen school. The second chapter provides us with the introduction into the Balkan studies. The analysis itself could be found in the chapters 3-6, while the chapter 3 aims at the elaboration of the military sector, chapter 4 concentrates on the societal-political sector, chapter 5 deals with the economical sector and finally the chapter 6 focuses on the environmental threats. The conclusion concentrates on the validation of the hypotheses presented in the introduction.

First two hypotheses relate to the first aim of the text, therefore the critical analysis of the wider concept of the security applied in the selected region. The whole concept of the Copenhagen school demonstrated validity, even though the minor modifications remarked in the hypotheses were needed. The Western Balkans showed the interconnection of societal and political threats. The latent societal threats are manifested in the political sector, which confirms the inseparability of both. Hypothesis

n. 2 points to the concept of the economical threats elaborated by the Copenhagen school, which narrows the focus on the global threats of the collapse of the international economics. The securitisation of these threats did not occur in the selected period on the territory of Western Balkans. The use of this restriction was not viable not only because of the international embargos from the international community, which forced the states to bank on their autarchic economy in certain periods. Contrariwise, the securitisation of the organized crime occurred on the local, regional, subsystem as well as the system level. The threat of the organized crime is one of the main security problems in south-eastern Europe, which was followed in the analysis of the economical sector.

The hypothesis n. 3 is intertwined with the second aim of the text – analysis of the security threats of the Western Balkans. The elaboration of all security threats in the region manifested, that the unresolved status of Kosovo presents a problem not only in the military and political-societal sector, but even in the economical and environmental sector as well.

The Western Balkans proved to be ideal case for the validation of the wider concept of security developed by the Copenhagen school. One could observe that the concept of the Copenhagen school fits to the security situation in the bipolar world, even though minor modifications with regard to the specifics of the analysed regions are needed.

Použitá literatura

1. Teoretický rámec

Tištěné zdroje a literatura

- AYOUB, Mohammed. Regional Security and the Third World. In: AYOUB, Mohammed (ed.). *Regional Security in the Third World. Case Studies from Southeast Asia and the Middle East*. London: Croom Helm, 1986, s. 3-33, ISBN 0-7099-0579-3.
- BUZAN, Barry. *An Introduction to Strategic Studies. Military Technology and International Relations*. Houndmills: Macmillan Press, 1987, 320 s, ISBN 0-333-36506-2.
- BUZAN, Barry. *People, States and Fear. An agenda for international security studies in the post-cold war era*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1991, 383 s. ISBN 1-55587-282-4.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – de WILDE, Jaap. *Security. A New Framework for Analysis*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1998, 237 s. ISBN 1-55587-603-X.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – WIBERG, Håkan. *Four Papers on Norden in a Changing Europe*. Working Paper č. 7. Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research, 1991, 57 s. ISSN 0901-8433.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – de WILDE, Jaap. *Environmental, Economic and Societal Security*. Paper for pan-European conference in Paris 13-16 September 1995. Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research, 1995. ISSN 0907-6530.
- DEUTSCH, Karl: *Political Community and the North Atlantic Area: International Organisation in the light of Historical experience*. Princeton: Princeton University Press. 1957, 228 s, ISBN neuvedeno.
- EICHLER, Jan. Bezpečnostní studia. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno: Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, 2003, s. 43-47.
- EICHLER, Jan. *Jak vyhodnocovat bezpečnostní hrozby a rizika dnešního světa*. In: *Obrana a strategie*, roč. 4, č. 2, 2004, s. 13-18.
- HOUGH, Peter. *Understanding Global Security*. London: Routledge, 2004, 266s. ISBN 0-415-29665-x.
- HURRELL, Andrew. Regionalism in Theoretical Perspective. In: FAWCETT, Louise – HURRELL, Andrew (eds.). *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*. Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 37-71.
- *Hodnotenie bezpečnostného prostredia (východiská a perspektívy)*. Bratislava: Inštitút obrany a bezpečnosti ministerstva obrany SROV, 2004, 179 s., bez ISBN.
- KHOL, Radek. Environmentální (ekologická) bezpečnost. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno: Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, 2003, s. 26-29. ISBN neuvedeno.

- MAREŠ, Miroslav. Bezpečnost. In: ZEMAN, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno: Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně, 2003, s. 26-29.
- MORGENTHAU, Hans, J. A Realist theory of international politics. In: *Politics among nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1963, s. 3-15.
- MORGENTHAU, Hans, J. Security. In: *Politics among nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1963, s. 413-424, bez ISBN.
- SUCHÝ, Petr. Role a význam strategických studií v období po studené válce. In: WAISOVÁ, Šárka a kolektiv. *Bezpečnost a strategie. Východiska-Stav-Perspektivy*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003b, s. 11-23. ISBN 80-86473-46-5.
- TICKNER, Ann. *Gender in international relations. Feminist Perspectives on global security*. New York: Columbia University Press, 1992, 171 s, ISBN 0-231-07538-3
- WÆVER, Ole. *Securitization and Desecuritization*. Working Paper č. 5. Copenhagen: Center for Peace and Conflict Research, 1993, 31 s. ISSN 0907-6530.
- WÆVER, Ole. *Insecurity and Identity Unlimited*. Working Paper č. 14. Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research, 1994, 31 s. ISSN 0907-6530.
- WÆVER, Ole – BUZAN, Barry – KELSTRUP, Morten. *Identity, migration and the new security agenda in Europe*. London: Biddles Ltd, 1993, 216 s., ISBN 1 85567 140 9.
- WAISOVÁ, Šárka. *Bezpečnost. Vývoj a proměny konceptu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 159 s. ISBN 80-86898-21-0
- WAISOVÁ, Šárka. *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003a, 143 s. ISBN 80-86473-42-2.

Elektronické zdroje

(Pokud není uvedena www či ISSN, bylo čerpáno z internetové databáze <http://www.jstor.org>. Citace pochází z období 2002-2006.)

- AYOUB, Mohammed. From Regional System to Regional Society: Exploring Key Variables in the Construction of Regional Order. In: *Australian Journal of International Affairs*, 1999, roč. 53, č. 3, s. 247-260. ISSN 1035-7718.
- AYOUB, Mohammed. Inequality and Theorizing in International Relations: The case for subaltern Realism. In: *International Studies Review*. 2002, roč. 4, č. 3, s. 27-48. ISSN 1521-9488.
- AYOUB, Mohammed. Security in the Third World: the worm about to turn? In: *International Affairs*, 1983/1984, roč. 60, č. 1, s. 41-51. ISSN 0020-5850.
- BALDWIN, David, A. The concept of security. In: *Review of International Studies*, 1997, 23, s. 5-26.
- BALÍK, Stanislav – STÝSKALÍKOVÁ, Věra. Berishovská a postberishovská Albánie. Případová studie defektního režimu. In: *Středoevropské politologické studie*, zima 2005, ISSN 1212-7817. Dostupné na WWW: < <http://www.iips.cz/seps.html> >.

- BALÍK, Stanislav – STÝSKALÍKOVÁ, Věra. Miloševičovo Srbsko. Případová studie defektně pretotalitního autoritativního režimu. In: *Středoevropské politologické studie*, zima 2005a ISSN 1212-7817. Dostupné na WWW: < <http://www.iips.cz/seps.html> >.
- Beogradske reforme zaostanu: razlog za medjunarodnu zabrinutost. [online]. *Ekonomist*. Dostupné na WWW: < http://www.ekonomist.co.yu/e_biblioteka/bg_reforme/susedi.htm >.
- BUZAN, Barry. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. In: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), 1991a*, roč. 67, č. 3, 431-451.
- BUZAN, Barry. Peace, Power and Security: Contending concepts in the Study of International relations. In: *Journal of Peace research*, 1984, roč. 21, č. 2, s. 109-125. ISSN 0022-3433.
- BUZAN, Barry. The present as a historic turning point. *Journal of Peace Research*, 1995, roč. 32, č. 4. s. 385-398. ISSN 0022-3433.
- BUZAN, Barry- LITTLE, Richard. Beyond Westphalia? Capitalism after the „Fall“. In: *Review of International Studies* 25, Special issue (1999), s. 89-104.
- BUZAN, Barry-WÆVER, Ole. Slippery? Contradictory? Sociologically untenable? The Copenhagen school replies. In: *Review of International Studies*, 1997, 23, s. 242-250.
- CABLE, Vincent. What is international economic security? In: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, roč. 71, č. 2, 1995, s. 305-324.
- ECONOMIDES, Spyros. Balkan Security: What Security? Whose Security? In: *Journal of Southeast European & Black Sea Studies*, 2003, roč. 3, č. 3, s. 105-129.
- FRANK, Libor – ONDŘEJKA, Jan: *Trendy vývoje bezpečnostního prostředí ČR a jeho vlivu na obranyschopnost ČR. „Trendy I“*. Studie ÚSS VA v Brně, 2003.
- FREEMAN, Christopher. The European Security Complex- Fait Accompli? A critique of the Copenhagen School. In: *Peacekeeping and International Relations*, October December 2001, s. 7-9.
- GRAEGER, Nina. Environmental Security? In: *Journal of Peace Research*. 1996, roč. 33, č. 1. s. 109-116.
- HAMMERSTAD, Anne. Domestic threats, regional solutions? The challenge of security integration in Southern Africa. In: *Review of International Studies*, 2005, roč. 32, s. 69-87.
- HARDERS, Cilja. Gender and Security in the Mediterranean. In: *Mediterranean politics*. 2003, roč. 8, č. 213, s. 54-72.
- *Human Security Now*. Commission on Human Security. New York 2003. Dostupné na WWW: < <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/FinalReport.pdf> >.
- CHIPMAN, John. The Future of Strategic Studies: Beyond Grand Strategy. In: *Survival*, 1992, roč. 34, č. 1, s. 109-131. ISSN 0039-6338
- KRASNA, S. Joshua. Narcotics and the National Security of Producer States. In: *The Journal of Conflict Studies*, spring 1996, roč. XVI, č. 1. Dostupné na WWW: < <http://www.lib.unb.ca/Texts/JCS/s96> >.
- KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Michael, C. Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. In: *Mershon International Studies Review*, 1996, roč. 40, č. 2, 229-254.

- MORGENTHAU, Hans, J. The Evil of Politics and the Ethics of Evil. In: *Ethics*, 1945, roč. 56, č. 1, s. 1-18.
- MORGENTHAU, Hans, J. The Twilight of International Morality. In: *Ethics*, 1948, roč. 58, č. 2, s. 79-99.
- MCGREW, Anthony. Realism vs. cosmopolitanism. A debate between Barry Buzan and David Held. In: *Review of International Studies*, 1998, roč. 24, s. 387-398.
- McSWEENEY, Bill. Durkheim and the Copenhagen school: a response to Buzan and Wæver. In: *Review of International Studies*, 1998, roč. 24, s. 137-140.
- TARRY, S. „Deepening“ and „Widening“: An Analysis of Security definitions in the 1990s. In: *Journal of Military and Strategic Studies*, The Canadian Defence and Foreign Affairs Institute (CDFAI) and the Centre for Military and Strategic Studies (CMSS), ISSN 1488-559X, Dostupné na WWW: < <http://www.jmss.org/2005/spring/index2.htm> >.
- WAISOVÁ, Šárka. Human Security – the Contemporary Paradigm? In: *Perspectives. The Central European Review of International Affairs*, 2003c, č. 20, s. 58-72.
- WALT, M. Stephen. The Renaissance of Security Studies. In: *International Studies Quarterly*, 1991, roč.35, č.2, s.211-239.
- WALTZ, Kenneth, N. Reason, Will and Weapons. In: *Political Science Quarterly*, 1959, roč. 74, č. 3, s. 412-419.
- WALTZ, Kenneth, N. The Origins of War in Neorealist Theory. In: *Journal of Interdisciplinary History*, 1988, roč. 18, č. 4, s. 615-628.
- WALTZ, Kenneth, N. The Politics of Peace. In: *International Studies Quarterly*, 1967, roč. 11, č. 3, s. 199-211.
- WILLIAMS, C. Michael. Modernity, identity and security: a comment on the „Copenhagen controversy“. In: *Review of International Studies*, 1998, 24, s. 435-439.
- WOLFERS, Arnold. „National security“ as an ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 1952, roč. 67, č. 4, 481-502.
- ZALEWSKI, Martha. Well, What is the feminist perspective on Bosnia? In: *International Affairs*, 1995, roč. 71, č. 2, s. 339-356.

2. Analýza bezpečnostních hrozeb západního Balkánu

Tištěné zdroje a literatura

(Pokud chybí ISBN, nebylo v publikaci uvedeno)

- *Action plan for the prevention and fight against corruption 2002-2003.* Government of the Republic of Albania. Tirana, 2002
- AKADEMIA Ë SHKENCAVË Ë SHQIPERISË. *Platformë për Zgjidhjene Çështjes Kombëtarë Shqiptarë.* Tirana 1998, 51 s. ISBN 99927-600-4-4.
- ALBANIAN INSTITUTE FOR INTERNATIONAL STUDIES. (AIIS) *Albania and European Union. Perceptions. Realities.* Tirana: AIIS, 2003. 85 p.

- ALBANIAN INSTITUTE FOR INTERNATIONAL STUDIES. (AIIS) *Democracy & Security. Kosova on the agenda.* Tirana: AIIS, 1999. 133 p. ISBN 99927-32-30-x.
- ALBANIAN INSTITUTE FOR INTERNATIONAL STUDIES. (AIIS) *Dissolution of Yugoslavia and the case of Kosova.* Tirana: AIIS, 2000a. 129 s. ISBN 99927-659-0-9.
- ARTMAN, Florens. *Milošević dijagonala lauffera.* Beograd: Dan Graf, 2001, 301 s. ISBN 86-83517-01-2.
- ASSONITIS, George. *The Legal Framework for Foreign Investment in Albania: The Case of Greece.* In: *Südosteuropa*, 45 Jhg.,2/1996, s. 149- 167.
- BARŠA, Pavel; STRMISKA, Maxmilián. *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 329 s. ISBN 80-85959-52-6.
- von BEYME, Klaus. *Transition to Democracy in Eastern Europe.* London: St. Martin Press, 1996, 185 s., ISBN 0-312-15884-X.
- BIBERAJ, Elez: *Albania in Transition. The Rocky Road to Democracy.* Oxford: Westview Press, 1999. 377 s. ISBN 0-8133-3688-0.
- BIEBER, Florian. Montenegrin politics since the disintegration of Yugoslavia. In: BIEBER, Florian (ed.). *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. 11-43 s. ISBN 3-8329-0072-1.
- BIEBER, Florian-DASKALOVSKI, Židas (eds.) *Understanding the war in Kosovo.* London: Frank Cass, 2003, 368 s. ISBN 0-7146-8327-2.
- BOOTH, Ken (ed.) *The Kosovo tragedy. The Human Rights Dimensions.* London: Frank class, 2001. 386 p. ISBN 0-7146-5085-4.
- BUCHENAU, Klaus: Die Internationale Gemeinschaft soll gegenüber den Albanern so streng sein wie sie es gegenüber Milošević war. Interview mit dem serbisch-orthodoxen Bischof Artemije von Raška-Prizren (Kosovo). In: *Berliner Osteuropa Info.* Berlin: Osteuropa-Institut der FU Berlin. 2004, č. 21, s. 55-56. ISSN 0945-4721.
- CACA, Gjorgi. *Status and rights of nationalities in the Republic of Macedonia.* In: *Balkan Forum*, roč. 4,č. 2, 1996, Skopje.
- CASULA, Philipp. Macedonia: some Considerations on Identities and Conflicts. In: *Berliner Osteuropa Info.* Berlin: Osteuropa-Institut der FU Berlin. 2004, č. 21, s. 28-30. ISSN 0945-4721.
- CENTRE FOR LIBERAL STRATEGIES, INSTITUTE FOR MARKET ECONOMIES. *The inflexibility trap. Frustrated societies, weak states and democracy. The state of democracy in the Balkans.* 1st edition. Sofia: Data Agency. 2003. 312 p. ISBN 954-9671-06-2.
- *Citizens commentary on the Albanian legal system.* New York: Financial Markets International/East-West Management Institute, USAID/Judicial Training Strengthening Project, 2002, 139 s., ISBN neuvedeno.
- CLEWING, Konrad: Zwischen Instrumentalisierung und Brückenfunktion. Die griechische Minderheit in Südalbanien als Faktor in der Albanienpolitik Athens. *Südosteuropa*, 44, 6-7/1995, s. 413-432.
- CLUNIES-ROSS, Anthony- SUDAR, Petar. *Albania's Economy in Transition and Turmoil 1990-97.* Aldershot: Ashgate, 1998, 258 s., ISBN 1-84014-563-3.

- CRAMPTON, R. J. *The Balkans since the second world war*. London: Personal Education Limited, 2002. 374 p. ISBN 0-582-24883-3.
- ČANAK, Jovan M. (ed.). „Greater Albania“. *Concepts and possible consequences*. Belgrade: Institute of Geopolitical Studies, 1998. 63 s. ISBN 86-82985-06-3.
- DAWISHA Karen – PARROT Bruce. *Politics, power and the struggle for democracy in South-East Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 472 s. ISBN 0-521- 59133 –1.
- DIZDAREVIĆ, Raif. *Od smrti Tita do smrti Jugoslávie. Svědectví*. Praha: Vašut 2002, 351 s., ISBN 80-7236-171-6.
- DOJA, ALBERT. *The Politics of Religion in the Reconstruction of Identities the Albanian Situation*. Tirana: AIIS, 2001. 31 p. ISBN 99927-659-7-6.
- DOROVSKÝ, Ivan. *Makedonie*. Boskovice: Albert, 1995, 77s. ISBN 80-85834-29-4.
- DUDA, Helge. *Nationalismus-Nationalität-Nation: Der Fall Albanien. Unter Berücksichtigung des Kosovo*. München: Verlag Ernst Vögel, 1991, 140 s., ISBN 3-925355-64-2.
- DUIJZINGS, Ger. *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London: Hurst & Company. 2000, ISBN 1-85065-431-X.
- ĐURIĆ, Dragan. The economic development of Montenegro. In: BIEBER, Florian (ed.). *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. s.139-159. ISBN 3-8329-0072-1.
- ELSÄSSER, Jürgen. *Kriegslügen. Vom Kosovokonflikt zum Milosevic-Prozess*. Berlin: Kai Homilius Verlag, 2004, 319 s., ISBN 3-89706-84-2.
- FIALA, Petr; HOLZER, Jan; STRMISKA, Maxmilián. a kol. *Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Brno: MPÚ, 2002. 471 s. ISBN 80-210-3036-4.
- FISCHER, Bernd Jürgen. *King Zog and the struggle for stability in Albania*. East European Monographs: Boulder, 1984, 347 s.
- GASHI, Dashi; STEINER, Ingrid. *Albanien. Archaisch. Orientalisch. Europäisch*. Wien: Promedia, 1997. 285 s. ISBN 3-85371-120-0.
- GLIGOROV, Vladimir – TEOKAREVIĆ, Jovan (ed.). *Kriza, raspad i reforma*. Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret. 1990, 217 s., ISBN nevedeno.
- GLIGOROV, Kiro. The unrealistic dreams of large states. Interview conducted by Vladimir Golikov with Kiro Gligorov in August 1997. In: PETTIFER, James (ed.). *The New Macedonian question*. London: Palgrave, 2001, s. 96-104. ISBN 0-333-92066-X.
- GLENNY, Misha. *The Fall of Yugoslavia. The third Balkan war*. London: Penguin, 1996, 314 s., ISBN 0-14-026101-X.
- GLENNY, Misha. *Balkán 1804-1999. Nacionalismus, válka a velmoci*, Praha :BB Art, 2003. 547 s., ISBN 80-7257-976-2
- GOSTENTSCHNIGG, Kurt. Die Pyramiden – Affäre Albaniens. Verlauf, Folgen, und Lösungen. In: *Südosteuropa*, 1998, roč 47, č.3-4, s. 117-127.
- GORDY, D. Eric. *The culture of power in Serbia. Nationalism and the destruction of alternatives*. The Pennsylvania State University Press, datum vydání nevedeno.

- GUSTENAU, Gustav E. (ed.) *Information Management in the Field of Security Policy in the southeast European Region. 1st Workshop of the Working Group "Crisis Management in the Southeast European Region"*. Vienna: PfP Consortium & National Defence Academy, 2000, 104 s., ISBN neuvedeno.
- GUSTENAU, Gustav E. (ed.) *Ten Years after: Democratisation and security challenges in South East Europe. International Scholar Conference of the Working Group „Crisis Management in South East Europe“*. Vienna: PfP Consortium & National Defence Academy, Institute of Defence under University of Skopje, 2001, 121 s., ISBN neuvedeno.
- GYARMATI, Istvan. Security Sector Reform as a Contribution to Crime Prevention in South Eastern Europe. In: *Connections. The Quarterly Journal*, Vol. II, č. 2, June 2003, s. 55-60, ISSN neuvedeno.
- HADŽIĆ, Miroslav. *Sudbina partijske vojske*. Beograd: Samizdat B92, 2001, 340 s. ISBN 86-7963-123-X.
- HADŽIĆ, Miroslav. *Jugoslovenska narodna agonija*. Beograd: Dan Graf i Centar za civilno-vojnoe odnose, 2004, 270 s., ISBN 86-83517-20-9.
- HASANI, Enver. *Dissolution of Yugoslavia and the case of Kosova. Political and legal aspects*. Tirana: Albanian Institute for International Studies, 2000, 130 s., ISBN 99927-659-0-9.
- HATSHIKJAN, Magarditsch-TROEBST, Stefan. *Südosteuropa. Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Kultur. Ein Handbuch*. München: Verlag C.H.Beck, 1999, 570 s. ISBN 3-406-45344-9
- HEATON-ARMSTRONG, D. Captain. *Albania-1914. The six months' kingdom*. Tirana: Albanian Institute for International Studies, 2001. 133 s., ISBN 99927-659-4-1.
- HEYMAN, Charles: *Albania: World Armies*. In: HEYMAN, Charles (ed.): *Jane's World Armies*, č. 12, Southampton UK, 2002. ISBN 0-7106-1389-X.
- HLADKÝ, Ladislav. *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*. Brno: Doplněk 1996, 216 s., ISBN 1081-073-1996.
- HLADKÝ, Ladislav. *Jugoslávská krize a její historické souvislosti*. Jinočany: H & H, 1993, 62 s., ISBN 80-85467-15-1.
- HLADKÝ, Ladislav: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Mezinárodně politologický ústav. 2005. 388 s. ISBN 80-210-3674-5.
- HLOUŠEK, Vít. *Budování stranických systémů. Stranické systémy a konfliktní linie ve Slovinsku, Chorvatsku, Estonsku, Litvě a Lotyšsku*. Dizertační práce, FSS MU, Brno, 2003.
- HLOUŠEK, Vít. Národnostní politika Chorvatska za Tudjmanovy éry. In: DANČÁK, Břetislav-FIALA, Petr (eds.). *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. Brno: Masarykova univerzita-MPÚ, 2000, s. 255-268. ISBN 80-210-2388-0.
- HLOUŠEK, Vít. Chorvatsko. In: Kubát, Michal a kolektiv. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 137-158. ISBN 80-86432-90-4.
- HOFBAUER, Hannes. *Balkan Krieg. Zehn Jahre Zerstörung Jugoslawiens*. Wien:Promedia, 295 s., ISBN 3-85371-179-0.
- HONIG, Jan Willem – BOTH, Norbert. *Srebrenica. Zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá fronta, 2001, 264 s., ISBN 80-204-0905-X.

- HOPPE, Hans, J. *Das Profil der neuen politischen Elite Albaniens*. Köln: Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1993, 54 s.
- HOPPE, Hans, J. Albaniens Armee im Umbruch-Militärreform im Zeichen des Jugoslawienkonflikts. In: *Südosteuropa*, 1994, 43 Jhg., 5, S.258-304.
- HRDLIČKA, Josef. Terorismus a mafiánství-nebezpečný tandem. In: *Vojenské rozhledy*. 1995, roč. 4, č. 3, s. 105-110.
- HUDELIST, Darko. *Tudjman: Biografija*. Zagreb. Profil International. 2005. 741 s. ISBN 953-12-0038-6.
- HUSZKA, Beáta. The dispute over Montenegrin independence. In: BIEBER, Florian (ed.). *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. s. 43-63. ISBN 3-8329-0072-1.
- IMAMI, Arben. Freedom of Thought and Expression in Albania. The Post-Communist Situation, *Südosteuropa*, 1996, roč. 45, č. 2, s. 168-178.
- INTERNATIONAL BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT. *The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe. A Regional strategy paper*. Washington: IBRD, 2000, 156 s., ISBN 0-8213-4725-X.
- *Izveštaj komisije za reformu u oblasti odbrane*. Put u partnerstvo za mir. Sarajevo. Septembar 2003. 302 s.
- *Jane's World Insurgency and Terrorism*. Issue 20/2004. Surrey, UK.
- *Jane's World Insurgency and Terrorism*. Issue 22/2005. ISBN 0 7106 1814X. Surrey, UK, s. 702.
- JOVIĆ, Borisav. *Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika*. Beograd. Politika. 1996. 493 s.
- JUDAH, Tim (2000) *Kosovo. War and revenge*. London: Yale University Press, 2000. 348 s. ISBN 0-300-08313-0.
- JUDAH, Tim (2000a): *A History of the Kosovo Liberation Army*. In: BUCKLEY, W.J.: *Kosovo. Contending voices on Balkan interventions*, Cambridge, William B. Eerdmans publishing company, s. 108-115. ISBN 0802838898.
- KADIJEVIĆ, Veljko. *Moje vidjenje raspada*. Beograd. Politika. 1993. 169 s. ISBN 86-7607-047-4.
- KADIJEVIĆ, Veljko, B.; ČANAK, Jovan, M. (eds.). *Southeastern Serbia. Continuity of Crisis and Possible Outcomes*. Belgrade: Institute of Geopolitical Studies, 2001. 82 s. ISBN 86-82985-12-8.
- KAJSIU, Blendi – BUMČI, Aldo – RAKIPI, Albert. *Albania – a weak democracy a weak state. Report on the state of democracy in Albania*. Albanian Institute for International Studies, Tirana, datum vydání neuvedeno.
- KANDEVA, Emilia. *Stabilization of Local Governments. Local Governments in Central and Eastern Europe*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, 2001. 472 p. ISBN 963-7316-72-8.
- KASAPOVIĆ, Mirjana. *Demokratska tranzicija i političke stranke. Razvoj političkih stranaka i stranačkih sustava u Istočnoj Europi*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 1996, 202 s., ISBN 953-96058-4-9.
- KASAPOVIĆ, Mirjana (ed.) *Hrvatska politika 1990-2000. Izbori, stranke I parlament u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 2001, 366 s., ISBN 953-6457-08-3.
- KIM, L. The Free Press in the New Albania. In: *Südosteuropa*, 1994, roč. 43, č. 9-10, s. 570-575.

- KOLA, Paulin. *The Search for Greater Albania*. London: Hurst & Company, 2003. 416 p. ISBN 1-85065-664-9.
- *Kontrata e partisë demokratike me Shqipërinë tre vjet: angazhimet dhe përmushja*. Tiranë: Botimi i Gazetës “Rilindja Demokratike” 1995, 153 s.
- KOVAČEVIĆ, Slobodanka – DAJIĆ, Putnik. *Chronology of the Yugoslav crisis 1996*. Belgrade: Institute for european studies, 1998, 204 s., ISBN 86-82057-19-0.
- KOVAČEVIĆ, Slobodanka – DAJIĆ, Putnik. *Hronologija jugoslovenske krize 1995*. Beograd: Institut za evropske studije, 1996, 342 s., ISBN 86-82057-08-5.
- KUMAR, Radha. *Divide and Fall? Bosnia in the Annals of Partition*. London: Verso, 1997, 207 s., ISBN 1-85984-852-4.
- LEMMEL, Holger. *Kosovo-Albaner in Deutschland. Eine Bedrohung für die innere Sicherheit?* Lübeck: Schmidt-Römhild, 1997, 177s., ISBN 3-7950-3805-7.
- LEWIS, G. Paul. *Political parties in post-communist eastern Europe*. London: Routledge 2000, 202 s., ISBN 0-415-20182-9.
- LIPSIUS, Stefan. Kommunistische Parteien in Albanien und Kosovo –Vorbild Enver Hoxha? In: *Südosteuropa*, 1998, roč. 47, č. 10-11, s. 534-546.
- LOPUŠINA, Marko. *Balkanska smrt. Šiptarska narkomafija*. Čačak: LEGENDA, 2000, 180 s.
- LOPUŠINA, Marko. *OVK protiv Jugoslavije. Kako smo izgubili Kosovo i Metohiju*. Čačak: LEGENDA, 2001, 477 s.
- LOPUŠINA, Marko. *Tajne srpske policije*. Beograd: Evro, 2001a, 299 s.
- LOPUŠINA, Marko. *Tajni ratnici EX-Jugoslavije*. Beograd. Evro. 2003. 467 s. ISBN 86-505-0056-0.
- LORY, Bernard. Rusty Ottoman Keys to the Balkans of Today. In: GARDNER, Hall (ed.) *Central and Southeastern Europe in Transition. Perspectives on Success and Failure since 1989*. Westport: Praeger Publishers, 2000, s. 31-42, ISBN 0-275-96460-4.
- LJUBOJA, Svetlana – MARKOVIĆ, Predrag- SEKELJ, Laslo-VAVOVIĆ, Mirjana- *Identitet: Srbi i/ili Jugosloveni*. Beograd: Institut za evropske studije, 2001, 214 s., ISBN 86-82057-23-9.
- LUČIĆ, Dejan. *Tajne albanske mafije*. Beograd: ekopres. 2000, 363 s, ISBN: 86-83003-04-3.
- MALEŠEVIĆ, Siniša. *Ideology, Legitimacy and the New State. Yugoslavia, Serbia and Croatia*. London: Frank Cass 2002.
- MAPPES-NIEDEK, N. *Balkan – Mafia. Staaten in der Hand des Verbrechens – Eine Gefahr für Europa*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2003.
- MARMULLAKU, Ramadan. *Albania and the Albanians*. London: C.Hurst & Company, 1975, 169 s., ISBN 0-903-983-13-3.
- van MEURS, Wim. The Belgrade agreement : Robust mediation between Serbia and Montenegro. In: BIEBER, Florian (ed.). *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. s.63-83. ISBN 3-8329-0072-1.
- MERKEL, Wolfgang. *System-transformation*. Opladen: Leske + Budrich, 1999.
- MERTUS, J.A. *Kosovo. How myths and truths started a war*. Berkeley: University of California Press, 1999. ISBN 0-520-20962-1.

- *Military-Technical Agreement*. 9th June 1999 between the International Security Force (KFOR) and the Governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia. 1999.
- MILO, P. *Greater Albania. Between fiction and reality*, datum a místo vydání neuvedeno, lokace: knihovna MVZ, signatura De 48154, 85 s.
- Ministerstvo vnitra České republiky, odbor bezpečnostní politiky, oddělení zvláštních úkolů: *Výběr ze zpráv velvyslanectví ČR č. 70*, 1.9.2004, OBP-5-69/OZU-2004.
- MILLER, J. Nicholas. *A failed transition: the case of Serbia*. In: Dawisha, K., Parrot, B. (eds.) *Politics, power and the struggle for democracy in South-East Europe*. Cambridge: Cambridge university Press UK, 1997.
- NAKARADA, Radmila – BASTA-POSAVEC, Lidija – SAMARDŽIĆ, Slobodan. *Raspad Jugoslavije – Produžetak ili kraj agonije*. Beograd: Institut za evropske studije, 1991, 146 s., ISBN 86-82057-01-8.
- NAKARADA, Radmila – RAČIĆ, Obrad. *Raspad Jugoslavije-Izazov evropskoj bezpednosti*. Beograd: Institut za evropske studije, 1998, 133 s., ISBN 86-82271-33-8.
- *NATO TODAY. Building better security and stability for all*. NATO, 2002.
- NESHO, Agim. Political developments after 22 March 1992 and the Albanian national question. In: VEREMIS, Thanos-KOFOS, Evangelos (eds.) *Kosovo: Avoidig another Balkan war*. Athens: Hellenic foundation for European and foreign policy, 1998, s. 311-327. ISBN 960-7061-40-3.
- PANDUREVIĆ, Vinko. *Rat u BiH i paravojne formacije*. Beograd: Izdavački grafički atelje "M", 2004, 132 s., ISBN 86-83927-12-1.
- PANTEV, Plamen (ed.). *Civil-military relations in South-East Europe*. Institut für Internationale Friedenssicherung, Wien 2001, 218 s., ISBN 3-901-328-54-8.
- PAPOUDAKIS, Photini: The Omonia-Five Trial: Democracy, Ethnic Minorities and the Future of Albania. In: *Südosteuropa*, 45, 4-5/1996, s. 342-357.
- PARTOS, Gabriel. *Albania: Conflict Prevention and Crisis Management*. International Security Information Service, Briefing Paper No. 16, 1997.
- PAVLOVIĆ, Srđa. Who are Montenegrins? Statehood, identity, and civic society In: BIEBER, Florian (ed.). *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. s. 83-107. ISBN 3-8329-0072-1.
- PELIKÁN, Jan. *Národnostní otázka ve svazové republice Jugoslávii*. Praha: Nakladatelství UK, 1997. 87 s. ISBN 80-7184-482-9.
- PERICA, Vjekoslav. *Balkan idols. Religion and Nationalism in Yugoslav States*. Oxford: Oxford university press, 2002, 368 s. ISBN 0-19-517429-1.
- PETTIFER, James. *Albania. The democratic deficit in the post-communist period*. In: Pridham, G., Gallagher, T. (eds.) *Experimenting with Democracy. Regime Change in the Balkans*. London: Routledge 2000, s. 237-249.
- POPOVIĆ, Srdja – JANČA, Dejan – PETOVAR, Tanja. *Kosovsk čvor: drešiti ili seći?* Belgrade: Chronos, 1990.
- POPOVIĆ, Jovan Sterija. *Skenderbeg. Srbin Djordje Kastriotić, 1403-1468. Najveći strateg světa*. Beograd: K.Rašić Mihajlović, 2002, 79 s., ISBN 86-84063-00-7.

- PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918-1992*. Praha: Argo 2000, 537 s., ISBN 80-7203-277-1.
- PRIDHAM, Geoffrey, VANHANEN, Tatu (eds.) *Democratization in Eastern Europe. Domestic and international perspectives*. London: Routledge 1994, 274 s. ISBN: 0415110637.
- *Programi i Partise Republikane Shqiptare*. Datum a místo vydání neuvedeno, 24 stran.
- *Program and Plan for the solution of the crisis provoked by actions of Albanian extremist groups in the municipalities of Bujanovac, Preševo, and Medvedja*. Coordinating Committee of the Federal and Republic governments for the Municipalities of Bujanovac, Preševo, and Medvedja. Bujanovac, February 6, 2001. In: TANASKOVIĆ et al.: *Southeastern Serbia. Continuity of Crisis and Possible Outcomes*. Beograd: Institut za geopolitičke studije. 2001, 83 s. ISBN 86-82985-12-8
- *Programi i Partise Republikane Shqiptare*. Datum a místo vydání neuvedeno, 24 stran.
- PROKOPIJEVIĆ, Miroslav – TEOKAREVIĆ, Jovan. *Ekonomске sankcije UN. Uperedna analiza i slučaj Jugoslavije*. Beograd: Institut za evropske studije, 1998, 215 s., ISBN 86-82057-16-6.
- PRтина, Srdjan. *Zahraniční a bezpečnostní politika Srbska a Černé Hory*. In: STÝSKALÍKOVÁ, Věra – SMEKAL, Hubert (eds.) *Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných zemí Balkánu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. 2004. s.12-57. ISBN 80-210-3572-2.
- PRтина, Srdjan. „Východní“ vs. „západní“ koncept nacionalismu: Případ Bosny a Hercegoviny. In: *Politologický časopis*, roč. XII, č. 1/2005, s. 27-40, ISSN 1211-3247.
- PRтина, Srdjan - STÝSKALÍKOVÁ, Věra. *Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině*. In: SMEKAL, Hubert – STÝSKALÍKOVÁ, Věra (eds.) *Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině*, Brno: MPÚ, 2005.
- RAKIPI, Albert (ed.) *Stability pact just around the corner* Tirana: ALBANIAN INSTITUTE FOR INTERNATIONAL STUDIES. (AIIS) 2000. 137 p. ISBN 99927-659-2-5.
- RAMET, P. , Sabrina. *The Kingdom of God or the Kingdom of Ends: Kosovo in Serbian Perception*. In: BUCKLEY, Mary, CUMMINGS, Sally N. (eds.) *Kosovo. Perceptions of war and its aftermath*. Trowbridge: The Cromwell Press, 2001. s. 30-46. ISBN 0-8264-5669-3.
- RASTODER, Šerbo. *A short review of history of Montenegro*. In: BIEBER, Florian (ed.) *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. s. 107-139. ISBN 3-8329-0072-1.
- REUTER, Jens. *Albaniens Außenpolitik: Balanceakt zwischen nationalen Sicherheitsinteressen und panalbanischen Träumen*. In: *Südosteuropa*, 1994, 44 Jhg., N. 1-2, s. 89-99.
- REUTER, Jens: *Die internationale Gemeinschaft und der Krieg in Kosovo*. In: *Südosteuropa*, 47.Jhg., 7-8/1998, s.281-297.
- Rezoluce 1244 RB OSN, 1999.

- RIEGLER, Henriette. Contextualizing Criminality and Security in South Eastern Europe. In: *Connections. The Quarterly Journal*, Vol. II, č. 2, June 2003, s. 51-53, ISSN neuvedeno.
- RODIER, Alain. Les „zones grises“ dans le monde. 1re partie: La zone albanophone (Albanie, Kosovo, Macédoine). In: *RAIDS*. 10, 219, 2004, s. 42-45. ISSN 0769-4814.
- ROSŮLEK, Přemysl. Makedonie po implementaci rámcových dohod. In: *Mezinárodní politika*, 2005, roč. XXIX, č.5, s. 22-24.
- RYCHLÍK, Jan, KOUBA, Miroslav. *Dějiny Makedonie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 458 s. ISBN 80-7106-642-7.
- SANTNER-SCHRIEBEL, Silvia. Migration within Albania- From the Northern Highlands to the Cities of the Plains. In: KRESSING, Frank – KASER, Karl. *Albania- a country in transition. Aspects of changing identities in a South-East European country*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, s. 105-125. ISBN 3-7890-7670-8.
- SAMARDŽIĆ, Slobodan, NAKARADA, Radmila, KOVAČEVIĆ, Đuro. *Lavirinti krize. Preduslovi demokratske transformacije SR Jugoslavije*. Beograd: Institut za evropske studije, 1998, 561 s., ISBN 86-82057-20-4.
- SCHMIDT, Fabian: Conspiracy theories in Albanian politics and media. In: SCHWANDNER-SIEVERS, Stephanie – FISCHER, Bernd, J. (eds.) *Albanian Identities. Myth and History*. London: Hurst & Company, 2002. 226-233 p. ISBN 1-85065-571-5.
- SCHMIED-NEKE, Michael: *Schwierige Nachbarschaft: Albanien zwischen Griechenland und Makedonien*. In: *Südosteuropa*, 43, 11-12/1994, s. 666-683.
- SCHMIDT, Fabian. Die „Albanische Frage“ im Spiegel der regional-albanischen Diskussion. In: *Südosteuropa*, 2000, roč. 49, č. 7-8, s. 375-400.
- SCHMIDT-NEKE, Michael. Albanien vor einer neuen Wende? Der Verfassungsreferendum und seine Konsequenzen. In: *Südosteuropa*, 1995, roč. 44 Jhg., č. 1-2, s. 65-88.
- SCHMIDT-NEKE, Michael. Die Normalität als Ereignis: die Parlamentswahlen in Albanien 2001. In: *Südosteuropa*, 2001, roč. 50, č. 7-9, s. 324-345.
- SCHMIDT-NEKE, M. Regierungswechsel in Albanien: die Rückkehr der Krise, In: *Südosteuropa*, 1998, roč. 47, č.10-11, s. 516-533.
- SCHMIDT-NEKE, Michael. Die albanischen Parlamentswahlen vom 26. Mai 1996: Geburtsstunde eines autoritären Systems? In: *Südosteuropa*, 1996, roč. 45, č. 8, s. 567-588.
- SCHMIDT, Fabian. Generationskonflikte in Albaniens großen Parteien, In: *Südosteuropa*, 2000a, roč. 49, č. 1-2, s. 32-50.
- SILBER, Laura. Little, Allan. *The death of Yugoslavia*. London: Penguin Group 1996.
- SIMIĆ, Dragan. *From Civilian-military to Civil-military relations in FRY*. In: Pantev, Plamen. *Civil-Military Relations in South-East Europe*. Vienna: National Defence Academy, 2001.
- SLPAŠAK, Svetlana-MILOŠEVIĆ, Milan-CVETIĆANIN, Radivoj-MIHAILOVIĆ, Srećko – KAZIMIR, Velimir Čurgus-GREDELJ, Stjepan. *The war started at Maksimir. Hate speech in the media*. Belgrade: Media Center 1997.

- STAMATOVIĆ, Aleksandar. *Vojna Privreda druge Jugoslavije 1945-1991*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 2001, 148 s, ISBN 86-335-0102-3.
- STOJAR, Richard. *Bezpečnostní politika Makedonie*. Interní grant ÚSS VA Brno, 2002.
- STOJAR, Richard. *Bezpečnostní politika Makedonie 2002-2003*. Interní grant ÚSS VA Brno, 2003.
- STÝSKALÍKOVÁ, Věra. Zahraniční a bezpečnostní politika Albánie. In: STÝSKALÍKOVÁ, Věra – SMEKAL, Hubert (eds.) *Zahraniční a bezpečnostní politika vybraných zemí Balkánu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. 2004. s. 91-137. ISBN 80-210-3572-2.
- STÝSKALÍKOVÁ, Věra. Západní Balkán a perspektivy jeho vstupu do EU. In: *EU a její východní sousedé, příloha Revue Politika, č.3, roč. III (XVI.)*, 2005 s. 12-17.
- STÝSKALÍKOVÁ, Věra. Příklad UÇK: Terorismus nebo guerilla? In: SOULEIMANOV, Emil (ed.). *Terorismus*, Praha: Eurolex Bohemia. v tisku.
- ŠIMKO, Dušan; HAUMANN, Heiko (eds.). *Peace Perspectives for Southeast Europe*. Praha: Academia, 2001. 237 s. ISBN 80-200-0892-6.
- ŠÍSTEK, František – DIMITROVOVA, Bohdana. National minorities in Montenegro after the break-up of Yugoslavia. In: BIEBER, Florian (ed.). *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2003. s.159-181. ISBN 3-8329-0072-1.
- ŠTĚPÁNEK, Václav. *Nikdo vás nesmí bit...*In: Mainuš, P. (ed.) *Slavista s duší básníka*. Sborník k sedmdesátinám Ivana Dorovského. Brno: Albert, 2005.
- ŠESTÁK, Miroslav; TEICHMAN, Miroslav; HAVLÍKOVÁ, Lubomíra; HLADKÝ, Ladislav; PELIKÁN, Jan. *Dějiny Jihoslovanských zemí*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001. 756 s. ISBN 80-7106-266-9.
- TESAŘ, Filip. Epilog. In: MATVEJEVIĆ, Predrag – STEVANOVIĆ, Vidosav – DIZDAREVIĆ, Zlatko. *Strůjci války a míru*. Praha: G plus G, 2003. 152 s. ISBN 80-86103-67-6.
- TESAŘ, Filip. Postavení národnostních menšin ve Svazové republice Jugoslávii. In: DANČÁK, Břetislav – FIALA, Petr (eds.). *Národnostní politika v postkomunistických zemích*. Brno: Masarykova univerzita-MPÚ, 2000, s. 269-305. ISBN 80-210-2388-0.
- TESAŘ, Filip. Ozbrojený konflikt na území Bosny a Hercegoviny po rozpadu SFRJ. In GABAL, Ivan (ed). *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G. 1999. s. 255-332. ISBN 80-86103-23-4.
- TESAŘ, F.: *Osvobozenecká armáda Kosova. Vznik a vývoj*. Nepublikovaný autorův text.
- THAČI, Hashim. The KLA Brought NATO to Kosova: An interview with Hashim Thaçi. In: BUCKLEY, W.J. (2000): *Kosovo. Contending voices on Balkan interventions*, Cambridge, William B. Eerdmans publishing company, s. 282-290.
- TRIMÇEV, E. Organized Crime in Albania: An Unconventional Security Threat. In: *Connections. The Quarterly Journal*, Vol. II, č. 2, June 2003, s. 61-68, ISSN neuvedeno.
- TANASKOVIĆ et al. : *Southeastern Serbia. Continuity of Crisis and Possible Outcomes*. Beograd: Institut za geopolitičke studije. 2001, 83 s. ISBN 86-82985-12-8.

- THOMAS, Robert. *Serbia under Milošević. Politics in the 1990s*. 1st edition. London: Hurst & Company, 1999. 443 p. ISBN 1-85065-341-0.
- TRAPANS, Jan A.; FLURI, Philipp, H. (eds.). *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe. Insights and Perspectives. Volume II. Macedonia, Moldova, Romania*. Belgrade: Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces, 2003. s. 21-159. ISBN 86-83543-21-8.
- TROEBST, Stefan. *Die KSZE-Spill-over-monitormission in Makedonien 1992-1993. Präventive Friedenssicherung durch internationale Beobachtermissionen?* Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP-AP 230, 1994.
- TROEBST, Stefan. The Kosovo War, Round One:1998. In: *Südosteuropa*, 48.Jhg., 3-4/1999, s.156-190.
- TROEBST, Stefan. *Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992-1998*. Flensburg: ECMI, 1998, 106 s., ISBN 3-88242-301-3.
- VASIĆ, Miloš. *Atentat na Zorana Djindjića*. Beograd. Politika-B92-Vreme-Narodna knjiga. 2005. 303 s. ISBN 86-331-1449-8.
- VEJVODA, Ivan. *The ancien regime in Serbia*. In: Matynia, Elzbieta. (ed.) *Grappling with democracy . Deliberations on Post-Communist Societies (1990-1995)*. Praha: Slon, 1996, s. 40-51, ISBN 80-85850-13-3.
- VICKERS, Miranda – PETTIFER, James. *From Anarchy to a Balkan Identity*. London: Hurst & Company, 1999. 326 p. ISBN 1-85065-290-2.
- VICKERS, Miranda. *The Albanians. A Modern History*. 4th edition. London: I.B. Tauris Publishers, 2001. 282 p. ISBN 1-86064-541-0.
- WALLER, Michael – DREZOV, Kyril – BÜLENT, Gökay (eds.). *Kosovo: The Politics of Delusion*. London: Frank Cass, 2001, 184 s., ISBN 0-7146-8176-8.
- WILLIAMS, Abiodun. *Preventing war. The United Nations and Macedonia*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2000, 203 s., ISBN 0-7425-0908-7.
- WILLIAMS, Phil (ed.). *Combating transnational crime. Concepts, Activities and Responses*. London: Frank Cass, 2001, 383 s., ISBN 0-7146-5156-7.
- *Zajednička deklaracija SR Jugoslavije i Republike Srpske*. In: ŠUŠIĆ, Slavoljub – TERZIĆ, Zlatoje. *Od Briona po Dejtona: Chronologija krize na prostoru Jugoslavije: 1990-1995*, s. 497-498. Beograd:Vojnoizdavački zavod 2003. ISBN 86-335-0130-9.
- ZHELYAZKOVA, Antonina (ed.). *Albania and the Albanian identities*. Sofia: International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, 2000, 277 s. ISBN 954-8872-26-9.

Elektronické zdroje

(Pokud není uvedena www či ISSN, bylo čerpáno z internetové databáze <http://www.jstor.org>. Citace pochází z období 2002-2006.)

- *Albania-Stabilisation and Association Report elaborated by the Albanian government for the EU's Commission*. 2004. Dostupné na WWW: < http://www.mfa.gov.al/english/pdf_files/Raporti%20progresit%20vjeter%20Dep.pdf. >
- *Albanian terrorism and organized crime in Kosovo and Metohija*. BIA, Belgrade 2003. Dostupné na WWW: < <http://www.kosovo.com/albterrorism.html>. >

- *Action plan for membership of Republic of Albania in NATO*. Dostupné na WWW: < <http://www.mod.gov.al/eng/nato/anetaresimi.asp>. >
- *Albanian platform for the resolution of the conflict in Presheva, Medvegja and Bujanovac*. Dostupné na WWW: < <http://www.aacl.com/ucpmb.htm> >.
- AVRAMOVIĆ, Sima. *History of the Kosovo Problem*. 1.4.1999. Dostupné na WWW: < <http://www.jurist.law.pitt.edu/acad-com.htm#Avramovik#Avramovik> >.
- BARJARBA, Kosta. Migration and Ethnicity in Albania: Synnergies and Interdependencies. In: *Brown Journal of World Affairs*, Summer/Fall 2004, roč. XI, č. 1, s. 231-239.
- BARŠIĆ – SCHNEIDER Ž.: *Političke stanke u Republici Hrvatskoj 8/2004*. Dostupné na WWW: < <http://www.hidra.hr/arhiva/PolStranke2004.pdf> >.
- BATT, Judy (ed.). *The Western Balkans: moving on*. Paris: Institute of Security Studies, Chaillot Paper N. 70, 2004, Dostupné na WWW: < <http://www.iss-eu.org> >.
- BILGIN, Pinar – MORTON, David: Historicising representations of “ failed states”: beyond the cold-war annexation of the social sciences? In: *Third World Quarterly*, 2002, roč. 23, č. 1, s. 55-80. ISSN 0143-6597.
- Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre. *Izveštaj o protuminskim dešavanjima za 2004. godinu*. s. 15. Dostupné na WWW: < http://www.bhmac.org/izvjestaj/Izvjestaj_2004_Lokalni.pdf >.
- *Bosnia and Herzegovina. Armed Forces*. The Center for South-East European Studies. Dostupné na WWW: < http://www.csees.net/?page=country_section&country_id=2&sec= >.
- Bundesamt für Flüchtlinge. *Focus. Mazedonien. Polizeikräfte und paramilitärische Verbände*. Bern. 2002. Dostupné na WWW: < http://www.bfm.admin.ch/fileadmin/user_upload/Themen_deutsch/Internationales/Laenderinformationen/Maze_Polizeikr_fte_public.pdf >.
- CASPERSEN, Nina. Elite Interests and the Serbian-Montenegrin Conflict. In: *Southeast European Politics*, listopad 2003, roč. IV, č. 2-3, s. 104-121.
- Cole, Eden; Danais, Timothy & Flusi, Philipp H. (eds.) *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe. Self-Assessment Studies: Regional Perspectives*. DCAF 2003. Dostupné na WWW: < http://www.dcaf.ch/publications/e-publications/Defence_SSG_SSE/contents.html >.
- *Croatia – Armed forces*. Dostupné na WWW: < http://www.csees.net/?page=country_section&country_id=4&sec=8 >.
- *Chronology of the Homeland War*. Dostupné na WWW: < http://www.morh.hr/osrh/data/krono_en.html >.
- DAALDER, Ivo. H. *Getting to Dayton. The making of America's Bosnia Policy. 2000*. Dostupné na WWW: < <http://www.brookings.nap.edu/books/0815716915/html/150.html> >.
- *Defence and Security Sector Governance and Reform in South East Europe: Insights and Perspectives. Albania. A Self Assessment Study. Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces*. DCAF. SCP. Dostupné na WWW: < http://www.dcaf.ch/docs/defence_ssg_sse/Albania.pdf >.
- DIMITRIJEVIĆ, Nenad (ed.) *Managing multiethnic local communities in the countries of the former Yugoslavia. Upravljanje multietničkim lokalnim zajednicama u zemljama bivše Jugoslavije. Upravljanje v multietničkih lokalnih skupnostih v državach i bivše Jugoslavije*. Budapest: Local Government and Public

- Service Reform Initiative. Open Society Fund, 2000. Dostupné na WWW: < <http://www.hu.osi/lgi> >.
- DIMITROVOVA, Bohdana. Bosniak or Muslim? Dilemma of one Nation with two Names. In: *Southeast European Politics*, roč. II, č. 2, 2001, s. 94-108.
 - ĐUKANOVIĆ. *Strategic Initiatives of the Federal Republic of Yugoslavia: Fundamentals for a new beginning*. Podgorica, 3.4. 1998, Dostupné na WWW: < <http://www.montenet.org/mnews/osnoveeng.htm> >.
 - Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Albania*, New York, Geneva: United Nations, 2002. Dostupné na WWW: <<http://www.unece.org/env/epr/studies/albania/welcome.htm>>.
 - Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Bosnia and Herzegovina*, New York, Geneva: United Nations, 2004. Dostupné na WWW: <http://www.unece.org/env/epr/studies/bosnia_and_herzegovina/welcome.htm>.
 - Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Croatia*, New York, Geneva: United Nations, 2002a. Dostupné na WWW: <<http://www.unece.org/env/epr/studies/croatia/welcome.htm>>.
 - Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Former Yugoslav Republic of Macedonia*, New York, Geneva: United Nations, 2002b. Dostupné na WWW: <http://www.unece.org/env/epr/studies/former_yugoslav_republic_of_macedonia/welcome.htm>.
 - Economic Commission for Europe's Committee of Environmental Policy's: *Environmental Performance Reviews: Serbia and Montenegro*, New York, Geneva: United Nations, 2002c. Dostupné na WWW: <http://www.unece.org/env/epr/studies/serbia_and_montenegro/welcome.htm>.
 - European Centre for minority issues. *Toward regional guidelines for the integration of Roms. Serbia and Montenegro : Integrated analysis*. Flensburg, 2005. Dostupné na WWW: < <http://www.ecmi.de> >.
 - FALKINGHAM, Jane – GJONCA, Arjan. Fertility Transition in Communist Albania, 1950-90. In: *Population Studies*, 2001, roč. 55, č. 3, s. 309-318.
 - FAS Intelligence Resource Programme: *Kosovo Liberation Army (KLA)*. Dostupné na WWW: < <http://www.fas.org/irp/world/para/kla.htm> >.
 - *White Book. Terrorism in Kosovo and Metohija and Albania*. Federal Ministry of Foreign Affairs. Belgrade, September 1998. Dostupné na WWW: < http://www.fas.org/irp/world/serbia/docs/1_e.html >.
 - Felberbauer E. M. a kol.: *Civil Military Relations in South East Europe*. 2001, ISBN 3-901328-54-8. Dostupné na WWW: < http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/civil-military_relations_iv.pdf >.
 - FITZGERALD, Peter: *The armed forces in Bosnia and Herzegovina*. 28. November 2001. Dostupné na WWW: < <http://www.nato.int/sfor/indexinf/127/p03a/chapter4.htm> >.
 - GAGNON, V.P.Jr. Ethnic Nationalism and International Conflict : The Case of Serbia. In: *International Security*, roč. 19, č. 3, s. 130-166.
 - GOATI, Vladimir. *Elections in FRY. From 1990 to 1998*. Centar za slobodne izbore i demokratiju, Beograd 2001. Dostupné na WWW: < http://www.cesid.org/pdf/goati_eng.pdf >

- GOLDSMITH, Andrew. Policing weak states: citizen safety and state responsibility. In: *Policing and Society*, 2003, roč. 13, č. 1, s. 3-21. ISSN 1043-9463.
- HLOUŠEK, Vít. Kantonální a parlamentní volby v Bosně a Hercegovině. *Středoevropské politické studie*, 3/2001, č. 2, s. 4. Dostupné na WWW:< <http://www.iips.cz/seps.html> >.
- HUMAN RIGHTS WATCH (2001): *Under Orders, War Crimes in Kosovo*. London. 621 s. ISBN 1564322645. Dostupné na WWW:< <http://www.hrw.org/reports/2001/kosovo/> >.
- CHOSSUDOVSKY, M.(1999): *Kosovo freedom fighters financed by organized crime*. Dostupné na WWW: < <http://www.wsws.org/articles/1999/apr/1999/kla-a10.shtml> >.
- ICEVSKA, Gordana – AJDINI, Ilir. Same world, parallel universes: The role of the media in the Macedonian conflict. In: BROWN, Keith S. – FARISIDES, Paulette – ORDANOSKI, Saso – FETAHU, Agim (eds.) *Ohrid and beyond. A cross-ethnic investigation into the Macedonian crisis*. London: Institute for War & Peace Reporting, 2002. ISBN 1-902811-04-6. Dostupné na WWW: < <http://www.iwpr.net> >.
- ILIRJANI, Altin. 2005. Political Choice in Albania. The 2005 Albanian Parliamentary Election. In: *Albanian Journal of Politics*, I (1): 75-86. Albanian Political Science Association, Tirana.
- *Izborni program HSS-a „Projekt Razvoja Hrvatske“*. Dostupné na WWW:< <http://www.hss.hr/vijesti/program.doc> >.
- *Izborni program Socijaldemokratske partije hrvatske,* Dostupné na WWW:< <http://www.sdp.hr/download/program2003.pdf> >.
- JELAVICH, Charles. Serbian Textbooks: Toward Greater Serbia or Yugoslavia? In: *Slavic Review*, roč. 42, č. 4, 1983, s. 601-619.
- JOVANOVSKI, Vladimir – DULOVI, Lirim. A new Battlefield: The struggle to ratify the Ohrid Agreement. In: BROWN, Keith S. – FARISIDES, Paulette – ORDANOSKI, Saso – FETAHU, Agim (eds.) *Ohrid and beyond. A cross-ethnic investigation into the Macedonian crisis*. London: Institute for War & Peace Reporting, 2002. ISBN 1-902811-04-6. Dostupné na WWW: < <http://www.iwpr.net> >.
- *Konfliktbarometer 2004*. Heidelberger Institut für Politische Wissenschaft der Universität Heidelberg. Dostupné na WWW: < http://www.hiik.de/de/index_d.htm >.
- KULE, Dhori – MANÇELLARI, Ahmet – PAPAPANAGOS, Harry – QIRICI, Stefan – SANFEY, Peter. *The causes and consequences of Albanian emigration during transition: evidence from micro-data*. EBRD, Working paper N. 46, 1999. Dostupné na WWW: < <http://www.ebrd.com/pubs/econo/wp0046.pdf> >.
- LAWSON, Colin – SALTMARSH, Douglas. Security and Economic Transition: Evidence from North Albania. In: *Europe-Asia Studies*, 2000, roč. 52, č. 1, s. 133-148. ISSN 0966-8136.
- LENDVAI, Paul – PARCELL, Lis. Yugoslavia without Yugoslavs: The Roots of the Crisis. In: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, roč. 67, č. 2, 1991, s. 251-261.
- LEVITSKY, Steven. *Autocracy by Democratic Rules: The Dynamics of Competitive Authoritarianism in the Post-Cold War Era*. Dostupné na WWW:<

http://www.people.fas.harvard.edu/~levitsky/images/levitsky_way_autocracy.pdf
>

- LINDSTROM, Nicole. Regional Sex Trafficking in the Balkans. Transnational Networks in an Enlarged Europe. In: *Problems of Post-communism*. 2004, roč. 51, č. 3, s. 45-52. ISSN 1075-8216.
- LOPANDIĆ, Duško. *Pakt o stabilnosti, inicijative Evropske Unije prema jugoistočnoj Evropi i položaj SR Jugoslavije*. Medjunarodni odnosi [online]. Beograd. Centar za strategijske studije. Septembar 1999. Dostupné na WWW: < <http://www.geocities.com/CapitolHill/Parliament/6682/lopandic.html> >.
- MARINAĆ, Darko. *Hrvatska vojska bliže NATO standardima*, hrvatski tjednik FOKUS, 12.3.2003. Dostupné na WWW: < http://www.fokus-tjednik.hr/vijest_arhiva.asp?vijest=1866&izdanje=83 >.
- MILOSAVLJEVIĆ, Bogoljub. Dvogodišnji bilans i perspektive reformi policije u Srbiji. In: Janković, Pavle. (ed.) *Reforma sektora bezbednosti*. Centar za proucavanje odbrane i bezbednosti, G 17 Institut, Beograd: 2003, s. 45-55 ISBN 86-7642-015-7. Dostupné na WWW : < <http://www.ccmr-bg.org/rezultati/knjige/prikaz3.htm> >.
- MILOSAVLJEVIĆ, Bogoljub. Reforme obevaštajno-bezbednosnih službi: slucaj Srbije. In: Janković, Pavle. (ed.) *Reforma sektora bezbednosti*. Centar za proucavanje odbrane i bezbednosti, G 17 Institut, Beograd: 2003a, s. 55-62. ISBN 86-7642-015-7. Dostupné na WWW: < <http://www.ccmr-bg.org/rezultati/knjige/prikaz3.htm> >.
- MILOSAVLJEVIĆ, Bogoljub – RESANOVIĆ, Aleksandar. *Državno nasilje nad građanima u Jugoslaviji*. Centar za antiratnu akciju, Beograd: 2001. ISBN 86-82297-38-8. Dostupné na WWW: < http://www.caa.org.yu/index.php?page_id=23 >.
- Ministry of Labour and Social Affairs. *Albanian Emigration as a Developing component since its surviving stage*. Paper presented at 13th Economic Forum, Prague, 23-27 May 2005. Dostupné na: WWW: < http://www.osce.org/documents/eea/2005/05/14594_en.pdf >.
- *Bela kniga obrane državne zajednice Srbija i Crna Gora*, Ministarstvo obrane. Srbija i Crna Gora, 2005. ISBN 86-7530-124-3. Dostupné na WWW: < <http://www.mod.gov.yu> >.
- Ministerstvo zahraničnih věcí Srbska a Černé Hory. *Plan for the political solution to the situation in Kosovo and Metohija*. Dostupné na WWW: < http://www.mfa.gov.yu/Facts/plan_kim_e.html >.
- *Memorandum of the Serbian academy of sciences and arts: Answers to criticism*. Dostupné na WWW: < <http://www.balkan-archive.org.yu/kosta/memorandum/contents.html> >.
- Van MEURS, Wim. *Serbia and Montenegro. One small step for Mankind One Giant Leap for the Balkans?* Center for Applied Policy research. Dostupné na WWW: < http://www.cap.uni-muenchen.de/download/2002/2002_Serbia_Montenegro.pdf >.
- MILLER, Nicholas. The Nonconformists: Dobrica Cosic and Mica Popovic Envision Serbia. In: *Slavic Review*, roč. 58, č. 3, 1999, s. 515-536.
- *National Security and Defence Concept of the Republic of Macedonia*. Skopje 2003. Dostupné na WWW: < <http://www.morm.gov.mk/english/nationalconcept.htm> >.

- NOUTCHEVA, Gergana – HUYSSSEUNE, Michel. Serbia and Montenegro. In: *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. č. 1, 2004, Europeanization and conflict resolution. Case studies from the European periphery. Dostupné na WWW: < <http://www.ecmi.de/jemie/specialfocus.html> >
- *Ohrid Framework Agreement*, 13.8.2001. Dostupné na WWW: < http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp >.
- ORDANOSKI, Saso. Lions and Tigers: The militarisation of the Macedonian right. In: BROWN, Keith S. – FARISIDES, Paulette – ORDANOSKI, Saso-FETAHU, Agim (eds.) *Ohrid and beyond. A cross-ethnic investigation into the Macedonian crisis*. London: Institute for War & Peace Reporting, 2002. ISBN 1-902811-04-6. Dostupné na WWW: < <http://www.iwpr.net> >.
- PAVLOVIĆ, Dušan. *Serbia during and After Milošević*. Jefferson Institute Belgrade, 2004 Dostupné na WWW: http://www.policy.hu/pavlovic/Bibliografija/Harriman_Review.pdf >.
- PESIĆ, Vesna. *Serbian nationalism and the origins of the Yugoslav crisis*. USIP Peace Works, č. 4, 1996. Dostupné na WWW: < <http://www.usip.org/oc/pesic/pesic.html> >.
- PESIĆ, Vesna. *Oči boje fronta. Projekat za antiratnu akciju o licima koja sa nisu odazvala vojnom pozivu ili su pobegla iz Vojske Jugoslavije tokom NATO intervencije u SR Jugoslaviji*. Beograd : Centar za antiratnu akciju. Veće za ljudska prava, 2000. ISBN 86-82297-37-X. Dostupné na WWW: < http://www.caa.org.yu/index.php?page_id=23 >.
- PETTIFER, James: *The Greek Minority in Albania in the Aftermath of Communism*. G97 Conflict Studies Research Center, July 2001. Dostupné na WWW: < <http://www.csrc.ac.uk> >.
- PETTIFFER, James. The New Macedonian Question. In: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, roč. 68, č. 3, 1992, s. 475-485.
- *Platforme per ringjalljen e partise Balli Kombetar: Shqipëria e Shqiptarëve*. [cit. 2004-04-04] Dostupné na WWW: < <http://www.edsh.org/edjathta/edjathtashqip/platformaballi2002.htm> >
- *Popis stanovištva domaćinstava i stanova 2002*. Beograd: Savezni zavod za statistiku-Republički zavod za statistiku Srbije. 2003. ISBN 86-7479-058-5. Dostupné na WWW: <<http://www.statserb.sr.gov.yu> >.
- *Program Hrvatske demokratske zajednice*. Dostupné na WWW: < <http://www.hdz.hr/images/site/upload/program.pdf> >.
- *Program Liberalne stranke, 13. Hrvatska - Europska zemlja u medjunarodnoj zajednici*. Dostupné na WWW: < http://www.liberali.hr/program_16.html >.
- *Programska deklaracija IDS-a*. Dostupné na WWW: < <http://www.ids-ddi.com/cro/default.asp?id=4&subid=idsprogdeklaracija> >.
- *Programska deklaracija Hrvatske stranke prava „Hrvatska u Europi“*. Dostupné na WWW: < http://hsp.hr.nt8.ims.hr/osnovno/hsp_sabor_2004.htm >.
- *Programska deklaracija stranke 2004-2008*. Dostupné na WWW: < <http://www.hns.hr/> >.
- RUSI, Iso. From Army to party. The politics of the NLA. In: BROWN, Keith S.- FARISIDES, Paulette – ORDANOSKI, Saso – FETAHU, Agim (eds.) *Ohrid and*

- beyond. A cross-ethnic investigation into the Macedonian crisis.* London: Institute for War & Peace Reporting, 2002. ISBN 1-902811-04-6. Dostupné na WWW: < <http://www.iwpr.net> >.
- STEVANDIĆ, Branka. *Stavljena tačka na aferu.* AIM-ng. Banja Luka 2003. Dostupné na WWW: < <http://www.aim-ng.com/news/bhs/bih/art-bih00800034.htm> >.
 - STOJADINOVIĆ, Ljubodrag. *Reforma vojske i ideologija.* Beograd: Centar za civilno-vojne odnose. 18. Januar 2004. Dostupné na WWW: < <http://www.ccmr-bg.org/analize/rec/rec37.htm> >.
 - SARDON, Jean-Paul. Demographic Change in the Balkans since the End of the 1980s. In: *Population: An English Selection*, 2001, roč. 13, č. 2, s. 49-70.
 - SEPER, J. *KLA rebels train in terrorist camps.* In: The Washington Times, 4.5.1999, Dostupné na WWW: < http://www.diaspora-net.org/food4thought/binladen_kla.htm >.
 - SLACK, J.Andrew; DOYON, R. Roy. Population dynamics and Susceptibility for Ethnic conflict: The case of Bosnia and Herzegovina. In: *Journal of Peace Research*, roč. 38, č. 2, 2001, 139-161, London: Sage Publications.
 - STOETT, Peter: *Environmental Security in Post Dayton Bosnia and Herzegovina.* Paper presented to the Annual Meeting of the Canadian Political Science Association, 2005. Dostupné na WWW: < <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2005/Stoett.pdf> >.
 - *Strategiski odbranben pregled. Politička Ramka.* Skopje 2003. Dostupné na WWW: <<http://www.morm.gov.mk/sop.htm>>.
 - *Strategija obrane Republike Hrvatske.* Zagreb 2002. Dostupné na WWW: < <http://www.morh.hr/dokumenti2.asp>>.
 - *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske.* Zagreb 2002. Dostupné na WWW: < <http://www.morh.hr/dokumenti1.asp>>.
 - STÝSKALÍKOVÁ, Věra. Kosovská osvobozenická armáda (UÇK). In: *Rexter. Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu, terorismu.* č. 1, roč. 1, 2003 Dostupné na: WWW: < <http://www2.fss.muni.cz/articles/> >.
 - SCHWANDNER-SIEVERS, Stephanie: *The Albanian Aromanians' Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Communist Albania.* European Center for Minority Issues March 1999, Dostupné na: WWW: < <http://www.ecmi.de> >.
 - TAULBEE, James Larry. The privatisation of security: modern conflict, globalization and weak states. In: *Civil Wars*, 2002, roč. 5, č. 2, s. 1-24.
 - TERZIĆ, Slavenko. *Ideološki koreni crnogorske nacije i crnogorskog separatizma.* Historický institut Srbské akademie věd a umění. Dostupné na WWW: < <http://www.njegos.org/idkor.html> >.
 - TESAR, Filip: *Bezpečnostní politika Srbska a Černé Hory,* Interní grant ÚSS VA Brno, 2003. Dostupné na: < http://www.ksa.zcu.cz/user/tesar/oke/bp_srbsko.doc >.
 - *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Hercegovina.* Dostupné na WWW: <http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380>.
 - TRANSCRIME. *The contribution of data exchange systems to the fight against organized crime in the SEE countries. Final report for the Office of the Special corordinator of the Stability pact for SEE.* 2004. Dostupné na WWW: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN019080.pdf> >.

- Transparency International Bosna i Hercegovina. *Studija percepcije korupcije. Bosna i Hercegovina*, Banja Luka/Sarajevo, jun 2002, Dostupné na WWW: < <http://www.ti-bih.org/sr-SP-Latn/default.aspx?TabID=32> >.
- Transparency International *Corruption Perception Index 2005*. Dostupné na WWW: http://www.transparency.org/cpi/2005/dnld/media_pack_en.pdf >.
- UNDP. *Albanian human development report*. Tirana 2000. Dostupné na WWW: <<http://www.al.undp.org>>.
- UNEP. *Clean-up of environmental hot-spots. Progress Report*. Geneva 2003. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/implementationdecember2003.pdf>>.
- UNEP. *Clean-up of environmental hot-spots. Hazardous waste management*. Geneva 2000. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/reportwaste.pdf>>.
- UNEP. *Depleted Uranium in Bosnia and Herzegovina. Post Conflict Environmental Assessment*. Geneva, 2003a. Dostupné na WWW: <http://postconflict.unep.ch/publications/BiH_DU_report.pdf>.
- UNEP. *Feasibility study for urgent risk reduction measures at hot spots in Albania*. Geneva, 2001. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/albfs200101.pdf>>.
- UNEP. *Feasibility study for urgent risk reduction measures at Sharra landfill in Albania*, Geneva, 2002. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/feasibilitysharra.pdf>>.
- UNEP. *From Conflict to Sustainable development. Assessment and Clean up in Serbia and Montenegro*. Geneva, 2004. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/assessment.pdf>>.
- UNEP. *Post-conflict environmental assessment. Albania*. Geneva, 2000a. Dostupné na WWW: < <http://postconflict.unep.ch/publications/albaniafinalasses.pdf> >.
- UNEP. *Post-conflict environmental assessment. FYROM*. Geneva, 2000b. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/fyromfinalasses.pdf>>.
- UNEP. *Risk assessment of dump site Bor mining complex*. Geneva, 2002a. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/borriskassessmentoctober2002.pdf>>.
- UNEP. *Strategic environmental policy assessment – FYROM. Review of environmental priorities for international cooperation*. Geneva, 2002. Dostupné na WWW: < <http://postconflict.unep.ch/publications/fyromsepa2001.pdf> >.
- UNEP. UNCHS. *The Kosovo conflict- consequences for the environment and Human Settlements*. Geneva, 1999. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications/finalreport.pdf>>.
- UNEP. *UNEP Balkans Technical Report. Institutional Capacities for Environmental Protection in Albania*. Working document. Geneva 2000c. Dostupné na WWW: <<http://postconflict.unep.ch/publications.htm>>.
- UNEP. *UNEP Balkans technical report: Environmental impact of the refugee influx in the Republic of Albania*. Geneva, 2000d. Dostupné na WWW <<http://postconflict.unep.ch/publications/albaniarefugeetechnical.pdf>>.
- UNEP. *UNEP Balkans Technical Report. Institutional Capacities for Environmental Protection in the FYROM*. Geneva, 2000f. Dostupné na WWW: < <http://postconflict.unep.ch/publications/fyrominstcapacity.pdf> >.

- UNHCR: *UNHCR's Concerns with the Designation of Bosnia and Herzegovina as a Safe Country of Origin*, July 2003. s. 4. Dostupné na WWW: <<http://www.unhcr.ba/publications/B&HSAF%7E1.pdf> >.
- UNHCR: *Update on Conditions for Return to Bosnia and Herzegovina*, January 2005, s. 6. Dostupné na WWW: <<http://www.unhcr.ba/publications/B&HRET0105.pdf> >.
- UNICEF/UNOHCHR/OSCE. *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe*. 2003, Dostupné na WWW: <http://www.osce.org/documents/odihhr/2003/12/1645_en.pdf >.
- 2003 UNHCR Statistical Yearbook. Dostupné na WWW: <<http://www.unhcr.org/cgi-bin/tehis/vtx/statistics/pendoc.htm?tbl=STATISTICS&id=42aff7e84> >.
- UNITED STATES SENATE REPUBLICAN COMMITTEE: *The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror, Drug Ties?* Dostupné na WWW: <<http://www.fas.org/irp/world/para/docs/fr033199.htm> >.
- *Ústava Republiky Albánie*. Dostupné na WWW: <<http://www.ipls.org/services/kusht/intro.html> >.
- *Ústavní charta Srbska a Černé Hory*. Dostupné na WWW: <http://www.mfa.gov.yu/Facts/const_scg.pdf >.
- *Ústava Republiky Černá Hora*. Dostupné na WWW: <<http://www.mediaclub.cg.yu/Ustav/> >.
- *Ústava Republiky Chorvatsko* Dostupné na WWW: <<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/hr00000.html> >.
- *Ústava Republiky Makedonie* Dostupné na WWW: <<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/mk00000.html> >.
- *Ústava Republiky Srbsko*. Dostupné na WWW: <<http://www.serbia-info.com/facts/constitution.html> >.
- *Ústava Bosny a Hercegoviny*. Dostupné na WWW: <<http://www.ccbh.ba/Default.aspx?lang=en&page=texts/constitution/preamble> >.
- *Ústava Republiky srbské*. Dostupné na WWW: <<http://www.vladars.net/en/zakoni/ustav.html> >.
- *Ústava Federace BaH*. Dostupné na WWW: <<http://www.bihfedomb.org/eng/ombudsmen/constitution.htm> >.
- VICKERS, Miranda: *The Cham Issue Albanian National & Property Claims in Greece*. G109, Conflict Studies Research Center, April 2002. Dostupné na WWW: <<http://www.csrc.ac.uk> >.
- VANKOVSKA, Biljana. *Civil Military Relations in the Third Yugoslavia*. Copenhagen Peace Research Institute, August 2000. Dostupné na WWW: <<http://www.ciaonet.org/wps/vab03/> >.
- VANKOVSKA, Biljana. *Civil Military Relations in Macedonia*. Copenhagen Peace Research Institute, July 2000a. Dostupné na WWW: <<http://www.ciaonet.org/wps/vab02/> >.
- VLAHOVIĆ, Petar. The Serbian Origin of the Montenegrins. In: *The Serbian Question in the Balkans*, Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995, s. 157-168. Dostupné na WWW: <<http://www.njegos.org/vlahovic.html> >.
- ZAKARIA, Fareed. *The Rise of Illiberal Democracy*. In: Foreign Affairs, November/December 1997. Dostupné na WWW: <<http://www.foreignaffairs.org> >

Internetové stránky

Albánie

<http://www.aiis-albania.org> (Albánský institut pro mezinárodní vztahy)
<http://www.albanian.com/community/index.php> (Informační server)
<http://www.alb-net.com> (Informační server)
http://www.anemos.com/Diaspora/alb_gr_rel/alb_army95_7.html
<http://www.cec.org.al> (Ústřední volební komise)
<http://www.edsh.org> (e Djabathta Shqiptarë – Albánská pravice)
<http://www.hri.org> (Hellenic Resources Network)
<http://www.keshilliministrave.al/english/default.asp> (Vláda Albánie)
<http://www.mjaft.org> (MJAFT)
<http://www.mod.gov.al/> (Ministerstvo obrany)
<http://www.mfa.gov.al/> (Ministerstvo zahraničí)
<http://www.mpo.gov.al> (Ministerstvo vnitra)
<http://www.nea.gov.al> (Ministerstvo životního prostředí)
<http://www.parlament.al/> (Parlament)
<http://www.president.al/> (Prezident)
<http://www.tiranatimes.com> (Tirana Times)
http://www.lustration.net/albania_documentation.pdf (Lustrační zákon)
<http://membres.lycos.fr/ballikombetar/>. (Balli Kombetar)
<http://www.dpalbania.org/> (PDSH, Demokratická strana Albánie)

Bosna a Hercegovina

<http://www.ekomrezabih.net> (EkoMrezaBiH)
<http://www.narodnaskupstinars.net/> (Parlament Republiky srbské)
<http://www.predsjudnikrs.net/> (Předseda vlády Republiky srbské)
<http://www.vladars.net/en/> (Vláda Republiky srbské)
<http://www.bhmac.org> Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre
<http://ispec.specwarnet.net/bosnia/pleague.html> (Ozbrojené formace na území BaH)
<http://www.ohr.int> (Vysoký představitel pro BaH)

Chorvatsko

<http://www.predsjudnik.hr/> (Předseda vlády)
<http://www.hdz.hr> (HDZ, Chorvatské demokratické společenství)
<http://ispec.specwarnet.net/croatia/350.html> (Ozbrojené formace na území Chorvatska)
<http://www.morh.hr/> (Ministerstvo obrany)
<http://www.mvp.hr/> (Ministerstvo zahraničí a evropské integrace)
www.hidra.hr (Chorvatská informační a dokumentační agentura)
<http://www.hsls.hr/> (HSLs, Chorvatská sociálně-liberální strana)
<http://www.izbori.hr> (Informační server o volbách do parlamentu)
<http://www.hss.hr/> (HSS, Chorvatská selská strana)
<http://www.liberali.hr> (LSH, Liberální strana Chorvatska)
<http://www.ids-ddi.com> (IDS, Demokratický zastupitelský sbor Istrie)
<http://hsp.hr.nt8.ims.hr> (HSP, Chorvatská strana práva)
<http://www.hns.hr/> (HNS, Chorvatská národní strana- liberální demokraté)
<http://www.uns.hr/> (Národní bezpečnostní úřad)

Makedonie

<http://www.bioforum.ch/index.html> (Bioforum)
<http://www.dem.org.mk> (DEM, Hnutí za životní prostředí v Makedonii)
<http://www.eko.net.mk> (EKONET)
<http://www.moe.gov.mk> (Ministerstvo životního prostředí)
<http://www.nvoinfocentar.org.mk> (Informační centrum NGOs)
<http://www.realitymacedonia.org.mk> (Informační server)
<http://www.vmro-dpmne.org.mk> (VMRO-DPMNE)
<http://www.sdsm.org.mk> (Sociálně-demokratický svaz Makedonie)
<http://www.pdsh.org> (PDSH, Demokratická strana Albánců)
<http://www.da.org.mk> (DA, Demokratická alternativa)
<http://www.ldp.org.mk> (LDP, Liberálně demokratická strana)
<http://ispec.specwarnet.net/maced/volci.html> (Ozbrojené formace na území Makedonie)
<http://www.bdi.org.mk/> (DUI, Demokratická unie pro integraci)

Srbsko a Černá Hora

<http://www.crnps.org.yu> (Centrum pro rozvoj neziskového sektoru)
<http://www.erc.org.yu> (Centrum ekologických zdrojů)
<http://www.kosovo.com/> (Oficiální stránky diecéze Rašky a Prizrenu Srbské pravoslavné církve)
<http://www.meteo.yu> (Federální hydrometeorologický institut)
<http://www.mfa.gov.yu/> (Ministerstvo zahraničí SČH)
<http://www.presheva.com/> (Albánský informační server)
<http://www.vlada.cg.yu/> (Vláda Republiky Černá Hora)
<http://www.icdsm.org> (Mezinárodní výbor na obranu Slobodana Miloševiče)
<http://www.per-usa.org/montenegro2nd.doc> (Projekt mapující etnické vztahy v Černé Hoře)
<http://www.serbianna.com> (Srbský informační server)
<http://www.vj.yu/> (Armáda Srbska a Černé Hory)
<http://ispec.specwarnet.net/serbia> (Ozbrojené formace ve státech bývalé SFRJ)
http://www.lustration.net/human_rights.pdf (Lustrační zákon)
<http://www.yusurvey.co.yu> (Yugoslav survey)

Kosovo

<http://www.kuvendikosoves.org/> (Parlament Kosova)
<http://www.pm-ksgov.net/> (Předseda vlády Kosova)
<http://www.pristina.usmission.gov> (Mise USA v Kosovu)
<http://www.shqiponjapress.com> (Oficiální stránky UÇK)
<http://www.kosovoelire.com> (Informační server)
<http://www.newkosovo.org/> (Aliance for a new Kosovo)
<http://kosovoelections.org/alb/pfdf/pdf/DE-PPR%20Statute%20PRSH%202004-09-28%20alb.pdf> (Statut Republikánské strany Albánců)

Ostatní

<http://www.balkanpeace.org> (The Center for Peace in the Balkans)
<http://www.bmlv.gv.at/truppendienst/milint> (Rep. Österreich-Bundesministeriums für Landesverteidigung)
<http://www.csees.net> (The Center for SouthEast European Studies)
<http://www.crisisgroup.org> (International Crisis Group, ICG)

<http://www.ecmi.de> (European centre for minority issues)
<http://www.envsec.org> (Environment and Security, ENVSEC)
<http://www.eea.eu.int/> (European Environment Agency)
<http://www.iwpr.net> (Institute for War and Peace Reporting, IWPR)
<http://www.legislationonline.org> (Legislation on-line)
<http://www.mineaction.org/index.cfm> (E-mine. The Electronic Mine Information Network)
<http://www.nato.int>. (NATO)
<http://www.nato.int/kfor/welcome.html> (KFOR)
<http://www.natoaktual.cz> (natoaktual)
<http://www.osce.org> (OBSE)
<http://www.ppc.pims.org/csrc>
<http://www.rec.org> (Regional Environmental Central for Central and Eastern Europe)
<http://www.rferl.org>
<http://www.see-environment.info/> (SEE environment info)
<http://www.stabilitypact.org> (Stability Pact)
<http://www.unep.org> (UNEP, United Nations Environmental Programme)
<http://www.unece.org> (UNECE, United Nations Economic Commission for Europe)
<http://www.unmikonline.org/> (UNMIK)
<http://www.unhcr.ch/> (UNHCR)
<http://www.un.org/icty/> (ICTY)
<http://www.un.org/icty/> (UNDP Kosovo)
<http://www.usaid.org.yu> (USAID)
<http://www.state.gov> (U.S. Department of State)
<http://www.jurist.law.pitt.edu/> (Jurist)
<http://www.dcaf.ch> (Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces)

Příloha č.1

Seznam toponym vyskytujících se v textu v albánské, respektive makedonské a srbské variantě:

Dragash/Dragaš
Ferizaj/Uroševac
Gjilan/Gnjilane
Gjakovë/ Đakovica
Gllgovc/ Glogovac
Istog/Istok
Klinë/Klina
Kamenicë/Kamenica
Kumanovë/Kumanovo
Lipjan/ Lipljan
Mitrovicë/Kosovska Mitrovica
Novobërdë/Novo Brdo
Obiliq/Obilić
Ohrit/Ohrid
Pejë/Pec
Podujevë/Podujevo
Prishtinë/Pristina,
Prizren/Prizren
Rahovec/Orahovac
Skenderaj/Srbica
Shtime/Stimlje
Shkup/Skopje
Suharekë/Suva Reka
Tetovë/Tetovo
Vushtrri/Vučitrn
Zubin Potok/Zubin Potok
Zvečan/Zvečan

Příloha č. 2

Etnické složení Jugoslávie (Nakarada et al. 1991: 39)

	1945	1953	1961	1971	1981
Celkem	15 772 098	16 935 573	18 549 291	20 522 972	22 427 585
Černohorci	425 703	466 093	513 832	508 843	579 043
Chorvaté	3 784 353	3 975 550	4 293 809	4 526 782	4 428 043
Makedonci	810 126	893 247	1 045 516	1 194 784	1 341 598
Muslimové	808 921	998 698	972 960	1 729 932	1 999 890
Slovinci	1 415 432	1 487 100	1 589 211	1 678 032	1 753 571
Srbové	6 541 117	7 065 923	7 806 152	8 143 246	8 140 507
Albánci	750 431	754 245	914 733	1 309 523	1 730 878
Bulhaři	61 140	61 708	62 624	58 627	36 189
Češi	39 015	34 517	30 331	24 620	19 624
Italové	79 575	35 874	25 615	21 791	15 132
Maďaři	496 492	502 175	504 369	477 374	426 867
Němci	55 337	60 536	20 015	12 785	8 712
Romové	72 736	84 713	31 674	78 485	168 197
Rumuni	64 095	60 364	60 862	58 570	54 955
Rusíni	37 140	37 353	38 619	24 640	23 286
Slováci	83 626	84 999	86 433	83 656	80 334
Turci	97 954	259 535	182 964	127 920	101 291
Vlaši	102 953	36 728	9 463	21 990	32 071
Jugoslávci	-	-	317 124	273 077	1 219 024
Ostatní	39 952	37 305	42 975	129 522	258 373

Příloha č. 3

Populační trend etnických skupin v Bosně a Hercegovině v letech 1961-1991. (Slack-Doyon 2001: 147)

